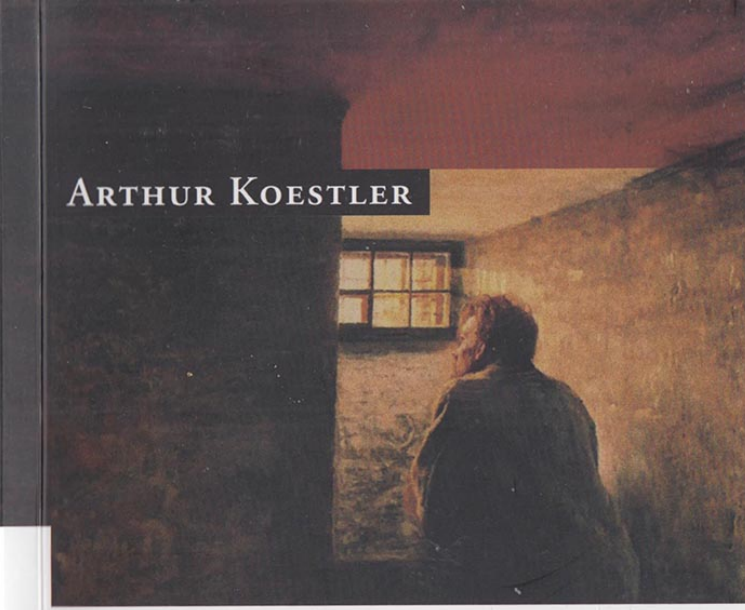

ARTHUR KOESTLER

Gün Ortasında Karanlık

ÇEVİREN PINAR KÜR

iletişim

ARTHUR KOESTLER

Gün Ortasında Karanlık

Darkness at Noon
© 1941 The MacMillan Company
Bu kitabın yayın hakları Onk Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
MacMillan Company'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 545 • Dünya Edebiyatı 116
ISBN-13: 978-975-470-404-4
© 1999 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-4. BASKI 1999-2013, İstanbul
5. BASKI 2014, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYANLAR Bahar Siber, Güneş Akkor
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Nikolai Yaroshenko, "Mahkûm", 1878
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Merve Öztürk
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ARTHUR KOESTLER

Gün Ortasında Karanlık

Darkness at Noon

ÇEVİREN ***Pınar Kür***

iletişim

Birinci Sorgulama

"Kimse suç işlemeden ülke yönetemez."
SAINT-JUST

1

Hücrenin kapısı GÜM diye kapandı Rubashov'un üstüne.

Birkaç saniye kapıya yaslanıp öylece durdu, bir sigara yaktı. Sağına düşen karyolanın üstünde pek temiz olmayan iki battaniye vardı, saman yatağı da yeni doldurulmuşa benziyordu. Soldaki lavabonun tıkacı yoktu ama musluk çalışır durumdaydı. Hemen yanında duran kova yeni dezenfekte edilmiş olmalıydı ki, kokmuyordu. Her iki yan duvar da kalın tuğladandı ve haberleşmek için elverişli değildi, ama su ve kalorifer borularının geçtiği yerler sıvanmış olduğundan iyi ses veriyorlardı; ayrıca, kalorifer borusunun kendisi de ses geçiriyor olmalıydı. Pencere göz hizasından başlıyordu; demirlere tutunup kendini yukarı çekmeden de avluyu görebilecekti! Buraya kadar her şey olması gerektiği gibiydi.

Esnedi, ceketini çıkarıp katladı, yastık niyetine yatağın üstüne bıraktı. Dışarıya, avluya baktı. Ay ışığının ve elektrik lambalarının çifte aydınlığında kar sarımtrak bir renkte parlıyordu. Avlunun çevresindeki duvarlar boyunca uzanan, mahkûmların günlük havalandırma sırasında kullandıkları dar bir yol kardan temizlenmişti. Daha şafak sökmemişti, lambalara rağmen yıldızların kristalimsi parıltısı açıkça seçiliyordu. Rubashov'un hücresinin tam karşısına düşen dış duvarın üstünde, tüfeği omzunda bir asker bir aşağı bir yukarı yüz adımı arşınlıyordu. Sanki resmî geçitteymiş gibi her adımını sertçe vuruyordu. Lambaların sarı ışığı vurdukça süngüsü parıldıyordu.

Rubashov pencerenin önünde, durduğu yerde ayakkabılarını çıkardı, sigarasını söndürüp izmariti karyolanın başucuna, yere koydu, yatağın üstüne oturdu, bir süre kıpırdamadan durdu. Derken kalkıp bir kez daha pencereye yaklaştı. Avluda kimseler yoktu; nöbetçi duvarın üstünde bir dönüş yaptı; mitralyöz kulesinin ötesinde Samanyolu'nun ucunu gördü Rubashov.

Karyolaya uzandı, battaniyelerden birine sarındı. Saat beşti, kış vakti sabah yediden önce kalkmak zorunda bırakılmayacaklarını düşündü. Çok uykusu vardı, daha üç-dört gün sorguya alınmayacağını hesap etti. Kelebek gözlüğünü çıkararak taş döşeli yere, sigara izmaritinin yanına yerleştirdi, gülümseyerek gözlerini kapadı. Sarındığı battaniyenin içinde kendini sımsıcak ve korunaklı hissediyordu; aylardır ilk kez düşlerinden de korkmuyordu.

Birkaç dakika sonra, gardiyan ışığı dışarıdan kapatıp da gözleme deliğinden hücrenin içine baktığında, eski Halk Komiseri Rubashov'un sırtını duvara dönmüş, başını sol koluna yaslamış olarak uykuya daldığını gördü; sol kol dümdüz uzanmıştı karyolanın dışına, ama ucundaki el gevşekçe sallanıyor, arada bir seğiriyordu.

2

Bir saat kadar önce, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Halk Komiserliği'nin iki memuru Rubashov'u tutuklamak üzere kapısını yumrukladıklarında da uyuyordu Rubashov ve düşünde tutuklandığını görüyordu.

Yumruklamanın gümbürtüsü yükseldikçe yükseliyor, Rubashov kendini uyanmaya zorluyordu. Kendini kâbuslardan kurtarma konusunda deneyimliydi, çünkü ilk tutuklanmasının rüyasını yıllar yılı belirli aralıklarla tekrar tekrar görmüş, düşündeki olaylar dizisi hiçbir zaman değişmemişti. Kimi kez kendisini çok zorladığında olaylar dizisini durdurduğu, çaba göstererek kendini rüyanın akışından kurtardığı oluyordu, ama bu kez bunu başaramadı; son haftalarda çok bitkin düşmüş olduğundan mıdır, uykusunda terliyor, soluk soluğa kalıyordu; böylece rüya devam etti, olaylar dizisi her zamanki gibi bir saat işlerliğiyle sürdü.

Düşünde, her zamanki gibi, kapısı yumruklanıyor, dışarıda üç adam onu tutuklamak için bekliyordu. Onların kapalı kapının öte yanında, tahtayı kırarcasına vurduklarını görüyordu. Üstlerinde yepyeni üniformalar vardı, Alman Diktatörlüğü'nün Muhafız Gücü'ne özgü şık kostümler içindeydiler, kasketlerinde ve kollarında özel işaretleri, o ünlü gamalı haç vardı. Ellerinde ise acayip büyüklükte tabancalar tutuyorlardı; kayışları, kemerleri, sarkık tabancalıkları taze meşin kokuyordu. Derken odanın içinde, yatağının yanındaydılar. İkisi, kalın dudaklı, balık gözlü, iri yarı köy delikanlılarıydılar, üçüncüsü kısa boylu ve şişmandı. Ellerinde tabancalarıyla yatağın yanında durmuş ona bakarak kötü kötü soluyorlardı. Kısa boylu ve şişman olanın astımlı solukları dışında sessizlik hüküm sürüyordu. Derken üst katlardan birinde biri sifonu çekti ve duvarın içindeki borulardan dökülen suyun sesi geldi.

O ana dek saat gibi işleyen düş, sonuna doğru yavaşlamış gibiydi. Rubashov'un kapısına vurulan yumrukların sesi yükseldi. Onu tutuklamak için gelmiş olan iki adam dışarıda durmuş, bir yandan kapıyı yumrukluyor, diğer yandan soğuktan donmak üzere olan ellerini nefesleriyle ısıtmaya çalışıyorlardı. Ama Rubashov bir türlü uyanamıyordu; oysa sıranın, rüyasının özellikle kötü bir bölümüne geldiğini de biliyordu: Üç adam hâlâ karyolasının yanında duruyorlar ve kendisi sabahlığını sırtına geçirmeye çalışıyor. Ancak, sabahlığın kolu tersyüz mü olmuş ne, bir türlü kolunu sokamıyor içine. Uğraştıkça daha beter oluyor, sonunda o hale geliyor ki, kıpırdayamıyor, sanki her şey kolunu bir an önce sabahlığın koluna sokmasına bağlıymış gibi geliyor ama o donakalmış durumda. Bir tür işkenceye dönüşen bu çaresizlik birkaç saniye sürüyor, bu arada Rubashov inliyor, alnında biriken terin ıslaklığını hissediyor, kapısına vurulan yumruklar uzaktan gelen davul sesleri gibi uykusunu deliyor, yastığının altındaki kolu hâlâ sabahlığın kolunu bulma çabası içinde seğiriyor... Sonunda, kulağının üstüne inen ilk kabza darbesiyle kurtuluyor...

Tekrar tekrar yinelenen, yüzlerce kez yeniden yaşanmış olan bu ilk darbenin –ki sağırlığının sebebidir– içinde uyandırdığı alışıldık duygu genelde onun uyanmasını sağlardı. Bir süre titremeyi sürdürür, yastığın altındaki koluyla sabahlığına uzanmaya devam ederdi, çünkü çoğu kez tam anlamıyla uyanmadan önce en kötü bölümü de yaşaması gerekirdi. Başını döndüren, belli belirsiz bir duyguydu bu: Asıl rüyanın uyanmak olduğu duygusu... Sanki hâlâ karanlık hücresinin nemli taş tabanında uzanmış yatıyormuş da, ayak ucunda kova, başucunda da bir maşraba su ile birkaç kuru ekmek kırıntısı duruyormuş...

O belli belirsiz, şüpheli ruh hali bu kez de birkaç saniye sürdü, uzattığı elin elektrik lambasına mı, su maşrapası-

na mı değeceğini hemen kestiremedi. Derken ışık yandı, sis dağıldı. Rubashov birkaç kez derin derin soluk aldı, sırtüstü yatarak ellerini göğsünde kavuşturdu, hastalığı nekahet dönemine varmış biri gibi, enfes bir özgürlük ve güven duygusu kapladı içini. Alnını, başının arka tarafındaki saçsız bölgeyi çarşafıyla kuruladı, gözlerini kırpıştırarak yatağının yanındaki duvarda asılı olan renklendirilmiş resme bakarken ironi duygusu geri gelmeye başlamıştı bile. O çerçevelenmiş fotoğraf odasının yanındaki, altındaki ve üstündeki odalarda da asılıydı; evin bütün duvarlarında, kentin bütün duvarlarında, uğruna savaştığı, acılar çektiği uçsuz bucaksız ve kendisini yeniden kocaman koruyucu kolları arasına almış olan ülkenin bütün duvarlarında hep aynı resim asılıydı: 1 Numara'nın, Parti liderinin fotoğrafı... Artık tamamıyla uyanmıştı ama kapısı hâlâ yumruklanıyordu.

3

Rubashov'u tutuklamaya gelen iki adam karanlık koridorda durmuş, ne yapmaları gerektiğini tartışıyorlardı. Onlara yol göstermiş olan kapıcı Vassilij asansörün açık kapısı önünde, korkudan soluğu kesilmiş bekliyordu. Sıska, yaşlı bir adamdı, geceliğinin üstüne giyiverdiği asker kaputunun yırtık yakasından geniş, kırmızı bir yara izi görünüyor, lenf bezlerinin şişmiş olduğu izlenimini uyandırıyordu. İç savaş sırasında aldığı yaranın sonucuydu oysa. Bu savaş boyunca Rubashov'un Partizan alayında çarpışmıştı. Daha sonra, Rubashov yurtdışına gönderildiğinde, ara sıra onun hakkında haberler almıştı; kızının akşamları kendisine yüksek sesle okuduğu gazetelerde yazılanlardı bunlar. Kızı Rubashov'un çeşitli kongrelerde yaptığı konuşmaları okurdu; uzun, anlaşılması güç konuşmalardı ve Vassilij, azizeleri bile gülümsete-

cek edepsizlikte küfürler bilen, ufak tefek, sivri sakallı kumandanının sesini bunların hiçbirinde duymazdı nedense. Vassilij genellikle konuşmaların ortasında uyuyakalırdı zaten, ama son cümlelere varıldığında mutlaka uyanırdı, çünkü kızı son derece ciddi, törensel bir havayla sesini yükseltirdi. "Yaşasın Enternasyonal! Yaşasın Devrim! Yaşasın 1 Numara!" Her konuşmanın sonunda yer alan bu cümlelerin her birine ayrı ayrı, inançlı birer 'Âmin' çekerdi Vassilij, ama kızı duymasın diye ağzının içinde ve gizli gizli, vicdan azabı duyarak, istavroz çıkarırdı yatağına girmeden önce. Onun başucunda da 1 Numara'nın portresi asılıydı, hemen yanında ise Rubashov'un Partizan Kumandanı olduğu dönemde çekilmiş bir fotoğrafı... O fotoğraf bulunacak olsa, Vassilij'e de içersinin yolu görünürdü herhalde.

Merdiven aralığı soğuk, karanlık ve çok sessizdi. İçişleri Komiserliği'nden gelen iki adamdan genç olanı, bir kurşunla kapının kilidini parçalamayı önerdi. Vassilij asansör kapısına yaslandı; çizmelerini doğru dürüst giyememişti, elleri öyle çok titriyordu ki bağcıkları bağlamayı beceremişti. İki adamdan yaşlı olanı, ateş edilmesine karşı çıktı; tutuklamanın sessiz sedasız gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Her iki adam da soğuktan donmuş ellerini nefesleriyle ısıtmaya çalıştılar ve yeniden kapıyı yumruklamaya koyuldular; genç olanı tabancasının kabzasıyla vurmaya başladı. Bir kat aşağıdan bir kadın en tiz sesiyle bir çığlık koyverdi. Genç adam, "Sustur şunu," dedi Vassilij'e. "Bağırmak yok," diye seslendi Vassilij. "Burada yetkili kişiler bulunuyor." Kadının sesi anında kesildi. Genç adam bu kez kapıyı tekmeleriyle zorlamaya karar verdi. Gürültü ayyuka çıkmıştı, sonunda kapı yıkıldı.

Üç adam Rubashov'un yatağının ayakucuna dizildiler, genç adamın tabancası elindeydi, yaşlı adam esas duruşa geçmiş gibi dimdik dikilmişti; Vassilij onların bir iki adım

gerisinde, duvara yaslanmıştı. Hâlâ ensesinin terini silmekte olan Rubashov miyop gözlerini kısarak, uykulu uykulu baktı onlara. "Vatandaş Rubashov, Nicholas Salmanovitch, seni kanun namına tutukluyoruz," dedi genç adam. Rubashov el yordamıyla yastığının altında gözlüğünü aradı, biraz doğruldu. Gözlüğünü taktığı anda, gözlerinde beliren ifadeyi Vassilij de, yaşlı memur da eski fotoğraflardan ve renkli resimlerden çok iyi tanıyorlardı. Yaşlı memur esas duruşunu daha bir dikleştirdi; yeni kahramanların ışığında yetişmiş olan genç adam ise yatağa bir adım daha yaklaştı, şaşkalozluğunu saklamak için kötü bir hareket yapmak ya da pis bir şey söylemek üzere olduğunu farkettiler ötekiler.

"Çek şu tabancayı, yoldaş," dedi Rubashov. "Ne istiyorsunuz benden?"

"Duymadın mı, tutuklusun," dedi oğlan ters ters. "Hadi giyin, bize zorluk çıkarma."

Rubashov sordu: "Tutuklama emriniz var mı?"

Yaşlı memur cebinden bir kâğıt çıkarıp Rubashov'a uzattı ve bir kez daha esas duruşa geçti.

Rubashov kâğıdı dikkatle okudu. "İyi ya, pekâlâ," dedi. "Zaten bunlardan hiçbir şey anlaşılmaz. Canınız cehenneme."

"Hadi giyinedur, fazla uzatma," diyen genç adamın hayvansılığının rol değil, doğal yapısının bir parçası olduğu anlaşılıyordu artık. Rubashov, amma da aslan bir kuşak yetiştirmişiz, diye geçirdi aklından. Propaganda posterlerinde gençlerin hep güleryüzlü gösterildiklerini de anımsadı. Kendini çok yorgun hissediyordu. Çocuğa dönerek, "Elindeki tabancayla oynayacağına, bana sabahlığımı uzat," dedi. Oğlan kıpkırmızı kesildi ama sesini çıkarmadı. Rubashov'a sabahlığını yaşlı görevli uzattı. Kolunu zorlukla da olsa sabahlığa geçirebildi Rubashov. "Bu sefer becerdim hiç değilse," dedi gergin bir gülümsemeyle. Ötekiler bu sözden bir şey anlamadıkları için herhangi bir şey demediler. Ada-

mın ağır ağır yataktan çıkıp buruşuk giysilerini toparlamasını seyrettiler.

Biraz önceki kadının attığı çığlık dışında binadan tek bir ses bile çıkmamıştı, ama adamlar herkesin yatağında uyanık olduğunu ve soluğunu tutmuş olarak beklediğini hissediyorlardı.

Derken üst katlardan birinde bir sifonun çekildiğini ve suyun borulardan aşağı şırıl şırıl aktığını işittiler.

4

Sokak kapısının önünde memurları getiren araba duruyordu, Amerikan yapımı yeni bir arabaydı. Hava hâlâ karanlıktı; şoför farları yakmıştı, sokak uyuyor ya da uyuyormuş gibi yapıyordu. Bindiler, önce genç olanı, sonra Rubashov, sonra yaşlı memur. Ötekiler gibi üniformalı olan şoför arabayı çalıştırdı. Köşeyi döndükleri an asfalt da sona erdi. Hâlâ kentin göbeğindeydiler, çevrelerinde dokuz on katlı modern yapılar yükseliyordu ama sokaklar köy yollarından farksız, donmuş çamurdandı. Tozutan kar, çatlakları doldurmuştu. Şoför kaplumbağa hızıyla sürüyordu ve üstün güçlü otomobil öküzün çektiği bir kağnı gibi inliyor, sızlıyordu.

"Daha hızlı git," dedi delikanlı, arabanın içinde hüküm süren sessizliğe dayanamayarak.

Şoför başını arkaya çevirmeden omzunu silkti. Arabaya bindiğinde Rubashov'a kayıtsız ve dostluktan uzak bir bakış atmıştı. Bir keresinde Rubashov bir kaza geçirmişti; ambulansın direksiyonunda oturan adamın kendisine aynı biçimde baktığını hatırladı. Yalnızca otomobilin titreyen farlarının aydınlattığı ölü sokaklar boyunca süren ağır ve sarsıntılı yolculuğa dayanmak zordu. Rubashov, yanındakilerin yüzüne bakmadan, "Ne kadar var?" diye sordu, az daha 'hasta-

ncye' diye ekleyecekti. Üniformalı yaşlı adam, "En az yarım saat," dedi. Rubashov cebinde sigara paketini arandı, çıkardı, bir sigarayı dudaklarının arasına sıkıştırıp paketi otomatik olarak ötekilere uzattı. Genç adam sert bir hareketle reddetti, yaşlı olanı iki tane aldı, birini şoföre uzattı. Şoför küçük bir selâm çaktı, direksiyonu tek elle kullanarak arkadakilerin sigaralarını yaktı. Rubashov kendini biraz rahatlamış hissetti ve bu yüzden kendine kızdı. Tam da duygusallaşacak zaman, diye düşündü. Ama konuşmaktan, çevresinde birazcık olsun insancıl bir sıcaklık uyandırmaya çalışmaktan kendini alamadı. "Arabaya da yazık oluyor," dedi. "Yabancı arabalara dünyanın parası dökülüyor, ama bizim yollarda bir buçuk yıl içinde işleri bitiyor."

"Çok haklısınız, yollarımız berbat," dedi yaşlı memur. Rubashov'un çaresizliğini anladığı sesinin tonundan belli oluyordu. Önüne kemik atılmış bir köpek gibi hissetti kendini Rubashov, bir daha konuşmamaya karar verdi. Ama birden, delikanlı saldırgan bir sesle sordu:

"Kapitalist ülkelerinkiler daha mı iyi sanki?"

Rubashov elinde olmadan sırıttı. "Hiç dışarıda bulundunuz mu?" diye sordu.

"Gene de oraların nasıl yerler olduğunu biliyorum," dedi çocuk. "Bana masal anlatmaya yeltenmeyin."

Rubashov, alçak, sakin bir sesle, "Siz benim kim olduğumu sanıyorsunuz?" diye sorduktan sonra eklemeden edemedi: "Parti'nin tarihini biraz inceleseniz hiç fenâ olmaz."

Çocuk ses çıkarmadı, gözlerini şoförün sırtına dikmişti. Kimse konuşmadı. Boğulup tekleyen motoru üçüncü kez durdurup baştan aldı şoför, ağzının içinde söverek. Banliyö yollarında sarsıla sarsıla ilerlediler; yoksul, ahşap evlerin görünüşünde herhangi bir değişiklik yoktu. Bu evlerin eğri büğrü siluetlerinin üstünde ay, solgun ve soğuk bir ışık saçıyordu.

5

Yeni model hapishanenin bütün koridorlarında elektrik ışıkları yanıyordu. Uzayan demir galerilerin, kireç badanalı boş duvarların, her birine bir isim kartı iliştirilmiş hücre kapılarının üstüne kasvetli bir yarı-aydınlık yayılmıştı. Bu renksiz ışık, taban taşları üstünde yankısız ama cırtlak bir gürültü çıkaran ayak sesleri Rubashov'a o kadar aşina geldi ki, bir an hâlâ rüya görmekte olduğu sanrısına kapıldı. Bütün bu olanların gerçek olmadığına kendini inandırmaya çalıştı. Rüya gördüğüme inanmayı başarırsam bu gerçekten bir rüya olacaktır, diyordu kendi kendine.

Kendini o kadar zorladı ki, başı döner gibi oldu ve anında boğucu bir utanç yükseldi içinde. Bunlara da dayanmak gerekecek, diye düşündü. Taa sonuna dek. 404 numaralı hücrenin önünde durdular. Gözetleme deliğinin üstündeki kartta kendi adı yazılıydı: Nicholas Salmanovtich Rubashov. Her şeyi kusursuz hazırlamışlar, diye geçirdi içinden, adını kapıdaki kartta yazılı görmek ürkütücü bir izlenim bırakmıştı üstünde. Gardiyandan bir battaniye daha isteyecekti ama, kapı ardından güm diye kapanmıştı bile.

6

Gardiyan, belirli aralıklarla, gözetleme deliğinden Rubashov'un hücresinin içine bakıyordu. Rubashov sakin sakin yatmaktaydı, ancak eli arada bir uykusunda seğiriyordu. Yatağın yanında, yerde, gözlüğü ve bir sigara izmariti duruyordu.

Sabah saat yedide –404 numaralı hücreye konuluşundan iki saat sonra– bir borazan sesiyle uyandı Rubashov. Rüyasız bir uyku çekmişti, kafası berraktı. Borazan sesi aynı cırtlak-

lıkla üç kez tekrarlandı. Titreyen tınılar birer kez yankılanıp yok oldular; geride kötücül bir sessizlik kaldı.

Gün tam ağarmamıştı; kovanın ve lavabonun sert çizgileri loş ışıkta yumuşamıştı. Pencerenin kafesi, kirli camın üstünde kara bir siluetti; sol üst köşedeki kırık parçanın yerine gazete kâğıdı yapıştırılmıştı. Rubashov doğruldu, gözlüğü ile izmaritine uzandı. Gözlüğü gözüne taktı, izmariti yeniden yakmayı başardı. Sessizlik sürüyordu. Bu beton arı kovanının her biri kireç badanalı hücrelerinde, insanlar yataklardan aynı anda kalkıyor, sövüyor, taşların üzerinde el yordamıyla bir şeyler arıyorlardı. Oysa tecrit hücrelerindekiler hiçbir şey duymuyorlardı – zaman zaman koridorda uzaklaşan ayak sesleri dışında. Rubashov tecrit hücresinde olduğunu ve kurşuna dizilene dek burada kalacağını biliyordu. Kısa sivri sakalını sıvazladı, uzandığı yerde kıpırdamadan sigarasını içmeyi sürdürdü.

Demek böyle, kurşuna dizileceğim, diye düşündü. Yatağın ayakucunda dik duran ayak başparmağını oynatışını, gözlerini kırpıştırarak seyretti. Kendisini çok yorgun ama sıcacık ve güvende hissediyordu; şu battaniyenin altında sıcak sıcak yatmaya devam etmesine izin verseler, hemen oracıkta, uyuklayarak ölüme doğru yol almaya itirazı yoktu. Demek seni kurşuna dizecekler, dedi kendi kendine. Çorabın içinde ayak parmaklarını ağır ağır oynatırken bir şiir geldi aklına: İsa Peygamber'in ayaklarını, dikenli çalıya takılmış ak bir karaca ile kıyaslayan dizeler... Kolunun tersiyle gözlüğünü sildi, tüm yandaşlarının çok iyi tanıdığı bir hareketti bu. Battaniyenin sıcaklığı içinde neredeyse kusursuz bir mutluluk duyuyordu, tek korkusu kalkıp hareket etmek zorunluluğuydu. İşte bu kadar, sen de yok edileceksin, dedi bu kez sesli olarak ve bir sigara daha yaktı. Oysa paketinde yalnızca üç tane kalmıştı. Aç karna içtiği ilk sigaralar kimi kez sarhoşluğa benzer bir duygu yaratırdı onda; üstelik, daha ön-

ce ölümle burun buruna geldiği zamanlardan aşina olduğu aşırı heyecanı duyuruyordu zaten. Aynı zamanda biliyordu ki bu kınanası, hattâ belli bir açıdan bakıldığında izin verilemeyecek bir durumdu. Ama o anda, söz konusu bakış açısını benimsemeye hiç de niyetli değildi. Bunun yerine ayak parmaklarını oynatıp seyretmeyi tercih ediyordu. Gülümsedi. Genelde herhangi bir ilgi duymadığı kendi bedenine karşı sıcak bir şefkat dalgası yükseldi içinde ve bu bedenin pek yakında yok olacağı düşüncesiyle, kendine acımanın keyfi doldu içine. "Eski tüfekler öldü," dedi kendi kendine. "Bizler sonuncularıyız." "Bizi yok edecekler." "Altın çocuklarla kızlar, günü geldiğinde toz toprak olacaklar..." Melodiyi de hatırlamaya çalıştı ama aklına yalnızca sözler geliyordu. "Eski tüfekler öldüler," diye tekrarladı ve onların yüzlerini anımsamaya çalıştı. Pek azını gözünün önüne getirebildi. Enternasyonalin ilk başkanından –ki ihanetle suçlanarak idam edilmişti– aklında kala kala, yuvarlakça bir göbek üstüne iliklenmiş kareli bir yelek kalmıştı. Adam hiç pantolon askısı kullanmaz, hep deri kemer takardı. Devrimci devletin gene idam edilen ikinci başbakanı da tehlikeli anlarda tırnaklarını dişlerdi... Tarih, onurunu geri verecektir, diye düşündü Rubashov pek de inanmayarak. Tırnak dişlemekten ne anlardı tarih? Sigarasını içerek ölenleri ve ölmeden önce yaşadıkları aşağılanmaları düşündü. Gene de 1 Numara'dan gerektiği kadar nefret etmeyi başaramıyordu. 1 Numara'nın, yatağının başucunda asılı duran renkli fotoğrafına sık sık bakmış, nefret etmeye çalışmıştı. Kendi aralarında ona pek çok isim takmışlardı ama eninde sonunda 1 Numara tutmuştu. 1 Numara'nın çevresine saçtığı dehşetin en korkunç yanı, onun haklı olma ihtimaliydi; yani, öldürdüğü kişilerin her biri, enselerine dayanmış bir silah nedeniyle de olsa, onun haklı olabileceğini kabullenmişlerdi. Kesin olarak bilinen hiçbir şey yoktu; yalnızca tarih denilen o alaycı kahi-

ne gönderilen talepler vardı... Ve o da, talepleri dile getirenler toprağın altında iyice çürümeden kararını açıklamazdı.

Rubashov birinin gözetleme deliğinden bakmakta olduğunu hissetti. O yana bakmadan da deliğe dayanmış gözbebeğinin varlığını hissetmişti. Nitekim, birkaç saniye geçmeden koca kilidin içinde bir anahtar döndü, ama kapı hemen açılmadı. Açıldığında ise, ayağında terlikler olan, ufak tefek ve yaşlı gardiyan kapının ağzında dikilip durdu.

"Neden kalkmadın?" diye sordu.

"Hastayım," dedi Rubashov.

"Neyin var? Yarından önce doktora çıkamazsın."

"Dişim ağrıyor," dedi Rubashov.

"Demek dişin ağrıyor?" Gardiyan ayaklarını sürüyerek çekildi, kapıyı çarparak kapattı.

Artık istediğim gibi yan gelip yatabilirim, diye düşündü Rubashov, ama işin keyfi kaçmıştı bu sefer. Battaniyenin rahat sıcaklığı sinirine dokunmaya başladığından, üstünden attı. Ayak parmaklarını oynatıp seyretmeyi bir kez daha denediyse de içinin sıkıldığını fark etti. Her iki çorabının da topuğu delikti. Bunları yamasa iyi olurdu, ama kapıya vurup gardiyandan iğne iplik istemek fikri hoşuna gitmedi; ayrıca ona iğne vermeye yanaşmazlardı herhalde. Birden gazete okumak için delice bir istek duydu. Öylesine güçlüydü ki bu istek, matbaa mürekkebinin kokusu doldu burnuna ve açılan sayfaların hışırtısını işitir gibi oldu. Belki dün gece bir devrim gerçekleşmişti, ya da bir devlet başkanı öldürülmüş, ya da Amerikalının biri yerçekimine karşı koyacak bir güç keşfetmişti. Kendi tutuklanma haberi açıklanmış olamazdı henüz, ülke içinde daha epey bir süre gizli tutulurdu mutlaka, ama müthiş haber yurtdışında çok geçmeden patlardı. Arşivlerden on yıllık resimlerini bulup çıkarırlar, 1 Numara ile aralarında geçenlere dair bir sürü saçma sapan şey yayımlarlardı. Gazete okuma isteği aniden söndü içinde, ama bi-

raz önce duyduğu açlığın aynısı bu kez 1 Numara'nın aklından geçenleri okuyabilmek isteğiyle uyandı. Onu masasının başında oturmuş, dirseklerine dayanmış, asık ve kasvetli bir suratla stenografa ağır ağır bir şeyler dikte ettirirken gözlerinin önüne getirdi. Kimileri bir şey dikte ettirirken odanın içinde aşağı yukarı dolaşırlar, sigara dumanlarını halka halka üflerler ya da bir cetvelle falan oynarlardı. 1 Numara ise hareket etmez, oynamaz, halka malka üflemezdi... Rubashov birdenbire son beş dakikadır hücrenin içinde bir aşağı bir yukarı yürüdüğünü, yataktan ne zaman kalktığını bile hatırlamadığını farketti. Çok eskiden kalma, artık otomatikleşmiş bir alışkanlıkla taşların birbirine bağlandığı çizgilere basmamaya dikkat ediyordu ama, kafası 1 Numara'dan bir an bile uzaklaşmamıştı. Masasında oturmuş, bir an bile kımıldamadan dikte ettirmeyi sürdüren 1 Numara, yavaş yavaş kendi portresine, çok iyi bilinen ve ülkedeki her karyolanın ya da büfenin üstünde asılı duran ve halkına donuk gözlerle acımasızca bakan renkli fotoğrafa dönüşmüştü.

Rubashov hücresinin içindeki yürüyüşüne devam etti, kapıdan pencereye, sonra gerisin geriye, karyoladan lavabo ve kovaya, altı buçuk adım ileri, altı buçuk adım geri. Kapıda sağa, pencerede sola dönüyor, eski bir hapishane alışkanlığıydı bu, eğer insan dönüş yönünü değiştirmezse kısa sürede başı dönmeye başlardı. 1 Numara'nın beyninde neler dönüyordu acaba? O beynin enden bir kesiti geldi gözlerinin önüne: Dikkatle çizilmiş, suluboyayla griye boyanmış, resim tahtası üstüne raptiyelerle iliştirilmiş... Gri madde kıvrım kıvrım kıvrılarak bağırsak kıvamına gelmiş, kasları gelişmiş yılanlar gibi birbirine dolanmış, astronomi haritalarının sarmal bulutları gibi buğulanarak belirsizleşmiş... O şişkin gri kıvrımların içinde neler olup bitiyordu? Uzaklarda uçuşan bulutlar hakkında her şey biliniyordu da, gri kıvrımlar üstüne hiçbir bilgi yoktu. Tarihin bir bilim değil de, bir

kehanet olmasının sebebi buydu herhalde. Belki ileride, çok ileride, tarihi istatistik tabloları, anatomik kesitler aracılığıyla öğretilecekti. Öğretmen belli bir ülkenin halk yığınlarının belli bir dönemdeki yaşam koşullarını temsil eden cebir formülleri yazacaktı tahtaya: "Burada, bu tarihsel sürecin koşullarını belirleyen nesnel etkenleri görüyorsunuz, yurttaşlar." Ve cetvelini 1 Numara'nın beyninin ikinci ile üçüncü lobu arasındaki sisli gri görünüme uzatarak, "Burada ise, bu nesnel etkenlerin öznel yansıması görülüyor. Yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde, Avrupa'nın doğusunda totaliter ilkelerin zaferine yol açan işte bu bölgedir." Böyle bir aşamaya varılıncaya dek politika kanlı bir gönül eğlencesi, alelâde bir bâtıl itikat ve kara büyü olmayı sürdürecekti.

Rubashov birkaç kişinin koridorda uygun adım ilerlediklerini duydu. Aklına ilk gelen şuydu: Tamam, dayak başlayacak. Hücresinin ortasında durdu, kulak kabartırken çenesini öne doğru uzattı. Asker adımları yakın hücrelerden birinin önünde durdu, alçak sesle bir komut verildi, anahtarlar şıngırdadı. Derken sessizlik.

Rubashov yatakla kova arasında donakalmış, soluğunu tutmuş, ilk çığlığı bekledi. Fiziksel acıdan çok, dehşetin ön planda olduğu o ilk çığlığın en kötüsü olduğunu iyi hatırlıyordu. Birinciyi izleyenlere dayanmak daha kolay olurdu, insan onlara alışırdı ve zamanla, çığlıkların tınısına ve ritmine kulak vererek hangi işkence metodunun uygulandığına dair sonuçlar bile çıkarabilirdi. Olayın sonuna doğru, sesleri ve yaradılış özellikleri ne kadar farklı olursa olsun, çoğunlukla aynı biçimde davranırdı insanlar: Çığlıklar alçalır, sızlanmalara, boğuk iniltilere dönüşürdü. Çok geçmeden hücre kapısı çarpılarak kapanırdı. Anahtarlar yeniden şıngırdar ve bir sonraki kurbanın ilk çığlığı daha kimse kılına dokunmadan, adamların kapıda görünmeleriyle birlikte yükselirdi.

Rubashov hücresinin orta yerinde durup ilk çığlığı bekledi. Gözlüğünü kolunun tersiyle sildi ve bu kez de ne olursa olsun çığlık atmayacağını yineledi kendi kendine. Tesbih çekerek dua tekrarlar gibi aynı cümleyi söyleyip duruyordu. Durduğu yerde bekliyor, çığlık bir türlü gelmiyordu. Derken bir şakırtı işitti, bir ses bir şeyler mırıldandı, bir hücre kapısı çarpıldı. Ayak sesleri bir sonraki hücreye doğru ilerledi.

Rubashov gözetleme deliğine yanaşarak koridora baktı. Adamlar hemen hemen tam karşısına düşen 407 Numaralı hücrenin önünde durmuşlardı. Yaşlı gardiyanın yanı sıra, çay fıçısını çeken iki hademe, bir sepet içinde dilimlenmiş kara ekmek taşıyan üçüncü bir hademe, iki tane de üniformalı, tabancalı memur vardı. Dayak mayak yoktu, adamlar kahvaltı dağıtıyorlardı...

407 Numara'ya ekmekten başka bir şey vermediler. Rubashov onu göremiyordu. 407 Numara besbelli kurallara uygun konumda, kapının bir adım içerisinde duruyordu; Rubashov onun yalnızca ellerini ve dirseğine kadar kollarını görebiliyordu. Kollar çıplak ve çok sıskaydılar, iki paralel sopa gibi kapıdan koridora doğru uzatılmışlardı. 407 Numara'nın avuçları birbirine yapışık olarak, bir tas biçiminde açılmıştı. Bir dilim ekmeğini alınca ellerini kavuşturdu, hücresinin karanlığına geri çekildi. Kapı çarpıldı.

Rubashov gözetleme deliğinden uzaklaştı, yeniden hücresi içinde bir aşağı bir yukarı volta atmaya koyuldu. Gözlüğünü koluna silmekten vazgeçip burnunun üstüne yerleştirdi, derin ve rahat bir soluk aldı. Kahvaltısını beklerken bir ıslık tutturdu. Sıska kollar, dilenircesine açılmış avuçlar gözünün önünden gitmiyor, içinde bir tedirginlik yaratıyorlardı. Ona belli belirsiz, tanımlayamadığı bir şey hatırlatıyorlardı ama, ne? Uzanmış o avuçlar, hattâ üstlerine düşen gölgeler ona yabancı değildiler ama eski bir melodi, limanın yakınlarındaki dar bir sokağın kokusu gibi belleğinden uçup gitmişlerdi.

7

Yürüyüş alayı bir sıra kapıyı açıp kapamıştı ama kendisininkine varamamıştı. Rubashov, sonunda geldiler mi diye bakmak için yeniden gözetleme deliğine yanaştı; sıcak bir çay bekliyordu dört gözle. İlk baktığında fıçıdan dumanlar çıkıyor, yüzeyinde limon dilimleri yüzüyordu. Gözlüğünü çıkarıp gözünü deliğe dayadı. Tam karşısına düşen dört hücrenin –401 ila 407 arası– kapılarını görebiliyordu. Bu hücrelerin üstünde dar bir demir balkon, onun gerisinde ise ikinci kattaki başka hücreler yer alıyordu. Yürüyüş alayı koridorun sağ tarafından geri gelmekteydi, besbelli önce tek numaralı hücrelere, sonra çift numaralılara servis yapıyorlardı. O sırada 408'in önünde durmuşlardı. Rubashov yalnızca bellerinden tabanca sarkan üniformalıları arkadan görebiliyordu, ötekiler görüş alanının dışında kalıyorlardı. Bir kapı daha çarpıldı, sonra hep birlikte 406'nın önünde durdular. Rubashov bir kez daha buhar yayılan çay fıçısını ve sepetinin içinde sadece birkaç dilim ekmek kalmış olan hademeyi gördü. 406 Numara'nın kapısı hemen çarpıldı, içeride kimse yoktu. Adamlar yaklaştılar, kendi kapısını geçip 402 Numara'nın önünde durdular.

Rubashov hücresinin kapısını yumruklamaya koyuldu. Fıçının iki yanını tutan hademelerin önce birbirlerine, sonra kendi hücresinin kapısına baktıklarını gördü. 402 numaralı hücrenin kapısının kilidini açmakla uğraşan gardiyan hiçbir şeyi duymamış gibi davranıyordu. İki üniformalının sırtları, Rubashov'un gözetleme deliğine dönüktü. 402 Numara'ya ekmek verildi, yürüyüş alayı yoluna devam etmeye koyuldu. Rubashov yumruklarını daha daha hızlı vurdu. Derken ayakkabısını çıkarıp öyle vurmaya başladı.

Üniformalı adamlardan daha iriyarı olanı kafasını geriye çevirdi, Rubashov'un kapısına anlamsız gözlerle baktıktan

sonra yeniden öte yana döndü. Gardiyan 402 Numara'nın kapısını çarparak kapattı. Çay fıçısının başındaki hademeler kararsızca durakalmışlardı. Demin arkasına bakmış olan üniformalı, yaşlı gardiyana bir şeyler söyledi, o da elindeki anahtarları şakırdatarak omzunu silkti, ayaklarını sürüyerek Rubashov'un kapısına yöneldi. Çay fıçısının başındaki hademeler onu izlediler, ekmek taşıyan hademe 402 Numara'nın gözetleme deliğinden içeri bir şeyler fısıldadı.

Rubashov kapıdan geriye bir adım atarak açılmasını bekledi. İçindeki gerilim birden boşalıverdi; ona çay verip vermemeleri artık önemini yitirmişti. Zaten son baktığında fıçıdaki çayın dumanı tütmüyor, sararmış sıvının içindeki limon dilimleri ölgün ve yıpranmış görünüyordu. Kapısının kilidinde anahtar döndü, gözetleme deliğinde bir gözbebeği belirip kayboldu, kapı açıldı. Rubashov yatağının üstüne oturmuş, ayakkabısını giymekle meşguldü. Gardiyan, üniformalı iriyarı adamın içeri girebilmesi için hücrenin kapısını açık tutuyordu. Adamın yusyuvarlak kafası sıfır numara tıraş edilmişti, gözleri ifadesizdi. Hem üniforması, hem de çizmeleri hışırdıyordu; tabancasını taşıyan deri kemerin kokusunu duyar gibi oldu Rubashov. Kovanın yanında durarak, sırf o içeri girdiği için sanki küçülen hücreye şöyle bir göz gezdirdi.

"Hücreni temizlememişsin," dedi Rubashov'a. "Kuşkusuz kuralları biliyorsundur."

"Kahvaltıda neden ben atlandım?" diye sordu Rubashov gözlüğünün üstünden subaya bakarak.

"Benimle tartışmak istiyorsan, ayağa kalkman gerek," dedi subay.

"Sizinle tartışmak değil, konuşmak için bile en ufak bir arzu duymuyorum," dedikten sonra ayakkabısının bağcıklarını bağlamaya girişti Rubashov.

"Öyleyse, bir dahaki sefere kapını yumruklama. Herkese

uygulanan disiplin kuralları senin için de geçerlidir," dedi subay. Hücreyi bir kez daha gözden geçirdi. "Bu mahkûmun yerleri silecek bezi yok," dedi gardiyana.

Gardiyan ise ekmek taşıyan hademeye bir şeyler söyledi, adam koşar adım koridorda uzaklaştı. Öteki iki hademe açık kapının önünde durmuşlar, merakla hücreyi gözden geçiriyorlardı. İkinci subayın sırtı olan bitene dönüktü, bacakları açık, elleri arkasında, koridorda dikiliyordu.

Rubashov, hâlâ ayakkabısının bağcıklarıyla uğraşarak, "Mahkûmun yemek tası da yok," dedi. "Anlaşılan beni açlık grevine gitmek zahmetinden kurtarmak istiyorsunuz. Yeni metotlarınıza hayran kaldım."

Subay, anlamsız bakışlarını ona çevirerek, "Yanlışın var," dedi. Tıraşlanmış kafatasında geniş bir yara izi, yakasında ise Devrim Kahraman Nişanı vardı. Demek iç savaşta yer almış, diye düşündü Rubashov. Ama olayın üstünden çok zaman geçti, artık bir önemi kalmadı...

"Yanlışın var. Sana kahvaltı yazılmamış, çünkü hasta olduğunu bildirmişsin."

"Dişi ağrıyormuş," dedi yaşlı gardiyan. Kapıya dayanmıştı, ayaklarında hâlâ terlik vardı, üniforması buruşuktu. Ve üstünde yer yer yağ lekeleri vardı.

"Nasıl isterseniz," dedi Rubashov. Rejimin son başarısının hastaları zorunlu oruca tâbi tutarak tedavi etmek mi olduğu sorusu dilinin ucuna kadar geldi ama kendini tuttu. İçine sıkıntı basmıştı.

Ekmekçi hademe koşarak ve elinde kirli bir bez sallayarak soluk soluğa geldi. Gardiyan paçavrayı elinden alıp kovanın yanına fırlattı.

"Başka isteğin var mı?" diye sordu subay, hiç ironi barındırmayan bir sesle.

Rubashov, "Beni rahat bırakın, bu komediye de bir son verin," dedi. Subay çıkmak üzere döndü. Gardiyan anahtarla-

rını şıngırdattı. Rubashov da sırtını onlara dönerek pencereye yürüdü. Kapının çarpılmasıyla birlikte en önemli şeyi unuttuğunu hatırladı, bir fırlayışta kapının yanına döndü.

"Kâğıt kalem" diye bağırdı gözetleme deliğinden durup durmadıklarını anlamak için. Gözlüğünü çıkarıp gözünü deliğe dayadı. İyice yüksek sesle bağırmıştı ama gruptakiler hiçbir şey duymamışcasına yollarına devam ettiler. Gördüğü son şey, kazınmış kafalı subayın sırtı ve belinden sarkan tabancayı tutan deri kemeriydi.

8

Rubashov yeniden voltaya başladı, pencereye kadar altı buçuk adım, gerisin geriye altı buçuk adım. Biraz önceki sahne sinirlerini oynatmıştı. Olanları, en ince ayrıntısına dek yeniden gözden geçiriyor, bir yandan da gözlüğünü koluna sürtüyordu. Kafasında yara izi bulunan subaya karşı duyduğu nefreti canlı tutmaya çalıştı, önündeki mücadeleyi yürütmekte yardımcı olabilirdi bu duygu. Oysa, kendisi için ölümcül olabilecek eski alışkanlığı ağır bastı: Kendisini karşısındakinin yerine koymak, sahneyi bir de onun gözleriyle görmek zorunluluğundan bir türlü kurtulamıyordu. Şu Rubashov denilen ufak tefek, sakallı, küstah adam yatağın üstüne oturmuş, kışkırtmayı açıkça amaçlayan bir tavırla, terli çoraplarının üstüne ayakkabılarını geçirmeye çalışıyordu. Tamam, bu Rubashov denilen adamın birtakım erdemleri, çok şanlı bir geçmişi olabilirdi ama, onu Parti kongresinde kürsüde görmek başkaydı, bir hücrede saman döşeğinin üzerinde görmek başka. Demek efsanevi Rubashov buymuş, diye düşündü Rubashov, anlamsız bakışlı subay adına. Yatılı okul öğrencisi gibi kahvaltı diye feryat etmekle kalmıyor, bundan utanmıyor bile. Hücresini temizlememiş. Çorapla-

rı delik. Dırdır eden bir entel. Yasaları çiğnemiş, devlete ihanet etmiş, para için mi ilkeleri yüzünden mi yapmış önemli değil. Biz bu devrimi dengesiz huysuzlar için yapmadık. Tamam, kabul, devrime onun da katkısı oldu, ama o zamanlar adamdı, erkekti; şimdiyse yaşlanmış, kendini bir şey zanneden bir ukâlâ, yok edilmesinin tam zamanıdır. Gerçi belki ta o zamandan beri böyleydi, devrim sırasında şişirilmiş, sonra da sönmüş az sabun köpüğü görmedik. Adamın kendisine şu kadarcık saygısı kalmış olsa, hücresini temizler bir kere.

Bir an için gerçekten taşları silmesinin gerekli olup olmadığını düşündü Rubashov. Hücrenin ortasında kararsızca durdu, sonra gözlüğünü yeniden takıp pencereye yanaştı.

Avlu aydınlanmıştı, sarıya bakan gri bir ışık karın yeniden başlayacağını vaat eder gibiydi. Saat sekiz falandı, hücreye ilk adım atışının üstünden topu topu üç saat geçmişti. Avluyu çevreleyen duvarlar, kışla duvarlarını andırıyordu. Tüm pencerelerin demir kepenkleri vardı, bunların gerisindeki hücrelerin içlerini görmek olanaksızdı. Hattâ, kendisi gibi pencerenin önünde durmuş avluya bakan biri olup olmadığı bile seçilemiyordu. Avludaki kar güzeldi, çok hafif donmuş, üstüne basılacak olsa kütürdeyecek gibi. Duvarlardan on adım içeride, avlunun dört bir yanını çevreleyen temizlenmiş yolun her iki yanında da eğri büğrü kar tepecikleri yükselmişti. Tam karşısına düşen surun üstünde, nöbetçi gidip gelmeye devam ediyordu. Bir keresinde, tam dönüş yaptığı anda büyük kavisli bir tükürük savurdu, sonra da eğilip tükürüğünün düşüp donduğu yere baktı.

Eski hastalık, diye düşünüyordu Rubashov. Devrimciler, başkalarının zihnini okumaya çalışmamalılar.

Ya da, belki çalışmalılar. Hattâ buna zorunludurlar.

İnsan kendini herkesle özdeşleştirirse dünyayı nasıl değiştirebilir?

İnsan dünyayı başka nasıl değiştirebilir?

Her şeyi anlayan ve affeden biri, harekete geçecek motivasyonu nereden bulacaktır?

Nerede bulamaz?

Beni kurşuna dizecekler, dedi Rubashov. Motivasyonum onları hiç mi hiç ilgilendirmiyor. Alnını pencerenin camına dayadı. Avlu bembeyaz ve kıpırtısızdı.

Böylece bir süre hiç düşünmeden, camın serinliğini alnında hissederek durdu. Derken, yavaş yavaş, hücresinin içinde minik ama inatçı bir tik tak sesi olduğunu fark etti.

Döndü, kulak kesildi. Vuruşlar o kadar alçak sesliydi ki, başta hangi duvardan geldiğini ayırt edemedi. Derken ses de kesildi. Önce kovanın durduğu duvarı, 406 Numara'yı ayıran duvarı tıklattı, ama cevap alamadı. Karyolasının dayalı durduğu, 402 Numara'dan yana olan duvarı tıklattı bu kez. Bu kez cevap aldı. Rubashov yatağının üstüne, gözetleme deliğini görebilecek biçimde, rahatça yerleşti. Kalbi çarpıyordu. İlk temas her zaman çok heyecanlı olurdu.

402 düzenli vurmaya başlamıştı artık; kısa aralıklarla üç kez, derken uzunca bir ara, sonra gene üç kez, sonra gene bir ara, sonra gene üç kez. Rubashov duyduğunu belli etmek için aynı diziyi tekrarladı. Karşı tarafın 'kadrat alfabe'yi bilip bilmediğini öğrenmek için sabırsızlanıyordu, bilmiyorsa eğer anlaşmaları zorlaşacak, uzayacaktı. Duvar kalın olduğundan ses iletimi iyi değildi; doğru duyabilmek için başını iyice yaklaştırması gerekiyordu, bir yandan da gözetleme deliğini görmek zorundaydı. 402 Numara besbelli bu işte deneyimliydi, vuruşları belirgin, acelesizdi; sert bir cisimle, belki de bir kalemle vuruyordu. Rubashov epeydir bu alfabeyi kullanmadığından, bir yandan vuruş sayılarını aklında tutmaya çalışırken, bir yandan da kare içine yerleştirilmiş harflerin sıralamasını gözünün önüne getirmeye çalışıyordu. Sıralama önce yukarıdan aşağı, sonra sağdan solaydı. Böylece 402'nin tıklattığı ilk kelimenin ilk harfi K olacaktı.

Sonra ikinci sıranın üçüncü harfi I ve üçüncü sıranın üçüncü harfi: M. Arkası gelmedi.

KİM?

Pratik bir kafa, diye düşündü Rubashov. Her şeyden önce kiminle muhatap olduğunu öğrenmek istiyor. Oysa, devrimci terbiyeye uysaydı önce politik bir sloganla başlaması, sonra haber iletmesi, daha sonra yiyecek ve tütün konusuna geçmesi ve çok daha sonra, belki günler sonra –ya da hiçbir zaman– kendini tanıtması gerekirdi. Gerçi Rubashov'un o güne kadarki deneyimleri Parti'nin yönetimde olmayıp takibata uğradığı ülkelerde olmuştu ve partizanlar güvenlik icabı birbirlerini yalnızca hücre adlarıyla tanırlar, bunları da o kadar sık değiştirirlerdi ki, isimlerin herhangi bir anlamı kalmazdı. Burada durum besbelli farklıydı. Rubashov adını verip vermemekte kararsızdı. 402 numara sabırsızlandı, bir kez daha tıklattı: KİM?

Aman, ne olacak, diye düşündü Rubashov. Adını bütünüyle tıklattı: NICOLAS SALMANOVICH RUBASHOV ve sonucu beklemeye başladı.

Uzun süre cevap gelmedi. Rubashov gülümsedi. Komşusunun geçirdiği şoku anlayabiliyordu. Bir dakika bekledi, sonra bir dakika daha, sonra omzunu silkerek oturduğu yerden kalktı. Hücre içi yürüyüşüne koyuldu yeniden, ama her dönüşte bir an duruyor, duvara kulak kabartıyordu. Duvar sessizliğini koruyordu. Gözlüğünü koluna silerek ağır ağır, yorgun adımlarla kapıya yürüdü, gözetleme deliğinden koridora baktı.

Koridor boştu, elektrik lambaları loş, solgun ışıklarını yayıyorlardı; en ufak bir ses duyulmuyordu. Peki 402 Numara'nın sesi neden kesilmişti?

Herhalde korkudandı; Rubashov yüzünden başını belâya sokmak istemiyordu. Belki 402 Numara siyasî bir mahkûm değildi, tehlikeli komşusu aklına geldikçe ödü kopan bir

doktor ya da mühendis olabilirdi. Besbelli politik bir geçmişi yoktu, yoksa konuşmaya isim sorarak başlamazdı. Anlaşılan bir sabotaj olayına falan bulaşmış. Epeydir içeride olmalıydı. Çünkü, tıklatma işinde kusursuzdu. Suçsuz olduğunu ispat etmek isteğiyle yanıp tutuşuyor olmalıydı. Kişisel suç ya da suçsuzluğun önemli olduğuna saf saf inananlardan biri, çok daha üstdüzey çıkarların devrede olduğu bir oyunun varlığından habersiz. Allah bilir şimdi yatağında oturmuş yöneticilere yüzüncü protesto mektubunu kaleme alıyordu ya da karısına kimbilir kaçıncı kez yazıyordu; oysa yöneticiler hiçbir protestoyu okumayacak, karısı ise mektubu almayacaktır bile. Çaresizlikten sakal –siyah bir Puşkin sakalı– bırakmıştır, yıkanmaktan vazgeçmiş, tırnaklarını dişleme, erotik hayaller kurma alışkanlığı edinmiştir. Hapisteki insan için en korkunç şey birinin suçsuz olduğunu bilmektir: Çevreye uyum sağlamasını engeller, moralini yerle bir eder... Birden tıklama yeniden başladı.

Rubashov hemen yatağın üstüne oturdu; ama ilk iki harfi kaçırmıştı. Bu kez 402 Numara'nın vuruşları çok hızlı, belirsizdi, besbelli heyecanlanmıştı.

...STEHAKTIR.

Müstehaktır.

Bu beklenmedik bir şeydi. Demek 402 Numara konformistti. Parti içi muhaliflerin hain olduklarına inanıyor, onlardan nefret ediyordu ki doğrusu da bu değil miydi? Tarihin, doğruluğu tartışılmaz bir plana uygun olarak, tren rayları üstünde yanılması olanaksız bir makasçının –1 Numara'nın– emrinde ilerlediğine canı gönülden inanıyordu. Kendi tutuklanışının bir yanlış anlama sonucu gerçekleştiğinden, son yılların tüm felâketlerinin –Çin'den İspanya'ya, açlıktan eski tüfeklerin yok edilmesine kadar– üzücü kazalar ya da Rubashov ve diğer muhaliflerin şeytanî numaraları sonucu olduğundan da emindi. 402 Numara'nın Puşkin sakalı

bir anda yok oldu; artık sinekkaydı tıraş edilmiş, fanatik bir suratı vardı, hücresi de pırıl pırıl tertemizdi ve tüm kurallara harfi harfine uyuyordu. Onunla tartışmanın hiçbir anlamı yoktu; o gibilere herhangi bir şey öğretmek imkânsızdı. Öte yandan dünya ile tek ve belki de son teması kesmenin de anlamı yoktu.

Rubashov ağır ağır, tane tane tıklattı: KİM?

Cevap sinirli vuruşlar, duraklamalar, hızlanmalarla geldi.

ÜSTÜNE VAZİFE DEĞİL.

SEN BİLİRSİN, diye tıklattı Rubashov ve konuşmanın sona erdiğine hükmederek yerinden kalktı, hücre içi yürüyüşüne devam etti. Oysa vuruşlar yeniden başladı, bu kez bayağı yüksek sesle, gümbürdercesine – anlaşılan 402 Numara sözlerinin önemini vurgulamak için ayakkabısını çıkarmıştı:

ULU İMPARATOR ÇOK YAŞA!

Mesele şimdi anlaşılmıştı. Rubashov gene de şaşırmıştı. Demek hâlâ gerçek karşı-devrimciler vardı ülkede... Oysa biz, onun gibilerin yalnızca 1 Numara'nın söylevlerinde, başarısızlıklarının bahanesi olarak var olduklarını sanıyorduk. Al işte, kanlı canlı bir tane oturuyor yan hücrede, 1 Numara'yı doğruluyor, kendisine yakışan biçimde gırtlağını parçalayarak kralın yaşamasını diliyordu...

Rubashov kendi kendine sırıtarak, ÂMİN sözcüğünü tıkladı. Cevap anında, daha yüksek sesle geldi:

PİS DOMUZ!

Rubashov eğlenmeye başlamıştı, gözlüğünü çıkararak madenî kenarıyla tıklatmaya koyuldu, havayı değiştirmek için de, heceleri hafiften yararak, üstdüzey bir tonlama tutturdu:

TAM ANLA-YA-MA-DIM.

402 Numara sanki çıldırmıştı. Güm güm KÖPE – diye vurdu, ama K harfi gelmedi. Birden çılgınca öfkesi dinmiş olacak ki, lafı değiştirdi:

NEDEN İÇERİ TIKTILAR?

Ne kadar dokunaklı ve yalın... 402 Numara'nın yüzü yeni bir değişim geçirdi. Bu kez genç bir Hassa subayının yakışıklı ve aptal suratı belirdi. Belki bir monoklü bile vardı. Rubashov gözlüğünün kenarıyla tıklattı:

POLİTİK GÖRÜŞ AYRILIKLARI.

Kısa bir sessizlik. Besbelli çarpıcı ve alaycı bir cevap vermek için beynini zorluyordu 402 Numara:

BRAVO! KURTLAR BİRBİRİNİ YİYOR.

Rubashov karşılık vermedi. Bu oyundan usanmıştı, yeniden yürüyüş yapmaya koyuldu. Ancak 402'deki subayın çenesi açılmışa benziyordu. Tıkladı:

RUBASHOV...

Yooo, bu biraz lâubalilik sayılmaz mıydı?

NEDİR? diye sordu Rubashov.

402 Numara bir süre tereddüt ettikten sonra uzun bir cümle tıkladı:

BİR KADINLA EN SON NE ZAMAN YATTIN?

402 Numara'nın tek camlı bir gözlük taktığı kesindi; şimdi camı çıkarmış onunla vuruyordu ve çıplak kalmış olan gözünü sinirli sinirli kırpıştırıyordu. Herhangi bir tiksinti hissetmedi Rubashov. Hiç değilse adam kendini olduğu gibi açığa vurmuştu, bu da monarşist manifestolar sıralamasından çok daha iyiydi. Rubashov bir süre düşündükten sonra tıklattı:

ÜÇ HAFTA ÖNCE.

Karşılık hemen geldi:

ANLAT BANA.

Eeee, bu kadarı da biraz fazlaydı ama. Rubashov konuşmayı hemen o anda kesmeyi düşündü. Ama bu adamın ileride 400 Numara'ya ve daha ötedeki hücrelere yararlı bir bağlantı oluşturabileceğini hatırladı. Sol tarafındaki hücre besbelli boştu, o yönden bir zincir kurulamazdı. Rubashov belleğini zorladı. Savaş öncesinden kalma bir şarkı geldi aklı-

na, daha öğrenciyken, siyah çoraplı hanımların Kankan dansı yaptıkları bir kabarede dinlemişti. Başa gelen çekilir havasıyla bir soluk aldı ve tıklamaya koyuldu:

ŞAMPANYA KADEHLERİNE SIĞAN KAR GİBİ GÖĞÜSLER...

Gerekli tonu yakaladığını umuyordu. Anlaşılan başarmıştı, çünkü 402 Numara üsteledi:

DEVAM. AYRINTI.

Bu aşamada kuşkusuz bıyıklarını sinirli sinirli ellemekteydi. Mutlaka uçları yukarı kıvrılmış küçük bir bıyığı olmalıydı. Allah'ın cezası herif. Bağlantı zincirinin tek halkası olmasaydı... Ona uymak gerekiyordu. Subaylar kendi aralarında nelerden söz ederlerdi? Kadınlardan ve atlardan. Rubashov gözlüğünü koluna sürttü, vazifeşinas bir tavırla duvarı tıklatmaya koyuldu.

VAHŞİ BİR KISRAĞI ANDIRAN BACAKLAR.

Durdu. Yorulmuştu. Bütün iyi niyetine karşın bu saçmalığı sürdüremeyecekti. Oysa, 402 Numara pek memnun kalmıştı.

YAŞŞA AHBAP! diye hevesle tıkladı. Kuşkusuz katıla katıla gülmekteydi ama hiçbir şey duyulmuyordu; bir eliyle bıyığını burarken bir eliyle bacağını dövüyordu herhalde ama görünen bir şey yoktu. Sessiz duvarın soyut müstehcenliği Rubashov'u utandırdı.

DEVAM, diye üsteledi 402 Numara.

Ama yapamayacaktı Rubashov. BU KADAR diye tıklatır tıklatmaz pişman oldu gene de. 402 Numara alınacaktı şimdi. Neyse ki, 402 Numara'nın alınganlık yapmaya niyeti yoktu. Israrla tıklatmayı sürdürdü:

DEVAM ET, LÜTFEN, LÜTFEN...

Rubashov artık eski rahatlığına kavuşmuştu. Tıktıkları, saymak gereğini duymadan, otomatik olarak akustik algılamaya dönüştürebiliyordu. O kadar ki, erotik malzeme için

yalvaran 402 numaranın ses tonunu gerçekten işitiyordu sanki. Yalvarış devam etti:

LÜTFEN – N'OLUR...

Besbelli genç bir adamdı 402; herhalde sürgünde yetişmişti, eski bir asker ailesinin üyesiydi, onu sahte bir pasaportla vatanına geri göndermişlerdi anlaşılan ve burada çok acı çekiyor olmalıydı. Monoklünü yeniden gözüne yerleştirmiş, bir kez daha bıyıklarını didikleyerek, ak duvara umutsuzca bakıyordu mutlaka.

BİRAZ DAHA – N'OLUR, N'OLUR.

... Sessizce ak duvara umutsuzca bakarken, duvardaki eski nem lekeleri, memeleri şampanya kadehlerini, bacakları vahşi bir atınkini andıran bir kadının siluetine dönüşecekti yavaş yavaş.

DEVAMINI DA ANLAT – LÜTFEN.

Belki de yatağının üstünde diz çökmüş, ellerini kavuşturmuştu, aynı 407 Numara'nın ekmeğini almak için ellerini uzattığında yaptığı gibi.

Ve nihayet, o hareketin kendisine hangi anıyı hatırlattığını kavrayıverdi Rubashov – dilenircesine uzanan sıskacık, kemikli eller... *Pièta*...

9

Pietà... Güney Almanya'daki küçük bir kentin resim galerisi... Bir pazartesi günü öğleden sonra... İçeride Rubashov ve buluşmak üzere geldiği genç adamdan başka bir Allah'ın kulu yoktu. Duvarları Flaman ressamların vazgeçemedikleri tombul kadınlarla dolu boş salonun orta yerindeki yuvarlak kadife kanepede oturmuş konuşuyorlardı. Yıl 1933, terör dönemi başlayalı birkaç ay olmuş, Rubashov'un da tutuklanmasına az bir zaman kalmış. Hareket başarısızlığa uğramış,

içinde yer alanlar yasadışı ilan edilmiş, her yerde aranıyorlar, dövülerek öldürülüyorlar. Parti politik bir örgüt olmaktan çıkmış, bin kollu, bin başlı, kanayan bir et yığını haline gelmiş. Ama, nasıl bir insan öldükten sonra da saçı ve tırnakları uzamayı sürdürürse, ölmüş Parti'nin tek-tük hücrelerinde, kaslarında, uzuvlarında hareket devam ediyor. Felâketten canlarını kurtarabilmiş olanlar ülkenin her yanında küçük gruplar halinde toplanmayı, yeraltı faaliyetlerini sürdürüyorlar. Bodrum katlarında, korularda, tren istasyonlarında, müzelerde, spor kulüplerinde buluşuyorlar. Kaldıkları yerleri, isimlerini, günlük alışkanlıklarını sürekli değiştiriyorlar. Birbirlerini yalnızca ön adlarıyla tanıyorlar, birbirlerinin adreslerini sormuyorlar. Her biri canını ötekine teslim etmiş, hiçbiri karşısındakine güvenmiyor. Broşürler bastırıyorlar, böylece kendilerini ve başkalarını hâlâ heyette olduklarına inandırmaya çalışıyorlar. Geceleri varoşların daracık sokaklarında dolaşarak duvarlara eski sloganlar yazıyorlar, heyette olduklarını kanıtlamak için. Şafak sökmeden fabrikaların bacalarına tırmanıp eski bayrakları çekiyorlar, hâlâ heyette olduklarını kanıtlamak için. Broşürler pek az kişinin eline geçiyor; onlar da çabucak yırtıp atıyorlar, çünkü ölülerden gelen mesajlar karşısında tir tir titriyorlar. Daha kargalar ötmeden duvar yazıları siliniyor, bacalardan sarkıtılmış bayraklar indiriliyor. Ama yeniden, yeniden ortaya çıkıyorlar, bildiriyorlar, çünkü ülkenin her yanında, kendilerine "tatildeki ölüler" adını vermiş ve yaşamlarını hâlâ hayatta olduklarını kanıtlamaya adamış küçük gruplar var.

Bunlar birbirleriyle iletişim halinde değildiler, Parti'nin kan bağlantıları kopmuştu, her grup kendi adına çalışıyordu. Ancak zamanla, yavaş yavaş, yeniden harekete geçtiler. Ticaretle uğraşan, saygın kişiler yurtdışından gelmeye başladı, ceplerindeki pasaport sahte, valizleri çifte tabanlıydı; bunlara taşıyıcılar deniyordu. Genellikle yakalanıyorlar, iş-

kence gördükten sonra başları vuruluyordu; ama her zaman yerlerini alacak başkaları bulunuyordu. Parti hâlâ ölüydü, ne kıpırdayabiliyor ne de soluk alıyordu, ama saç ve tırnakları uzamaya devam ediyordu; yurt dışındaki önderler onun katılaşmış cesedine elektrik akımları gönderiyorlar, uzuvlarını spazmatik sarsıntılara uğratıyorlardı.

Pietà... Rubashov 402 Numara'yı unutmuş, altı buçuk adımlık voltasını atmaya koyulmuştu; kendisini yeniden resim galerisindeki yuvarlak, kadife kanepenin üstünde buldu, salon toz ve yer cilası kokuyordu. İstasyondan doğruca buluşma yerine geldiğinden, oraya kararlaştırılan saatten birkaç dakika önce varmıştı. Kimsenin kendisini görmediğinden oldukça emindi. İçinde diş hekimliğiyle ilgili aletlerin en son modellerinden örnekler bulunan valizi vestiyerdeydi. Yuvarlak kadife kanepenin üstüne oturup duvarları dolduran sarkık et yığınlarına göz gezdirdi, bekledi.

O sırada bu küçük kentteki Parti grubunun önderi olan, Richard adıyla tanıdığı genç adam birkaç dakikalık gecikmeyle geldi. İkisi de birbirlerini o ana dek hiç görmemişlerdi. Genç adam, Rubashov'u yuvarlak kanepede bekler buluncaya dek iki galeri gezmişti. Rubashov'un kucağında bir kitap vardı: Goethe'nin Faust'unun Reclam Evrensel baskısı. Genç adam kitabı fark etti, çabucak çevresine göz attıktan sonra gelip kanepeye oturdu. Çekingen bir gençti. Rubashov'dan yarım metre kadar uzakta, kanepenin kıyısına ilişmişti, kepini kucağında tutuyordu. Mesleği çilingirlikti; iş tulumu giymiş birinin müzede dikkat çekeceğini düşündüğünden, üstünde pazar günlerine özgü siyah takım elbisesi vardı.

"Buyrun," dedi, "geç kalmışlığımı mazur görün."

Rubashov, "Tamam," dedi. "Önce üyeleri bir gözden geçirelim. Liste yanınızda mı?"

Richard adlı genç adam kafasını iki yana salladı. "Liste ta-

şımıyorum yanımda," dedi. "Hepsi kafamda, adresler de her şey de..."

"İyi de... Ya yakalanırsanız?"

"Listeyi Anny'e verdim," dedi Richard. "Anny benim karım."

Durdu, yutkundu, âdemelması bir yukarı bir aşağı kıpırdadı ve ilk kez olarak Rubashov'a dosdoğru baktı. Gözleri kızarıktı, hafif patlak göz yuvarlarını incecik kızıl sinirler bir ağ gibi kaplamıştı; yüzünde birkaç günlük sakal var gibiydi. "Anny'i dün gece tutuklamışlar da," dedi Rubashov'a bakmayı sürdürerek. Gözlerinde durgun, çocuksu bir umut okudu Rubashov, kendisi gibi Merkez Komitesi'nden gelen birinin ona mucizevi bir yardımda bulunmasını bekliyor gibiydi.

"Öyle mi?" dedi Rubashov, gözlüğünü koluna sürterek. "Öyleyse polis listeyi olduğu gibi ele geçirmiş bulunuyor."

Richard, "Hayır," dedi. "Onu almaya geldiklerinde baldızım da evdeymiş, listeyi çaktırmadan ona aktarmış. Liste baldızımdan çıkmaz, merak etmeyin. Bir polis memuruyla evli ama bizdendir."

"İyi," dedi Rubashov. "Karınız tutuklandığında siz neredeydiniz?"

"İzah edeyim," dedi Richard. "Üç aydır kendi evimde yatmıyorum. Sinemada makinistlik yapan bir arkadaşım var, ona gidiyorum. Film sona erince karanlık odada yatıyorum. Sokaktan, yangın merdiveni yoluyla direkt o odaya girilebiliyor. Ayrıca bedavadan film seyrediyorsun..." Durakladı, yutkundu. "Arkadaşım, Anny'e de bedava bilet veriyordu sık sık, karanlıkta başını çevirip makine odasına bakıyordu karım. Beni göremiyordu tabiî ama, kimi kez, perdede bol ışık oldu mu ben onun yüzünü bayağı bayağı görebiliyordum..."

Sustu. Tam karşısında bir "Son Hüküm" tablosu asılıydı: Kıvırcık saçlı, yuvarlak popolu minik melekler, minik trampetlerini üfleyerek karanlık bulutlara doğru uçuşuyorlardı.

Richard'ın solunda ise Alman ustalarından birinin kaleminden çıkmış, mürekkeple çizilmiş bir resim asılıydı. Rubashov resmin yalnızca bir bölümünü görebiliyordu, gerisini kanepenin sırtı ve Richard'ın başı örtüyordu. Madonna'nın incecik elleri bitişmiş, bir tas gibi çukurlaşarak göğe doğru açılmış, gökyüzü ise birkaç yatay çizgi ile belirtilmişti. Daha fazlası gözükmüyordu, çünkü konuşurken Richard'ın başı hiç kıpırdamıyor, hafifçe eğdiği kızarmış boynunun üstünde hep aynı konumda duruyordu.

"Sahi mi? Karınız kaç yaşında?" diye sordu Rubashov.

"On yedi."

"Sahi mi? Ya siz... Kaç yaşındasınız?"

"On dokuz," dedi Richard.

"Çocuklarınız var mı?" diye sorarken başını biraz uzattı ama, resmin geri kalanını gene de göremedi.

Richard, "Birincisi yolda," dedi. Öylece hiç kımıldamadan, sanki kurşundan dökülmüş gibi oturuyordu.

Kısa bir sessizlikten sonra, Rubashov, Parti üyelerinin isimlerini sıralamasını istedi. Topu topu otuz kadar isim vardı. Birkaç soru sordu, Danimarka firmasının dişçilik aletleri sipariş defterine birkaç adres yazdı. Telefon rehberine bakarak yöredeki tüm diş hekimlerini içeren uzun bir liste yazmıştı bu deftere, kimi yerlerde arada boş satırlar bırakmış olduğundan, bu saygın kişiler listesine kendisine gerekli başka adresler ekleyebiliyordu. Bu iş de bittikten sonra Richard şöyle dedi:

"Şimdi de size buradaki çalışmalarımızla ilgili kısa bir rapor vermek isterim, yoldaş."

Rubashov, "İyi," dedi. "Dinliyorum."

Richard anlatmaya koyuldu. Kadife kanepede, Rubashov'dan yarın metre kadar ötede, hafifçe öne doğru eğilmiş olarak oturuyordu, kocaman kırmızı elleri, pazarlık giysisinin dizlerindeydi; konuştuğu sürece bu duruşunu bir kez olsun değiştirmedi. Bacalara asılan bayraklardan, duvarlara

yazılan yazılardan, fabrika tuvaletlerinde bırakılan broşürlerden söz ederken bir muhasebeci kadar soğukkanlı ve ciddiydi. Tam karşısında trampet çalan minik melekler bulutlara doğru uçuşuyorlar, başının arkasında bir yerden, gözle görülmeyen bir Bakire Meryem incecik ellerini uzatıyordu. Çevrelerindeki tüm duvarlardan devâsâ memeler, baldırlar, kalçalar üstlerine gelir gibiydi.

Rubashov'un aklına şampanya kadehlerine sığan göğüsler geldi gene. Hücre penceresinden başlayarak sayıldığında üçüncü siyah karonun üstünde durup kulak kabartarak 402 Numara'nın hâlâ bir şeyler tıklatıp tıklatmadığını kontrol etti. Ses seda yoktu. Rubashov gözetleme deliğine giderek dışarı, koridorun karşısına, ekmeğini almak için ellerini uzatmış olan 407 Numara'ya baktı. Hücrenin kurşuni renkli demir kapısını ve küçük siyah gözetleme deliğini görebildi yalnızca. Koridorda her zamanki gibi ışık yanıyordu; ortalık kasvetli ve sessizdi; bu kapıların ardında insanların yaşadığına inanmak çok zordu.

Richard adlı genç adam raporunu verdiği sürece Rubashov, onun sözünü kesmemişti. Felâketten sonra Richard'ın bir araya getirmeyi başardığı otuz kişiden geriye kala kala on yedi kişi kalmıştı. İkisi –bir fabrika işçisiyle kız arkadaşı– onları almaya geldiklerinde kendilerini camdan atmışlardı. Biri kaçmış, daha sonra kenti terkederek kayıplara karışmıştı. Başka iki kişinin polis muhbiri olduklarından şüphe ediliyordu ama, kesin bir kanıt yoktu. Üç kişi, Merkez Komitesi'nin politikalarını protesto ederek Parti'den ayrılmıştı; bunlardan ikisi yeni bir karşıt grup kurmuş, üçüncüsü ise ılımlılara katılmıştı. Aralarında Anny'nin de bulunduğu beş kişi dün gece tutuklanmıştı, bunlardan en az ikisinin artık hayatta olmadığı biliniyordu. Böylece geriye on yedi kişi kalıyor, onlar da duvarlara yazılar çiziktirip broşür dağıtmayı sürdürüyorlardı.

Richard bütün bunları Rubashov işin içindeki kişisel bağlantıları ve özellikle önemli sebepleri anlayabilsin diye en ince ayrıntısına kadar anlatmıştı. Grubun içinde, Merkez Komitesi'nin kendi adamı bulunduğundan ve o adamın olayların pek çoğunu Rubashov'a zaten anlatmış olduğundan habersizdi. Söz konusu kişinin geceleri odasında yattığı sinema makinisti olduğunu da bilmiyordu, arkadaşının uzun süredir karısı Anny ile ilişkisi olduğunu da. Richard'ın bilmediği bütün bu şeylerden Rubashov'un haberi vardı. İçinde bulundukları hareket perişan bir haldeydi ama haber alma ve kontrol bölümü hâlâ çalışıyordu ve o sırada bölümün başında Rubashov vardı. Pazar günü giysilerini kuşanmış boğa boyunlu genç adam bundan da habersizdi; bildikleri yalnızca Anny'nin götürüldüğü, ne olursa olsun broşür dağıtmaya ve duvarlara yazı yazmaya devam edileceği ve Rubashov'un Parti'nin Merkez Komitesi üyesi bir yoldaş olduğuydu; böyle birine babası kadar güvenmeli ama ona bu duyguyu ya da herhangi bir zaafı belli etmemeliydi. Çünkü yufka yürekli, duygusal kişiler bir işe yaramadıklarından bir yana itilmeye, hareketten atılmaya, yalnızlığa ve karanlığa mahkûm edilmeye müstehaktılar.

Dışarıdan, koridorun öte ucundan ayak sesleri yaklaşıyordu. Rubashov kapıya yanaştı, gözlüğünü çıkardı, gözetleme deliğinden baktı. Bellerinden tabanca sarkan iki görevli, genç bir köylüyü getirmekteydiler. Arkalarından elinde bir sürü anahtar taşıyan yaşlı gardiyan yürüyordu. Köylünün tek gözü şişmiş, patlayan üst dudağının kanları kurumuştu; önünden geçerken hâlâ kanayan burnunu gömleğinin koluyla sildi; yassı yüzünde herhangi bir anlam yoktu. Koridorun daha aşağısında, Rubashov'un görüş alanı dışında kalan bir yerde, bir hücre kapısının kilidi açıldı, ardından kapı çarpılarak kapandı. İki görevli ile gardiyan yalnız döndüler.

Rubashov hücresinin içinde aşağı yukarı dolaşmaya ko-

yuldu yeniden. Yuvarlak kadife kanepede, Richard'ın yanında oturuşu geldi gözünün önüne; çocuk, raporunu bitirdikten sonra çöken derin sessizliği duydu bir kez daha. Richard hiç kıpırdamamış, elleri dizlerinde bekliyordu. Sanki günah çıkarmıştı da, papazın açıklayacağı kararı bekliyordu. Rubashov uzun bir süre konuşmadı. Sonra dedi ki:

"Pekâlâ. Hepsi bu kadar mı?"

Çocuk kafasını salladı, âdemelması yükselip alçaldı.

"Raporunuzda tam açıklığa kavuşmayan bazı şeyler var," dedi Rubashov. "Hazırladığınız broşürlerden sıkça söz ettiniz. Biz bunlardan haberdarız ve içeriklerini sertçe eleştirdik. Parti'nin benimseyemeyeceği birtakım ibareler var."

Richard ona korkuyla baktı, kızardı. Isının elmacık kemiklerine doğru yayıldığını, gözyuvarlarını kaplayan kızıl ağın daha da koyulaştığını gördü Rubashov.

"Öte yandan," diye devam etti, "biz, dağıtmanız için bir sürü yazılı malzeme gönderdik size, bunların arasında Parti organının özellikle küçük basılmış nüshaları da vardı. Bunlar elinize geçmiş olmalı."

Richard kafasını salladı, yüzünü basan sıcaklık kaybolmadı.

"Oysa gönderdiğimiz malzemeyi dağıtmamışsınız, raporunuzda bundan hiç söz etmediniz. Bunun yerine, kendi hazırladığınız, Parti'nin denetiminden geçmemiş, onayını almamış malzemeyi dağıtmayı yeğlediniz."

Richard, büyük bir çaba sarfederek, "Ama... ama b... buna mecburduk," dedi. Rubashov onu dikkatle süzdü. O ana dek çocuğun kekelediğini farketmemişti. "Garip," diye düşündü, "iki haftada üçüncü oluyor bu. Partimizde şaşılacak sayıda özürlü var, demek. Ya içinde çalıştığımız koşullardan dolayı, ya da hareketin önünde özürlülerin seçilmesine yol açan bir şey var..."

Richard, "Aaaanlatamadım, yyyyoldaş," dedi gittikçe ar-

tan bir sıkıntıyla. "Gönderdiğiniz pppropaganda malzemmmmesinin tonu yyyyanlıştı, çççünkü-"

Rubashov birden sert bir sesle, "Sesinizi alçaltın," dedi, "başınızı da kapıdan yana çevirmeyin."

Rejimin özel muhafızlarına özgü siyah üniforma giymiş, uzun boylu bir delikanlı, yanında bir kızla salona girmişti. Kız tombul memeli bir sarışındı; erkek kolunu onun geniş kalçasına dolamış, kız da elini gencin omzuna koymuştu. Rubashov ile yanındakine hiç aldırmadan ilerlediler, trampet çalan meleklerin önünde, sırtları kanepeye dönük olarak durdular.

Rubashov sakin, alçak bir sesle, "Konuşmaya devam edin," dedi ve otomatik bir hareketle sigara tabakasını cebinden çıkardı. Derken, müzelerde sigara içmenin yasak olduğunu hatırlayarak yeniden cebine soktu. Oğlan elektrik şokuna uğramış da paralize olmuş gibi, oturduğu yerde gözlerini yeni gelen çiftten ayıramıyordu. "Konuşsana," dedi Rubashov alçak sesle. "Çocukken de kekeler miydin? Cevap ver, o yana bakma."

"Bbbbazen," demeyi başardı Richard büyük bir çaba göstererek.

Resimlere baka baka ilerleyen ikili, çok şişman bir kadının saten kaplı bir kanepeye çırılçıplak uzanmış olduğu tablonun önünde durdu. Delikanlı komik bir şey söylemiş olmalı ki kız kıkırdadı ve kanepedekilere kısaca bir göz attı. Ölü av kuşları ve meyvelerin resmedildiği bir natürmorta doğru ilerlediler.

Richard sordu: "Gggggitsek mi?"

"Hayır," dedi Rubashov. Ayağa kalktıkları takdirde oğlanın heyecandan garip davranıp dikkat çekmesinden korkuyordu. "Birazdan gider bunlar. Sırtımız ışığa dönük oturuyoruz, bizi açık seçik göremezler. Derin derin nefes al, birkaç kez, ağır ağır. İşe yarar."

Yavaş yavaş çıkışa doğru yürürlerken, kız kıkırdamayı sürdürüyordu. Rubashov ile Richard'ın önünden geçerlerken ikisi de kafalarını döndürüp onlara baktılar. Tam kapıdan çıkacaklarken, kız parmağıyla *Pièta*'yı gösterdi, bir kez daha durup mürekkeple çizilmiş desene baktılar.

"Kkkkekelediğimde çok mu kkkkkötü oluyor?" diye sordu Richard yere bakarak ve sesini iyice kısarak.

Rubashov kısaca, "İnsan kendini kontrol edebilmeli," dedi. Konuşmanın daha fazla kişiselleşmesine izin veremezdi.

"Bbbbirazdan düzelir," dedi Richard, âdemelması gene hareketlendi. "Anny de çok gülerdi benim bbbbu halime."

Çift salonda kaldığı sürece Rubashov konuyu değiştiremeyecekti. Üniformalı gencin sırtı, onu Richard'ın yanına çivilemişti. Ortak bir tehlike söz konusu olduğundan mıdır, oğlanın utangaçlığı da hafiflemişti; hattâ oturduğu yerde Rubashov'a biraz yanaştı.

"Gene de beni severdi," diye devam etti, öncekinden daha farklı, daha pes perdeden bir heyecanla. "Onu anananlamak güç, bbbbiliyor musunuz? Çççocuk istemiyordu ama aaaaldırtamadı. Bbbbelki bir şey yyyyapmazlar ona, hahahamile diye yani. Artık iyice bbbbelli oluyor da. Sizce hamile kadınları ddddöverler mi bbbunlar?"

Çenesiyle üniformalı genci işaret etmişti. Aynı anda genç, başını birden Richard'dan yana çevirdi. Bir an bakıştılar. Üniformalı genç yanındaki kıza alçak sesle bir şeyler söyledi; bunun üzerine kız da dönüp baktı. Rubashov bir kez daha sigara tabakasına davrandı, ama bu kez cebinden çıkarmamayı başardı. Kız bir şeyler fısıldayarak genç adamı çekiştirdi çıkışa doğru. İkisi galeriyi ağır ağır terk ederken genç adam hâlâ kararsız gibiydi. Dışarıdan kızın kıkırdamaları ve uzaklaşan ayak sesleri geldi.

Richard başını çevirmiş, onları gözleriyle izliyordu. O kıpırdayınca, Rubashov deseni daha iyi görebildi: Kutsal Baki-

re'nin ince kolları dirseğe kadar meydandaydı şimdi: Çocuk kolu gibi sıska ve ağırlığı yokmuş izlenimi veren kollar, görünmez çarmıha doğru yükselmişti.

Rubashov saatine baktı. Oğlan kanepede biraz öteye kaydı.

Rubashov, "Bir sonuca varmamız gerek," dedi. "Sizi doğru anladıysam eğer, gönderdiğimiz malzemeyi maksatlı olarak dağıtmamışsınız, içeriği beğenmediğiniz için. Oysa biz de sizin broşürlerin içeriğini kabul etmiyoruz. Bu durumda birtakım yaptırımların söz konusu olduğunu herhalde biliyorsunuz, yoldaş."

Richard kızarmış gözlerini ona çevirdi. Sonra başını öne eğdi. "Bize gönderdiklerinizin saçma sapan olduğunu siz de biliyorsunuz," dedi dümdüz bir sesle. Kekelemesi geçmişti.

Rubashov'un sesi kuruydu: "Böyle bir şey bildiğim falan yok."

Richard aynı yorgun sesle sürdürdü: "Sanki hiçbir şey olmamış gibi yazılmış hepsi. Parti'yi paramparça ettiler, siz ise zafere ulaşma azminin kırılmazlığıyla ilgili cümleler kuruyorsunuz. Tıpkı büyük savaş sırasında söylenen yalanlar gibi... Böyle şeyleri kime göstersek yüzümüze tükürür. Bütün bunları siz de biliyorsunuz."

Gene öne doğru eğilmiş, ama bu kez dizlerine dirseklerini, çenesini de kızarmış ellerine dayamış olan delikanlıyı şöyle bir süzdükten sonra, gene kuru bir sesle konuştu Rubashov:

"İkinci keredir benimsemediğim bir düşünceyi bana atfediyorsunuz. Bunu bir daha yapmamanızı rica ediyorum."

Richard'ın kızarmış gözleri inanamıyormuş gibi bakıyordu Rubashov'a. Beriki devam etti:

"Parti çok güç bir sınavdan geçmektedir. Başka devrimci partiler sahada zor sınavlardan geçmişlerdir. Belirleyici etken, kırılmamış olan azmimizdir. Şu sıralar yumuşayan, zaaf gösteren kişilerin saflarımızda yeri yoktur. Ortalığa panik

havası yayan kişiler düşmanın saflarını güçlendirmektedirler. Bunu yaparken ne gibi bir motivasyonla hareket ettikleri önem taşımaz. Bunlar, tutumları itibariyle bizim hareketimiz için bir tehlike oluşturur ve ona göre değerlendirilirler."

Çenesi avuçlarında kıpırdamadan oturuyordu Richard. Başını Rubashov'a çevirdi.

"Demek ben harekete karşı tehlike oluşturuyorum," dedi. "Düşmanın saflarını güçlendiriyorum. Allah bilir bu iş için para alıyorumdur. Anny de öyle..."

Rubashov aynı kuru sesle devam etti: "Dağıttığınız broşürlerde... ki bunları kendinizin kaleme aldığını saklamıyorsunuz, sık sık şöyle cümleler yer alıyor: Büyük bir yenilgiye uğradık, Parti müthiş bir sarsıntıya uğradı, her şeye yeniden başlamak, politikamızı temelden değiştirmek gerekiyor. Buna yenilgi mantığı denir. Moralleri çökertmek, Parti'nin savaşım ruhunu yaralamak için birebirdir."

"Tek bildiğim, insanlara doğruyu söylemek gerektiği," dedi Richard. "Çünkü zaten biliyorlar. Onlara palavra atmaya kalkmak saçmalık."

Rubashov duymamışcasına sürdürdü konuşmasını: "Parti'nin son kongresinde yapılan kesin açıklamaya göre, Partimiz herhangi bir yenilgiye uğramamıştır, strateji gereği bir geri çekilme planı uygulamıştır. Bu nedenle, daha önceki politikasını değiştirmesi için herhangi bir sebep yoktur."

"Laf ola beri gele," dedi Richard.

"Bu tarz konuşmaya devam ederseniz, korkarım görüşmemize son vermek zorunda kalacağım."

Richard bir süre ses çıkarmadı. Salon kararmaya başlamıştı, duvarlardaki kadınların ve meleklerin konturları daha da yumuşamış, belirsizleşmişti.

"Özür dilerim," dedi Richard. "Demek istediğim şu: Parti'nin yönetici kadrosu yanılıyor. 'Stratejik bir geri çekilme'den söz ediyorsunuz, oysa yandaşlarımızın yarısı öldü-

rüldü, geriye kalanlar hayatta oldukları için öylesine mutlular ki, yığın yığın karşı tarafa geçiyorlar. Sizin gibilerin dışarıdan bakarak hazırladıkları kılı kırk yaran açıklamalar burada kimse tarafından anlaşılmıyor..."

Richard'ın yüz hatları da artan loşlukta belirsizleşmeye başlamıştı. Kısa bir süre sustuktan sonra devam etti:

"Bu durumda, Anny de dün akşam 'stratejik bir geri çekilme' mi uygulamış oluyor? Lütfen, anlayın, anlamalısınız, burada vahşi bir ormanın içinde gibiyiz..."

Delikanlının söyleyecek başka şeyleri var mı diye bir süre susup bekledi Rubashov, ama Richard başka bir şey demedi. Alacakaranlık artık hızla çöküyordu. Rubashov gözlüğünü çıkarıp ceketinin koluna sürttü.

"Parti hiçbir zaman yanılmaz," dedi. "Siz ya da ben hata yapabiliriz, ama Parti asla. Bakın yoldaş, Parti sizden ve benden ve bizim gibi binlerce kişiden daha fazla bir şeydir. Parti tarihteki devrim idealinin vücut bulmuş halidir. Tarihin çekincesi de tereddütü de yoktur. O yolunu hiç şaşırmadan amacına doğru akıp gider. Yolunun üstündeki her dönemeçte fazladan taşıdığı çamuru ve ölülerin cesetlerini bırakır. Tarih yolunu bilir, hata yapmaz. Ve de... Tarihe yüzde yüz inanmayan kişilerin Parti'nin saflarında yeri yoktur."

Richard sesini çıkarmadı; kafası yumruklarına dayalı, kıpırtısız yüzü Rubashov'a dönüktü. O bir şey söylemeyince Rubashov devam etti:

"Bizim gönderdiğimiz malzemeyi dağıtmayı reddettiniz; Parti'nin sesinin duyulmasını engellediniz. Her kelimesi zarar getirecek ve yalanlarla dolu olan birtakım broşürler dağıttınız. Şu yazdığınıza bakın: 'Parçalanmış olan devrim hareketinden geriye kalanlar bir araya toparlanmalı ve zorbalığa karşı olan tüm güçler birleşmeli; eskiden beri süregelen hizipleşmeleri bir yana bırakıp ortak savaşımımıza yeniden başlamalıyız.' Bu çok yanlış. Partimiz ılımlılarla birleşemez.

Hareketimizi defalarca, belki kötü niyetle değil ama defalarca, baltalayan onlardır. Bir dahaki sefer de, ondan sonraki sefer de aynı şeyi yapacaklardır. Onlarla uzlaşmaya varan, devrimi geçmişe gömer. 'Evde yangın çıktığı zaman, ateşi söndürmek için elbirliğiyle çalışmamız gerek, doktrin tartışmalarına devam edersek hepimiz yanıp kül oluruz,' diye yazmışsınız. Bu da yanlış. Biz ateş üstüne su dökerek savaşıyoruz, onlarsa benzin ile geliyorlar. Demek ki önce hangi metodun doğru olduğuna karar verip itfaiye güçlerini sonra birleştirebiliriz. Politika sizin sandığınız gibi yürütülmez. Parti'nin politikası umutsuzluk ve aşırı heyecanla belirlenemez. Parti'nin yolu çok kesin çizgilerle belirlenmiştir, aynı dağ tepesindeki daracık bir patikaya benzer. Sola ya da sağa doğru bir tek yanlış adım atıldığı takdirde insan uçurumdan yuvarlanıverir. Yükseklerde oksijen de azdır, başı dönen yitip gider."

Alacakaranlık artık öylesine çökmüştü ki, Rubashov resimdeki elleri göremiyordu. İki kez çalan tiz zil sesi her yana dağıldı; müze on beş dakika sonra kapanacaktı. Rubashov saatine baktı, daha son sözü söylememişti, görevi ancak o zaman bitecekti. Richard yanında kıpırdamaksızın oturuyordu.

Sonunda, gene dümdüz, yorgun bir sesle dedi ki: "Dediklerniz kuşkusuz doğrudur. Daracık dağ patikası benzetmeniz de çok güzel. Benim tek bildiğim ise yenik düştüğümüz. Hâlâ yanımızda olanlar da bir bir terkediyorlar bizi. Belki de dağın tepesindeki patika çok soğuk geliyor onlara. Ötekilerin müzikleri var, parlak renkli flamaları var, hepsi de sıcak bir ateşin çevresinde oturuyorlar. Belki de bu yüzden onlar kazandı ve biz de bu yüzden kafalarımızı taşa çarpıyoruz."

Rubashov ses çıkarmadan dinliyordu. Kendi son sözünü söylemeden önce çocuğun söyleyeceklerini bitirmesini istiyordu. Gerçi bu aşamada Richard ne derse desin o cümle değişmeyecekti, gene de dinlemeyi sürdürdü.

Richard'ın iri gövdesi neredeyse tümüyle karanlığa gömülmüştü. Kanepenin üstünde Rubashov'dan daha da uzaklaşmıştı. Omuzları iyice düşmüş, elleri yüzünü hemen hemen tümüyle örtmüştü. Rubashov dimdik oturuyordu. Üst çenesinde hafif bir sızı hissetti, çürüyen köpek dişi olmalıydı. Bir süre sonra Richard'ın sesini duydu:

"Şimdi ben ne olacağım, peki?"

Rubashov ağrıyan dişine dilinin ucuyla dokundu. Son sözünü söylemeden önce parmağı ile de dokunmak istiyordu ama, kendini tuttu. Alçak sesle şöyle dedi:

"Benim görevim, Merkez Komitesi'nin aldığı kararla, uygun olarak, artık Parti'nin üyesi olmadığınızı bildirmek, Richard."

Richard kımıldamadı. Rubashov ayağa kalkmadan önce biraz daha bekledi. Richard hâlâ oturuyordu, yalnızca başını kaldırıp onun yüzüne baktı ve sordu:

"Buraya sırf bunun için mi geldiniz?"

"En önemli sebep buydu," dedi Rubashov. Gitmek istiyordu ama nedense Richard'ın önünde dikilmiş, bekliyordu.

"Ben ne yapacağım şimdi?" diye sordu Richard. Rubashov yanıtlamadı. Richard biraz durduktan sonra konuştu: "Artık makinist arkadaşımın odasında da saklanamam herhalde."

Rubashov, kısa bir duraklamadan sonra, "Orada kalmasan iyi olur," dedi.

Bunu söyler söylemez kendine kızdı, üstelik ne demek istediğini çocuğun tam olarak anladığından da emin değildi. Oturan adama bir kez daha baktı.

"Buradan ayrı ayrı çıkmamız daha doğru olur. Allahaısmarladık."

Richard sırtını dikleştirdi ama ayağa kalkmadı. Bu karanlıkta, onun o kızarık, hafif patlak gözlerindeki ifadeyi ancak tahmin edebiliyordu Rubashov. Gene de, ömrü boyunca belleğinden çıkmayacak bir imge ile ayrıldı oradan: otur-

duğu yerde oturakalmış, çizgileri birbirine karışmış, hantal bir gövde.

Salondan çıktı, aynı biçimde karanlık ve boş bir salon daha geçti. Adımları parke döşemeyi çıtırdatıyordu. *Pièta* resmine bakmadığı, ancak çıkışa vardığında aklına geldi; birbirine yanaşmış uzanan eller ile sıskacık kolların dirseğe kadar olan bölümünden başka bir şey bilemeyecekti artık bu eser hakkında.

Müzenin dış merdivenlerinden kaldırıma inerken durakaldı. Dişinin ağrısı artmıştı; dışarısı da soğuktu... Solmuş gri yün atkısını boynuna daha bir sıkıca sardı. Galerinin bulunduğu geniş, sessiz meydanda sokak lambaları yanmıştı bile; bu saatte çevrede pek az insan vardı. Dar bir tramvay, çanını çala çala, kıyısında karaağaçların sıralandığı caddede ilerliyordu. Buralarda taksi bulunup bulunmayacağını merak etti.

Tam son basamağa adımını atmıştı ki Richard ona yetişti. Rubashov adımlarını ne sıklaştırdı ne de yavaşlattı, başını da çocuktan yana çevirmeksizin yoluna devam etti. Richard ondan bir baş daha uzundu, omuzları da çok daha genişti ama kamburunu çıkararak Rubashov'un boyuna alçalmıştı. Adımlarını da onunkine göre kısaltmıştı. Birkaç adım sonra konuştu:

"Beni uyarmak mı istemiştiniz... yani, arkadaşımın odasında kalmamam konusunda?"

Rubashov ışıklarını yakmış, yaklaşan bir taksi gördü. Kaldırımın kıyısında durup daha da yaklaşmasını bekledi. Richard yanıbaşında dikilmiş duruyordu.

"Size söyleyecek başka bir şeyim yok," dedi Rubashov taksiye işaret ederken.

"Yoldaş... ama... ama... bbbbbeni ihbar eeeeedemezsiniz, yyyyoldaş..."

Taksi yavaşlamıştı, en fazla yirmi adım ötelerindeydi. Ri-

chard bu kez Rubashov'un önüne geçmiş, paltosunun kolunu çekiştirerek yüzüne yüzüne konuşuyordu. Rubashov onun soluğunun kokusunu aldı, alnında hafif bir nemlenme hissetti.

"Bbbbben Parti'nin düşmanı dddddeğilim," dedi Richard. "Bbbbbeni kurtların önüne aaaaatamazsınız, yyyyyoldaş..."

Taksi kaldırımın kıyısında durmuştu, şoförün son sözcüğü duymamış olması mümkün değildi. Rubashov kafasında hızlı bir hesap yaptı. Richard'ı kovalamanın anlamı yoktu, yüz metre ötede bir polis memuru duruyordu. Ufak tefek yaşlı bir adam olan deri ceketli sürücü onlara anlamsız gözlerle bakıyordu.

Rubashov, "İstasyona" diyerek arabaya bindi. Taksi şoförü sağ kolunu uzatarak kapıyı arkasından kapattı. Kepi elinde, kaldırım kıyısında kalakalmış olan Richard'ın âdemelması bir aşağı bir yukarı kımıldadı. Taksi harekete geçti, polis memuruna doğru yol aldı, onu da geçti. Rubashov arkasına bakmamayı yeğledi ama Richard'ın hâlâ kaldırımın kıyısında durmuş, arabanın kızıl arka lambalarına baktığını biliyordu.

Birkaç dakika boyunca kalabalık sokaklardan geçtiler; taksinin sürücüsü ikide bir arka koltuğa dönüp bakıyor, müşterisinin hâlâ orada olup olmadığını sanki kontrol ediyordu. Rubashov kenti çok iyi tanımadığından gerçekten istasyona doğru gidip gitmediklerini çıkaramıyordu. Daha sessiz sokaklardan geçtiler. Derken bir caddenin sonunda, ön cephesinde koskocaman, ışıklandırılmış bir saat olan devâsâ bina göründü. İstasyonun önünde durdular.

Rubashov indi, bu kentin taksilerinde henüz taksimetre bulunmuyordu. "Ne kadar?" diye sordu.

"Para istemez," dedi adam. Yaşlı yüzü kırış kırıştı. Deri ceketinin cebinden kırmızı bir paçavra çıkararak, burnunu uzun uzadıya sildi.

Rubashov gözlerini kısarak ona dikkatlice baktı. Bu yüzü daha önce görmediğinden emindi. Sürücü mendilini yeniden cebine soktu. "Sizin gibilerden hiçbir zaman para almam," derken el freniyle uğraşıyormuş gibi yaptı. Birden elini Rubashov'a uzattı. Kalınlaşmış damarları iyice belirginleşmiş, kara tırnaklı, ihtiyar bir eldi bu. "Kolay gelsin, beyim," dedi utangaç utangaç gülümseyerek. "Eğer genç arkadaşınızın herhangi bir ihtiyacı olursa, ben müzedeki durakta çalışıyorum. Ona numaramı verebilirsiniz, beyim."

Az ötede bir direğe dayanmış üniformalı hamalın onlara baktığını farketti Rubashov. Sürücünün uzattığı eli sıkmadı, adamın avucuna biraz bozuk para koyarak, hiçbir şey demeden istasyona girdi.

Trenin kalkmasına bir saat vardı. Büfede kötü bir kahve içti; dişinin ağrısı arttıkça arttı, dayanılmaz bir hâl aldı. Trene bindikten sonra yarım yamalak bir uykuya daldı. Rüyasında raylar üstünde trenden kaçtığını gördü. Lokomotifi sürenler ise Richard ve taksi sürücüsüydü; onları kandırdığı, yol parasını vermediği için kendisini ezmeye çalışıyorlardı. Trenin tekerlekleri her an hızlanarak ona yaklaştıkça, kendi ayakları inadına hareket etmiyordu. Midesi bulanarak, soğuk terler dökerek uyandı. Kompartımanındaki öteki yolcular ona hafif bir şaşkınlıkla bakıyorlardı. Dışarısı karanlıktı; tren karanlık bir düşman ülkesinde hızla ilerliyordu, şu Richard olayını sonuçlandırmak gerekiyordu, dişi ağrıyordu. Bir hafta sonra tutuklandı.

10

Rubashov alnını cama dayayıp aşağıya, avluya baktı. Bir aşağı bir yukarı yürümekten bacakları yorulmuş, başı dönmüştü. Saatine göz attı: On ikiye çeyrek vardı. Hücresinin için-

de neredeyse dört saattir, hiç durmadan volta atmıştı. *Pièta* gözünün önüne geldiğinden beri. Bu onu şaşırtmadı; hapishanenin insanda yarattığı sanrıların, ak badanalı duvarlardan yayılan sarhoşluğun yabancısı değildi. Yıllar önce, mesleği kuaför kalfalığı olan genç bir yoldaşın kendisine anlattığı şeyleri hatırladı: Bu genç tek başına hücreye kapatıldığının ikinci ve en kötü yılında yedi saat boyunca gözü açık rüya gördüğünü ve bu arada beş adımlık bir hücrede ayaklarının su topladığını bile fark etmeksizin tam yirmi sekiz kilometre yürüdüğünü söylemişti.

Ancak, bu kez olay biraz erken başlamıştı; daha önceki hapis yaşantılarında içeri atıldıktan birkaç hafta sonra baş gösteren sanrılar bu kez ilk günden başlıyordu. İkinci bir gariplik ise geçmişi düşünmesiydi; kronik hapishane-hayalcileri hemen hemen her zaman geleceği kurarlardı, geçmişi ise gerçekte olduğu gibi değil, keşke şöyle olmuş olsaydı biçiminde anarlardı. Rubashov zihin mekanizmasının kendisi için daha başka sürprizler hazırlayıp hazırlamadığını merak etti. Deneyimlerinden biliyordu ki ölümle karşı karşıya olma durumu her zaman düşünme mekanizmalarını değişikliğe uğratır, en akla gelmeyecek tepkilere yol açardı tıpkı mıknatısla kutuba yaklaştıkça hareketleri değişen bir pusula gibi.

Gökyüzünün görüntüsü kar yağışının yeniden başlayacağına işaret ediyordu; avluda iki adam kardan temizlenmiş patika boyunca günlük yürüyüşlerini yapıyorlardı. Bir tanesi ikide bir başını kaldırıp Rubashov'un penceresine bakıyordu, anlaşılan tutuklandığının haberi şimdiden yayılmıştı. Kendisine bakıp duran adam son derece sıska, sarı benizli, tavşandudaklı biriydi; sırtındaki ince yağmurluğa sanki çok üşüyormuş gibi sıkı sıkı sarınmıştı. Öteki adam daha yaşlıydı, omuzlarına bir battaniye dolamıştı. Dolaşırken birbirleriyle konuşmuyorlardı. On dakika sonra üniformalı, elin-

de kauçuk cop, belinde tabanca taşıyan bir görevli göründü, onları içeri çağırdı. Görevlinin önünde durup onları beklediği kapı Rubashov'un penceresinin tam karşısına düşüyordu. Tavşandudaklı adam, kapı üstüne kapanmadan önce bir an gene Rubashov'dan yana baktı... Rubashov'un yüzünü görebilmesi olanaksızdı, avludan bakıldığında camın kapkaranlık görünmesi gerekiyordu; gene de bir şeyler ararcasına bakmıştı adam. Seni görüyorum ama tanımıyorum, sense beni göremiyorsun ama besbelli tanıyorsun, diye düşündü Rubashov. Yatağın üzerine oturup 402 Numara'nın duvarını tıklattı:

KİM BUNLAR?

402 Numara'nın kendisine bozulduğunu ve cevap vermeyeceğini sanıyordu ama, anlaşılan eski subay alıngan değildi, hemen karşılık verdi:

SiyasîLER.

Rubashov şaşırdı; tavşandudaklı sıska adam ona adi suçlu gibi görünmüştü.

SİZİNKİLERDEN Mİ? diye sordu.

HAYIR, SİZİNKİLERDEN, diye tıklattı 402 Numara, büyük bir ihtimalle memnun bir sırıtma vardı yüzünde. Bir sonraki cümle daha yüksek tıkladı – monoklüyle vuruyordu belki de.

TAVŞANDUDAKLI, BANA KOMŞU, NO. 400, DÜN İŞKENCE GÖRDÜ.

Rubashov bir süre sessiz kaldı ve gözlüğünü koluna sürttü, oysa onu yalnızca tıklatmak için kullanıyordu. Önce "neden" diye sormak istedi, ama vazgeçti.

NASIL?

402 Numara heyecansız cevap verdi:

BUHAR BANYOSU.

Rubashov bir önceki hapse girişinde acımasızca ve defalarca dayak yemişti ama söz konusu işkence yöntemi hakkında

yalnızca kulaktan dolma bilgisi vardı. İnsanın *bilinen* her türlü fiziksel acıya dayanabileceğini öğrenmişti; başına gelecekleri önceden bilen biri, buna herhangi bir ameliyat, örneğin diş çekilmesi gibi, katlanabiliyordu. Kötü olan yalnızca bilinmeyendi, çünkü o zaman tepkilerinizi öngörecek fırsattan, direnme gücünüzü hesaplayabileceğiniz bir ölçüden yoksun kalıyordunuz. En kötüsü ise bu durumda yapacağınız ya da söyleyeceğiniz şeyi hatırlayamama korkusuydu.

NEDEN? diye sordu Rubashov.

402 Numara, ironik bir karşılık tıklattı:

POLİTİK GÖRÜŞ AYRILIKLARI.

Rubashov gözlüğünü yeniden taktı, cebinde tabakasını arandı. Yalnızca iki sigarası kalmıştı. Tıklattı:

SENİN DURUMUN NASIL?

TEŞEKKÜRLER, ÇOK İYİ... karşılığını veren 402 Numara konuşmaya da son verdi.

Rubashov omzunu silkti; sondan bir önceki sigarasını yaktı, yeniden volta atmaya koyuldu. Ne gariptir ki, başına gelecekler onu neredeyse mutlandırıyordu. Bayat bir melankoliden kurtulduğunu, zihninin açıldığını, sinirlerinin gerildiğini hissediyordu. Musluğun başına geçip yüzünü, göğsünü, kollarını soğuk suyla yıkadı, ağzını çalkaladı, mendiliyle kurulandı. Bir ıslık tutturmaya çalıştı, gülümsedi; hayatta bir melodi yakalamayı başaramamıştı, daha birkaç gün önce biri ona şöyle demişti: "1 Numara müziğe meraklı olsaydı eğer, seni kurşuna dizdirmek bahanesini çoktan bulmuş olurdu."

"Nasıl olsa başka bir bahane bulacaktır," diye karşılık vermişti kendisi, aslında dediğine inanmayarak.

Son sigarasını da yaktı ve zihni iyice açıldığından, sorgulamaya alındığında nasıl bir yol izleyeceğini planlamaya koyuldu. Öğrenciliğinde özellikle zor bir sınava hazırlanırken duyduğu sakin ve derin özgüvenle doluydu. 'Buhar banyosu' ko-

nusunda duyduğu tüm bilgileri kafasında toparladı. Durumu ayrıntılı olarak kafasında canlandırarak beklenebilecek fiziksel duyuları irdelemeye çalıştı, böylece bunları ürkünçlükten arındırabilirdi. Önemli olan hazırlıksız yakalanmamaktı. Bunu yapamayacaklarını biliyordu artık, ötekilerin de yapamadığı gibi; söylemek istemediği hiçbir şeyi söyletemeyeceklerini biliyordu. Tek isteği bir an önce başlamalarıydı.

Gördüğü düş aklına geldi: Richard ile yaşlı taksi sürücüsü onu kovalıyorlardı, çünkü onlara ihanet ettiğine inanıyorlardı.

Seçtiğim yolun bedelini ödeyeceğim, diye düşündü acımtrak bir gülümsemeyle.

Son sigarası bitmek üzereydi, parmak uçlarını yakıyordu, yere attı. Tam üstüne basacaktı ki vazgeçti; eğildi, henüz sönmemiş olan izmariti yerden aldı, elinin tersine, yılanımsı, mor damarlarının üstüne ağır ağır sürtmeye koyuldu. Bu işlemi neredeyse yarım dakika sürdürdü, kol saatinin saniye bacağını dikkatle izleyerek. Kendi kendinden memnun kaldı: Otuz saniye boyunca eli tek bir kez titrememişti.

Birkaç dakikadır onu gözetleme deliğinden izleyen göz, geri çekildi.

11

Koridorda öğle yemeği dağıtımı yapılıyordu; Rubashov'un hücresine bu kez de uğrayan olmadı. Gözetleme deliğinden bakmak gibi bir zaafa düşmemekte direndi, bu yüzden yemekte ne verildiğini öğrenemedi, ama kokusu hücresini sardı. Her ne verdilerse, çok nefis kokuyordu.

Canı fenâ halde sigara istiyordu. Düşüncelerini yoğunlaştırabilmesi için ne yapıp edip sigara bulması şarttı; yiyecekten daha önemliydi sigara. Yemek dağıtımının üstünden ya-

rım saat geçmesini bekledi, sonra kapısını yumruklamaya koyuldu. Yaşlı gardiyanın ayaklarını sürüyerek gelmesi on beş dakika sürdü. Adam "Ne istiyorsun?" diye sordu her zamanki aksi sesiyle.

"Kantinden sigara aldırmak istiyorum," dedi Rubashov.

"Alış veriş fişin var mı?"

"Girişte bütün paramı aldılar," dedi Rubashov.

"Paran fişe dönüştürülünceye kadar beklemek zorundasın."

"Böyle bir şey, sizin bu üst düzey kurumunuzda ne kadar zaman alır?"

Yaşlı adam, "Şikâyet mektubu yazabilirsin," dedi.

"Sen de biliyorsun ki, ne kâğıdım var, ne de kalemim," dedi Rubashov.

"Yazı malzemesi satın almak için de fiş gerekiyor," dedi gardiyan.

İçinde öfkenin yükseldiğini hissetti Rubashov: Göğüs sıkışması, boğaz kuruması, boğulma alametleri gibi bildik duygular... Ama kontrolünü kaybetmedi. Rubashov'un gözbebeklerinde beliren tehlikeli parıltıyı, gözlük camlarının gerisinden de olsa fark etti yaşlı adam; onun bir vakitler her yerde asılı olan üniformalı, renkli posterlerini hatırladı. Adamın yüzüne kin dolu bunak bir gülümseme yayıldı ve bir adım geri çekildi.

Rubashov, alçak sesle ağır ağır konuştu: "Seni pislik yığını, adi mahlûk." Ve ona arkasını dönüp pencereye doğru yürüdü.

"Bana karşı aşağılayıcı bir dil kullandığını rapor edeceğim," dedi yaşlı adamın sesi, kapı güm diye çarpılmadan önce.

Rubashov gözlüğünü koluna sürterek soluklarının durulmasını bekledi. Mutlaka sigara bulması gerekiyordu, yoksa dayanamazdı. Kendini zorlayarak on dakika daha bekledi, sonra 402 Numara'yı tıklattı:

SENDE TÜTÜN VAR MI?

Karşılık hemen gelmedi. Bir süre sonra belirgin, aralıklı, düzenli bir tıklamayla geldi:

SANA VERECEK DEĞİLİM.

Rubashov ağır ağır pencereye yürüdü. Tek gözüne monoklünü yerleştirmiş pisbıyık genç subayın onları ayıran duvara aptal aptal sırıtarak baktığını canlandırdı kafasında. Tek camın gerisindeki göz de cam gibiydi, kırmızımsı gözkapağı yukarı doğru kıvrılmıştı. Kafasından neler geçiyordu acaba? Herhalde "verdim ağzının payını," diye düşünüyordu. "Kimbilir bizimkilerden kaç kişiyi kurşuna dizdirmişsindir" diye de ekliyor olabilirdi. Rubashov ak badanalı duvara baktı. Ötekinin duvarın gerisinde, yüzü kendisine dönük olarak dikildiğini hissetti; hattâ sık soluklarını bile işittiğini zannetti. Öyle ya, sizinkilerden kaç kişiyi kurşuna dizdirdim acaba? Hatırlayamadı, çok çok eskiden, iç savaş sırasında olmuştu böyle şeyler, gene de en az yetmiş ile yüz arası bir sayı söz konusuydu herhalde. Ne olmuş yani? Pişman olunacak bir durum yoktu, Richard olayından çok daha farklı bir düzeyde görüyordu onları, bugün olsa gene yapardı. Devrim sonucu 1 Numara'nın başa geçeceğini bilmiş olsaydı da yapar mıydı? Evet, o zaman bile.

Rubashov, gerisinde ötekinin durduğu ak badanalı duvara bakarak içinden geçirdi: Senin gibilere –bu arada herif mutlaka bir sigara yakmış, keyifle duvara doğru üflüyordu dumanını– senin gibilere verecek hesabım yok. Sana ödenecek borcum yok. Seninle bizim aramızda ortak bir para birimi yok, ortak bir dilimiz bile yok... Peki şimdi ne istiyorsun?

Çünkü 402 Numara yeniden duvarı tıklatmaya koyulmuştu. Rubashov duvara yaklaştı... SANA TÜTÜN GÖNDERİYORUM, diye bir cümle duydu. Derken, daha uzaktan, 402'nin hücre kapısını yumruklayarak gardiyanı çağırdığını işitti.

Soluğunu tutarak kulak kabarttı; bir iki dakika sonra yaş-

lı adamın ayaklarını sürüyerek yaklaştığını duydu. Gardiyan 402 Numara'nın hücre kapısını açmaksızın gözetleme deliğinden seslendi:

"Ne istiyorsun?"

Rubashov cevabı duyamadı, oysa 402 Numara'nın sesini işitmek istiyordu. Derken yaşlı adam bağırdı:

"Olmaz, yasak. Kurallara aykırı."

Bunun cevabını da duyamadı Rubashov. Yaşlı adam bir kez daha yüksek sesle konuştu:

"Bana karşı aşağılayıcı dil kullandığını rapor edeceğim."

Sürüyen ayak sesleri koridorda uzaklaşarak kayboldu.

Bir süre sessizlik hüküm sürdü. Derken 402 Numara tıklattı:

DURUMUN KÖTÜ GÖRÜNÜYOR.

Rubashov karşılık vermedi. Hücrenin içinde aşağı yukarı yürüyor, tütün özleminin kuru boğazını kaşındırdığını hissediyordu. Bir kez daha 402 Numara'yı düşündü, "Evet, bugün olsa aynı şeyi yapardım," dedi kendi kendine. "Gerekliydi, doğruydu. Gene de... Belki sana da ödenecek borcum vardır. İnsan haklı ve doğru edimlerinin bedelini de ödemek zorunda mıdır?"

Boğazının kuruluğu artıyordu, alnı da zonklamaya başladı; bir aşağı bir yukarı, müthiş bir tedirginlikle yürüyordu. Dudakları kıpırdamaya başladı.

İnsan haklı edimlerinin de bedelini ödemek zorunda mıdır? Aklın ölçüsünden başka bir ölçü de mi var yoksa?

Bu ölçünün ağırlığını hisseden kişi, haklı da olsa, en ağır borcun altında mı eziliyor? Onun borcu belki de çift sayılabilir, madem ki ötekiler ne yaptıklarını bilmiyorlar?..

Pencereden sayıldığında üçüncü kara karonun üstünde birden durdu Rubashov.

Neydi bu şimdi? Bir tür dinsel delilik mi? Birkaç dakikadır yüksek sesle konuşmakta olduğunu fark etti. O anda bi-

le, bilincini toparlamışken bile dudakları iradesi dışında kımıldadı:

"Ödeyeceğim."

Tutuklandığından bu yana ilk kez korku duydu Rubashov. Sigara arandı cebinde, ama tabiî bulamadı.

Derken, karyolasının başucundaki duvarda yeni bir tıklama duydu. 402 Numara ona bir mesaj iletiyordu:

TAVŞANDUDAK SANA SELÂM GÖNDERDİ.

Başını kaldırıp pencereye bakan adamın sarı yüzü bir kez daha gözlerinin önünde canlandı; aldığı mesaj onu rahatsız etmişti. Duvarı tıklattı:

ADI NEYMİŞ?

402 Numara yanıtladı:

SÖYLEMİYOR. AMA SANA SELÂM GÖNDERİYOR.

12

Öğleden sonra Rubashov daha da kötüleşti. Belirli aralıklarla üstüne titremeler geliyordu. Dişi de yeniden ağrımaya başlamıştı. Sağ üst köpek dişiydi ağrıyan, bu dişin göz sinirleriyle bağlantısı vardı. Tutuklandığından beri hiçbir şey yememişti ama açlık hissetmiyordu. Aklını başına toplamaya çalıştı ama, bir yandan tüm vücudunu saran titremeler, bir yandan boğazındaki kaşıntı ve gıdıklanma bunu engelliyordu. Düşünceleri sırayla iki ayrı kutupta odaklaşıyordu: dayanılmaz bir sigara ihtiyacı ve şu "ödeyeceğim," cümlesi.

Anılar üstüne üstüne geliyor, kulaklarında vızıldıyor, hafiften uğulduyorlardı. Yüzler, sesler bir geliyor bir kayboluyordu; bunları yakalamaya çalıştığında canı yanıyordu; tüm geçmişi bir yaraydı sanki ve her dokunuşta iltihaplanıyordu. Geçmişini oluşturan devrimci hareketti, Partiydi; şimdiki zaman da, gelecek de Parti'ye aitti, her ikisi de yazgısı-

nın ayrılmaz ve çözülmez yumağıydı; ama geçmişi de aynı yumaktaydı. Ve birdenbire bu geçmiş sorgulanıyordu. Parti'nin ılık, capcanlı gövdesi sanki açık yaralarla kaplanmıştı – iltihaplanıp duran yaralar, kanlı stigmata. Bu kadar kusurlu azizler tarihin hangi döneminde, nerede bulunabilirdi? İyi bir dava ne zaman bu kadar kötü temsil edilmişti? Eğer Parti tarihin iradesinin bir göstergesiyse, o zaman tarihin kendisi kusurluydu.

Hücresinin duvarlarındaki nem lekelerine uzun uzun baktı Rubashov. Battaniyeyi yatağın üstünden çekip aldı, omuzlarına sardı; yürüyüşünü çabuklaştırdı, kısa hızlı adımlar atıyor, pencereye ve kapıya vardığında sert dönüşler yapıyordu ama titremesi durulmuyordu. Kulağındaki uğultu da sürüyor, araya belli belirsiz, alçak sesler karışıyordu. Bunlar koridordan mı geliyordu, yoksa kendisi gaipten sesler mi duymaya başlamıştı, kestiremiyordu. Orbitalis bu, dedi kendi kendine; köpek dişinin kırık kökünden dolayı oluyor bu. Yarın doktora çıkıp anlatmalıyım, ama bu arada yapılacak çok şey var. Parti işi neden aksadı, bunun sebebini bulmak gerek. Tüm ilkelerimiz doğruydu ama ortaya çıkan sonuçlar yanlış. Hastalıklı bir yüzyılda yaşıyoruz. Hastalığı, tüm sebeplerini mikroskobik bir dikkatle saptadık, ama nereye bir neşter attıysak yeni yeni yaralar açıldı. Amaçlarımız saf ve kesindi, halk tarafından sevilmemiz gerekiyordu. Ama bizden nefret ediyorlar. Neden böylesi bir dehşet, tiksinti uyandırıyoruz?

Size gerçeği getirdik biz, ama ağzımızdan yalanmış gibi çıktı. Size özgürlük getirdik, ama elimizde kırbaç gibi göründü. Size capcanlı bir hayat getirdik, ama sesimizin duyulduğu her yerde ağaçlar kavruluyor, kuru yaprakların hışırtısı kaplıyor ortalığı. Size geleceği vaat ettik, ama dilimiz dolandı, kekeledik, havladık...

Ürperdi. Bir resim geldi gözlerinin önüne, tahta çerçeve içinde büyük bir fotoğraf: Parti'nin ilk kongresine katılan

delegeler. Uzun bir masanın başında oturuyorlardı, kimisi dirseğini masaya dayamış, kimisi ellerini dizlerinin üstünde tutmuştu; sakallı ve ağırbaşlıydılar, gözlerini objektife dikmişlerdi. Her birinin başının üstünde küçük bir daire içinde resmin altındaki isme karşılık gelen birer rakam vardı. Hepsi de fenâ halde ciddiydiler, yalnızca başkan konumundaki yaşlı adamın çekik Tatar gözlerinde sinsi, alaycı bir bakış vardı. Rubashov burnunda sapsız tel çerçeveli gözlüğüyle onun sağındaki ikinci sandalyede oturuyordu. 1 Numara masanın ta öteki ucunda bir yerde oturuyordu. Dikdörtgen gövdeli, tıknaz bir adamdı. Bir taşra belediye meclisinin üyelerini andırıyorlardı ve insanlık tarihinin en büyük devrimini hazırlamaktaydılar. O sırada yepyeni olan bir türün sayılı örnekleriydiler; Militan düşünürler. Avrupa'nın çeşitli kentlerinin hapishanelerini çok iyi tanıyorlardı, aynı gezgin satıcıların çeşitli otelleri tanıdıkları gibi. İktidara geçmeyi hayal ediyorlardı, iktidar kavramını yok etmek amacıyla; halkı yöneteceklerdi, onları yönetilme alışkanlığından kurtarmak için. Bütün düşündüklerini yapmışlar, tüm hayalleri gerçek olmuştu. Peki, neredeydiler şimdi? Dünyanın gidişini değiştiren bu beyinlerin her birine kurşun sıkılmıştı. Kimisi alnından, kimisi ense kökünden vurulmuştu. Geriye iki üç tane kalmıştı, onlar da dünyanın uzak köşelerinde ve yorgundular. Bir de kendisi. Bir de 1 Numara.

Soğuktan donuyordu, sigarası yoktu. Birden kendini eski Belçika Limanı'nda gördü, yanında Küçük Loewy vardı. Denizci piposu içen, hafif kambur, neşeli bir adamdı bu. Limanın çürümüş yosun ve petrol karışımı özel kokusu bir kez daha burnuna doldu; tarihî belediye binasının kulesindeki müzikli saatin sesini duydu; daracık sokakları, balkonlu evleri bir kez daha gördü gündüzleri: liman fahişeleri bu balkonlarda çamaşır asarlardı. Richard olayının üstünden iki yıl geçmişti. Aleyhinde herhangi bir kanıt bulamamışlardı.

Ona dayak attıklarında susmuştu, dişlerini döktüklerinde, kulağını patlattıklarında, gözlüğünü kırdıklarında susmuştu. Hep susmuş, her şeyi inkâr etmiş, soğukkanlılıkla dolambaçlı yalanlar söylemişti. Hücresinde voltasını atmış, karanlık işkence odasının taşları üstünde sürünmüş, korkular yaşamış, ama savunması üstünde çalışmayı sürdürmüştü; üstüne kovayla su dökerek onu ayılttıklarında sigara aranmış ve yalan söylemeye devam etmişti. O zamanlar kendisine işkence edenlerin duyduğu nefrete şaşırmazdı, neden bu kadar acımasız davrandıklarını, öfkelerinin sebebini merak etmezdi. Dikta rejiminin yerel mekanizmasının tüm çarkları dönmüştü ama, gene de aleyhinde kesin kanıt bulunamamıştı. Serbest bırakıldıktan sonra ülkesine –devrimin anavatanına– dönmüştü uçakla. Büyük tantana ile karşılanmıştı, davetler, açık hava mitingleri, askeri resmî geçitler, daha neler neler. 1 Numara bile sık sık kendisiyle birlikte halkın karşısına çıkmaktan çekinmemişti.

Uzun yıllar yurdundan uzak kalmış olduğundan, her şeyi çok değişmiş bulmuştu. Fotoğrafta yer alan sakallı adamların yarısı artık hayatta değildi. Adlarını anmak bile yasaktı, hatırlandıklarında lanetle, küfürlerle anılıyorlardı; bir tek çekik Tatar gözlü yaşlı adam, efsanevi önder, vaktinde öldüğünden kurtulmuştu. O, Tanrısal-Baba olarak saygı görüyor, 1 Numara'ya da onun oğlu gözüyle bakılıyordu. Ancak, şurada burada fısıldanan söylentilere bakılırsa, mirasa konabilmek için yaşlı adamın vasiyetinde tahrifat yapmıştı. Fotoğraftaki sakallılar arasından hâlâ heyette olanlar ise tanınmayacak haldeydiler. Bir kere sakalları kesilmişti, düş kırıklığını saklamayan, hattâ sinik bir melankoli sergileyen bitkin adamlara dönüşmüşlerdi. 1 Numara zaman zaman elini uzatıp aralarından yeni bir kurban seçiyordu. O zaman da hepsi bağırlarını döverek, koro halinde günahlarından dolayı nedamet belirtiyorlardı. Vatanında geçirdiği iki haftanın

sonunda, Rubashov hâlâ koltuk değnekleriyle yürüyor olmasına karşın, yurtdışında yeni bir görev istedi. 1 Numara, ona bir duman bulutunun gerisinden bakarak, "Biraz aceleci davranmıyor musunuz?" dedi. Parti'nin yönetim kademelerinde yirmi yıldır birlikte çalışmalarına karşın hâlâ sizli bizliydiler. 1 Numara'nın arkasındaki duvarda yaşlı adamın bir portresi asılıydı, onun yanında bir vakitler numaralı toplu fotoğraf dururdu, ama artık yoktu. Görüşme çabucak sona erdi, birkaç dakikadan fazla sürmemişti, ama ayrılırlarken 1 Numara onun elini özellikle sıkı sıkı sıktı. Daha sonra Rubashov bu özel tokalaşmanın anlamını ve 1 Numara'nın o duman bulutunun arkasından kendisine yönelttiği uzun, ironik, garip anlamlar yüklü bakış üzerine uzun uzun düşünecekti. Sonra topallaya sendeleye odadan çıktı, 1 Numara onu kapıya dek geçirmedi. Ertesi gün Belçika'ya hareket etmişti.

Gemi yolculuğu sırasında biraz düzeldi, üstlendiği görev hakkında düşünme fırsatı buldu. Gemici pipolu Küçük Loewy onu rıhtımda karşılamaya gelmişti. Parti'nin liman işçileri bölümünün yerel yöneticisiydi. Rubashov onu görür görmez sevdi. Adam Rubashov'a rıhtımları, limanın dolambaçlı sokaklarını gösterdi, dolaştırdı. Hepsini kendisi yapmışcasına gururluydu. Her girdikleri meyhanede tanıdıkları vardı, liman işçileri, denizciler, fahişeler... Her yerde ona içki ısmarlamaya kalkanlar oldu, o ise selâmları piposunu kulağına doğru kaldırarak cevaplıyordu. Pazar yerindeki trafik polisleri bile geçerken ona göz kırpıyorlardı, yabancı gemilerden inmiş denizci yoldaşlar da, bildikleri dillerde dertlerini anlatamıyorlardı ama, onun sakat omzuna ahbapça vuruyorlardı. Bütün bunlar Rubashov'u şaşırtmıştı. Hayır, Küçük Loewy hiç de itici, nefret uyandıran biri değildi. Bu kentteki liman işçileri bölümü, Parti'nin dünyadaki en iyi örgütlenmiş bölümlerinden biriydi.

Akşam olunca Rubashov, Küçük Loewy, bir iki kişi daha liman meyhanelerinden birinde oturdular. Aralarında Paul diye bir adam vardı, bölümün örgüt sekreteriydi. Eski bir pehlivandı bu adam, dazlak kafalı, çiçek bozuğu suratlı, kocaman kepçe kulaklıydı, başında melon şapka vardı. Kulaklarını bir aşağı bir yukarı oynatmak, böylece melon şapkayı havalandırıp sonra yerine düşürmek gibi bir marifeti vardı. Yanındaki adamın adı ise Bill'di, eski bir denizciydi. Denizcilerin yaşamı hakkında bir roman yazmış, ünlü olmuş, bir yıl sonra da unutulmuştu; şimdilerde Parti gazetelerine yazılar yazıyordu. Ötekiler liman işçileriydiler, iri yarı, sürekli içen birtakım adamlardı. Yeni yeni kişiler giriyordu içeri, kimi kez oturuyorlardı, kimi kez masanın başında ayakta durup konuşuyorlar, birer içki içip yollarına gidiyorlardı. Şişman meyhaneci de ne zaman biraz vakit bulsa masalarına oturuyordu, ağız mızıkası çalmayı biliyordu. Çoğunlukla sarhoştu.

Küçük Loewy, "İşte, taa oradan bir yoldaş," olarak tanıştırmıştı Rubashov'u, başka bir açıklamada bulunmamıştı. Kimliğini bilen tek kişi de oydu. Masadakiler Rubashov'un fazla konuşmak niyetinde olmadığını ya da konuşmaması gerektiğini anlamış olduklarından pek soru sormadılar, sordukları sorular ise "Orada ki" yaşam koşullarıyla ilgiliydi: İşçi ücretleri, toprak sorunları, endüstrinin gelişmesi gibi. Teknik ayrıntılarda şaşılacak kadar bilgili, ama "Oradaki" genel durum ve politik atmosfer konusunda aynı ölçüde bilgisiz oldukları anlaşılıyordu konuşmalardan. Hafif metal endüstrisindeki üretim gelişmeleri hakkında sorular sorarken, cennet bahçesindeki üzümlerin büyüklüğünü soran çocukları andırıyorlardı. Küçük Loewy bir süredir herhangi bir şey ısmarlamaksızın barın önünde duran yaşlı bir liman işçisini masaya çağırıp içki ikram etti. Adam konuğun elini sıktıktan sonra, "Yoldaş Rubashov'a ne kadar benziyorsunuz," dedi. Rubashov ise, "Evet, bunu sık sık söylüyor-

lar," karşılığını verdi. Kadehini kafasına diken adam, "O Rubashov var ya... Müthiş bir insan," diye ekledi. Rubashov salıverileli daha bir ay dolmamıştı, altı hafta öncesine dek hayatta kalıp kalmayacağını bile bilmiyordu. Şişko meyhaneci ağız mızıkasını çaldı, Rubashov bir sigara yakıp herkese birer içki ısmarladı. Onun şerefine, "Oradaki" insanların sağlığına içtiler. Sekreter Paul, kulaklarını oynatarak şapkasını yukarı çıkarıp indirdi.

Daha sonra, Rubashov ile Küçük Loewy bir süre başbaşa oturdular. Meyhane sahibi kepenkleri indirmiş, iskemleleri masaların üstüne devirmiş, barın bir köşesine yaslanarak uyuyakalmıştı. Küçük Loewy hayat hikâyesini anlatıyordu; Rubashov bunu ondan istememişti ve bunun ertesi gün başına işler açacağını hemen anladı: Nedense bütün yoldaşlar ona yaşamöykülerini anlatmak ihtiyacı duyuyorlardı. Aslında niyeti kalkıp gitmekti ama, birden çok yorgun hissetti kendini, gücünü daha doğru dürüst toparlayamamıştı. Bu yüzden oturdu ve dinledi.

Meğer Küçük Loewy aslen Belçikalı değilmiş; dili kusursuz konuşmasına, kentte herkesi tanımasına karşın doğduğu yer Almanya'nın güneyinde bir kasabaymış. Burada marangozluk öğrenen, gitar çalan Loewy, devrimci gençlik kulübünün pazar toplantılarında Darwinizm hakkında konferanslar da vermiş. Dikta rejiminin iktidara gelmesinden önceki karışık aylarda, Parti'nin acilen silaha ihtiyaç duyduğu dönemde, kasabada özellikle cesaret ve zekâ isteyen bir numara çevrilmiş; bir pazar sabahı, kentin en kalabalık mahallelerinden birinin karakolundan elli tüfek, yirmi tabanca ve iki hafif makineli tüfek cephaneleriyle birlikte bir mobilya kamyonuna yüklenerek götürülmüş. Kamyondakiler, bir sürü resmî damgayla dolu yazılı bir emir göstermişler, yanlarında da gerçek üniformalar giymiş iki sözde polis varmış. İleriki bir tarihte, başka bir kentte, bir Parti üyesinin garajı arandığında silahlar or-

taya çıkmış. Olay hiçbir zaman tam olarak aydınlanamamış, ama meydana gelişinden bir gün sonra Küçük Loewy ortadan kaybolmuş. Parti ona pasaport ve yeni bir kimlik ayarlamaya söz vermişmiş ama, bu gerçekleşememiş. Daha doğrusu, Parti'nin üstdüzey yetkililerinin ulağı olan ve ona pasaportla yolculuk için para getirmesi gereken kişi önceden kararlaştırılan buluşma yerine gelmemiş.

"Bizim işler hep böyledir," diye ekledi Küçük Loewy anlayışlı bir gülüşle. Rubashov sesini çıkarmadı.

Gene de paçayı kurtarıp bir süre sonra sınırı aşmayı başarıyor Küçük Loewy. Hakkında tutuklama emri bulunduğundan ve kamburunu da gösteren bir fotoğrafı her polis karakolunda asılı olduğundan, kırlık bölgelerde birkaç ay sürünmek zorunda kalıyor. Parti'nin "üst yönetiminden" gönderilen yoldaşla buluşmak üzere yola çıktığında üstünde yalnızca üç gün yetecek kadar parası var. "Daha önceleri, insanların ağaç kabuklarını yalnızca kitaplarda yediğini sanırdım," diye devam etti. "Körpe çınar ağaçlarının tadı hepsinden iyi." O günlerin anısı anlaşılan fenâ canlanmıştı, yerinden kalkıp barın gerisinden birkaç sosis alıp geldi. Rubashov da hapishanede verilen çorbaları, açlık grevlerini hatırladı. Onunla birlikte yemek yedi.

Sonunda Fransız sınırını aşmayı başaran Küçük Loewy, pasaportu olmadığından birkaç gün sonra tutuklanıyor, hemen ülkeyi terk etmesi koşuluyla serbest bırakılıyor. "Aya tırman deseler aynı anlama gelirdi," dedi öyküye devam etmeden önce. Parti'den yardım istediyse de, bu ülkedeki Parti onu tanımadığından, hakkında kendi ülkesinde araştırma yapmak zorunda olduklarını bildiriyorlar. Bir süre daha orada burada dolaşıyor, yeniden yakalanıp bu kez üç ay hapse mahkûm oluyor. Cezasını çektiği sırada aynı hücreyi paylaştığı bir serseriye son Parti kongresinde alınan kararlar konusunda uzun konferanslar veriyor. Serseri ise, kedi yakalayıp,

derisini yüzüp satarak yaşamanın yollarını öğretiyor ona. Üç ay sonunda, onu gece vakti hapishaneden alıp Belçika sınırında bir ormana götürüyorlar. Jandarmalar ona ekmek, peynir, bir paket de Fransız sigarası verdikten sonra, "Hadi yallah, dümdüz git," diyorlar. "Yarım saat sonra Belçika'ya varırsın. Seni bir daha buralarda yakalarsak yakarız, ona göre."

Küçük Loewy birkaç hafta da Belçika'da sürünüyor. Burada da yardım için Parti'ye başvuruyor ama Fransa'dakiyle aynı yanıtı alıyor. Çınar kabuğu yemekten gına geldiği için, kedi ticaretini deniyor. Kedileri yakalamak pek zor değil, bir adet kürk için, eğer tüyleri dökülmüş yaşlı bir hayvan değilse, yarım ekmek ve bir paket pipo tütünü alacak para veriyorlar. Ancak kediyi yakaladıktan sonra yapılması gereken çok pis bir iş var. Bunun en kolay yolu, bir elle kedinin kulaklarını, öteki elle kuyruğunu tutup dizine çarparak belkemiğini kırıvermek. İlk birkaç sefer insanın midesi kalkıyor, ama zamanla alışılıyor. Ne yazık ki, birkaç hafta sonra Küçük Loewy yeniden tutuklanıyor, çünkü kimliksiz dolaşmak Belçika'da da yasak. Aynı olaylar dizisi yineleniyor, serbest kalıyor, tekrar tutuklanıyor, hapis yatıyor. Derken bir gece iki Belçikalı jandarma onu Fransız sınırında bir ormana götürüp ekmek, peynir, bir paket Belçika sigarası veriyorlar. "Hadi dümdüz git," diyorlar. "Yarım saat sonra Fransa'dasın. Seni bir daha burada yakalarsak yakarız."

Bir yıl boyunca Küçük Loewy, Belçika-Fransa sınırında, yerine göre Fransız ya da Belçika görevlilerinin yardımıyla üç kez karşı tarafa geçip geri geliyor. Anlıyor ki, kendisi gibi birkaç yüz kişiyle yıllardır aynı oyun oynanıyor. Parti'ye defalarca başvuruyor, çünkü tek endişesi hareketle olan temasını kaybetmemek. Aldığı karşılık ise hep aynı: "Örgütünüzden buraya geldiğinize dair bilgi alınamamıştır. Araştırmamızın sonuçlarını beklemek zorundayız. Parti üyesiyseniz, Parti disiplinine uyunuz." Bu arada Küçük Loewy sınırın bir

yanından öteki yanına iteklenedururken kedi ticaretine devam ediyor. Aradan bir yıl geçiyor, zorunlu yolculuklardan bitap düşen Küçük Loewy kan tükürmeye, geceleri rüyalarında kediler görmeye başlıyor. Uyanık olduğu zamanlarda ise her an kedi kokusu duyduğu sanrısına kapılıyor. Ne yese ne içse kedi kokuyor, piposunun tütünü, arada bir onu odalarına almayı kabul eden yufka yürekli fahişeler, hepsi, herkes kedi kokuyor. "Sorularımıza henüz cevap alamadık," diyor Parti'dekiler. Aradan bir yıl daha geçtikten sonra anlaşılıyor ki, Küçük Loewy hakkında bilgi verebilecek bütün yoldaşlar ya öldürülmüş, ya hapse atılmış ya da ortadan kaybolmuşlar. "Kusura bakma, elimizden bir şey gelmez," diyor Parti. "Ayrılmadan önce resmi bir belge istemeliydin. Belki de Parti'nin izni olmadan ülkeni terk ettin, nereden bilelim? Aramıza katılmaya çalışan pek çok casus ve provakatör var. Parti çok dikkatli olmak durumunda."

"Bunları bana neden anlatıyorsun?" diye sordu Rubashov. Daha önce kalkmadığı için pişmandı.

Küçük Loewy kendisine bardan bir bira doldurup geldi, piposuyla bir de selâm çaktı. "Çünkü bilgilendirme açısından önemli," dedi. "Çünkü tipik bir örnek. Bunun gibi yüzlerce olay anlatabilirim. Yıllar yılı aramızdaki en iyilerin başları böyle yendi. Parti her geçen gün biraz daha fosilleşiyor. Parti'nin tüm kolları, tüm bacakları gut ve varis hastalığına yakalanmış damarlarla dolu. Bunlarla devrim yapılamaz."

Ben bu konuda çok daha ileri gidebilirim, diye düşündü Rubashov, ama hiçbir şey söylemedi.

Neyse ki Küçük Loewy'nin öyküsü beklenmedik mutlu bir sona ulaşıyordu. Sayısız hapis cezalarından birini çekerken, eski pehlivan Paul ile aynı hücreye koymuşlar onu. Paul o sırada liman işçisiymiş, grev sırasında çıkan bir ayaklanmada eski mesleğini hatırlayıp bir polisi kafakola aldığı için hapse atılmış. Bu hareket, rakibin arkasında durup kollarını

onun koltukaltlarından geçirdikten sonra, ellerini onun ense kökünde kenetleyip boyun kemiğini kıracak şekilde bastırmak oluyormuş. Bunu minderde yaptığında çok alkış alırmış her zaman, ancak sınıf mücadelesinde kafakolun yeri olmadığını acıklı bir yoldan (hapse tıkılarak) öğrenmiş. Küçük Loewy ile Paul dost oluyorlar. Meğer Paul Parti'nin liman işçileri bölümünün idari sekreteriymiş aynı zamanda. Dışarı çıktıklarında Loewy'e kimlik ve iş ayarlamış, yeniden Parti'ye girmesini sağlamış. Böylece Küçük Loewy, sanki aradan hiç zaman geçmemiş, bu arada hiçbir şey olmamış gibi, bir kez daha işçilere Darwinizm ve en son Parti kongresi konusunda konferanslar vermeye başlamış. Kedileri ve Parti bürokratlarına duyduğu öfkeyi unutmak onu rahatlatmış. Altı ay sonra yerel bölümün siyasî sekreteri olmuş. Hikâyenin sonu iyi bağlandığında çekilen çileler unutulur.

Rubashov, bütün yorgunluğuna, kendisini fenâ halde yaşlı hissetmesine karşın, öykünün sonunun gerçekten iyi bağlanmasını bütün kalbiyle diliyordu o an. Ama buraya hangi görevle gönderildiğini biliyordu ve devrimci erdemlerden bir tanesini –kendi kendini aldatmayı– hayat boyu öğrenememişti. Gözlük camlarının gerisinden Küçük Loewy'e dalgın dalgın baktı. Bu bakışın anlamını kestiremeyen Küçük Loewy utangaç sayılabilecek bir gülücükle ona piposuyla selâm çakarken, Rubashov kedileri düşünüyordu. Sinirlerinin boşanmak üzere olduğunu dehşetle farketti, galiba çok fazla içmişti; çünkü Küçük Loewy'yi bir eliyle kulaklarından, öteki eliyle bacaklarından tutup bir hamlede dizinin üstüne çarpması gerektiği düşüncesinden bir türlü kurtulamıyordu. Başı dönmeye başladı, gitmek üzere ayağa kalktı. Küçük Loewy, ona kalacağı yere kadar eşlik etti ama Rubashov'un birden bir depresyona girdiğini sandığından, saygılı bir sessizlik içindeydi. Bir hafta sonra Küçük Loewy kendini asarak intihar etti.

O geceyle Küçük Loewy'nin ölümü arasında geçen zaman süresince Parti hücresinde hiç de dramatik olmayan birkaç toplantı yapıldı. Tartışılacak olaylar aslında basitti.

İki yıl önce, Parti dünya işçilerine bir boykot çağrısı yapmıştı. Hem siyasî hem de ekonomik bir boykot söz konusuydu ve Avrupa'nın göbeğinde yeni kurulmuş bir dikta rejimiyle mücadeleyi amaçlıyordu. Söz konusu ülkeden gelen hiçbir mal satın alınmayacak, o ülkenin devâsâ silah sanayiini besleyebilecek hiçbir malın geçişine izin verilmeyecekti. Parti'nin çeşitli bölümleri bu emirlere uydular. Küçük liman kentindeki rıhtım işçileri, o ülkeden gelen ya da o ülkeye giden gemilere yükleme de, indirme de yapmayı reddettiler. Başka sendikalar da katıldı onlara. Grev çok zor koşullar altında sürdürülüyordu; polisle çatışmalarda yaralananlar, ölenler olmuştu. Mücadelenin nihai sonuçlarının ne olacağı henüz belli değilken, beş adet eski tip siyah şilepten oluşan garip bir filo limana demir attı. Şileplerin her birinin pruvasında "oraların" tuhaf alfabesiyle, devrimin büyük önderlerinin adları yazılıydı, direklerinde ise devrimin bayrağı dalgalanıyordu. Grevdeki işçiler bu gemileri tezahüratla karşıladılar ve hemen yükleri indirmeye koyuldular. Birkaç saat sonra gerçek ortaya çıktı: Gemilerin yükü ender bulunan bazı madenlerden oluşuyordu ve boykot edilen ülkenin savaş endüstrisinde kullanılmak üzere yola çıkarılmıştı.

Parti'nin liman işçileri bölümü hemen bir toplantı çağrısı yaptı. Komitedekiler birbirlerine girdiler. Tartışma, hareket yoluyla ülke çapında yayıldı. Gerici basın, olayı alaycı ve küçümseyici bir tavırla yansıttı. Polis grevi kırma çabalarından vazgeçti; tarafsızlığını ilan ederek, garip kara filonun taşıdığı yükün boşaltılıp boşaltılmama kararını liman işçilerine bıraktı. Parti yönetimi greve son verilmesini, yükün indirilmesini emretti. Devrimci ülkenin bu davranışını haklı kılacak açıklamalar yapıldı, kurnazca sebepler ileri sürüldü

ama pek az kişi ikna edilebildi. Bölüm parçalandı, eski üyelerin çoğunluğu ayrıldı. Parti etkinliğini kaybetti ve bu durum aylarca böyle devam etti. Ama zamanla, ülke sanayiindeki sarsıntı arttıkça, eski gücüne ve yaygınlığına bir kez daha kavuştu.

Aradan iki yıl geçmişti. Bu kez Avrupa'nın güneyinde kurulan gene aç bir dikta rejimi Afrika'yı istila ederek bir yağma ve yayılma savaşı başlattı. Parti yeni bir boykot çağrısı yaptı ve bu çağrı geçen seferkinden de büyük bir coşkuyla karşılandı. Çünkü bu kez, hemen hemen tüm ülkelerde, hükümetler bile saldırganın gereksindiği hammadde akışını kesmeye karar vermişlerdi.

Hammaddesiz, özellikle de petrolsüz kalan saldırganın savaşı sürdürmesi olanaksızdı. Hal böyleyken, o küçük, garip, kara filo bir kez daha yola çıktı. Şileplerin en büyüğü, savaşa en çok karşı çıkan ve öldürülmüş olan bir önderin adını taşıyordu; direklerde gene devrim bayrağı dalgalanıyordu, depolarda ise saldırgan ülkenin gereksindiği petrol taşınıyordu. Bu limana varmalarına bir tek gün kalmıştı, dolayısıyla Küçük Loewy ve arkadaşları henüz olanlardan habersizdiler. Rubashov'un görevi bu adamları yaklaşan filoya hazırlamaktı.

İlk gün bu konuda herhangi bir şey söylemedi, yalnızca etrafı kolaçan etti. İkinci günün sabahında görüşmeler Parti'nin toplantı odasında başladı.

Oda kocaman, yalın, dağınık ve özensizce döşenmişti. Bu özensizlik Parti'nin dünyanın her kentindeki bürolarında kendini gösterir ve hepsinin birbirine benzemesine yol açardı. Kısmen yoksulluğun sonucuydu bu, ama, daha çok, her türlü konforu meneden kasvet dolu bir geleneğin eseriydi. Duvarlar eski seçim posterleri, siyasî sloganlar, daktilo ile yazılmış ilanlarla kaplıydı. Bir köşede eski, tozlu bir teksir makinası duruyordu. Bir başka köşede grevdeki işçilerin ailelerine dağıtılmak üzere toplanmış eski giysi yığını vardı,

onların yanında ise yaprakları sararmış broşürler, el ilanları küme küme duruyordu. Masa dedikleri şey iki ayak üzerine uzatılmış iki uzun tahtadan ibaretti. Camlarına yağlı boya sürülmüş pencereler, inşaatı bitmemiş binalarınkileri andırıyordu. Masanın ortasına tavandan sarkan abajursuz bir ampul ortalığı aydınlatıyor, onun hemen yanında ise yapışkan kâğıttan bir sineklik sarkıyordu. Kambur Küçük Loewy, eski pehlivan Paul, yazar Bill ve üç kişi daha masanın çevresinde oturmuşlardı.

Rubashov uzunca bir süre konuştu. Çevresinde alışkın olduğu şeyler vardı; bunların geleneksel çirkinliği, içinde evcil bir rahatlık uyandırmıştı. Böyle bir çevrede, görevinin gerekliliği ve yararına bir kez daha inanabiliyordu, bir gece önce, o gürültülü meyhanede neden öylesine tedirginlik duyduğunu anlayamadı. İçinde bulundukları durumu nesnellikle, belki de az biraz heyecanla açıkladı ama gelişinin amacından söz etmedi. Saldırgana uygulanan dünya çapındaki boykot başarısız olmuştu, bunun nedeni de Avrupalı hükümetlerin ikiyüzlülüğü ve açgözlülüğüydü. Bunlardan bazıları hâlâ boykotu sürdürüyormuş numarası yapıyor, bazıları açıkça ihlal ediyordu. Saldırganın petrole gereksinmesi vardı. Geçmişte bu gereksinmeyi büyük ölçüde devrim ülkesi karşılamıştı. Şimdi bu ticarete bir son verecek olsa, öteki ülkeler büyük bir açgözlülükle açığı kapatmaya koşacaklardı. Aslına bakarsanız devrim ülkesini dünya piyasalarından tümüyle silmek onların en çok işine gelen şeydi. Birtakım romantik jestler, olsa olsa oradaki endüstriyel gelişmeyi engeller, dolayısıyla da devrimci hareketin dünyaya yayılmasını zorlaştırırdı. Bu durumda yapılması gereken açık seçik belliydi.

Paul ile öteki üç liman işçisi kafalarını salladılar. Kafaları ağır çalışan insanlardı; "Oradan" gelen yoldaşın her dediği inandırıcı geliyordu; neticede teorik bir konuşmaydı bu,

kendi gündelik yaşamlarına yansıyacak somut sonuçları olamazdı. Konuşmasının varmak istediği esas noktayı göremiyorlardı; limanlarına yaklaşmakta olan küçük kara filo akıllarından bile geçmiyordu. Yalnızca Küçük Loewy ile çarpık suratlı yazar kısaca bakıştılar. Rubashov bunu fark etti. Sözlerini, en ufak bir sıcaklığa yer vermeyen kupkuru bir sesle tamamladı:

"İlkesel açıdan size söyleyeceklerim bu kadar. Sizler Merkez Komitesi'nin kararlarını uygulamakla, meselenin inceliklerini siyasî olarak daha az gelişmiş yoldaşlara açıklamakla yükümlüsünüz – eğer aralarında şüpheye kapılanlar olursa tabiî. Bu aşamada başka bir diyeceğim yok."

Bir dakika boyunca sessizlik hüküm sürdü. Rubashov kulpsuz gözlüğünü burnundan alıp bir sigara yaktı. Küçük Loewy ahbapça bir ses tonuyla şöyle dedi:

"Konuşmacıya teşekkür ederiz. Herhangi bir soru sormak isteyen var mı?"

Yoktu. Bir süre sonra, liman işçilerinden biri, epeyce duraklayarak konuştu:

"Söylenecek pek bir şey yok. Oradaki yoldaşlar neyin ne olduğunu biliyorlar elbette. Bize gelince, elimizden geleni yapmayı sürdüreceğiz, boykotu bozmayacağız. Bizim limandan o alçaklara bir damla gitmez."

Öteki iki liman işçisi hevesle kafa salladılar. Pehlivan Paul onları doğruladı. Savaşçı bir sırıtışla "Burası sağlamdır," dedi ve keyfinden kulaklarını oynattı.

Rubashov bir an afalladı, karşıt bir fraksiyonla yüzyüze olduğunu sandı. Adamların onun ne demek istediğini anlamadıklarını kavraması biraz vakit aldı. Bu yanlış anlaşılmayı düzelteceği umuduyla Küçük Loewy'e baktı. Oysa Küçük Loewy gözlerini masadan kaldırmadı, sesini çıkarmadı. Yazar, yüzünde ansızın beliren bir tikle sordu:

"Ticari numaralarınızı bu sefer başka bir limanda gerçek-

leştiremez miydiniz? Neden her zaman bizleri seçiyorsunuz?"

Liman işçileri ona şaşkınlıkla baktılar; 'ticari numara'nın ne demek olduğunu anlayamamışlardı; sisler arasından kıyılarına doğru ilerlemekte olan küçük kara filodan tümüyle habersizdiler. Ama Rubashov bu soruyu bekliyordu:

"Hem siyasî, hem coğrafi açıdan en uygunu olduğu için," dedi. "Burada indirilen yük gideceği yere kara yoluyla ulaşacak. Tabiî olayı gizli tutmamız için herhangi bir sebep yok; gene de, gerici basına malzeme olabilecek bir sansasyon yaratmamakta yarar var."

Yazar ile Küçük Loewy bir kez daha bakıştılar. Liman işçileri anlamaz gözlerle Rubashov'a bakıyorlardı; kafalarının ağır aksak çalışmaya başladığı açıkça belli oluyordu. Birden Paul, farklı, boğuk bir sesle konuştu:

"Aslında siz neden söz ediyorsunuz?"

Herkesin gözleri ona çevrildi. Adamın ensesi kıpkırmızı kesilmişti, Rubashov'a bakan gözleri yerlerinden fırlayacakmış gibiydi. Küçük Loewy sakin bir sesle sordu:

"Yeni mi fark ediyorsun?"

Rubashov hepsine ayrı ayrı baktıktan sonra, alçak sesle şöyle dedi:

"Ayrıntıları daha anlatmadım. Dış Ticaret Komiserliği'ne bağlı beş şilebin yarın buraya varması bekleniyor, hava şartları el verirse."

Açıkça söyleneni tam olarak anlamaları bile birkaç dakika daha sürdü. Kimse ağzını açamadı. Hepsi Rubashov'a bakıyorlardı. Derken Paul ağır ağır ayağa kalktı, şapkasını yere attı, odayı terk etti. Arkadaşlarından ikisi başlarını çevirip arkasından baktılar. Derken Küçük Loewy boğazını temizledi:

"Konuşmacı yoldaş bu işin sebeplerini bize açıkladı: Malı onlar satmazlarsa başkaları satacak. Başka kim konuşmak istiyor?"

Daha önce de konuşmuş olan liman işçisi, oturduğu yerde kıpırdandıktan sonra şöyle dedi:

"O nağmeyi hepimiz biliyoruz. Grev yaptığımızda da kullanırlar bu bahaneyi; ben çalışmazsam işimi başkası kapar. Çok duyduk bu lafları. Döneklerin ağzından."

Gene bir sessizlik oldu. Dışarıda Paul'ün ön kapıyı çarparak çıktığını işittiler. Sonra Rubashov devam etti:

"Yoldaşlar, bizim oradaki endüstriyel kalkınmamızın çıkarları her şeyden önce gelmektedir. Duygusallık ilerlememize yardımcı olmayacaktır. Bunu da düşünün."

Deminki liman işçisi çenesini ileri doğru uzatarak konuştu:

"Bunu çoktan düşündük. Daha fazla bir şey dinlemek istemiyoruz. Siz oradakilerin bize örnek olmanız gerekir. Bütün dünyanın gözü üstünüzde. Dayanışmadan, fedakârlıktan, disiplinden söz ediyorsunuz, sonra da ticaret filonuzu açıkça grev bozanlık için kullanıyorsunuz."

Bunun üzerine Küçük Loewy birden başını kaldırdı; yüzü sapsarıydı; piposuyla Rubashov'a selâm çaktıktan sonra alçak sesle hızla konuştu:

"Bu yoldaşın dedikleri aynen benim de görüşümdür. Başka bir şey söylemek isteyen var mı? Toplantı sona ermiştir."

Rubashov koltuk değneklerini kullanarak topallaya topallaya odadan çıktı. Ve olaylar önceden belirlenmiş, kaçınılmaz sırayı izledi. Eski püskü şileplerden oluşan küçük filo limana girerken, Rubashov gerekli yetkililerle birkaç telgraf teatisinde bulundu – "Oradakilerle" tabiî. Üç gün geçmeden yerel liman işçileri bölümü Parti'den ihraç edilmiş, Küçük Loewy, Parti'nin resmi gazetesinde *ajan provakatör* ilan edilmişti. Ondan üç gün sonra da Küçük Loewy kendini astı.

13

Gece daha da beter geçti. Rubashov şafak sökünceye kadar uyuyamadı. Titremeler düzenli aralıklarla gelip geçiyordu; dişi çok fenâ zonkluyordu. Beynindeki tüm bağlantı merkezlerinin iltihaplanmış olduğu duygusu vardı içinde; gene de birtakım sesler duymaktan, gözünün önünde sahneler canlandırmaktan alıkoyamıyordu kendini. Pazarlık siyah takım elbisesini giymiş genç Richard'ı düşündü, kan çanağı gözleriyle yalvarırcasına, "Ama beni kurtlara atamazsınız, yoldaş..." diyordu. Ufacık boylu, eğri büğrü gövdeli Loewy'i düşündü: "Başka konuşmak isteyen var mı?" Konuşmak isteyen o kadar çok kişi vardı ki. Çünkü hareket acımasızdı; hiçbir şeye aldırmadan hedefe doğru yuvarlanıyor, boğulanların cesetlerini dolambaçlı yolunun dönemeçlerinde bırakıyordu. Yolun dolambaçlı olması varlığının yasalarından biriydi. Ve bu karmaşık rotayı izlemeyi beceremeyenlerin cesetleri kıyıya vuracaktı, yasası bunu gerektiriyordu. Bireyin güdüleri onun için önemsizdi. Bireyin vicdanı onun için önemsizdi, bireyin kafasından, kalbinden geçenlere de hiç mi hiç aldırmazdı. Parti'nin bildiği tek bir suç vardı: Çizilen yoldan sapmak. Bunun da bir tek cezası da vardı: Ölüm. Hareketin işleyişi içinde ölüm hiçbir gizem taşımıyordu; yüceltici hiçbir yanı yoktu: Düz mantık söz konusuydu burada, politik görüş ayrılıklarının sonu ölümdür.

Sabahın ilk ışıkları ışırken, Rubashov bitkin bir şekilde uykuya daldı. Çok geçmeden yeni günü selâmlayan borazan sesiyle yeniden uyandı. Gene çok geçmeden, yaşlı gardiyan ve üniformalı iki görevli eşliğinde doktora çıkarıldı.

Rubashov, 402 Numara'nın ve Tavşandudaklı'nın hücre kapılarının üstünde yazılı isimleri okuyabilmeyi umuyordu ama, onu koridorun öteki tarafına doğru götürdüler. Kendi-

sininkinin sağında kalan hücre boştu, koridorun o ucundaki son hücrelerden biriydi; tek kişilik hücrelerin olduğu bölümün ağır, beton bir kapısı vardı, yaşlı gardiyan bu kapıyı açarken zorlandı. Daha geniş, uzun bir koridordan geçtiler, önde yaşlı gardiyan ile Rubashov, arkada iki üniformalı görevli. Bu bölümdeki hücrelerin kapılarında birkaç isim birden yazılıydı, içeriden konuşmalar, gülüşmeler, hattâ şarkılar duyuluyordu; ufak tefek adli suçlardan mahkûm olanların bölümünde olduklarını hemen anladı Rubashov. Biraz daha ileride berber dükkânının önünden geçtiler, kapısı açıktı; yıllarını hapiste geçirmişliği yüzünden okunan yaşlı bir adam sakal tıraşı oluyordu, iki köylünün de kafaları kazınmaktaydı. Rubashov ile refakatindekiler geçerken her üçü de merakla başlarını onlardan yana çevirdiler. Derken üzerinde kızıl bir haç olan bir kapının önünde duruldu. Gardiyan kapıyı saygıyla tıklattı, Rubashov ile ikisi içeri girdiler, üniformalı ikili dışarıda bekledi.

Revir küçük ve havasızdı; burna tütün ve karbolik asit kokusu doluyordu. Bir kova ile iki tas ağızlarına kadar kullanılmış pamuk tamponlar ve pislenmiş pansuman bezleriyle doluydu. Hekim, sırtı kapıya dönük olarak oturmuş gazetesini okuyor, yağlı ekmek çiğniyordu. Gazete bir sürü tıbbi araç gerecin, penselerin, şıringaların üstüne yayılmıştı. Gardiyan kapıyı kapatınca, doktor bey de ağır ağır onlardan yana döndü. Dazlak kafalıydı, kafatası şaşılacak kadar küçük ve beyaz tüylerle kaplıydı: Rubashov bir devekuşunu andırdığını düşündü.

Yaşlı adam, "Dişi ağrıyormuş, öyle diyor," dedi.

Doktor gözlerini Rubashov'un ötesinde bir yerlere dikerek, "Diş ağrısı, ha?" dedi. "Aç bakalım ağzını. Çabuk ol."

Rubashov gözlük camlarının gerisinden kötü kötü baktı ona.

"Şunu belirtmek isterim ki," dedi alçak sesle, "ben si-

yasî mahkûmum ve ona göre davranmanız gerektiğini hatırlatırım."

Doktor başını gardiyandan yana çevirdi:

"Kimin nesi bu yaaaa?"

Gardiyan Rubashov'un adını söyledi. Yuvarlak devekuşu gözleri bir an Rubashov'un yüzüne bakakaldı. Sonra doktor dedi ki:

"Yanağınız şişmiş. Ağzınızı açar mısınız?"

O sırada Rubashov'un diş ağrısı dinmişti. Ağzını açtı.

"Üst çenenizin sol tarafında diş kalmamış," dedi doktor, parmağıyla Rubashov'un ağzının içini yoklayarak. Birden Rubashov sarardı, duvara yaslanmak zorunda kaldı.

"Tamaaaam, burada," dedi doktor. "Sağ köpek dişinin üstü kırılmış, kökü içeride kalmış."

Rubashov birkaç derin soluk aldı. Ağrı üst çenesinden gözüne, oradan da başının arkasına doğru vuruyordu. Her zonklamayı ayrı ayrı, düzenli aralıklarla hissedebiliyordu. Doktor oturdu, gazetesini açtı. "İsterseniz çekeyim," dedi ve yağlı ekmeğinden ağız dolusu ısırdı. "Tabiî burada ağrı kesici falan yok. Böyle bir operasyon yarım saat de sürebilir, bir saat de."

Rubashov doktorun sesini bir sisin gerisinden duyuyor gibiydi. Yeniden duvara yaslanıp derin soluklar aldı. "Teşekkürler," dedi. "Şimdi olmaz." Tavşandudaklıyı, 'buhar banyosu'nu, dün sigarasını elinin tersinde söndürmekle yaptığı saçmalığı düşündü. İşler kötüye gidiyor, diye geçirdi içinden.

Hücresine döndüğünde kendini yatağın üstüne attı ve anında uyudu.

Öğlen çorba dağıtıldığında onu atlamadılar; ondan sonra da yemekleri herkesinki gibi düzenli geldi. Dişinin ağrısı azaldı, dayanılabilecek sınırlar içinde kaldı. Kökün dibindeki apsenin kendi kendine patlamış olduğunu umuyordu Rubashov.

Üç gün sonra ilk kez sorgulamaya alındı.

14

Onu almaya geldiklerinde saat sabahın on biriydi. Gardiyanın yüzündeki aşırı ciddi ifadeden hemen anladı Rubashov nereye gideceklerini. Adamı izledi; tehlike anlarında her zaman bir aldırmazlık dolardı içine, Tanrı'nın beklenmedik bir inayeti miydi, neydi bu?

Üç gün önce doktora çıkarıldığında götürdükleri yöne doğru gittiler. Beton kapı yeniden açıldı, paldır küldür kapandı. Ne gariptir, insan yoğun bir çevreye ne kadar çabuk alışıyor, diye düşündü Rubashov; sanki bu koridorun havasını yıllardır soluyordu, sanki girip çıktığı tüm hapishanelerin bayat havası burada depolanmış bekliyordu.

Berber dükkânını, doktorun kapalı kapısını geçtiler. Kızıl haçlı kapının önünde üç mahkûm ve uykulu bir gardiyan sıra bekliyorlardı.

Doktorun kapısından ötesi Rubashov için yeniydi. Aşağı doğru döne döne inen bir merdivenin yanından geçtiler. Aşağıda ne vardı acaba, birtakım depolar mı, ceza hücreleri mi? Rubashov bir uzman ilgisiyle tahmin etmeye çalıştı. Merdivenin görünüşünü hiç beğenmemişti.

Dar, penceresiz bir avludan geçtiler; kör bir geçitti, epeyce karanlıktı ama tepede gökyüzü vardı. Avlunun öte yanındaki koridorlar daha aydınlıktı; kapılar betondan değil, yağlı boyayla boyanmış tahtadandı, pirinç kapı tokmakları bile vardı. Meşgul görünüşlü görevliler geçip gidiyorlardı yanlarından; kapılardan birinin ardında radyo çalıyordu, bir başkasının gerisinden daktilo sesleri duyuluyordu. Yönetim bölümündeydiler.

Koridorun sonundaki kapının önünde durdular, gardiyan kapıya vurdu. İçeride birisi telefonda konuşuyordu, biri alçak sesle "Bir dakika lütfen," diye seslendi ve sabırlı bir sesle telefonda konuşmayı sürdürdü: "Evet" ve "elbette". Ses Ru-

bashov'a yabancı gelmiyordu ama kim olduğunu çıkaramadı. Hafifçe boğuk, hoş bir erkek sesiydi bu; daha önce işittiğinden emindi. Ses, "Girin," dedi, gardiyan kapıyı açtı, Rubashov girer girmez arkasından kapattı. Rubashov bir masa gördü, masanın gerisinde ise eski lise arkadaşı ve tabur komutanı Ivanov oturuyordu. Telefon ahizesini yerine koyarken gülümseyerek bakıyordu.

"Bak, yeniden karşılaştık," dedi Ivanov.

Rubashov hâlâ kapıda duruyordu. Kuru bir sesle, "Ne hoş bir sürpriz," dedi.

Ivanov nazik bir el hareketiyle, "Otursana," dedi. Ayağa kalkmıştı, boyu Rubashov'dan yarım baş daha uzundu. Ona gülümseyerek bakmayı sürdürüyordu. İkisi de oturdular, Ivanov masanın başında, Rubashov ise önünde. Bir süre, dizginlemedikleri bir merakla birbirlerini süzdüler. Ivanov'un yüzünde neredeyse sevecen bir gülümseme vardı, Rubashov ise tetikte duran bir beklenti içindeydi. Gözleri masanın altına, Ivanov'un sağ bacağına kaydı.

"Oooo, gayet iyi," dedi Ivanov. "Otomatik eklemli, paslanmaz krom kaplı, yapay bir bacağım var. Yüzebiliyorum, ata biniyorum, araba kullanıyorum, dans edebiliyorum. Sigara alır mısın?"

Tahta bir sigaralık uzattı Rubashov'a.

Rubashov sigaralara baktı, Ivanov'un bacağı kesildiğinde askerî hastanede ona yaptığı ilk ziyareti hatırladı. Ivanov kendisine veronal bulmasını istemişti ondan ve bütün bir öğleden sonra süren tartışma boyunca herkesin intihar etmeye hakkı olduğunu kanıtlamaya uğraşmıştı. Sonunda Rubashov biraz daha düşünmek için zaman istemiş ve hemen o gece başka bir cepheye gönderilmişti. Ivanov ile bir kez daha karşılaştığında aradan yıllar geçmişti. Tahta kutudaki sigaralara baktı, elde sarılmış, gevşek, sarı Amerikan tütününden yapılmışlardı.

"Hâlâ gayri resmî bir peşrev mi söz konusu, yoksa savaş başladı mı?" diye sordu Rubashov. "Eğer ikincisiyse, sigara kabul edemem. İşin raconunu biliyorsun."

"Saçma bunlar," dedi Ivanov.

"Madem öyle, saçma olsun," diyerek Ivanov'un sigaralarından birini yaktı Rubashov. Dumanı derin derin içine çekerken ne kadar keyiflendiğini belli etmemeye çalıştı. "Peki, omuzlarındaki romatizma ne oldu?" diye sordu.

"Sağol, iyidir. Ya senin yanığın?"

Gülümseyerek, masum masum Rubashov'un sol elini işaret etti. Elinin tersinde, mavimtrak damarların arasında, üç gün önce sigarasını söndürdüğü yerde, bakır kuruşluk büyüklüğünde bir yer su toplamıştı. Bir dakika boyunca her ikisi de Rubashov'un kucağında duran eline baktılar. Bunu nereden bilebilir? diye kendi kendine sordu Rubashov. Beni gözetletmiş demek. Öfkeden çok, utanç hissetti. Sigarasından derin bir nefes daha alıp attı. "Bence gayri resmî bölüm sona ermiş bulunuyor," dedi.

Ivanov, sigarasının dumanını halka halka üfleyerek ona aynı sevecen ve ironik gülümsemeyle bakmayı sürdürdü. "Saldırganlaşma," dedi.

"Hoş gör," diye karşılık verdi Rubashov. "Ben mi seni tutukladım, yoksa sizinkiler mi beni tutukladı?"

"Seni biz tutukladık," diyerek sigarasını söndürdü Ivanov. Bir tane daha yaktı, kutuyu yeniden Rubashov'a uzattı; ama o kıpırdamadı. "Şeytan müstehakını versin," dedi Ivanov. "Veronal olayını hatırlıyor musun?" Öne doğru eğilerek sigarasının dumanını Rubashov'un suratına üfledi.

"Senin kurşuna dizilmeni istemiyorum," dedi ağır ağır. Yeniden koltuğunun arkalığına yaslandı. "Şeytan müstehakını versin," diye yineledi, gene gülümseyerek.

Rubashov, "Ne kadar dokunaklı," dedi. "Sizler beni tam olarak hangi sebeple kurşuna dizmeyi düşünüyorsunuz?"

Ivanov birkaç saniye sessiz kaldı. Sigarasını içiyor, önündeki bloknota kurşunkalemle birtakım çizgiler çiziyordu. Tamı tamına doğru kelimeleri arıyor gibiydi.

Sonunda dedi ki: "Bak, Rubashov, dikkatini çekmek istediğim bir şey var. Şuraya oturduğundan beri defalarca devleti ve Parti'yi kastederek 'sizler' ve 'sizinkiler' sözcüklerine karşıt olarak 'ben' – yani, Nicholas Salmanovich Rubashov dedin. Halkı inandırmak için elbette bir duruşma yapmamız, yasal gerekçeler göstermemiz gerekecek. Ancak, *bizler* için, bu dediklerin yeter de artar bile."

Bu sözler üzerine Rubashov biraz düşündü; açıkçası şaşalamıştı. Bir an için, sanki Ivanov bir diyapazona vurmuş da kafası ona kendiliğinden tepki vermiş gibi oldu. Son kırk yıl boyunca neye inandıysa, ne uğruna savaştıysa, önüne geleni neye inandırmaya çalıştıysa, karşı konulmaz bir dalga olup üstüne yıkıldı sanki. Birey bir hiçti, Parti ise her şey; ağaçtan kopan dal kurumaya mahkûmdu.

... Rubashov kulpsuz gözlüğünü ceketinin koluna sürttü. Ivanov koltuğunda geriye yaslanmış sigarasını içiyor, artık gülümsemiyordu. Birden Rubashov'un gözü duvara kaydı ve orada, duvar kâğıdının daha açık renkli durduğu dört köşe bir iz gördü. Orada kısa bir süre öncesine dek sakallı adamların ve numaralanmış adların bulunduğu bir fotoğrafın asılı olduğunu hemen anladı. Onun bakışını izleyen Ivanov, yüzündeki ifade değişmeksizin aynı noktaya baktı.

Rubashov, "Bunu söylerken tarihin biraz dışına düşmüyor musun?" diye sordu. "Evet, çok haklısın, eskiden hep çoğul konuşurduk. Ben bu konuşma biçiminden oldukça uzaklaştım. Hem birinci tekil kişi yerine, 'biz' dediğinde kimin adına konuşuyorsun sen? Bana sorarsan yeni bir tanımlama gerekiyor."

"Tamamıyla aynı fikirdeyim," dedi Ivanov. "Meselenin özüne bu kadar çabuk vardığımıza sevindim. Anladığım ka-

darıyla sen kesinlikle inanıyorsun ki 'biz' –yani, Parti, devlet ve bunların arkasındaki halk yığınları– artık devrimin çıkarlarını temsil etmiyoruz."

"Halk yığınlarını söze karıştırmasan iyi olur," dedi Rubashov.

"Halka bu kadar yukarıdan, bu kadar küçümseyerek bakmaya ne zaman başladın?" diye sordu Ivanov. "Bunun dil açısından birinci tekil şahısa dönmenle bir ilgisi var mı?"

Masasının üstünden iyi niyetli bir alayla ona doğru eğilmişti. O anda başı, duvardaki açık renkli dört köşe lekeyi örttü ve Rubashov birden müzedeki sahneyi hatırladı: Richard'ın başı ona doğru eğilerek *Pièta*'nın elleriyle arasına girmişti. Aynı anda bıçak gibi bir sancı üst çenesinden hareketle alnına ve kulağına saplandı. Gözlerini kapattı. "İşte şimdi ödüyorum," diye düşündü. Yoksa yüksek sesle mi konuşmuştu? Bilemedi.

Ivanov'un sesi, "Ne demek şimdi bu?" diye soruyordu. Sanki kulağının dibinde, alaycı ve hafif şaşkın bir sesti bu.

Sancısı dağıldı, kafası berrak bir sakinliğe kavuştu. "Halk yığınlarını karıştırma," diye yineledi. "Onları hiç mi hiç anlamıyorsunuz. Kim bilir, belki artık ben de anlamıyorumdur. Bir vakitler, o büyük 'biz' var olduğunda, onları daha önce hiç kimsenin anlamadığı kadar anlıyorduk. Onların en derinliklerine ulaşmıştık, tarihin ta kendisinin henüz biçimlenmemiş hammaddesi avuçlarımızın içindeydi..."

Rubashov'un sigara kutusu hâlâ açık olarak masanın üstünde duruyordu; Rubashov farkında olmadan uzanıp bir tane almıştı; Ivanov masanın üstünden uzanıp sigarasını yaktı.

Rubashov devam etti: "O vakitler bize halkın partisi diyorlardı. Bizlerden başka kim biliyordu tarihi? Gelip geçici kıpırtılar, ufak tefek girdaplar, çarpıp dönen dalgalar... Başkaları yüzeydeki değişimlere bakıp şaşırıyor, bunları açıklaya-

mıyorlardı. Biz ise derinlere inmiştik, tarihin ta başından beri tarihin esas maddesi olan biçimlenmemiş, kimliksiz halk yığınlarına yönelmiştik; onun hareket yasalarını ilk keşfeden bizdik. Onun hareketsizlik yasalarını, onun çok yavaş değişen moleküler yapısını ve ani patlamalarını çözümleyen bizlerdik. Öğretimizin büyüklüğü de bundan kaynaklanıyordu zaten. Jakobenler ahlâklıydı, bizler ise yararcı. Biz tarihin en eski çağlarının çamurunu kazdık ve orada esas yasaları bulduk. İnsanoğlu hakkında bilinenlerin en doğrusunu öğrendik. Ve devrimimiz işte bu yüzden başarılı oldu. Oysa siz, şimdi her şeyi yeniden gömdünüz..."

Geriye yaslanmış olan Ivanov bacaklarını da olabildiğince öne doğru uzatmıştı; dinliyor ve bloknotuna çizgiler çizmeyi sürdürüyordu.

"Devam et," dedi. "Nereye varmak istediğini merak ediyorum."

Rubashov, tadını son damlasına dek çıkararak tüttürüyordu sigarasını. Uzun süredir sigara içmediğinden nikotin hafif hafif başını döndürüyordu.

"Görüyorsun ya kellemi koltuğuma almış, konuşuyorum," dedi ve bir vakitler eski tüfeklerin resminin asılı olduğu açık renkli lekeye gülümseyerek baktı. Bu kez Ivanov onun bakışını izlemedi. Rubashov ekledi: "İşte böyle, bir kişinin daha gitmesi bir şey fark ettirmez. Her şey gömüldü; insanlar, onların bilgeliği, umutları. 'Biz'i sizler öldürdünüz; yok ettiniz. "Halk yığınlarının arkasında olduğunu gerçekten savunuyor musun? Avrupa'da aynı şeyi söyleyen başka zorbaların böyle bir iddia ileri sürmeye sizler kadar hakkı var..."

Bir sigara daha aldı, bu kez kendisi yaktı çünkü Ivanov kıpırdamamıştı.

"Ukâlâlığımı hoş gör," diye sürdürdü, "ama gerçekten inanıyor musun halkın arkanızda olduğuna? Onlar sessizce, sabırla katlanıyorlar size; başka ülkelerde başkalarına kat-

landıkları gibi, ama derinliklerinde size hiçbir karşılık vermiyorlar. Halk yığınları, bir kez daha sağırlaşıp dilsizleştiler: Tarihin o müthiş ve sessiz faktörü, denizin üstünde yüzen gemilere gösterdiği kayıtsızlık... Üstten geçen her ışık yüzeye yansıyor ama, derinlerde her şey karanlık ve sessiz. Çok uzun zaman önce o derinlikleri altüst ettik, ama bitti artık, geçti. Kısacası..." Bir an sustu, gözlüğünü gözüne taktı. "O günlerde biz tarih yarattık; siz ise şimdi politika yapıyorsunuz. Bütün fark bu işte."

Arkasına yaslanan Ivanov, sigarasının dumanını gene halka halka üfledi. "Kusura bakma ama, bu farkı ben açıklıkla göremiyorum," dedi. "Zahmet olmazsa izah edebilir misin?"

"Elbette, dedi Rubashov. "Vaktiyle bir matematikçi şöyle demiş: Cebir, tembel insanların bilimidir; X'in ne olduğu bilinmediği halde, sanki biliniyormuş gibi işlem yapılır. Bizim durumumuzda, X isimsiz yığınları, halkı temsil ediyor. Politika, X'in gerçek anlamını bilmeden işlemi sürdürmek demektir. Tarih yaratmak ise, denklem içinde X'in esas anlamını bilmek, tanımaktır."

"Hoş olmasına hoş da, ne yazık ki biraz soyut," dedi Ivanov. "Daha elle tutulur şeylere dönersek, senin demek istediğin şu oluyor: Biz –yani Parti ve devlet– artık ne devrimin ne halk yığınlarının temsilcisiyiz, hattâ daha da ileri gidersek insanlığın gelişmesinde payımız yok."

Rubashov gülümseyerek, "İşte şimdi kavradın," dedi. Ivanov onun gülümsemesine karşılık vermedi.

"Bu düşünceyi ne zaman geliştirdin?"

"Epey uzun ve yavaş bir şekilde: son birkaç yılda."

"Daha kesin bir tarih veremez misin? Bir yıl mı? İki mi? Üç yıl mı?"

"Aptalca bir soru bu," dedi Rubashov. "Sen kaç yaşında yetişkinliğe ulaştın? On yedi buçuk yaşında mı? On sekiz buçuk yaşında mı? On dokuzunda mı?"

Ivanov, "Asıl aptal numarası yapan sensin," dedi. "Kişinin duygusal gelişimindeki her adım, somut deneyimlerin bir sonucudur. İlle de bilmek istiyorsan, ben on yedi yaşımda, ilk kez sürgüne gönderildiğimde adam oldum."

"O zamanlar esaslı bir heriftin," dedi Rubashov. "Neyse, boşver." Duvardaki açık renkli lekeye bir kez daha baktı, sigarasını attı.

"Soruyu tekrarlıyorum," dedi Ivanov hafifçe öne doğru eğilerek. "Örgütlü muhalefete gireli ne kadar zaman oldu?"

Telefon çaldı. Ivanov ahizeyi eline aldı, "Meşgulüm," diyerek yerine koydu. Bir kez daha koltuğunun arkalığına yaslanarak, takma bacağını öne doğru uzattı.

Rubashov, "Herhangi bir muhalif örgüte hiçbir zaman katılmadığımı sen de benim kadar iyi biliyorsun," dedi.

"Madem öyle diyorsun... İstemediğim bir konuma itiyorsun beni: Bürokratça davranmak bana acı veriyor." Bir çekmeceyi açıp bir tomar dosya çıkardı.

Kâğıtları masanın üstüne yayarken, "1933 yılından başlayalım mı?" diye sordu. "Diktatörlük patlak veriyor ve zafere en yakın olduğunuz ülkede Parti yerle bir ediliyor. O ülkeye gizlice giderek bir temizlik yapmak ve safları yeniden örgütlemekle görevlendiriliyorsun..."

Kendi yaşam hikâyesini arkasına yaslanarak dinlemeye koyuldu Rubashov. Richard'ı düşündü, alacakaranlıkta müzenin önündeki caddede taksiyi durduruşunu düşündü.

"... Üç ay sonra tutuklanıyorsun. İki yıl hapis. Davranışların örnek olacak nitelikte, aleyhine hiçbir şey kanıtlanamıyor. Salıveriliyor, kutlamalara yol açan bir dönüş yapıyorsun..."

Ivanov durakladı, ona kısa bir bakış attıktan sonra devam etti:

"Döndüğünde el üstünde tutuluyorsun, onuruna toplantılar düzenleniyor... O tarihte karşılaşmadık seninle, herhal-

de çok meşguldün. Bu yüzden alınmış falan değilim, yanlış anlaşılmasın. Ne de olsa bütün eski dostlarını araman beklenemezdi. Ama ben seni iki kez toplantılarda gördüm, tabiî podyumdaydın. Hâlâ koltuk değnekleri kullanıyordun ve çok bitkin görünüyordun. O sırada mantıklı olan birkaç aylığına bir sanatoryuma yatman, sonra da hükümette bir göreve atanmandı – dört yıldır yurtdışında görev yapan biri olarak. Ama, aradan iki hafta geçmeden, yeniden yurtdışında görev almak için başvurdun..."

Birden öne doğru eğilip yüzünü Rubashov'a iyice yaklaştırdı:

"Neden..?" diye sordu ve sesi ilk kez olarak sertleşti: "Burada rahat edemedin, anlaşılan. Sen dışarıdayken ülkede birtakım değişiklikler olmuştu ve sen besbelli bunları onaylamıyordun."

Rubashov bir şeyler söylesin diye bekledi. Oysa Rubashov iskemlesinde sessizce oturuyor, gözlüğünü ceketinin koluna sürtüyordu ve herhangi bir karşılık vermedi.

"İlk muhalif grubun hüküm giyip temizlenmesinden kısa bir süre sonra oluyor bu. O adamların arasında yakın dostların vardı. Muhaliflerin nasıl derin bir çürümüşlüğe battıkları ortaya çıktığında ülke çapında bir öfke patlaması oldu. Sense hiçbir şey söylemedin. İki hafta sonra yeniden yurtdışına gittin; oysa, daha koltuk değneklerin olmadan yürüyemiyordun bile..."

Rubashov'un burnuna sanki o küçük limanın –yosun ve petrol karışımı– kokusu geldi; pehlivan Paul kulaklarını oynatıyor, Küçük Loewy piposuyla selâm çakıyordu... Tavan arasındaki odasının kirişlerinden birine asmıştı kendini. O eski, külüstür bina, önünden her kamyon geçtiğinde tir tir titrerdi. Küçük Loewy'nin bulunduğu o sabah, gövdesinin kendi çevresinde ağır ağır döndüğünü söylemişlerdi Rubashov'a; öyle ki adamı hâlâ diri sanmışlardı...

"Görevini başarıyla bitirdiğin için, B'deki Ticaret Delegasyonu'nun başına getirildin. Bu işte de görevlerini hiç kuşku götürmeyecek bir beceriyle yerine getirdin. B ile yapılan yeni ticaret anlaşması kesin bir başarıydı. Görünüşte her davranışın lekesiz ve örnek oluşturacak nitelikte. Ancak sen bu göreve getirildikten altı ay sonra, en yakın iki iş arkadaşın, ki biri özel sekreterin Arlova oluyor, muhalefetle gizli işbirliği yaptıkları kuşkusuyla geri çağrılıyorlar. Yapılan soruşturma, kuşkuları doğruluyor. O aşamada senden beklenen bu kişileri halk önünde resmen dışlamandır. Oysa sesin çıkmıyor...

"Bir altı ay sonra da sen kendin geri çağrılıyorsun. Muhalif örgüt üyelerinin ikinci duruşmasının hazırlıkları sürmektedir. Duruşmada adın sık sık geçiyor. Arlova adlı kadın suçlamalardan temize çıkmak için senin adını zikrediyor. Bu koşullar altında senin sessiz kalman demek, sanki suçunu itiraf etmen demek oluyor. Bunu çok iyi bildiğin halde, resmî bir açıklama yapmaktan kaçınıyorsun, ta ki Parti sana ültimatom gönderinceye dek. Ancak o zaman, kendi kellen tehlikeye girdiğinde bir bağlılık beyanı yapmayı zoraki olarak kabulleniyorsun, bu Arlova'nın işini otomatikman bitiriyor. Bildiğin gibi o kadının sonu..."

Rubashov sesini çıkarmadı, dişinin yeniden ağrımaya başladığını hissediyordu. Evet, o kadının sonunu biliyordu. Richard'ınkini de. Küçük Loewy'ninkini de. Ve kendisininkini de. Duvardaki açık renk lekeye baktı, o eski insanlardan kalan tek ize. Onların sonundan da haberdardı. Tarih bir kez olsun, insanoğlu için en azından daha onurlu bir yaşam vaat ederek koşuya geçmişti. Ama bunun da sonu gelmişti artık. Öyleyse bu uzun konuşmalar, işi törene dönüştürmeler neye yarayacaktı? Yok edilen bir insandan geriye herhangi bir şey kalıyorsa eğer, Arlova adlı kızcağız sonsuz boşlukta bir yerde yatıyor ve yumuşacık ineğimsi gözleriyle hâlâ yoldaş Ru-

bashov'a bakıyordu, idealize ettiği ve kendisini ölüme yollayan adama... Dişinin ağrısı arttıkça artıyordu.

"O tarihte verdiğin beyanatı okuyayım mı sana?" diye sordu Ivanov.

Rubashov, "Hayır, istemez," dedi ve sesinin boğuk çıktığını fark etti.

"Hatırlayacağın gibi, beyanatın –bunu bir itirafname olarak değerlendirmek de mümkün– muhalefeti çok sert bir dille kınayan ve gerek Parti politikasına, gerekse 1 Numara'ya olan kayıtsız şartsız bağlılığını ifade eden bir cümleyle sona eriyordu."

Rubashov dümdüz bir sesle, "Kes artık, yeter," dedi. "Bu gibi beyanatların nasıl hazırlandığını biliyorsun. Bilmiyorsan eğer çok şanslısın. Tanrı aşkına bu komediye bir son ver."

"Neredeyse bitti zaten," dedi Ivanov. "Günümüzden iki yıl öncesine kadar gitmiş bulunuyoruz. Söz konusu iki yıl boyunca devlet alüminyum tröstünün başındaydın. Bir yıl önce, muhalif örgütlerin üçüncü duruşması sırasında, en üst düzeydeki sanık senin adını oldukça karanlık bağlamlarda defalarca telaffuz etti. Elle tutulur herhangi bir şey açıklanmış değildi, ama Parti saflarında kuşkular büyümeye başlamıştı. Derken yeni bir beyanat verdin ve Parti yönetiminin politikalarına ne kadar bağlı olduğunu bir kez daha yineledikten sonra, muhaliflerin ihanetini eskisinden daha da sert bir dille lanetledin... Altı ay önce oluyor bu. Oysa bugün bana açıkça itiraf ettiğin nedir? Önderimizin politikalarını yıllardır yanlış ve zararlı buluyormuşsun..."

Bir süre sustu, koltuğunun arkalığına rahatça yaslandı.

"Demek oluyor ki bütün o bağlılık beyanların çok belli bir amaca yönelikmiş. Bak, burada ahlâkçılık taslamadığıma dikkatini çekmek isterim. İkimiz de aynı geleneklere göre yetiştirildik ve bu gibi konularda aynı görüşlere sahibiz. Bizim politikalarımızın yanlış olduğuna inanıyordun,

bu senin kişisel hakkındı. Bunu o sırada açıkça dile getirseydin Parti'den atılırdın, dolayısıyla kendi düşüncelerin doğrultusunda çalışmaya devam etmen imkânsızlaşırdı. Dolayısıyla, kendi fikrince tek doğru olan politikaya hizmet etmeyi sürdürebilmek için safra atman gerekiyordu. Senin yerinde ben de olsam aynı şeyi yapardım. Buraya kadar her şey yerli yerinde."

"Ya bundan sonra?" diye sordu Rubashov.

Yeniden dostça bir gülümseme belirdi Ivanov'un yüzünde.

"Benim anlayamadığım şey şu," dedi. "Şimdi açıkça kabul ediyorsun ki, yıllardır bizim devrimi rezil ettiğimize inanıyorsun; oysa aynı cümlede muhalif örgüte katılmadığını ve aleyhimize herhangi bir çalışma yapmadığını söylüyorsun. Aslında bizim Parti'yi ve ülkeyi yıkıma götürdüğümüzü düşündüğün halde, elin böğründe tüm yaptıklarımızı ses çıkarmadan seyrettiğine inanmamı gerçekten bekliyor musun?"

Rubashov omuzlarını silkti, "Belki de çok yaşlanmış, çok yorulmuştum... Neye istersen ona inan," dedi.

Ivanov, bir sigara daha yaktı, sesi alçaldı, derinleşti:

"Arlova'yı harcamayı, bunları" –çenesini duvardaki açık renkli lekeye doğru salladı– "inkâr etmeyi, sırf kendi kelleni kurtarmak için göze aldığına inanmamı mı istiyorsun sahiden?"

Rubashov sesini çıkarmadı. Sessizlik epey uzun sürdü. Ivanov masanın üstüne daha da eğildi.

"Seni anlamıyorum," dedi. "Daha yarım saat önce politikamızı yerden yere vuran heyecanlı bir nutuk çektin bana; o dediklerinden yapılacak herhangi bir alıntı işini bitirmeye yeter. Oysa şimdi, muhalif gruba katıldığına dair mantıksal bir sonucu inkâr ediyorsun. Üstelik bunun tüm kanıtları da elimizde."

"Sahi mi?" diye sordu Rubashov. "Tüm kanıtlar elinizdey-

se neden benden bir de itiraf istiyorsunuz? Ayrıca, neyin kanıtlarıymış bunlar?"

Ivanov ağır ağır konuştu: "Pek çok kanıt arasından en önemlisi, 1 Numara'yı öldürme girişimi tasarısı."

Gene bir sessizlik oldu. Rubashov gözlüğünü burnuna taktı.

"Benim de bir soru sormama izin verir misin? Bu saçmalığa gerçekten inanıyor musun, yoksa bana numara mı yapıyorsun?"

Ivanov'un gözlerinin kıyısında daha öncekilere benzeyen, neredeyse sevecen bir gülümseme belirdi.

"Sana söyledim. Kanıtlarımız var. Daha doğrusu: İtiraflar. Daha da doğrusu: Senin kışkırtman sonucu cinayet girişimini yapacak olan kişinin itirafları."

"Tebrikler," dedi Rubashov. "Adı neymiş bu kişinin?"

Ivanov gülümsemeyi sürdürdü.

"Uygunsuz bir soru."

"Söz konusu itirafları okuyabilir miyim? Ya da adamla yüzleşmem mümkün mü?"

Ivanov hâlâ gülümsüyordu. Sigarasının dumanını dostça bir alayla Rubashov'un suratına üfledi. Bu, Rubashov'un hiç hoşuna gitmedi ama, kafasını kımıldatmadı.

Ivanov, ağır ağır konuşarak, "Veronal hikâyesini hatırlıyor musun?" diye sordu. "Galiba biraz önce de sordun bunu. Şimdi rollerimiz tersine döndü: Kendini tepe üstü uçurumdan atmaya hazırlanan sensin bu kez. Ama sana yardımcı olmayacağım. O tarihte, intiharın bir küçük burjuva romantizmi olduğuna inandırmıştın beni. Senin böyle bir girişimi başarmamanı ise ben sağlayacağım. Böylece ödeşmiş olacağız."

Rubashov ses çıkarmadı. Ivanov samimi mi, yoksa yalan mı söylüyor, anlamaya çalışıyordu; aynı zamanda, içinde garip bir istek, neredeyse fiziksel bir içgüdü uyanmıştı: Duvar-

daki açık renkli lekeye elini sürmek. "Sinirlerim bozuk," diye düşündü. "Saplantılar işte. Yalnızca siyah karolara ayak basmak gibi, anlamsız sözcükler yinelemek gibi, gözlüğümü koluma sürtmek gibi – haydaa, gene yapıyorum işte..."

"Merak ettiğim şu," dedi yüksek sesle, "beni kurtarmak için nasıl bir planın var? Şu ana dek yaptığın soruşturmaya bakacak olursak, sanki tam da bunun tersi bir amacın var gibi görünüyor."

Ivanov'un gülümsemesi genişledi, parladı. "Seni sersem herif," dedi, masanın üzerinden uzanıp Rubashov'un ceketinin düğmesini tuttu. "Senin bir kez patlamanı sağlamak zorundaydım, yoksa yanlış bir zamanda patlardın. Odada stenograf olmadığını bile fark etmedin mi?"

Tuttuğu düğmeyi bırakmaksızın, kutudan bir sigara alıp Rubashov'un ağzına zorla tıktı, "Çocuk gibi davranıyorsun. Romantik bir bebek gibi," diye ekledi. "Şimdi zararsız, temiz bir itirafname uyduracağız ve işimiz bitecek."

Rubashov kendini Ivanov'un pençesinden kurtarmayı başardı sonunda. Gözlük camlarının arkasından ona sertçe baktı. "Peki, bu itirafnamenin konusu ne olacak?" diye sordu.

Artık Ivanov'un ağzı utanmazca kulaklarındaydı. "İtirafnamede şöyle yazacağız," dedi. "Sen şu şu yılından beri şu şu muhalif gruba dahil olduğunu kabul edeceksin; ama herhangi bir suikastı örgütlediğini ya da planladığını çok kesin bir dille reddedeceksin; hattâ, tam tersine, muhalefetin bu alçak ve terörist planlarını öğrendiğin anda grupla ilişkilerini kestiğini belirteceksin."

Tartışmaya başladıklarından bu yana, Rubashov da gülümsedi ilk kez.

"Bu görüşmenin bütün amacı bu idiyse, hemen bir son verebiliriz," dedi.

Ivanov en ufak bir sabırsızlık göstermeksizin, "Bırak da lafımı bitireyim," dedi. "Mırın kırın edeceğini biliyordum

tabiî. Önce meselenin ahlâkî ya da duygusal yönünü ele alalım. Böyle bir itirafla kimseyi ele veriyor değilsin. Grubun tüm üyeleri senden çok önce tutuklandılar, hattâ yarısından fazlası temizlendi bile, sen de biliyorsun. Geri kalanlardan ise bu zararsız malzeme sayesinde farklı itiraflar elde edebiliriz; aslına bakarsan, ne istersen onu söyletebiliriz... Beni anladığına ve samimiyetimin seni ikna ettiğine eminim."

"Benim anladığım ise şu: 1 Numara'ya karşı suikast planı falan olmadığını sen de gayet iyi biliyorsun," dedi Rubashov. "Yoksa, sözüm ona itirafta bulunan gizemli Bay X ile yüzleştirirdin beni."

"Biraz daha düşünsene," dedi Ivanov. "Kendini benim yerime koy –çünkü aslında, ikimiz de şimdikinin tam tersi konumlarda olabilirdik– o zaman cevabı kendin bulabilirsin."

Rubashov biraz daha düşündü. "Benim davamı nasıl yürüteceğin konusunda yukarıdan kesin talimat almışsın," dedi.

Ivanov gülümsedi. "Fazla kesin bir yargı. Aslına bakarsan senin davanın A kategorisine mi P kategorisine mi gireceği henüz karara bağlanmadı. Bunların ne anlama geldiğini biliyorsun, değil mi?"

Rubashov kafasını salladı. Biliyordu.

"Şimdi anlamaya başladın işte," dedi Ivanov. "İdari davaları A grubuna koyuyoruz, P ise halk önünde duruşma anlamına geliyor. Politik davaların büyük çoğunluğu idari kovuşturmaya uğruyor – yani halk önünde yapılacak duruşmanın yararsız olması anlamında... Eğer A kategorisine düşersen benim yetki alanımdan çıkıyorsun. İdari kurulun duruşmaları gizli oluyor bildiğin gibi ve açıkça kendi bildiklerini okuyorlar. Yani, yüzleşme falan gibi fırsatlar yok. Şeyleri düşün..." Ivanov birkaç isim sıraladı ve bu sırada utanırcasına duvardaki açık renkli lekeye baktı. Yeniden Rubashov'a döndüğünde yüzünde acılı bir anlam vardı, gözlerinde

ise bir donukluk, sanki Rubashov'a değil de onun ötesinde, uzak bir noktaya bakar gibiydi.

Ivanov bir kez daha, daha alçak bir sesle, eski dostlarının adlarını yineledi. "Onların hepsini senin tanıdığın kadar iyi tanıyordum," diye devam etti. "Ama şuna inanmalısın ki, sen ne kadar tersini düşünsen de, onların ve senin devrimin yıkımına sebep olacağınıza dair kesin kanaatimiz var. Önemli olan nokta bu. Kullanılan yöntemler mantıksal bir çıkarsama izliyor. Hukuksal inceliklere dalmak gibi bir lüksümüz yok. Zamanında, senin var mıydı?"

Rubashov yanıt vermedi.

"Her şey senin P kategorisine girip benim elimde kalmana bağlı," diye devam etti Ivanov. Bu kategorilerin nasıl belirlendiğini, kimlerin halk önünde yargılanmak için seçildiğini sen de biliyorsun. İşbirliği yapmaya gönüllü olduğuna dair kanıtlar gerek bana. Aldığım ifadende yarım yamalak da olsa birtakım itiraflar bulunması gerekiyor. Kahramanlık taslayıp hiçbir uzlaşmaya yanaşmayacağın izlenimini uyandırırsan, X'in itirafları çerçevesinde işin biter. Öte yandan, yarım yamalak bir itiraf bile, daha derin bir araştırmanın temelini oluşturur. Böyle bir temel sağladığımızda, yüzleşme sağlayabilirim. Suçlamaların en kötü bölümlerini reddeder, çok kesin belirlenmiş sınırlar içinde suçluluğu kabul ederiz. Böyle bir durumda bile yirmi yıldan daha az bir ceza umudumuz yok. Ama aslında bu, iki üç yıl anlamına geliyor, sonra af çıkar, bilemedin beş yıl sonra siyasî arenaya dönersin. Şimdi, rica ederim, cevap vermeden önce sükûnetle düşün, hatırım için."

"Düşündüm bile," dedi Rubashov. "Teklifini reddediyorum. Mantık açısından haklı olabilirsin. Ama bu tür mantıktan bıktım usandım artık. Yorgunum, bu oyunları oynamak istemiyorum artık. Rica etsem, beni hücreme geri götürmelerini emreder misin?"

"Nasıl istersen," dedi Ivanov. "Hemen kabul etmeni beklemiyordum zaten. Bu tür konuşmaların etkisi sonradan ortaya çıkar genellikle. Önünde iki hafta var. Düşünüp taşındıktan sonra benimle yeniden görüşme talep et, ya da yazılı ifadeni gönder. Çok geçmeden böyle bir metin göndereceğinden hiç kuşkum yok."

Rubashov ayağa kalktı, Ivanov da. Gene Rubashov'dan yarım baş uzundu boyu. Masasının yanındaki elektrik düğmesine bastı. Gardiyanın gelip Rubashov'u götürmesini beklerlerken tekrar konuştu:

"Yazdığın son makalede, birkaç ay önceydi galiba, önümüzdeki on yılın çağımızın kaderini belirleyeceğinden söz ediyordun. Bunu görmek için yaşamak istemez misin?"

Rubashov'a gülümseyerek baktı yukarıdan. Koridorda yaklaşan adım sesleri duyuldu, kapı açıldı. İçeri giren iki gardiyan selâm çaktılar. Rubashov hiçbir şey demeden ikisinin arasındaki yerini aldı; hücresine doğru marş marş yola koyuldular. Koridorlardaki sesler kesilmişti; kimi hücrelerden dışarı yansıyan boğuk horlamalar inlemeyi andırıyordu. Binanın her yanını soluk, sarı bir elektrik ışığı kaplamıştı.

İkinci Sorgulama

"Kilisenin kalıcılığı tehdit altında olduğunda, ahlâksal kuralların geçerliliği ortadan kalkar. Amaç birlik ve bölünmezlik olduğunda kullanılan her yol mübahtır: Kurnazlık, ihanet, şiddet, papaz alım satımı, hapis, ölüm, hepsi. Çünkü her düzen topluluğun iyiliği içindir ve birey, ortak yararlar için feda edilmelidir."

DIETRICH VON NIEHEIM
VERDEN PİSKOPOSU
De schismate libri III, A. D. 1411

1

N. S. Rubashov'un günlüğünden bir bölüm; hapisteki beşinci günü.

"... Mutlak gerçek, hemen öncesinde bakıldığında her zaman yalandır. Sonunda haklı olduğu ortaya çıkan kişi, o sona varılmadan önce haksız ve zararlı görülür.

Ama haklı çıkan kimdir? Bu sonradan öğrenilecektir. O zamana kadar kişi borçlu gibi davranacak ve tarihin affına sığınarak ruhunu şeytana satacaktır.

1 Numara'nın başucundan hiç ayırmadığı kitabın Machiavelli'nin Prens'i *olduğu söyleniyor. Olması gereken de bu: Politik ahlâkın kuralları hakkında o günden beri gerçekten önemli hiçbir söz söylenmemiştir. On dokuzuncu yüzyılın liberal "dürüstlük" ahlâkının yerine yirminci yüzyılın devrimci ahlâkını ilk yerleştiren bizlerdik. Bunu yapmakta da haklıydık: Kriket oyunu kurallarına göre yapılmış bir devrim, saçmalıktır. Tarihin arada bir durup dinlendiği dönemlerde politika az çok dürüstlükle yapılabilir; oysa kritik dönüm noktalarında eski kural aynen geçerlidir: İyi sonuca ulaşmak için her yol mübahtır. Bu ülkeye neo-Makyavelizmi bizler getirdik; ötekiler, yani karşı devrimci diktatörlükler, onu beceriksizce taklit ettiler yalnızca. Biz evrensel bir sebepten ötürü neo-Makyavelisttik – büyüklüğümüz buradaydı; ötekiler ulusal bir romantizm adına öyle oldular – bu da onların tarih dışılığıdır. Bu yüzden, tarih sonunda bizi affedecek; ama ötekileri hiçbir zaman haklı çıkarmayacak...*

Ancak hâlâ borçlu durumda düşünüyor ve hareket ediyoruz. Kriket ahlâkının tüm kural ve konvansiyonlarını yıktığımız için, bize kılavuz olarak yalnızca bunun sonucu olan mantık ilkeleri kalıyor. Düşüncemizi nihai sonuçlarına dek izlemek ve ona göre davranmak gibi korkunç bir sorumluluk altındayız. Gemimizi yüksüz yüzdürüyoruz; dolayısıyla dümene her dokunduğumuzda bir ölüm kalım sorunuyla karşı karşıyayız.

Kısa bir süre önce, en önde gelen tarımcımız B. birlikte çalıştığı otuz kişiyle birlikte kurşuna dizildi, çünkü yapay gübre olarak nitrik asit tuzunun, potas tuzundan daha üstün olduğu düşüncesinde ısrarlıydı. 1 Numara ise potas tuzundan yana olduğundan, B. ile otuz meslektaşı sabotaj *gerekçesiyle yok edilmek durumundaydılar. Ulusal merkezli bir tarım anlayışında, nitrik asit ya da potas arasındaki seçim çok önemlidir: Bir sonraki savaşın sonucunu belirleyebilir. Eğer 1 Numara haklıydıysa tarih onu affedecek ve otuz bir kişinin katledilmesi önemsiz bir ayrıntı olacaktır. Ama haklı değildiyse...*

Önemli olan tek bir şey var: Nesnel olarak kimin haklı çıktığı. Kriket-ahlâkçılarını harekete geçiren tümüyle başka bir problemdir: B., nitrojen önderliğinde öznel bir iyi niyet taşıyor muydu? Onların ahlâkına göre eğer kötü niyetle hareket ettiyse, ileride nitrojenin gerçekten doğru seçenek olduğu ortaya çıksa bile, kurşuna dizilmelidir. Yok, içten ve iyi niyetli davranıyorsa, o zaman aklanmalı ve nitrojen propagandası yapmayı sürdürmesine izin verilmelidir, bu ülkeyi felâkete sürüklese bile...

Bu tamamen saçmalıktır tabiî ki. Öznel iyi niyet bizi hiçbir şekilde ilgilendirmez. Yanılgı içinde olan bunun bedelini ödemeli, haklı olan sonunda aklanmalıdır. Bunun adı tarihsel kredi yasasıdır; bizim yasamız buydu.

Tarihin bize öğrettiği şeylerden biri de şudur: Çoğu kez yalanlar gerçeklerden daha çok işe yarar; çünkü insanoğlu miskindir ve gelişme yolunda bir adım atabilmesi için kırk yıl çölde yürümesi gerekir. Bunun için zorlanması gerekir üstelik, çölde ilerlediği sürece tehditler ve vaatlerle, hayalî korkular ve hayalî tesellilerle motive edilmesi gerekir, yoksa yarı yolda dinlenmek için oturup altın buzağıyla tapınmaya başlar.

Biz, tarihi ötekilerden çok daha iyi anladık. Mantıksal tutarlılığımız açısından ötekilerin hepsinden farklıyız. Tarihin erdemlere aldırmadığını, suçların cezasız kaldığını, öte yandan her hatanın bir sonucu olduğunu ve kötü etkilerinin yedi kuşak boyunca sürdüğünü biliyoruz. Bu yüzden tüm çabalarımızı, yanlışlıkları önlemek ve hattâ tohumlarını yok etmek üzerine yoğunlaştırdık. Tarihin hiçbir döneminde insanoğlunun geleceğini etkileme gücü bizdeki kadar az sayıda kişinin ellerine yoğunlaşmamıştır. Peşine takıldığımız her yanlış fikir, ileriki kuşaklara karşı işlenmiş bir suçtur. Bu nedenle nasıl başkaları suçları cezalandırıyorlarsa, biz de yanlış fikirleri cezalandırmalıyız: Ölümle. Her düşünceyi en son sonucuna dek izleyip ona göre davrandığımız için deli dediler bizlere. Bizi engi-

zisyon mahkemeleri ile kıyasladılar çünkü biz, tıpkı onlar gibi, gelecekteki birey-üstü yaşamın sorumluluğunun tüm ağırlığını her an üstümüzde hissettik. Engizisyon yargıçlarına benziyoruz evet, kötülük tohumlarını insanların yalnızca edimlerinden değil, düşüncelerinden de kovuşturmak açısından. Hiçbir özel alan tanımıyoruz, insanın beyninde bile. Her şeyi en son sonuçlarına dek götürmek zorunluluğu altında yaşadık. Zihin elektriğimiz öylesine gergindi ki, en ufak bir sürtüşme ölümcül bir kısa devreye yol açıyordu. Başka bir deyişle birbirimizi karşılıklı olarak yok etmeye yazgılıydık.

Ben de bunlardan biriydim. Zorunda olduğum gibi düşündüm ve davrandım; sevdiğim kimi kişileri yok ettim, hiç sevmediklerimle güç birliği yaptım. Beni bulunduğum yere tarih koymuştu; bana verdiği krediyi tükettim; haklıydıysam, hiçbir pişmanlığım yoktur; yanlışlık yaptıysam bunun bedelini ödemeye hazırım.

Ancak, ileride doğruluğu ortaya çıkacak şeylerin neler olduğuna şimdiden nasıl karar verilebilir? Peygamberlerin işine el atıyoruz ama onlardaki keramete sahip değiliz. Öngörünün yerine mantığı koyduk; ama hepimiz aynı noktadan hareket ettiğimiz halde ayrı ayrı sonuçlara vardık. İspat, ispatın tersini kanıtladı tekrar be tekrar, sonunda dönüp dolaşıp inanca öncelik tanımak zorunda kaldık; düşüncenin doğruluğunu aksiyometik inanca bağladık. İşte hayati nokta bu. Her türlü safrayı gemiden attık; bizi tutan bir tek demir kaldı: Kişinin kendine olan inancı. Geometri insan zihninin en saf göstergesidir, oysa Öklid'in aksiyonları kanıtlanamaz. Onlara inanmayan biri bütün yapının yerle bir olduğunu görür.

1 Numara'nın kendine inancı var, dayanıklı, ağır, aksi ve sarsılmaz bir inanç bu. Onun demirinin zinciri herkesinkinden daha sağlam. Benimki ise son yıllarda çok inceldi...

İşin doğrusu şu ki, artık kendi yanılmazlığıma inanamıyorum. Bu yüzden yolumu bulamıyorum."

2

Rubashov'un ilk sorgusunun ertesi günü, Sorgu Yargıcı Ivanov ile meslektaşı Gletkin, akşam yemeğinden sonra kantinde oturuyorlardı. Ivanov yorgundu; takma bacağını bir sandalyenin üstüne uzatmış, üniformasının yakasını gevşetmişti. Kadehine kantinde satılan ucuz şaraptan koydu, Gletkin'e bakarak düşünmeyi sürdürdü. Karşısında dimdik oturan Gletkin'in kolalı üniforması adam ne zaman kımıldasa hışırdıyordu. Herhalde o da yorgundu ama, tabanca kemerini bile çıkarmamıştı. Gletkin içkisini bir seferde bitirdi. Parıl parıl kazınmış kafasında hemen göze batan yara izi hafifçe kızarmıştı. Onların dışında yalnızca üç subay daha vardı kantinde; uzak bir masada oturmuşlardı, ikisi satranç oynuyor, üçüncüsü onları seyrediyordu.

"Rubashov'u ne yapacağız?" diye sordu Gletkin.

"Durumu bayağı kötü," cevabını verdi Ivanov. "Ama mantığı hâlâ eskisi kadar iyi çalışıyor. Yani, boyun eğecektir."

Gletkin, "İşte buna inanmıyorum," dedi.

"İnan," dedi Ivanov. "İyice düşünüp taşınıp her şeyi mantıksal sonucuna vardırdığı an boyun eğecek. Onun için, yapılacak en önemli şey onu rahat bırakmak, huzurunu bozmamak. Kâğıt, kalem ve sigara izni verdim ona, düşünce sürecini hızlandırmak için."

"Bence bu yanlış," dedi Gletkin.

"Sen ondan hoşlanmıyorsun. Birkaç gün önce aranızda tartışma çıkmış galiba."

Rubashov'un hücredeki yatağın üstünde oturmuş, yıpranmış çorabının üstüne ayakkabısını geçirdiği sahneyi düşündü Gletkin. "O önemli değil," dedi. "Adamın kişiliği önemli değil. Ben yöntemi yanlış buluyorum. Baş eğmesini sağlamayacaktır."

"Rubashov yola geldiğinde, bunu korkudan yapmayacak-

tır," dedi Ivanov, "mantığını kullandığı için yapacaktır. Ona kaba kuvvet uygulamak hiçbir işe yaramaz. Onun yapısında öyle bir malzeme vardır ki, vuruldukça sertleşir".

"Bunlar boş laf," dedi Gletkin. "Her türlü fiziksel acıya karşı koyabilecek insan yoktur. Ben hiç görmedim. Tecrübelerimden biliyorum ki insan sinir sisteminin dayanıklılığını kısıtlayan doğadır."

Ivanov hafif tedirgin bir gülümsemeyle, "Elinize düşmek istemem," dedi. "Oysa, teorinin geçersizliğinin canlı kanıtı kendinsin."

Gülümseyen gözleri bir an Gletkin'in kafatasındaki yara izine kaydı. Bilinen bir öyküydü: İç savaş sırasında düşman eline düşen Gletkin'in kazınmış kafasına bir mum bağlayıp yakmışlardı ağzından bazı bilgiler almak için. Birkaç saat sonra kendi yandaşları duruma el koyup onu kurtarmaya geldiklerinde, onu baygın bulmuşlardı. Mum fitilin sonuna dek yanmış, ama Gletkin konuşmamıştı.

Ivanov'a ifadesiz gözleriyle baktı, "O da boş laf," dedi. "Konuşmadım, çünkü bayıldım. Bir dakika daha kendimde kalsaydım susmayacaktım. Bünye meselesi."

Kararlı bir hareketle bardağını bir kez daha kafasına dikti; bardağı masaya bırakırken üniformasının kollukları hışırdadı. "Kendime geldiğimde konuştuğumdan emindim hattâ. Ama benimle birlikte kurtardıkları iki astsubay suskunluğumu bozmadığıma tanıklık ettiler. Böylece madalya sahibi oldum. Bünye meselesinden başka bir şey değil, gerisi masal."

Ivanov da içmeye devam ediyordu. Ucuz şaraptan epeyce içmişti. Omuzlarını silkti.

"Bu dikkate değer 'bünye' teorisini ne zaman geliştirdin? Ne de olsa, ilk yıllarda bu tür metotlar yoktu. O vakitler hâlâ hayaller aleminde yaşıyorduk. Suçlar cezalandırılmayacak, sosyal kişiler çiçek bahçeleriyle donatılmış sanatoryumlara konulacak, falan. Bir sürü palavra.

"Bence palavra değil," dedi Gletkin. "Sen sinik birisin. Bütün bunlar yüzyıl sonra olacak. Ama önce her şeyi yoluna koymamız gerek. Ne kadar çabuk olursa, o kadar iyi. Senin hayal dediğin, o vaktin gelmiş olduğunu sanmamızdı. Burada ilk görevlendirildiğimde ben de aynı hayalleri taşıyordum. Çoğumuz öyleydik aslında, bütün sistem, ta en üst kademelere kadar. Çiçek bahçelerini düzenlemeye başlamak istiyorduk hemen. Hatamız buydu. Yüzyıl sonra suçluların toplumsal içgüdülerine, zihinlerine hitap edebileceğiz. Ama günümüzde fiziksel bünyenin üstüne gitmek zorundayız hâlâ, onu ezmek, gerekirse fiziksel ve ruhsal bünyelerini yok etmek zorundayız."

Gletkin'in sarhoş olup olmadığını merak etti Ivanov. Ama sakin, ifadesiz gözlerine bakınca ayık olduğunu gördü. Yüzünde belli belirsiz bir gülümseme gezindi. "Kısacası, ben sinik bir insanım, sen ise ahlâkçı."

Gletkin ses çıkarmadı. Kolalı üniforması içinde dimdik oturmayı sürdürdü bir süre; tabanca kayışı deri kokuyordu. Derken konuşmaya karar verdi:

"Birkaç yıl önce, sorgulamam için bir köylü getirdiler önüme. Taşrada oluyor bu, senin deyişinle çiçek bahçesi teorisine hâlâ inandığımız yıllarda. Sorgulamalar son derece kibar bir şekilde yapılıyordu. Toprak kolektivizasyonu yeni başlamıştı. Bu köylü mahsulünü gömerek saklamış. Kuralları hiçbir şekilde bozmadım. Son derece dostça bir tavır takınarak, kentlerde artan nüfusu beslemek ve endüstrimizin gelişmesini sağlayacak ihracat için onun sakladığı mısıra da gereksinmemiz olduğunu söyleyerek mahsulünü nereye sakladığını bana açıklamasını rica ettim. Köylü, odaya girdiğimde, başını omuzlarının arasına çekmiş, temiz bir dayak bekler durumdaydı. O tipleri iyi bilirim, ben de köy kökenliyim. Ama ona sopa çekeceğime konuşmaya başladığımda, açıklamalar yapıp, ona eşitmişim gibi davranıp "yurttaş" di-

ye hitap ettiğimde, başı dikildi; beni geri zekâlı yerine koyduğunu gözlerinden anladım. Yarım saat dil döktüm, ağzını bile açmadı. Bir burnunu, bir kulağını karıştırarak öylece oturdu. Bütün olayı çok komik bulduğunu, beni dinlemediğini bile bile konuşmamı sürdürdüm. İleri sürdüğüm sebepler kulağına girmiyordu, yüzyılların biriktirdiği ataerkil beyin dumurunun balmumuyla tıkanmışlardı çünkü. Kuralları hiç bozmadım, başka yöntemler olduğundan haberim bile yoktu...

"O sırada günde yirmi otuz kişiyi sorguluyordum. Meslektaşlarım da öyle. Bu şişko köylüler yüzünden devrim tehlikeye girmişti. İşçiler doğru dürüst beslenemiyorlardı; pek çok bölgede halk açlık tifüsünden kırılıyordu; silah endüstrimizi kalkındıracak kredileri bulamıyorduk ve her an dışarıdan saldırıya uğramayı bekliyorduk. Bu gibi heriflerin yün çoraplarının içinde iki yüz milyonluk altın yatıyordu, mahsulün yarısı yerin dibine saklanmıştı. Biz ise onları sorgularken "yurttaş" diye hitap ediyorduk, onlar da kurnaz-aptal gözlerini kırpıştırarak bizimle dalga geçiyorlar, karşımızda burunlarını karıştırıyorlardı.

"O dediğim köylünün üçüncü sorgulaması gece saat ikide yapıldı; o vakte kadar on sekiz saat aralıksız çalışmıştım. Onu uyandırıp getirmişlerdi; uyku mahmurluğundan sarhoş gibiydi, korktu ve kendini ele verdi. O günden sonra sorgulamaların çoğunu gece yapmaya başladım... Bir keresinde kadının biri, bütün gece kapımda sırasını beklediğinden yakınmıştı. Bacakları titriyordu, bitkindi; sorgulamanın orta yerinde uyuyakaldı. Uyandırdım onu; uykulu bir sesle mırıl mırıl, ne dediğinin bile farkına varmadan konuşmayı sürdürdü, sonra gene daldı. Onu bir kez daha uyandırdım, her şeyi itiraf etti, ifadesini okumadan imzaladı, sırf uyumasına izin vereyim diye. Kocası ahırına iki makinalı tüfek saklamış, ayrıca rüyasında şeytanı gördüğünü söyleyerek, köy-

lülerin ürünlerini yakmaya ikna etmişti. Kadının bütün gece ayakta bekletilmesi ise benim, çavuşun bir dikkatsizliği sonucuydu. O günden sonra bu tür dikkatsizlikleri özellikle teşvik ettim; inatçıların kimi kez kırk sekiz saat boyunca aynı noktada ayakta tutuldukları oldu. Ondan sonra kulaklarındaki balmumu erimiş oluyor, dediklerime kulak vermeye başlıyorlardı..."

Salonun öteki ucundaki iki satranç oyuncusu, taşları devirip yeni bir oyuna başladılar. Üçüncü adam gitmişti. Gletkin konuşurken Ivanov gözünü ondan ayırmıyordu. Adam her zamanki ayık ve ifadesiz sesiyle devam etti:

"Öteki arkadaşlar da benzer uygulamalar yaptılar. Sonuç almanın tek yolu buydu. Kurallara da uyuluyordu; hiçbirinin kılına dokunulmadı. Ama arada başka mahkûmların kurşuna dizilmelerine –sözde tesadüfen– tanık olmak zorunda kalıyorlardı. Bu gibi sahnelerin etkisi kısmen ruhsal, kısmen fizikseldir. Bir örnek daha vereyim: Temizlik nedeniyle duş ve banyo zorunluluğu vardı. O kış, ısıtma mekanizması ve sıcak su boruları her zaman düzgün çalışmıyordu, teknik nedenlerden dolayı ve banyo süresinin uzunluğunu görevliler belirliyordu; ama bazen ısıtma ve sıcak su sistemi gayet iyi çalışıyordu; bu da görevlilerin işiydi. Görevlilerin hepsi eski yoldaşlardı, onlara açık seçik talimat vermemiz gerekmiyordu, durumun ne kadar ciddi olduğunu anlıyorlardı."

"Bu kadar yeter galiba," dedi Ivanov.

"Teorimi nasıl geliştirdiğimi sordunuz da onu açıklıyordum," dedi Gletkin. "Önemli olan bütün bunların mantıksal gerekliliğini gözden hiç kaçırmamak; yoksa insan sizin gibi sinik olur. Vakit epey ilerledi, gitmem gerek."

Ivanov içkisini bitirdi, takma bacağını bir kez daha sandalyeye uzattı; romatizma ağrıları başlamıştı gene. Bu konuşmaya yol açtığı için kendine kızıyordu.

Gletkin hesabı ödedi. Garson yanlarından uzaklaşınca sordu:

"Rubashov'u ne yapacağız?"

"Fikrimi söyledim," dedi Ivanov, "rahat bırakılması gerek."

Gletkin ayağa kalktı. Çizmeleri çıtırdadı. Ivanov'un bacağını uzattığı sandalyenin yanında durdu.

"Eski hizmetlerini inkâr ediyor değilim," dedi. "Ama artık benim şişko köylüm kadar zararlı bir insan haline geldi; üstelik çok daha tehlikeli."

Ivanov başını kaldırıp Gletkin'in ifadesiz gözlerine baktı.

"Ona düşünmesi için iki haftalık süre tanıdım," dedi. "O zamana dek rahatsız edilmesini istemiyorum."

Ivanov resmî bir sesle konuşmuştu. Gletkin onun astıydı. Selâmını çaktı, çizmelerini çıtırdata çıtırdata kantinden çıkıp gitti.

Ivanov oturduğu yerde kaldı. Bir kadeh daha içti, bir sigara yaktı, dumanını uzunca üfledi. Bir süre sonra ayağa kalktı, topallaya topallaya satranç oynayan subayları seyretmeye gitti.

3

İlk sorgulamadan bu yana Rubashov'un yaşam standardı mucizevi ölçüde düzelmişti. Hemen ertesi gün yaşlı gardiyan ona kâğıt, kalem, sabun ve havlu getirmişti. Ayrıca, Rubashov tutuklandığında üzerinde bulunan nakit para karşılığı hapishane kuponu getirdi ve artık mahkûmlar kantininden sigara ve yiyecek ısmarlama hakkının olduğunu açıkladı.

Rubashov sigara ve bir miktar yiyecek ısmarladı. Yaşlı adam her zamanki kadar asık suratlı ve suskundu ama, Ru-

bashov'un istediklerini kısa zamanda getirdi. Rubashov bir ara dışarıdan doktor getirtmeyi de düşündü ama sonra vazgeçti. Şimdilik dişi ağrımıyordu; yıkanıp temizlendikten, bir şeyler de yedikten sonra kendini çok daha iyi hissetti.

Avludaki karlar temizlenmişti, mahkûmlar gruplar halinde havalandırmaya çıkarılıyordu her gün. Havalandırma işlemine kar yüzünden ara verilmişti başlangıçta; yalnızca Tavşandudak'la arkadaşına her gün on dakikalık yürüme izni verilmiş olmalıydı, belki de özel doktor emriyle. Bu ikisi avluya her girdiklerinde ve çıkarlarken, Tavşandudak başını kaldırıp Rubashov'un penceresine bakmıştı. Herhangi bir şüphe götürmeyecek kadar belirgin bir hareketti onunki.

Rubashov yazılarını yazmadığı, hücrenin içinde volta atmadığı zamanlarda pencerenin önünde durup alnını cama dayıyor, havalandırmaya çıkarılan mahkûmlara bakıyordu. Bunlar on iki kişilik gruplar halinde, birbirlerinden on adım uzaklıkta, çift sıra olarak avlunun çevresinde yürüyorlardı. Avlunun tam ortasında dört tane üniformalı görevli duruyor, adamların konuşmamalarını denetliyorlardı; ağır ağır ve sürekli dönen dairenin eksenini oluşturuyorlardı görevliler. Havalandırma tamı tamına yirmi dakika sürüyordu. Derken adamlar birer birer sağdaki bir kapıdan içeri girerlerken, sol taraftaki öteki kapıdan yeni bir grup giriyor, aynı tekdüze çemberi dönmeye koyuluyorlardı. Ve böylece devam edip gidiyordu.

İlk birkaç gün tanıdık yüzler aramış ama bulamamıştı Rubashov. Bu onu rahatlattı; şimdilik dışarıdaki dünyayı hatırlatacak herhangi bir şeyle karşı karşıya gelmek, yapması gereken işten dikkatini dağıtacak bir şeyle karşılaşmak istemiyordu. Yapması gereken iş ise, düşüncelerini varacakları son noktaya kadar getirmek, geçmiş ile, gelecek ile, ölülerle ve yaşayanlarla hesaplaşmasını tamamlamaktı. Ivanov'un kendisine verdiği sürenin sona ermesine on gün daha vardı.

Kafasındakileri ancak yazarak zaptedebiliyordu; ama yazı yazmak onu o kadar yoruyordu ki, günde en çok bir ya da iki saat yazmaya zorlayabiliyordu kendini. Geri kalan zamanda beyni kendi kendine çalışıyordu.

Rubashov kendini oldukça iyi tanıdığına inanmıştı hep. Ahlâksal önyargıları olmadığından, "birinci tekil kişi" denilen fenomen konusunda yanılsamaları yoktu ve bu fenomenin pek çok kişinin itiraf etmeye yanaşmayacağı bazı içgüdülerle yüklü olduğunu, herhangi bir duygusallığa yer vermeden, baştan benimsemişti. Şimdiyse, alnını cama dayamış dururken, ya da üçüncü siyah karonun üstünde birden durakladığında beklenmedik yeni bulgularla karşılaşıyordu. 'Monolog' olarak yanlış adlandırılmış sürecin aslında bir çeşit diyalog olduğunu keşfetmişti; bu diyalogda taraflardan biri hep susuyor, öteki ise her türlü gramer kuralını es geçerek ona 'sen' yerine 'ben' diye hitap ediyor, böylece çaktırmadan onun içine girip niyetlerini anlamayı planlıyordu; öte yandan, sessiz kalan taraf sessizliğini sürdürüyor, herhangi bir gözlem dile getirmiyor, hattâ zaman ve mekân içinde yer edinmekten kaçınıyordu.

Oysa, şimdilerde, her zaman susan tarafın arada bir, kendisine soru sorulmadan, herhangi bir bahane de aramadan lafa karıştığını hisseder gibi oluyordu Rubashov. Sesi tamamıyla yabancıydı ama, onu gerçek bir şaşkınlık ve dikkatle dinleyen Rubashov kendi dudaklarının kıpırdadığını fark etmişti. Bu yaşantıların herhangi mistik ya da esrarengiz bir yanı yoktu, son derece somuttular ve Rubashov'un gözlemleri onun yavaş yavaş şu inanca varmasına yol açtılar: Kendi birinci tekil kişiliğinin kesinlikle elle tutulur bir öğesi vardı, yıllar yılı hiç sesini çıkarmadan var olmayı sürdürmüştü ve artık konuşmaya karar vermişti.

Bu bulgu, Ivanov ile görüşmesinin ayrıntılarından çok daha fazla işgal ediyordu Rubashov'un zihnini. Ivanov'un öne-

rilerini kabul etmeyeceğine, bu oyunu sürdürmeyeceğine zaten karar vermişti; dolayısıyla, yaşayacağı günler sayılıydı; düşünce silsilelerinin temelinde bu inanç yatıyordu.

1 Numara'ya suikast hazırlama planları içinde olduğu gibi saçma bir iddiayı hiç mi hiç göz önünde tutmuyordu; Ivanov'un kişiliği onu çok daha fazla ilgilendiriyordu. İçinde bulundukları durumda rollerin tümüyle tersyüz olabileceğini söylemişti Ivanov; bu kuşkusuz doğruydu. Gelişimleri açısından Ivanov ile kendisi ikiz sayılabilirlerdi. Aynı yumurtadan çıkmamışlardı gerçi, ama ortak inançların oluşturduğu aynı göbek bağıyla beslenmişlerdi; gelişimlerinin belirleyici yıllarında her ikisinin karakterini yoğuran, biçimlendiren yoğun Parti çevresiydi. Aynı ahlâksal standardı, aynı felsefeyi taşıyorlar, aynı terminoloji çerçevesinde düşünüyorlardı. Şu andaki rolleri de kolaylıkla birbirinin tersi olabilirdi. O zaman masanın gerisinde Rubashov, önünde ise Ivanov oturuyor olacaktı ve o konumda olsaydı Rubashov herhalde şimdi Ivanov'un ileri sürdüğü iddiaları kullanacaktı. Oyunun kuralları çoktan kesinleşmişti. Ancak ufak tefek ayrıntılarda çeşitleme izni vardı.

Eski bir saplantısı, yani, başkalarının zihnini okuma çabası, yeniden baş gösterdi; Ivanov'un yerinde oturuyor, kendisini Ivanov'un gözleriyle, suçlu kişi konumunda görüyordu, tıpkı bir vakitler Richard'ı, Küçük Loewy'i gördüğü gibi. Çaptan ve gözden düşmüş, eski dost Rubashov'un gölgesi bile olamayacak birini görüyordu ve Ivanov'un takındığı sevecenlikle aşağılama karışımı tavrın nedenini anladı. İlk görüşmeleri sırasında Ivanov'un içtenlikle mi, yoksa ikiyüzlü mü davrandığını, ona tuzak mı kurduğunu, yoksa gerçekten bir kurtuluş yolu mu gösterdiğini sorup durmuştu kendi kendine. Şimdiyse, kendini Ivanov'un yerine koyduğunda onun içtenlikle davrandığını anlıyordu – kendisinin Richard'a ve Küçük Loewy'e gösterdiği kadar derin ya da sığ bir içtenlikle...

Bütün bu düşünceler monolog biçiminde dile geliyordu, ama eski, alışıldık çerçeve içinde; yeni keşfettiği varlık, o sessiz ortak, bunlara katılmıyordu. Her monologta esas hitap edilen oydu sözde ama, hiç sesi çıkmıyordu, varlığı 'birinci tekil kişi' adlı soyut bir gramer öğesiyle sınırlıydı. Direkt sorular sorulduğunda, mantıklı fikirler yürütüldüğünde bile konuşmaya yanaşmıyordu; gözle görünür bir sebep olmaksızın ve her nedense her seferinde dişine saplanan keskin bir sancı eşliğinde yükseltiyordu sesini. Zihinsel alanı içinde yer alanlar çeşitli ve birbirinden bağımsız görünüyordu: *Pièta*'nın elleri, Küçük Loewy'nin kedileri, nakaratında "toz toprak oldu" sözlerinin yer aldığı bir şarkının melodisi, Arlova'nın belli bir bağlamda söylediği belli bir cümle gibi şeyler. Kendini ifade tarzı da aynı şekilde kopuk kopuktu: Örnekse, gözlüğünün camını koluna sürtme takıntısı, Ivanov'un odasındaki duvarda bulunan açık renkli lekeye dokunma dürtüsü, dudakların denetlenemeyen kıpırtısı, "Ödeyeceğim" gibisinden anlamsız sözler mırıldanması, geçmiş yaşamdaki kimi olayların canlanarak kişiyi bir tür transa sürüklemesi gibi.

Rubashov hücresinin içinde çıktığı gezintiler boyunca, yeni keşfettiği bu varlığı iyice incelemeye çalışıyordu; Parti disiplininin yarattığı bir çekingenlikle birinci tekil kişiyi vurgulamaktan kaçınarak bu varlığa "dilbilgisel kurmaca" adını takmıştı. Topu topu birkaç haftalık ömrü kalmıştı anlaşılan, bu süre içinde bu meseleyi çözmeye, 'en son mantıklı noktasına' dek getirmeye kararlıydı. Ancak, 'dilbilgisel kurmaca'nın alanı tam da 'sonuca kadar düşünme'nin bittiği yerde başlıyor gibiydi. Bu varlığın kaçınılmaz bir özelliği besbelli mantıklı düşüncenin uzanabildiği yerin hemen ötesinde bulunmak, insanı en beklemediği anda sanki pusuya yatmışmış gibi yakalamak, diş ağrısıyla veya hayallerle saldırıya geçmekti. Bu yüzden Rubashov ilk sorgusundan üç gün son-

ra, hapse atılışının yedinci gününde, bütün bir günü geçmişinin belirli bir dönemini –yani, kurşuna dizilmiş olan Arlova adlı kızla olan ilişkisini– yeniden yaşamakla geçirdi.

Bu hayal dünyasının içine tam hangi noktada kaydığını, bütün çaba ve kararlılığına karşın sonradan hatırlayamadı, tıpkı insanın uykuya daldığı anı bir türlü hatırlayamaması gibi. Yedinci günün sabahında bir süre çalışmış, sonra da bacaklarını biraz hareket ettirmek için –herhalde– ayağa kalkmıştı... Ve ancak kapıda bir anahtar şıkırtısı işittiğinde kendine gelip öğlen olduğunu ve bunca saattir hücrenin içinde bir aşağı bir yukarı dolaşmış olduğunu fark etmişti. Battaniyesi omuzlarına sarılmış durumdaydı, demek ki –herhalde– gene birkaç saattir sıtma nöbetine tutulmuş gibi titremelerle sarsılıyor, dişindeki sinirin şakaklarında zonklamasını duyuyordu. Hademelerin kepçeyle doldurdukları tasın içindekini dalgın dalgın kaşıklarken, yürüyüşünü sürdürdü. Ara sıra gözetleme deliğinden ona bakan gardiyan, omuzlarını titrercesine kıstığını ve dudaklarının hiç durmadan kımıldadığını görüyordu.

Ticaret Delegasyonu'ndaki odasının havasını bir kez daha içine çekti Rubashov; Arlova'nın iriyarı, biçimli, biraz da uyuşukça gövdesinin kendine has ve bildik kokusuyla doluydu oda. Onu bir kez daha gördü: Dikte alırken başını öne eğmişti, beyaz bluzunun yakasının üstünden kıvrılan boynu, odanın içinde dolaşan Rubashov'u cümle aralarında izleyen yusyuvarlak gözleri... Hep beyaz bluzlar giyerdi, Rubashov'un kız kardeşlerinin de giydikleri cinsten, dik yakaları çiçek işlenmiş bluzlar... Hep aynı ucuz küpeleri takardı, başını deftere eğdiğinde yanaklarında birer çıkıntı oluştururlardı. Ağır hareket eden gövdesi, edilgin tavrıyla sanki bu iş için yaratılmış gibiydi; Rubashov çok çalışıp gerildiğinde, sinirlerinin yatışması için birebirdi kızın varlığı. Küçük Loewy olayından hemen sonra B.'deki Ticaret Delegasyo-

nu'nun başına atanmış ve kendisini her şeyiyle işine vermişti; Merkez Komitesi'nin kendisine bürokratik bir iş sağlamasını şükranla karşılamıştı. Enternasyonalin önde gelen liderlerinin diplomatik hizmete alınmaları çok ender görülmüştü. Besbelli 1 Numara'nın Rubashov için özel planları vardı, çünkü genellikle iki hiyerarşi birbirinden kesinlikle ayrı tutulur, birbirleriyle temasa geçmelerine izin verilmez, hattâ kimi kez karşıt politikalar uygularlardı. Ancak daha yukarlardan, 1 Numara'nın çevresindeki alanlardan bakıldığında görünüşte karşıt olan şeylerin uyumu görülebilir, motivasyon anlaşılabilirdi.

Yeni yaşam tarzına alışmak için biraz zamana ihtiyacı vardı Rubashov'un. Şimdilerde diplomatik pasaporta sahip olmak, hem de sahici, hem de kendi adına; resmî giysilerle birtakım resepsiyonlara katılmak; o geçerken polislerin selâm durması; arada bir peşine düşen memur kılıklı, melon şapkalı adamların bunu kendisini korumak için yapıyor olmaları... Bütün bunlar ona eğlenceli geliyordu.

Orta elçiliğe bağlı olan Ticaret Delegasyonu'nun atmosferi başlangıçta ona biraz yabancı gelmişti. Burjuva dünyasında temsilcilik görevi yaparken oyunun onların kurallarına göre oynanması gerektiğini anlıyordu ama, sanki burada oyun biraz fazla iyi oynanıyormuş gibi geliyordu ona; sonuçta görüntü ile gerçekliği ayıramaz hale geliyordunuz. Birinci Sekreter, Rubashov'u bir kenara çekip giyim kuşam ve yaşam tarzı konusunda birtakım değişiklikler yapması gerektiğini açıkladığında –devrimden önce Parti için sahte para basmak işini üstlenmişti bu adam– bunu dostça ve mizahi bir havayla yapacağına öylesine üstü kapalı ve incitmemeye çalışarak yapmıştı ki, olay utanç verici bir hal aldı ve Rubashov sinirlendi.

Rubashov'un emrinde on iki kişi çalışıyordu, hepsinin de rütbesi kesin çizgilerle belirlenmişti: Birinci ve ikinci yar-

dımcılar, birinci ve ikinci muhasebeciler, sekreterler ve yardımcı sekreterler. Bütün bu insanların kendisini ulusal kahraman ile çete reisi karışımı bir mahlûk olarak gördükleri duygusuna kapılmıştı Rubashov. Ona çok aşırı bir saygı ve yukarıdan bakan, müsamahakâr bir hoşgörüyle davranıyorlardı. Elçilik sekreteri ona herhangi bir belge konusunda rapor verirken bir çocuğa ya da vahşiye hitap edercesine son derece basit bir dil kullanmaya çalışıyordu. Özel Sekreteri Arlova en az sinirine dokunanlardandı; ancak, hoş ve düzgün etek bluzlarının altına neden gülünç ölçüde yüksek topuklu rugan ayakkabılar giydiğini bir türlü anlayamıyordu.

Onunla ilk kez resmîyetten uzak bir sesle konuştuğunda aradan neredeyse bir ay geçmişti. Odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolaşarak dikte vermekten yorgun düşmüştü, masasının rahat koltuğuna oturarak sordu:

"Neden hiç sesiniz çıkmıyor, yoldaş Arlova?"

Kız uykulu sesiyle yanıtladı: "İsterseniz her cümlenin son kelimesini tekrarlayayım."

Her Allah'ın günü masanın önündeki iskemlesine oturur, sırtında işlemeli bluzu, elinde defteri, başı önünde, küpeleri yanaklarına paralel, ağır ve biçimli göğüslerini defterine yaklaştırarak dikte almaya hazır beklerdi. Tek rahatsız edici öğe uzun ve ince topuklu rugan ayakkabılarıydı, ama Rubashov'un tanıdığı pek çok kadın gibi bacak bacak üstüne atmazdı hiç. Rubashov dikte verirken, her zaman odanın içinde dolaştığından, genellikle onu arkadan ya da yarı profilden görürdü; bu yüzden en iyi hatırladığı şey, eğilmiş boynu ve ensesinin yuvarlaklığıydı. Ensesi ne tüylü ne de tıraşlıydı; cildi beyaz, omur kemiklerinin üstü iyice gergindi; hemen altında beyaz bluzunun dik yakasına işlenmiş çiçekler vardı.

Gençliğinde kadınlarla pek alışverişi olmamıştı Rubashov'un; tanıdığı kadınların hemen hemen hepsi yoldaşlarıydı ve genellikle ilişkinin başlangıcında yapılan politik soh-

betler gecenin o kadar geç saatlerine dek sürerdi ki, artık kim kimin misafiriyse son tramvayı kaçırırdı.

Yukarıda sözü edilen başarısız konuşma girişiminin üstünden iki hafta daha geçti. Önceleri gerçekten de her dikte edilen cümlenin son sözcüğünü tekrarlıyordu Arlova uykulu sesiyle; sonra bundan vazgeçti ve Rubashov her sustuğunda oda gene eskisi gibi sessizliğe ve kız kardeşimsi parfümünün kokusuna bürünür oldu. Derken bir öğle sonrası, Rubashov, yaptığına kendisi de şaşarak, kızın iskemlesinin arkasında durdu, iki elini hafifçe onun omuzlarına değdirdi ve akşam kendisiyle çıkıp çıkmayacağını sordu. Kız omuzlarını silkip çekmedi, hiç kıpırdamadı; adamdan yana bile dönmeksizin başını kabul anlamında salladı yalnızca. Rubashov öyle olur olmaz şaka yapan bir insan değildi, ama o gecenin geç bir saatinde, gülümseyerek şöyle demekten kendini alamadı: "Sanki hâlâ dikte alır gibisin." Kızın büyük, biçimli memelerinin silueti odanın karanlığında öylesine aşina görünüyordu ki, sanki ezelden beri oradaydı. Yeni olan yalnızca yastığın üstünde duran küpelerdi. Rubashov'un hiçbir zaman unutamayacağı, tıpkı *Pièta*'nın elleri ve de liman kentinin yosun kokusu gibi her zaman aklında kalacak olan cümleyi söylediğinde kızın gözlerindeki anlam her zamankinden farksızdı:

"Benimle her zaman, her istediğinizi yapabilirsiniz."

"Neden?" diye sordu Rubashov şaşkın, hattâ biraz ürkmüş bir sesle.

Kız karşılık vermedi. Belki uykuya dalmıştı bile. Uykudayken aldığı soluklar uyanıkkenkiler kadar sessizdi. Rubashov onun soluk alıp verdiğini hiçbir zaman fark etmemişti. Daha önce gözlerini kapalı da görmemişti. Yüzü sanki yabancılaşmıştı; ifadesi gözleri kapalıyken açık oldukları zamana göre daha anlamlıydı. Koltukaltlarının koyu gölgeleri de yabancıydı adam için; normalde göğsüne doğru inen

çenesi, ölü bir kadınınki gibi ileri doğru dimdik duruyordu yattığı yerde. Ama gövdesinin hafif, kız kardeşimsi kokusu hiç değişmeyecekti, uyurken bile.

Ertesi gün ve onu izleyen her gün, kız gene beyaz bluzu içinde, başı defterine eğik oturdu masanın önünde; ertesi gece ve onu izleyen her gece, solgun memelerinin silueti yatak odasının koyu renkli perdelerinin önünde yükseldi. Gündüz olsun gece olsun, Rubashov onun iri, tembel gövdesinin atmosferinde yaşıyordu. Çalışma saatlerinde kızın davranışlarında herhangi bir değişiklik olmamıştı. Sesi, gözlerindeki anlam hep eskisi gibiydi; en ufak bir ima ya da hatırlatma hiçbir zaman söz konusu olmadı. Zaman zaman, Rubashov dikte vermekten yorulduğunda, kızın iskemlesinin arkasında durup iki eliyle onun omuzlarına dayanıyordu; herhangi bir şey söylemez, bluzun altındaki ılık omuzlar da kıpırdamazdı; derken adam aradığı kelimeleri bulur, yeniden odanın içinde dolaşmaya koyularak dikteye devam ederdi.

Kimi kez yazdırmakta olduğu metne alaycı yergiler, yorumlar eklerdi; bu durumda kız yazmayı bırakır, elinde kalemi beklerdi ki Rubashov bitirsin; ancak, söz konusu yergilere kız gülümsemezdi bile ve bunlar hakkında ne düşündüğünü Rubashov hiçbir zaman öğrenemedi. Yalnızca bir tek kez, Rubashov'un özellikle tehlikeli bir şakasına –ki 1 Numara'nın bazı kişisel alışkanlıklarıyla ilgiliydi– kız birden uykulu sesiyle itiraz etti: "Başkalarının önünde böyle şeyler söylememelisiniz; zaten genel olarak çok daha dikkatli olmamız gerek..." Gene de, kimi kez, özellikle de yukarıdan talimatlar, sirküler falan gönderdiklerinde, 'hain' espriler yapmaktan kendini alamıyordu.

Muhalefete karşı açılan ikinci büyük davanın hazırlıklarının yapıldığı dönemdi. Elçilikte esen hava iyiden iyiye tuhaflaşmıştı. Duvarlardaki fotoğraflar, portreler durup dururken birden yok oluyordu; yıllardır asılı durduklarından

kimse onlara bakmazdı aslında, ama duvarda kalan açık renkli lekelere bakmadan edemiyordunuz. Çalışanlar iş konuları dışında konuşmuyorlardı; birbirlerine karşı dikkatli ve kapalı davranmaktaydılar. Elçilik kantininde yenilen yemekler sırasında konuşmak kaçınılmaz olduğundan, resmî terminolojinin basmakalıp laflarına sığınıyorlardı ki, bu da o aşina atmosfer içinde grotesk kaçıyor, tedirginlik yaratıyordu. Tuzluğu ya da hardal kavanozunu istemenin yanı sıra, birbirlerine kongrenin en son manifestosunun sloganlarıyla sesleniyor gibiydiler. İnsanlar ağızlarından çıkan bir sözün yanlış yorumlanabileceği endişesiyle çoğu kez heyecan içinde ve erkenden savunmaya geçiyor, çevresindekilerin tanıklığını talep ederek, "Ben öyle söylemedim," ya da "Demek istediğim bu değil," gibisinden sözler sarf ediyorlardı. Bütün bunlar Rubashov'da garip bir izlenim uyandırıyordu: Sanki törensel bir kukla oyunu sürüp gidiyor, tellere bağlı bebekler sıraları geldikçe ezberledikleri lafları yineliyorlardı. Yalnızca sessiz ve uyuşuk Arlova hiç değişmemiş görünüyordu.

Yalnızca duvarlardaki resimler yok olmuyor, raflardaki kitaplar da seyrekleşiyordu. Bazı belirli kitap ve broşürler, dikkat çekmeyecek bir biçimde, genellikle yukarıdan yeni bir mesaj gönderilmesinin ertesi günü yok ediliyordu. Rubashov dikte verirken bu konuda alaycı yorumlar yapmaktan geri kalmıyor, kız ise her zamanki suskunluğunu sürdürüyordu. Dış ticaret ve döviz konusundaki incelemelerin çoğu raflardan yok oldu; bunların yazarı olan Maliye Halk Komiseri kısa süre önce tutuklanmıştı; aynı şekilde, eski Parti kongre raporlarının bu konuyla ilgili olanlarının hemen hepsi; devrimin tarihi ve öncesi üzerine yazılmış kitap ve referans kitaplarının çoğu; yaşayan bazı yazarların hukuk ve felsefe yapıtlarının çoğu; doğum kontrolü sorunlarıyla ilgili broşürlerin hepsi; halk ordusunun yapısıyla ilgili el kitap-

ları; politik oluşumları inceleyen yapıtların iki yıldan eski olanlarının hemen hepsi ve son olarak, akademi tarafından hazırlanıp yayımlanmış olan ansiklopedinin ciltleri –gözden geçirilmiş yeni bir basımının kısa sürede gönderileceği vaadiyle birlikte– kaldırılmıştı.

Yeni yeni kitaplar da geliyordu: Siyasal bilimlerin klasikleri sayılan eserlerin yeni yorumlar ve yeni dipnotlarla çıkan yeni basımları, eski tarih kitaplarının ölmüş devrim önderlerinin eski anılarının yerini alan, aynı ölmüş kişilerin yeni anıları... Rubashov, bütün gazetelerin eski nüshalarının da gözden geçirilmiş olduğunu, yeni baskılarının yapılmasına da sıra geleceğini söyledi Arlova'ya gülerek.

Bu arada, birkaç hafta önce, 'yukarıdan' yeni bir emir gelmiş, elçilik kütüphanesindeki eserlerin politik içeriğinden sorumlu olacak bir kütüphane görevlisi atanması bildirilmişti. Bu göreve Arlova atanmıştı. Rubashov bunu önce geri zekâlılık olarak nitelemiş, buranın 'çocuk yuvası'na döndüğünü söylemişti... Ta ki, elçilik Parti hücresinin haftalık toplantısının gerçekleştiği bir akşam Arlova birkaç koldan saldırıya uğrayana dek. Aralarında Birinci Sekreter'in de bulunduğu birkaç kişi söz alarak, 1 Numara'nın en önemli söylevlerinden bazılarının kütüphanede bulunmadığı, buna karşılık muhalif eserlerin hâlâ raflarda yer aldığı; casus, vatan haini, yabancı güçlerin ajanı olarak maskeleri düşürülmüş bazı politikacıların kitaplarının ise kısa süre öncesine dek raflarda ön sıralarda durduğu gibi konularla şikâyetlerde bulundular ve bunun kasten yapılmış bir provokasyon olduğuna dair kuşkularını dile getirdiler. Söz alanlar sakin, ciddi ve düzgün konuşuyorlar, cümlelerini büyük bir dikkatle kuruyorlardı. Sanki önceden hazırlanmış bir metnin repliklerini veriyorlardı birbirlerine. Hepsi de konuşmalarını aynı uyarı ile bitiriyordu: Parti'nin esas görevi hep tetikte olmak, sapkın davranışları acımasızca ortaya çıkarmak-

tır, bu görevi savsaklayan kişiler ise iğrenç sabotörlerin işbirlikçisi olduklarını kabullenmelidirler. Suçlamalara cevap vermeye davet edilen Arlova ise, her zamanki sakin havasıyla, hiçbir zaman kötü niyetli davranmadığını, kendisine verilen tüm talimatları yerine getirdiğini söyledi; ama o derin, hafif bulanık sesiyle konuşurken gözlerini uzun süre Rubashov'dan ayırmadı ki bunu başkalarının önünde hiç yapmazdı. Toplantının sonunda Arlova'ya 'ciddi bir uyarı' verilmesi kararlaştırıldı.

Son zamanlarda Parti tarafından kullanılan yöntemleri çok iyi bilen Rubashov tedirgindi. Arlova'nın başına bir şeyler geleceğini kestirebiliyor ama kendini çaresiz hissediyordu, çünkü savaşabileceği elle tutulur bir şey yoktu.

Elçiliğin havası daha da bozuldu. Rubashov dikte verirken özel şakalar yapmaktan vazgeçti, bu da içinde garip bir suçluluk duygusu uyandırıyordu. Görünüşte Arlova ile ilişkilerinde herhangi bir değişiklik yoktu; yalnız, dikte sırasında espriler yapma gücünü artık kendisinde bulamadığı için duyduğu suçluluk duygusu, odanın içinde dolaşırken kızın sandalyesinin arkasında durmasını, eskiden olduğu gibi ellerini omzuna koymasını engelliyordu. Aradan bir hafta geçmişti ki, bir akşam Arlova ona gelmedi, ertesi akşam da görünmedi. Rubashov bunun sebebini sormayı ancak üçüncü gün başarabildi. Kız, uykulu sesiyle migrenle ilgili bir şeyler mırıldandı; Rubashov üstelemedi. O günden sonra kız bir daha gelmedi – bir sefer hariç.

'Ciddi uyarı'nın verildiği hücre toplantısından üç hafta, kendisini ziyaretten vazgeçtikten iki hafta sonra bir akşam kapısını çaldı kız. Davranışları her zamankinden farksızdı ama, bütün gece Rubashov'un kesin bir şey söylemesini bekler gibiydi. Rubashov bunu hissettiyse de, geldiğine ne kadar sevindiğinden ve aşırı çalışmaktan çok yorgun olduğundan (ki bu doğruydu) başka bir şey diyemedi. Ge-

ce boyunca uyumadığını, gözlerini karanlığa dikip öylece baktığını fark etti birkaç kez. Çok derin bir suçluluk duygusu kapladı içini; aynı zamanda, dişinin ağrısı da yeniden başlamıştı.

Ertesi sabah, daha Arlova bürosuna gelmeden, elçilik sekreteri, sözümona sır olarak ama her cümlesi dikkatle seçilmiş bir havayla Rubashov'a kızın ağabeyiyle yengesinin bir hafta önce "orada" tutuklandıkları bilgisini verdi. Arlova'nın ağabeyi bir yabancıyla evliydi, her ikisi de muhalefete hizmet amacıyla kadının doğduğu ülkenin ajanlarıyla 'ihanet' ilişkilerine girmekle suçlanıyorlardı.

Birkaç dakika sonra Arlova içeri girdi. Her zamanki gibi işlemeli bir bluz giymişti, her zamanki gibi masanın önünde hafif öne doğru eğilmiş olarak oturmuştu. Rubashov onun arkasında bir aşağı bir yukarı yürüyor, gözlerini kızın eğik ensesinden, boyun omurları üstünde gerilmiş olan beyaz ten parçasından ayıramıyordu. Hissettiği tedirginlik ona fiziksel bir rahatsızlık verecek kadar keskindi. "Orada" mahkûmların enseden kurşunlanarak idam edildikleri düşüncesinden bir türlü kurtulamıyordu.

Bir sonraki hücre toplantısında, Arlova, politik güvenilirliğini yitirdiği gerekçesiyle kütüphanedeki görevinden alındı. Teklifi Birinci Sekreter getirmiş, herhangi bir yorum ya da tartışma yapılmaksızın kabul edilmişti. Rubashov, dişi dayanılmaz ölçüde ağrıdığından toplantıya katılmamıştı. Birkaç gün sonra Arlova ve elçilikte görevli başka biri geri çağrıldılar. Eski meslektaşları bir daha onların adlarını ağızlarına almadılar. Ama elçilikte kaldığı aylar boyunca, kendisi de geri çağrılmadan önce, kızın iri, tembel vücudunun kız kardeşimsi kokusu odasının duvarlarından hiç eksilmedi.

4

KAKIN, EY YERYÜZÜNÜN ZAVALLILARI

Tutuklandığının onuncu gününün sabahından itibaren, Rubashov'un sol taraftaki yeni komşusu, 406 Numara'nın sakini hep aynı satırı düzenli aralıklarla duvara tıklatıyor, her seferinde aynı yazım yanlışını yapıyordu: KALKIN yerine KAKIN. Rubashov onunla konuşmaya çalışmıştı birkaç kez. Rubashov tıklatmayı sürdürdüğü sırada yeni komşu sessizce dinliyor, ama karşılık olarak birbiriyle ilgisiz bir sürü harf sıraladıktan sonra sözlerini hep aynı sakat dize ile bitiriyordu:

KAKIN, EY YERYÜZÜNÜN ZAVALLILARI.

Yeni komşuyu bir gece önce getirmişlerdi. Rubashov uyanmış ama yalnızca boğuk bazı sesler ve 406 numaralı hücrenin kapısının kilitlendiğini duymuştu. Sabahleyin ilk kalk borusu çalar çalmaz 406 Numara duvarı tıklatmaya başlamıştı: KAKIN, EY YERYÜZÜNÜN ZAVALLILARI. Tıklamaları hızla ve ustacaydı, bir virtüoz tekniği vardı, demek ki yazım hatası ve öteki anlamsız mesajları teknik değil, aklî nedenlere dayanıyordu. Herhalde yeni komşunun aklî melekeleri yerinde değildi.

Kahvaltıdan sonra 402'deki genç subay konuşmak istediğini belirten işareti verdi. Rubashov ile 402 Numara arasında bir tür arkadaşlık gelişmişti. Burulmuş bıyıklı, tek gözlüklü subay uzun süredir can sıkıntısından bunalmakta olmalıydı, çünkü Rubashov'un en ufak bir mesajına bile şükran duyuyordu. Günde beş altı kez yalvarıyordu ona:

N'OLUR BENİMLE KONUŞ...

Rubashov çok ender olarak ona karşılık verecek havada oluyordu; ayrıca 402 ile ne konuşacağını da pek bilmiyordu. Genellikle subay mahfellerinde anlatılan cinsten eski fıkralar tıklıyordu 402. Fıkranın sonuna vardığında acıklı bir sessizlik oluşuyordu. Modası geçmiş, eski usul açık saçık şey-

lerdi; bunları tıkladıktan sonra, 402 Numara'nın ak badanalı duvara umutsuz gözlerle bakarak yüksek kahkahalar beklediğini düşünüyordu Rubashov; ona acıdığından, nezaketen, kimi kez HA-HA diye tıklatırdı gözlüğünün sapıyla sözde kahkaha yerine. İşte o zaman iyice coşuyordu 402; çok eğlendiğini belli etmek için duvara yumruklar, tekmeler savuruyordu: HA-HA! HA-HA! HA-HA! Arada bir durup Rubashov'un kendisine katılıp katılmadığını da kontrol ediyordu. Bizimkinden ses çıkmazsa sitemi basıyordu: AMA SEN GÜLMÜYORSUN... Huzura kavuşmak için bir iki HA-HA da Rubashov tıklatacak oldu mu, BUGÜN AMMA İYİ EĞLENDİK haberini alıyordu 402'den.

Kimi kez Rubashov'a hakaret ettiği de oluyordu. Bazen de, cevap almazsa, bitmez tükenmez uzunlukta bir askerî marşı başından sonuna inatla tıklıyordu.

Gene de yararlı bir kişiydi 402. İki yıldan fazladır içerideydi; buranın yolunu yordamını iyi biliyordu, birkaç kişiyle iletişim halinde olduğundan bütün dedikoduları biliyordu, sanki binanın içinde olup biten her şeyden haberdardı.

406 Numara'nın gelişinin ertesi günü, subay konuşmaya başladığında, Rubashov yeni komşunun kimliğini bilip bilmediğini sordu ona. 402 şöyle cevap verdi:

RIP VAN WINKLE.

Konuşmalara bir heyecan öğesi katmak için olacak, bilmecemsi ifadeler 402'nin pek hoşuna giderdi. Rubashov belleğini yokladı. Yirmi beş yıl uyuduktan sonra uyandığında hiç tanıyamadığı bir dünyayla karşılaşan adamın öyküsünü hatırladı.

HAFIZASINI MI KAYBETMİŞ? diye sordu.

Uyandırdığı etkiden pek hoşlanan 402, bildiklerini Rubashov'a aktardı hemen. Bir vakitler 406, Avrupa'nın güneydoğusunda küçük bir ülkede yaşar, sosyoloji öğretmenliği yaparmış. Biten savaşın sonunda ülkesinde gelişen dev-

rime katılmış. Bir 'komün' kurulmuş, birkaç haftalık romantik bir süre sonucunda, bilinen kanlı son gelip çatmış. Devrimin önderleri amatörlermiş tabiî, ama hemen sonra gelen baskı düzeni son derece profesyonel bir kırım gerçekleştirmiş. Komün sırasında kendisine 'Halkın aydınlatılmasından sorumlu devlet bakanı' gibi kulağa pek hoş gelen bir unvan verilmiş olan 406 Numara, bu kez idama mahkûm edilmiş. Bir yıl infaz beklemiş ama sonunda cezası ömür boyu hapse çevrilmiş. Yirmi yıl yatmış.

Söz konusu yirmi yılın çoğunluğunu hücrede, dış dünyayla hiçbir ilişkisi olmaksızın, gazete bile okumadan geçirmiş. Anlaşılan hâlâ krallıkla yönetilen güneydoğu Avrupa ülkesinde unutulup gitmiş. Bir ay önce çıkan genel afla birlikte salıverilmiş. Alın size Rip Van Winkle işte, yirmi yıl karanlıkta uyuduktan sonra kendini yeniden dünyada bulivermiş.

İlk trene atladığı gibi soluğu burada, düşlerinin ülkesinde almış ve buraya varışının on dördüncü gününde tutuklanmış. Kim bilir, yirmi yıl hücrede kaldıktan sonra dili biraz fazla çözüldü de ileri geri konuştu mu? Hücrede geçirdiği karanlık gecelerde burasını nasıl hayal ettiğini mi anlatmaya kalktı önüne gelene? Ya da belki eski dostlarının, devrim kahramanlarının adreslerini falan sormuştur, onların artık vatan haini sayıldıklarını bilmeyerek. Belki de yanlış bir mezara çiçek götürmeye yeltenmiştir ya da ünlü komşusu yoldaş Rubashov'u ziyaret etmek istemiştir.

Şimdi hangisinin daha iyi olduğunu sorabilirdi kendisine: Karanlık bir hücrede yirmi yıl boyunca hayal kurmak mı, gün ışığında iki hafta gerçeği yaşamak mı? Belki de aklı yerinde değildi artık. İşte Rip Van Winkle'ın gerçek hikâyesi...

402 bu uzun raporu tıklatıp bitirdikten kısa bir süre sonra Rip Van Winkle bir kez daha başladı; beş altı kez yineledi,

aynı yanlış dizeyi KAKIN, EY YERYÜZÜNÜN ZAVALLILARI... ve sessizliğe gömüldü.

Rubashov ranzasına uzandı, gözlerini kapadı 'dilbilgisel kurmaca' yeniden hissettiriyordu kendini; kelimelerle değil, bulanık bir tedirginlik olarak beliriyordu ki, bu tedirginliğin anlamı şuydu:

"Bunun bedelini de sen ödeyeceksin, çünkü bunun sorumlusu da sensin; çünkü o hayal kurarken sen etkinliğini sürdürüyordun."

Aynı gün öğleden sonra Rubashov'u tıraş olmaya götürdüler.

Bu seferki heyet yalnızca yaşlı gardiyan ile bir tek üniformalı refakatçiden oluşuyordu; yaşlı adam Rubashov'un iki adım önünden, asker ise iki adım arkasından yürüyorlardı. 406 Numara'nın önünden geçtiler ama hücrenin kapısında hâlâ isim kartı yoktu. Berber dükkânında ise orayı çalıştıran iki hükümlüden yalnızca biri vardı. Anlaşılan Rubashov'un mümkün olduğunca az kişiyle temas etmesine dikkat ediliyordu.

Koltuğa oturdu. Mekân nispeten temizdi, bir ayna bile vardı. Kulpsuz gözlüklerini çıkarıp aynadaki yüzüne göz attı. Sakalının uzamış olması dışında bir değişiklik görmedi.

Berber hiç sesini çıkarmadan, hızlı ve dikkatli yapıyordu işini. Odanın kapısı açık kalmıştı, gardiyan ayaklarını sürüyerek gitmiş, üniformalı görevli ise kapının kıyısına dayanmış olayı izliyordu. Yüzündeki ılık köpük Rubashov'u mutlandırdı; yaşamın küçük keyiflerini özlemeye heveslenir gibi oldu. Berberle gevezelik etmek isterdi ama bunun yasak olduğunu biliyordu; adamın ablak, temiz yüzünü sevmişti, onun başına belâ açmak istemedi. Fizyonomisinden onun kilitçi ya da tamirci gibi bir işin ustası olduğu düşünülebilirdi oysa. Sabunlama işi bittiğinde, usturayı bir kez sürttükten

sonra, bıçağın acıtıp acıtmadığını sordu adam. Ona "Vatandaş Rubashov" diye hitap ediyordu.

Rubashov odaya gireli beri söylenen ilk cümleydi bu ve adamın işine bakan ses tonuna karşın, özel bir anlam kazandı. Derken sessizlik yeniden hüküm sürmeye başladı. Kapının kıyısında duran asker bir sigara yaktı; berber, Rubashov'un keçi sakalını, sonra da saçlarını kısa, emin, çabuk hareketlerle kırptı. Rubashov'un üstüne eğildiği bir sırada göz göze geldiler; aynı anda berber iki parmağını Rubashov'un yakasından içeri soktu, sanki ense kıllarına daha rahat uzanmak için. Adam parmaklarını geri çektiğinde, Rubashov yakasının altında buruşturulmuş bir kâğıt parçası olduğunu fark etti. Birkaç dakika sonra işi tamamlanmış olarak yeniden hücresine götürüldü. Yatağın üstüne oturdu, izlenmediğinden emin olmak için gözünü gözetleme deliğinden ayırmaksızın kâğıdı ensesinden aldı, düzeltti ve okudu. Aceleyle çiziktirildiği belli olan üç kelimeden ibaretti mesaj:

"Ölüme sessizce git."

Rubashov kâğıt parçasını kovanın içine attı, yeniden dolaşmaya başladı. Ona dışarıdan ulaşan ilk mesajdı bu. Düşman ülkesinde hapisteyken ona pek çok gizli mesaj gönderilmişti: Sesini yükselterek protestolarda bulunmasını, suçlamalara karşı ithamlarla karşılık vermesini istemişlerdi. Devrimci birinin sessiz kalması gerektiği anlar da var mıydı tarihte? Ondan yalnızca bir tek şeyin istenebileceği, yalnızca bir tek şeyin doğru olduğu dönüm noktaları var mıydı tarihte – sessizce ölüme gitmek gibi?

Rubashov'un düşüncelerini 402 Numara'nın tıklamaları kesti: Subay meraktan çatlamış, onun nereye götürüldüğünü öğrenmek için acele ediyordu:

Rubashov açıkladı: TIRAŞ OLMAYA.

402 Numara duygulu bir havayla, BEN DE İŞİN BİTTİ SANMIŞTIM, diye tıklattı.

SENDEN SONRA, cevabını yapıştırdı Rubashov.

402 Numara, her zamanki gibi şükran doluydu.

HA-HA! SEN DE AZ DEĞİLSİN, YANİ...

Ne gariptir ki bu basmakalıp iltifat Rubashov'u rahatlattı. Nasıl yaşanacağını, nasıl ölüneceğini kesin kurallara bağlayan bir sınıfın üyesi olduğu için 402 Numara'ya gıpta etti. Kurallara sonuna dek bağlanabilirdi insan. Oysa kendisi gibiler için herhangi bir el kitabı yoktu, her bir şeyi ayrı ayrı çözümlemek gerekiyordu.

Ölmek için bile belirli bir davranış kuralı yoktu. Hangisi daha onurluydu peki: Sessizlik içinde ölmek mi, yoksa amaçlarının peşinde koşmayı sürdürebilmek için halk önünde kendi kendini aşağılamayı göze almak mı? Arlova'yı feda etmişti, çünkü kendisinin yaşamayı sürdürmesi devrim için daha önemliydi. Dostlarının onu inandırmak için ileri sürdükleri en belirleyici sebep bu olmuştu: İlerisi için kendi kendisini yedekte tutma görevi küçük burjuva ahlâkının gerektirdiği edimlerden daha önemliydi. Tarihin akışını değiştirmiş olanlar için bir tek görev vardı, o da var olmayı sürdürmek ve her an hazır olmak. "Benimle her istediğini yapabilirsin" demişti Arlova, o da öyle yapmıştı işte. Şimdi kendi özüne neden farklı davransındı? "Önümüzdeki on yıl çağımızın kaderini belirleyecek," demişti Ivanov da. Sırf kişisel tiksinti, bezginlik ve kendini beğenmişlik yüzünden kaçıp kurtulmayı düşünebilir miydi? Ve de, eninde sonunda 1 Numara haklıysa ne olacaktı? Ya burada, pislik, yalan ve kan ile karışık olmakla birlikte, her şeye karşın, müthiş bir geleceğin temelleri atılmaktaysa? Tarih her zaman için harcını yalanlarla, kanla, çamurla karıştıran insafsız ve acımasız bir yapı ustası olagelmemiş miydi?

Sessiz ve ölmek... Karanlığa karışıp erimek... Söylemesi kolaydı...

Rubashov birden durdu pencereden sayıldığında üçüncü kara karonun üstünde. "Ölüme sessizce git" sözcüklerini birkaç kez üst üste, yüksek sesle ve ironik, onaylamaz bir tınıyla, sanki ne kadar saçma olduklarını vurgularcasına tekrar ettiğini fark etmişti...

Ve ancak o anda kesinlikle kavradı ki, Ivanov'un önerisini reddetmek konusundaki kararı hiç de sandığı kadar sarsılmaz değildi. Ve hattâ, öneriyi reddedip sessiz sedasız çekip gitmeye başından beri ciddi bir niyeti olduğu bile kuşkuluydu.

5

Rubashov'un yaşam standardındaki düzelme devam ediyordu. On birinci günün sabahında ilk kez olarak hava almak için avluya çıkarıldı.

Yaşlı gardiyan kahvaltıdan kısa bir süre sonra onu almaya geldi, yanında berbere giderken onlara refakat eden görevli vardı. Gardiyan, o günden itibaren her gün yirmi dakika havalandırmaya çıkarılacağını bildirdi Rubashov'a. Kahvaltıdan hemen sonra avluya çıkan 'ilk grup'a dahil edilmişti. Derken kurallar listesi açıklandı: Havalandırma sırasında yanındaki ile ya da herhangi bir başka mahkûmla konuşmak yasaktı, birbirleriyle işaretleşmeleri ya da yazılı kâğıt alışverişinde bulunmaları da aynı şekilde yasaklanmıştı; kurallara uymayanların havalandırmaya çıkma ayrıcalıkları anında ellerinden alınacak; ciddi disiplinsizlik suçu saptandığında dört haftaya kadar uzayabilen karanlık hücreye kapatılma cezası uygulanacaktı. Gardiyan, Rubashov'un kapısını dışarıdan çarparak kapattı, üçü yola koyuldular. Birkaç adım sonra gardiyan durdu ve 406 Numara'nın kapısını açtı.

Kapının biraz uzağında, üniformalı görevlinin yanında

kalmış olan Rubashov, hücresinde yatağa uzanmış olan Rip Van Winkle'ın bacaklarını gördü. Ayaklarında siyah, düğmeli potinler, paçaları yıpranmış olmakla birlikte çok iyi fırçalanmış izlenimini uyandıran kareli bir pantolon vardı. Gardiyan bir kez daha ezberden, çabuk çabuk sıraladı kuralları; kareli pantolon giymiş bacaklar hafif sarsılarak yataktan yere uzandı, gözlerini kırpıştıran ufak tefek bir ihtiyarcık belirdi kapıda. Tıraş olmadığından, yüzü kırçıl kıllarla kaplıydı; afili pantolonun üstüne siyah bir yelek, gene siyah bir ceket giymişti. Zincirli bir cep saati vardı. Kapının eşiğinde durup Rubashov'u içten bir merakla gözden geçirdi, sonra ona dostça bir kısa selâm verdi. Dördü birlikte ilerlediler. Rubashov aklı yerinde olmayan bir adamla karşılaşacağını sanmıştı, ama onu görünce fikrini değiştirdi. İkide bir kaşını kaldırmasına yol açan bir tiki vardı –herhalde yıllar yılı karanlık bir hücreye kapatılmışlığının sonucuydu bu– ama gözleri cıvıl cıvıl ve çocuksu bir dostlukla doluydu. Biraz zor yürüyordu, kısa, kesin adımlar atıyor, arada bir Rubashov'a dostça bakışlar fırlatıyordu. Merdivenlerden inerlerken adamcağız birden tökezledi ve yaşlı gardiyan koluna yapışmasaydı mutlaka düşecekti. Rip Van Winkle alçak sesle birkaç sözcük mırıldandı, Rubashov ne dediğini işitemedi ama, herhalde nazikçe teşekkür ediyordu. Yaşlı gardiyan aptal aptal sırıttı. Derken, açık bir kapıdan avluya girdiler, öteki mahkûmlar ikişer ikişer dizilmiş bekliyorlardı. Görevliler avlunun ortasında toplanmışlardı, bir düdük sesi geldi ve yürüyüş başladı.

Hava açık, gökyüzü şaşılacak kadar açık maviydi; kar, kristalimsi bir ışık katmıştı ortalığa. Rubashov battaniyesini almayı unuttuğundan soğuktan titriyordu. Rip Van Winkle'ın omuzlarında yıpranmış, gri bir örtü vardı, tam avluya çıkacaklarında gardiyan tutuşturmuştu bunu eline. Rubashov'un yanında sessizce, kısa ama sert adımlar atarak yü-

rüyor, arada bir gözlerini kırpıştırarak açık mavi gökyüzüne bakıyordu: Gri örtü dizlerine kadar uzanıyor, onu bir çan gibi çevreliyordu. Rubashov kendi hücresinin penceresinin hangisi olduğunu bulup çıkardı; bütün ötekiler gibi karanlık ve kirliydi, arkasında herhangi bir şey görülmüyordu. Bir süre 402 Numara'nın penceresine baktı, ama orada da parmaklıklı, kör camdan başka bir şey görünmüyordu. 402 Numara'nın hiç havalandırma izni yoktu, berbere ya da sorguya da götürülmüyordu. Rubashov onun hücresinden çıkarıldığını hiç işitmemişti.

Avlunun çevresinde ağır adımlarla, sessiz sedasız yürüyorlardı. Rip Van Winkle'ın dudakları kırçıl kıllar arasında belli belirsiz kımıldıyordu; kendi kendine neler mırıldandığını Rubashov hemen anlayamadı, derken adamın "Kalkın, ey yeryüzünün zavallıları"nın melodisini mırıldandığını farketti. Deli olmadığı kesindi, ama hapiste geçirdiği yedi bin gece ve gündüz onu besbelli biraz tuhaflaştırmıştı. Rubashov onu yan gözle inceliyor, yirmi yıl boyunca dünyayla ilişkisinin kesilmenin ne gibi bir şey olduğunu hayal etmeye çalışıyordu. Yirmi yıl önce otomobiller pek ender görülen acayip biçimli şeylerdi; radyo yoktu ve bugünün politik önderlerinin adları bile bilinmiyordu. Hiç kimse yeni yığınsal hareketleri, müthiş siyasal depremleri, devrimci devletin sapacağı karmaşık yolları, şaşırtıcı aşamaları tahmin edemezdi. O zamanlar insanlar ütopyanın kapılarının açıldığına, insanoğlunun eşikte durduğuna inanmışlardı...

Rubashov hayal gücünü ne kadar zorlarsa zorlasın, başkalarının kafasından geçenleri okumak konusunda ne kadar deneyimli olursa olsun, yanındaki adamın kafa durumunu çözemeyeceğini anladı. Ivanov sözkonusu olduğunda, ya da 1 Numara ve hattâ tek gözlüklü imparator subayı, rahatlıkla yapabiliyordu bunu, ama Rip Van Winkle karşısında başarısızdı. Yan gözle baktı ona; yaşlı adam tam da o anda başını

ondan yana çevirmişti, gülümsüyordu, iki eliyle omzundaki battaniyeyi tutuyor, kısa adımlarla yürüyor, duyulur duyulmaz bir sesle "Kalkın, ey yeryüzünün zavallıları"nı mırıldanıyordu.

Tekrar binaya alındıklarında, tam hücresinin kapısı önünde, yaşlı adam bir kez daha ona döndü ve başıyla Rubashov'a selâm verdi; gözlerini yeniden kırpıştırdı ama bu kez anlam farklıydı: Çok korkulu ve umutsuz bir bakış. Rubashov adamın ona sesleneceğini sandı, ama gardiyan 406'nın kapısını çarparak kapamıştı bile. Rubashov kendi hücresine kapatılır kapatılmaz duvara yöneldi; ama Rip Van Winkle sesini çıkarmadı, tıklamalarını cevapsız bıraktı.

Öte yandan, onları penceresinden izlemiş olan 402 Numara, yürüyüş hakkında her şeyi, en ince ayrıntısına kadar bilmek istiyordu. Hava nasıl kokuyormuş, soğuk muymuş yoksa serin miymiş, koridorda başka mahkûmlarla karşılaşmış mı, Rip Van Winkle ile bir iki laf etme fırsatını bulmuş mu? Rubashov her soruyu sabırla yanıtladı; hiç dışarı çıkmasına izin verilmeyen 402 Numara'yla kıyaslandığında kendisini ayrıcalıklı biri gibi hissediyor, ona acıyor, neredeyse suçluluk duyuyordu.

Ertesi gün, daha ertesi gün, kahvaltıdan sonra hep aynı saatte havalandırmaya götürdüler Rubashov'u. Yürüyüş sırasındaki eşi hep Rip Van Winkle idi. Yan yana, ağır ağır, konuşmadan, ikisinin de sırtında birer battaniye, avluda daireler çizip duruyorlardı. Rubashov düşüncelere dalıyor, arada öteki mahkûmlara ya da binanın camlarına dikkatle bakıyordu; yaşlı adam ise, her gün uzayan sakalı, yumuşacık çocuksu gülümsemesiyle hep aynı şarkıyı mırıldanıyordu.

Ortak üçüncü yürüyüşlerine kadar bir tek kelime konuşmamışlardı. Oysa Rubashov görevlilerin sessizlik kuralını

ciddi bir biçimde uygulamadıklarını, gruptaki öteki çiftlerin neredeyse sürekli konuştuklarını fark etmişti. Gözlerini dimdik ileriye doğru dikerek, Rubashov'un da iyi bildiği hapishane tekniği ile, dudaklarını hemen hemen hiç kıpırdatmadan yapıyorlardı bunu.

Üçüncü gün, Rubashov küçük bloknotunu ve kurşun kalemini de yanına almıştı. Bloknot ceketinin sol cebinden görünüyordu. On dakika kadar sonra yaşlı adam bunu fark etti; gözleri ışıldadı. Gizlice avlunun ortasında duran görevlilere baktı, onlar kendi aralarında hararetli bir tartışmaya dalmışlar, mahkûmlarla ilgilenmiyor görünüyorlardı; bunun üzerine uzanıp Rubashov'un cebinden defterle kalemi kaptı ve çan benzeri battaniyenin altında bir şeyler çiziktirmeye koyuldu. İşini çabucak bitirdi, sayfayı yırtıp Rubashov'un eline sıkıştırdı; defterle kalem hâlâ ondaydı ve çiziktirmeye devam etti. Görevlilerin onlarla ilgilenmediğini bir kez daha kontrol ettikten sonra, Rubashov elindeki sayfaya baktı. Yazılı hiçbir şey yoktu, bir çizimdi bu: İçinde bulundukları ülkenin coğrafi haritası, insanı hayrete düşürecek bir doğrulukla çizilmişti. Belli başlı kentler, dağlar ve ırmaklar gösterilmiş, en ortaya da bir bayrak kondurulmuştu: Devrimin simgesini taşıyan bir bayrak.

Bir turu daha yarıladıklarında, 406 Numara bir sayfa daha yırtıp Rubashov'un eline tutuşturdu. Bunda da aynı çizim vardı, devrimci ülkenin kusursuz bir haritası. 406 Numara ona gülümseyerek bakıyor, tepkisini bekliyordu. Bu bakış karşısında biraz şaşaladı, takdirini ifade etmek amacıyla bir şeyler mırıldandı. Yaşlı adam ona göz kırptı:

"Gözüm kapalı da yapabilirim," dedi.

Rubashov kafasını salladı.

Yaşlı adam gülümsemeyi sürdürerek, "İnanmıyorsunuz ama," dedi, "tam yirmi yıldır bunu çalışıyorum."

Kısaca görevlilere baktı, gözlerini kapadı, yürüyüş ritmini

hiç aksatmadan, battaniyenin altında yeni bir sayfayı çiziktirmeye koyuldu. Gözleri sıkı sıkıya kapalıydı, çenesini ileri doğru uzatmıştı, kör bir adam gibi ilerliyordu. Rubashov endişeyle görevlilerden yana baktı; yaşlı adamın tökezleyeceğinden ya da sıradan çıkacağından korkuyordu. Ama bir yarı tur daha tamamlandığında çizim de bitmişti. Çizgiler ötekilerden az biraz daha titrekti ama onlar kadar doğruydu, yalnızca ülkenin ortasındaki bayrakta görülen simge orantısız olarak büyüktü.

"Şimdi inandınız mı?" diye fısıldadı 406 Numara ve mutlu bir gülümsemeyle baktı ona. Rubashov başını salladı. Derken yaşlı adamın yüzü karardı; Rubashov hücresine her kapatıldığında içinde beliren korkulu anlamı adamın ifadesinde tanıdı.

Adam yeniden fısıldadı: "Elden bir şey gelmez, yanlış trene bindirdiler beni."

"Nasıl yani?" diye sordu Rubashov.

Rip Van Winkle'ın yüzünde sevecen ama hüzünlü bir gülümseme belirdi.

"Ülkemden ayrılırken beni yanlış tren istasyonuna götürdüler," dedi. "Fark etmedim sanıyorlar. Bildiğimi kimseye söylemeyin" ve göz kırparak başıyla görevlilere doğru bir işaret yaptı.

Rubashov gene başını salladı. Çok geçmeden yürüyüşün sona erdiğini belirten düdük çaldı.

Tam kapıdan içeri girerlerken bir an daha gözlerden uzak kaldılar. 406 Numara'nın gözleri yeniden dostça ışıldadı:

"Belki sizin de başınıza aynı şey gelmiştir," dedi Rubashov'a sempatiyle.

Rubashov başını salladı.

"Umutsuzluğa kapılmamak gerek. Bir gün nasıl olsa varacağız oraya..." dedi Rip Van Winkle Rubashov'un elindeki haritayı işaret ederek.

Ve bloknot ile kurşun kalemi Rubashov'un cebine soktu. Merdivenleri çıkarken hep o şarkıyı mırıldanıyordu.

6

Rubashov, Ivanov'un verdiği mühletin sona ermesinden bir gün önce, akşam yemeği dağıtıldığı sırada, ortalıkta farklı bir havanın dolaştığını hissetti. Bunun nedenini açıklayamadı; yemekleri her zamanki rutine göre kepçeliyorlardı, yemek borusunun melankolik sesi her zamanki saatte duyulmuştu, gene de havada alışılmadık bir gerginlik varmış gibi geldi Rubashov'a. Belki de hademelerden biri ona her zamankinden daha anlamlı bakmıştı; belki de yaşlı gardiyanın sesinde dikkat çekici bir alt tını vardı. Rubashov ne olduğunu çıkartamıyordu, ama bir türlü çalışamıyordu; gerilimi kendi sinirlerinde hissediyordu, hani romatizmalılar bir fırtınanın kopacağını önceden hissederler ya, işte öyle.

'Son boru' da çalınıp bittikten sonra, koridoru dikizledi; voltaj düşüklüğü yüzünden elektrik lambalarının güçsüz ışığı, taşların üstüne solgun ışık veriyordu; koridorun sessizliği o güne kadar hiç olmadığı kadar umutsuz ve kesindi. Rubashov yatağına uzandı, tekrar ayağa kalktı, birkaç satır yazmaya zorladı kendini, sigarasını söndürüp bir yenisini yaktı. Pencereden avluya baktı; kar erimeye başlamıştı, yumuşak ve pis görünüyordu, gökyüzü bulutluydu; tam karşısındaki duvarın üstünde, bir nöbetçi, omzunda tüfeğiyle bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Gözetleme deliğinden bir kez daha koridora baktı: Sessizlik, ıssızlık ve elektrik ışığı.

Geç saatte âdeti olmadığı halde 402 Numara'yla konuşma girişiminde bulundu. UYUYOR MUSUN? diye tıklattı.

Bir süre yanıt gelmedi, Rubashov düş kırıklığı içinde bek-

ledi. Derken, her zamankinden daha alçak ve ağır vuruşlar geldi:

HAYIR. SEN DE HİSSETTİN Mİ?

NEYİ HİSSEDECEĞİM? diye sordu Rubashov. Yatağına uzanmış derin derin soluyor, gözlüğünün kenarıyla tıklatıyordu.

Bir kez daha durakladı 402 Numara. Sonra o kadar yumuşak vuruşlarla cevap verdi ki, sanki fısıldıyordu:

SEN İYİSİ Mİ UYUMANA BAK...

Rubashov yatağın üstünde hiç kımıldamadan yatıyordu ve 402 Numara'nın böylesine babacan bir tınıyla konuşmasından utandı. Karanlıkta sırtüstü uzandığı yerden, hafifçe kaldırdığı elinde duvara yakın tuttuğu gözlüğüne baktı. Dışarıdaki sessizlik o kadar derindi ki, kulaklarında uğuldadığını işitebiliyordu. Derken duvardan yeniden ses geldi:

NE GARİP... HEMEN HİSSETTİN SEN DE...

NEYİ HİSSETMİŞİM? AÇIKLA! diye tıklattı Rubashov yerinde doğrularak.

402 Numara düşünüyormuşçasına kısaca durakladıktan sonra tıkladı:

BU GECE POLİTİK AYRILIKLARIN HESABI VERİLECEK...

Rubashov anlamıştı. Karanlıkta duvara yaslanmış halde lafın devamını bekliyordu. Ama 402 Numara tıklamayı kesmişti. Bir süre sonra Rubashov sormak zorunda kaldı:

İNFAZLAR MI?

EVET, dedi 402 kısaca.

NEREDEN BİLİYORSUN?

TAVŞANDUDAK'TAN.

SAAT KAÇTA?

BİLMİYORUM. Ve bir duraklamadan sonra: YAKINDA.

İSİMLERİNİ BİLİYOR MUSUN?

HAYIR. diye yanıtladı 402 Numara ve gene kısa bir durak-

lamadan sonra ekledi: SENİN GİBİLERDEN. POLİTİK GÖRÜŞ AYRILIKLARI.

Rubashov yeniden uzandı, bekledi. Bir süre sonra gözlüğünü taktı ve kolu ensesinin altında kıpırtısız kaldı. Dışarıdan hiçbir şey duyulmuyordu, binanın içindeki her hareketin üstü örtülmüş, karanlıkta donmuştu.

Rubashov hiçbir idama tanık olmamıştı, kendisininkine tanık olmasına ramak kalmıştı gerçi ama, o da iç savaş sırasındaydı. Aynı şeyin normal durumlarda bir rutinin parçası olarak nasıl olabileceğini bir türlü gözlerinin önüne getiremiyordu. İnfazların genellikle geceleri bodrum katlarında yapıldığını, suçlunun ensesinden kurşunlanarak öldürüldüğünü şuradan buradan duymuştu ama, ayrıntılarını hiç bilmiyordu. Parti'de ölüm herhangi bir esrar ya da romantik bir yan taşımazdı. Yalnızca hesaba katılması gereken mantıksal bir sonuç olarak görülen biraz soyut bir kavramdı. Ayrıca ölümden çok ender söz edilir, "idam" sözcüğü ise hemen hemen hiç kullanılmazdı. Resmî adı "fiziksel tasfiye" idi. Aynı şekilde, "fiziksel tasfiye" ibaresi yalnızca bir tek somut düşünce getirirdi akla: Politik etkinliğin sona ermesi. Esas ölüm olayı, teknik bir ayrıntı olup özel ilgi uyandıracak bir yanı yoktu; ölüm mantıksal bir denklemin bir öğesi olarak her türlü gövdesel mahremiyetten soyutlanmış oluyordu böylece.

Rubashov gözlük camlarının arkasından karanlığa bakıyordu. Süreç başlamış mıydı? Yoksa daha ileriki bir saatte mi başlayacaktı? Ayakkabı ve çoraplarını çıkarmıştı, battaniyenin öteki ucunda, karanlığın içinde solgun ve dik duruyordu çıplak ayakları. Sessizlik gittikçe daha da koyulaşıyor, doğallıktan uzaklaşıyordu. Normalde rahatlatıcı olan bir gürültü yokluğu değildi bu; her türlü sesi içine çekip yutan, örtüp sarmalayan bir sessizlikti; gerilmiş bir davul derisi gibi vınlayan bir sessizlikti. Rubashov gözlerini kendi

çıplak ayaklarına dikmişti ve parmaklarını ağır ağır oynattı. Görüntü grotesk ve ürkünçtü, sanki beyaz ayakların kendilerine özgü bir yaşamı varmış gibi. Kendi gövdesini alışılmadık bir yoğunlukla hissediyordu, battaniyenin bacaklarına ılık dokunuşunu, elinin ensesine yaptığı baskıyı ayrı ayrı duyumsuyordu. 'Fiziksel tasfiye' nerede gerçekleşecekti? Alt katlarda bir yerde, berberin çalıştığı odanın ötesindeki merdivenlerin altında olabileceğine değin belli belirsiz bir düşüncesi vardı. Gletkin'in tabanca kemerinin deri kokusunu duydu, üniformasının kırış kırış sesini işitti sanki. Kurbanına ne derdi acaba? "Yüzünü duvara dön" mü? "Lütfen" sözcüğünü de ekler miydi? Yoksa, "Korkma, canın yanmayacak..." gibisinden bir şey mi? Belki de daha koridorda yürürlerken, hiç uyarmadan, arkadan vuruyordu, ama kurbanı ikide bir arkasına bakıyor olmalıydı. Kim bilir, tabancasını yeninin içinde saklı tutuyor olabilirdi, dişçilerin aletlerini sakladıkları gibi. Belki de başka tanıklar olacaktı. Onlar neye benziyorlardı? Vurulan kişi öne doğru mu düşerdi, arkaya doğru mu? Son bir çığlık atar mıydı? Belki de hemen ölmesini sağlamak için ikinci bir kurşun sıkılması gerekliydi.

Rubashov ayak parmaklarını seyrederek sigarasını içiyordu. Sessizlik öylesine aşırıydı ki, yanan sigara kâğıdının hışırtısı duyuluyordu. Derin bir soluk çekti sigarasından. Saçmalık, dedi kendi kendine. Ucuz roman. Aslında, "fiziksel tasfiye"nin teknik gerçekliğine hiçbir zaman inanmamıştı. Bir soyutlamaydı ölüm, özellikle insanın kendi ölümü. Bir ihtimal, her şey olup bitmişti bile ve olup bitmiş bir şeyin gerçekliği yoktu. Her taraf karanlık ve sessizdi, 402 Numara tıklamayı çoktan kesmişti.

Dışarıda birinin çığlık atıp doğal olmayan bu sessizliği yırtmasını diledi. Burnunu çekti ve bir süreden beri Arlova'nın kokusunu soluduğunu fark etti. Sigarasında bi-

le onun kokusu vardı; çantasında deri bir tabaka taşırdı ve içinden çıkan her sigarada onun pudrasının kokusu olurdu... Sessizlik inatla sürüyordu. Arada bir kıpırdadığında ranzanın çatırtısı duyuluyordu yalnızca.

Rubashov tam yerinden kalkıp bir sigara daha yakmayı düşünüyordu ki, duvarda tıklamadan da hafif bir tıkırtı belirdi. GELİYORLAR, dedi tıkırtı.

Rubashov dinledi. Nabzının şakaklarında çekiç gibi atmasından başka bir şey işitemedi. Bekledi. Sessizlik koyulaştı. Gözlüğünü çıkarıp duvarı tıklattı.

HİÇBİR ŞEY DUYMUYORUM...

Bir süre cevap gelmedi 402 Numara'dan. Sonra birden, yüksek sesli ve keskin tıklamalar geldi.

380 NUMARA. HABERİ İLET.

Rubashov yerinden fırladı. Anlamıştı: Haber on bir hücre geriden, 380 Numara'nın komşuları tarafından iletilmişti. 380 ile 402 numara arasındaki hücrelerde bulunanlar sessiz karanlığın içinde sesli bir bayrak yarışı oluşturmuşlardı. Hepsi kendi dört duvarları arasında kilitlenmiş ve korumasızdılar, onların dayanışma biçimiydi bu. Rubashov ranzasından atlayıp karşı duvara koşturdu çıplak ayakla, kovanın yanında dikilip 406 Numara'ya haber saldı:

DİKKAT. 380 NUMARA İDAM EDİLMEK ÜZERE. MESAJI İLET.

Kulak kabarttı. Kovadan pis kokular yükseliyordu, bu pis kokular Arlova'nın kokusunun yerini almıştı. Cevap gelmedi. Rubashov koşturarak karşı duvara yanaştı. Bu kez gözlüğü ile değil, yumruğuyla tıklattı:

380 NUMARA KİM?

Gene cevap gelmedi. Rubashov, 402'nin de kendisi gibi bir duvardan ötekine sarkaç gibi gidip geldiğini tahmin etti. Öte yandaki on bir hücrede bulunanların hepsi, çıplak ayakla, sessiz sedasız, duvarlar arasında koşturup duruyorlardı.

Derken 402 Numara bir kez daha kendi duvarına yanaştı ve haberi verdi:

ŞİMDİ KARARI OKUYORLAR ONA. İLET.

Rubashov bir önceki sorusunu yineledi:

O KİM?

Ama 402 Numara gene uzaklaşmıştı. Mesajı Rip Van Winkle'e ulaştırmak boşunaydı, gene de kovanın oradaki duvara yanaştı Rubashov ve tıklama görevini yerine getirdi; bu görev duygusu bilinçli bir şey değildi, sanki zincirin koparılmaması gerekiyordu. Kovaya her yaklaştığında midesi bulanıyordu. Bir kez daha ranzasına koşup bekledi. Dışarıdan en ufak bir ses gelmiyordu hâlâ. Yalnızca duvarın tıkırtısı sürüyordu:

BAĞIRIYOR. YARDIM İSTİYOR.

BAĞIRIYOR. YARDIM İSTİYOR, diye 406 Numara'ya tıklattı Rubashov. Gene kulak kabarttı. Gene bir şey işitemedi. Kovanın yanına bir kez daha yaklaşırsa kusacağından korkuyordu Rubashov.

ONU GETİRİYORLAR. ÇIĞLIKLAR ATIYOR. DEBELENİYOR. İLET.

ADI NE? diye daha 402 cümlesini tamamlamadan hızla tıklattı Rubashov. Bu kez cevap aldı:

BOGROV. MUHALİF. İLET.

Birden Rubashov'un dizlerinin bağı kesildi. Mesajı 406 Numara'ya tıklatırken duvara yaslanmak zorunda kaldı:

MICHAEL BOGROV. POTEMKİN ZIRHLISININ ESKİ TAYFALARINDAN. DOĞU YAKASI DONANMASININ KUMANDANI. İLK DEVRİM MADALYASI SAHİBİ. İDAMA GÖTÜRÜLÜYOR.

Alnında biriken terleri sildi, kovaya kustu ve mesajını noktaladı:

HABERİ İLET.

Bogrov'un ayrıntılı görüntüsünü gözlerinde canlandıramı-

yordu, ama onun devâsâ gövdesinin siluetini, nereye koyacağını bilemediği uzun, beceriksiz kollarını, hafif kalkık burunlu ablak yüzündeki çilleri görebiliyordu. 1905'ten sonra, sürgünde aynı odayı paylaşmışlardı. Rubashov ona okuma yazmayı, tarihsel düşüncenin temellerini öğretmişti. O gün bugündür, nerede olursa olsun, yılda iki kez ondan el yazısı ile yazılmış bir mektup alırdı Rubashov. Son satırlar hiç değişmezdi: "Mezara kadar sadık dostun, yoldaşın, Bogrov."

GELİYORLAR!

402 Numara öylesine hızlı, öylesine yüksek sesle tıklamıştı ki; hâlâ kovanın başında, kafası duvara dayalı duran Rubashov onu hücrenin öte yanından duyabildi:

GÖZETLEME DELİĞİNİN ÖNÜNDE DUR. KAPIYI YUMRUKLA. TRAMPET. İLET.

Rubashov'un gövdesi dikleşti, gerildi. Mesajı 406 Numara'ya tıklattı: GÖZETLEME DELİĞİNİN ÖNÜNDE DUR. TRAMPET. İLET. Ve karanlık hücreyi katederek kapıya ulaştı, kulak kabarttı. Her yan eskisi kadar sessizdi.

Birkaç saniye geçmeden duvar tıkırdadı: ŞİMDİ.

Koridor boyunca, pes perdeden, boğuk ama ritmik bir trampet mırıltısı uzayıp geldi. Tıklama değildi bu, yumruklama da değildi: 380 ile 402 numaralı hücreler boyunca dizilmiş adamların oluşturduğu akustik zincirde insanlar karanlıkta bir şeref duruşunun nöbetçileri gibi kapılarının ardında durmuş, parmaklarıyla vurarak, resmî geçitlerde duyulan trampet gümbürtüsüne inanılmaz ölçüde benzeyen, ama boğuk bir ses yürütüyorlardı. Gözü gözetleme deliğine yapışık duran Rubashov da, her iki eliyle ritmik olarak beton kapıya vurarak onlara katıldı ve bu boğuk dalganın kendi sağından, 406 Numara'yı da içine alıp daha ötelere geçtiğini büyük bir şaşkınlıkla algıladı. Demek Rip Van Winkle de anlamıştı, o da vurduğuna göre. Rubashov sol yandan, kendi görüş alanının sınırlarının epey ötesinden, ray üze-

rinde sürülerek açılan demir kaplarının sesini duydu. Soldan gelen trampet vuruşu hafifçe yükseldi; Rubashov özel hücrelerle normal hücreleri birbirinden ayıran demir kapının açıldığını anladı. Bir tomar anahtar şıngırdadı, demir kapı yeniden kapandı; derken yaklaşan adım sesleri, düzgün adımların yanı sıra taşlar üzerinde kayan, tökezleyen ayakların sesi... Soldan gelen trampet vuruşları bir dalga halinde yükseldi, boğuk bir kreşendoya doğru kesintisiz arttı. Rubashov'un 401 ile 407 Numaralar arasında kalan görüş alanı hâlâ boştu. Ayak kayması ve gıcırdama sesleri hızla yaklaşıyordu, bu kez inlemeler, bir çocuğunkini andıran titrek, ağlamaklı sızlanmalar da işitti. Adımlar sıklaştı, sol yandaki vuruşlar hafifçe azalırken sağ yandakiler yükseldi.

Rubashov ritmik vuruşlarını sürdürdü. Yavaş yavaş zaman ve mekân algılamasını yitirdi, yalnızca Afrika tamtamlarını andıran içi boş uğultuyu duyuyordu; sanki demir parmaklıkların arkasında durmuş bağırlarını yumruklayan bir sürü orangutan dizilmişti koridora. Vuruşların ritmine uygun olarak ayak parmaklarının ucunda bir yükseliyor, bir iniyor, gözünü delikten ayırmıyordu. Her zamanki heyetten, sarımtrak elektrik ışığından, 401 ile 407 Numaralar arasındaki demir kapılardan başka bir şey yoktu görülecek. Gene de trampet sesleri yükseldi, inlemeler ve sürüklemeye benzeyen sesler yaklaştı. Birdenbire görüş alanına gölgemsi insan görüntüleri girdi: Oradaydılar. Rubashov ritmik vuruşunu kesti, dikkatle baktı. Bir iki saniye sonra geçip gitmişlerdi.

O bir iki saniye içinde gördükleri Rubashov'un belleğine kazındı. İki karanlık insan gölgesi, ikisi de üniformalı, iri yarı, çizgileri belirsiz ve aralarında, koltukaltlarından tutarak sürükledikleri üçüncü bir kişi. Bir kukla kadar gergin vücudu sanki ipleri salıverilmişcesine gevşekti aynı zamanda. Bıraktıkları anda boylu boyunca yere seriliverecek gibiydi, ba-

şı yere dönük, karnı yere doğru kavislenmişti. Bacakları arkasında sürünüyordu, Rubashov'un daha önce duyduğu gıcırdama sesleri, taşlar üstünde sürünen ayakkabıların burunlarından geliyordu. Uzun, beyazımsı saçlar yere bakan yüzün yanlarından sarkıyordu, ağız açıktı. Yüzde ter damlacıkları parlıyor, ağızdan çeneye doğru ince salyalar akıyordu. Onu koridorun sağ yanına doğru, Rubashov'un görüş alanının dışına sürüklediklerinde, inlemeler, sızlanmalar yavaş yavaş uzaklaştı, kulaklarına ancak üç belirli ünlünün yankıları ulaşıyordu artık: "u-a-o". Ama koridorun sonundaki, tam berber dükkânının oradaki köşeyi dönerlerken, Bogrov iki kez avaz avaz bağırdı ve bu sefer Rubashov yalnızca ünlüleri değil, tüm kelimeyi işitebildi; kendi adıydı işittiği, açık ve seçik bir şekilde, Ru-ba-shov.

Sonra, sanki bir işaret verilmişmiş gibi, tüm sesler kesildi. Elektrik lambaları her zamanki gibi yanıyordu, koridor her zamanki gibi boştu. Yalnızca 406 Numara'nın duvarı tıklıyordu:

KAKIN, EY YERYÜZÜNÜN ZAVALLILARI.

Rubashov yatağının üzerinde uzanmıştı gene ama oraya ne zaman vardığından habersizdi. Trampet sesleri hâlâ kulağında uğulduyordu ama çevredeki sessizlik gerçek bir sessizlikti artık, bomboş, rahat. 402 Numara uykuya dalmıştı herhalde. Bogrov ya da ondan geriye kalmış olan şey şimdiye kadar ölmüş olmalıydı.

"Rubashov, Rubashov..." O son çığlık hiç silinmeyecekti ses belleğinden. Görsel imge daha bulanıktı. Bir iki saniye içinde görüş alanından geçip giden, bacakları arkadan sürüklenen, ıslak suratlı, kuklamsı görüntü ile Bogrov'u bağdaştırmak hâlâ çok zordu. Ak saçları ancak o anda hatırladı. Bogrov'a neler yapmışlardı? O dinç denizciye neler yapmışlardı ki, gırtlağından o ağlamaklı çocuk sesini çıkartabilmiş-

lerdi? Koridor boyunca sürüklendiğinde Arlova da böyle ağlayıp sızlamış mıydı?

Rubashov doğruldu, ardında 402 Numara'nın uyuduğu duvara alnını dayadı; gene kusmaktan korkuyordu. O ana dek Arlova'nın ölümünü böyle ayrıntılı düşünmemişti hiç. O olayı her zaman soyut bir biçimde algılamıştı; içinde hep aşırı bir tedirginlik duymuştu ama, kendi davranışının mantıksal doğruluğundan şüphelenmemişti. Şimdiyse, mide bulantısı karnında kabarır, alnını ter içinde bırakırken, o zamana kadarki düşünce biçimi deliliğin ta kendisiymiş gibi geliyordu. Bogrov'un perişan inlemeleri mantık denkleminin dengesini bozmuştu. O ana dek Arlova bu denklemin bir verisiydi, hem de varılacak sonucun büyüklüğü yanında epey küçük kalan bir veri. Oysa şimdi denklem geçerliliğini yitirmişti. Arlova'nın bacaklarının ucunda sürüklenen uzun topuklu ayakkabılarının imgesi matematiksel dengeyi yok etmişti. Önemsiz veri, ölçülemeyecek kadar büyümüş, mutlağın kendisine dönüşmüştü. Bogrov'un inlemeleri, adını haykıran sesin insan sesine hiç benzememesi, kapılardan yükselen boğuk trampet gürlemesi... Kulağı bunlarla doluydu şimdi; bunlar aklın cılız sesini örtüyordu, dalgalar boğulan bir insanın gırtlak gurultularını nasıl örterse.

Öylesine bitkindi ki, oturduğu yerde uyuyakaldı Rubashov; başı duvara yaslı, hâlâ burnuna takılı duran gözlüklerinin ardında gözleri kapalıydı.

7

Uykusu arasında inledi; ilk tutuklanışının rüyasını görüyordu bir kez daha; yatağın kıyısından sarkmış olan eli, sabahlığının kolunu arandı; kafasına inecek darbeyi bekledi, ama darbe gelmedi.

Uyandı, çünkü birdenbire hücresinin elektriği yanmıştı. Başucuna biri dikilmiş ona bakıyordu. Rubashov olsun olsun on beş dakika kadar uyumuştu ama, o rüyayı gördüğünde kendini toparlaması hep birkaç dakika sürerdi. Parlak ışık gözlerini kamaştırdı, kafasında ağır ağır birtakım olasılıklar sıralandı her zamanki gibi, sanki bilinçsiz bir ritüel yineleniyordu. Bir hücredeydi, ama düşman bir ülkede değildi; onu yalnızca rüyasında görmüştü. Demek oluyor ki özgürdü; ama 1 Numara'nın renkli fotoğrafı yoktu duvarda, ayrıca az ötede bir kova duruyordu. Üstelik, yanıbaşında dikilmiş duran adam Ivanov'du ve yüzüne yüzüne sigara dumanı üflüyordu. Bu da mı rüyaydı yoksa? Hayır, Ivanov gerçekti, kova gerçekti. Kendi ülkesindeydi ama burası bir düşman ülkesine dönüşmüştü ve Ivanov, eski dostuydu ama artık o da düşmanı olmuştu. Arlova'nın sızlanmaları da rüya değildi. Yo, hayır, kapısının önünden balmumundan bir kukla gibi sürükleyip götürdükleri kişi Arlova değil, Bogrov'du gerçekte. Yoldaş Bogrov, sapına kadar sadık dost, onun adını haykırmıştı; rüya değildi bu. Öte yandan, vaktiyle Arlova ne demişti: "Benimle ne istersen yapabilirsin..."

"Hasta mısın?" diye sordu Ivanov.

Işığın kamaştırdığı gözlerini kırpıştırdı Rubashov ona bakarken. "Sabahlığımı verir misin?" dedi.

Ivanov ona dikkatle bakıyordu. Rubashov'un yüzünün sağ tarafı şişmişti. "Kanyak ister misin?" diye sordu Ivanov ve yanıt beklerken gözetleme deliğine doğru topalladı, koridora bir şeyler seslendi. Rubashov kırpıştırmayı sürdürdüğü gözleriyle onu izledi. Sersemliği bir türlü geçmiyordu. Uyanmıştı ama her şeyi bir is bulutunun ardından görüyor, boğuk işitiyordu.

"Seni de mi tutukladılar?" diye sordu.

Ivanov alçak sesle, "Hayır," dedi. "Seni görmeye geldim. Galiba ateşin var."

Rubashov, "Bana bir sigara ver," dedi. Bir iki derin nefes çektikten sonra görüşü biraz düzeldi. Yeniden yatağa uzandı, tavana bakarak sigara içmeyi sürdürdü. Hücrenin kapısı açıldı; gardiyan bir şişe kanyak ile bir bardak getirdi. Bu kez gelen yaşlı adam değil, üniformalı, zayıf, gözlükleri metal çerçeveli bir gençti. Ivanov'a selâm çaktıktan sonra şişe ile bardağı eline tutuşturdu, kapıyı dışarıdan kapatıp gitti. Koridorda uzaklaşan ayak sesleri duyuldu.

Ivanov yatağın kıyısına oturarak bardağı doldurdu. "İç hadi," dedi. Rubashov bardağı bir dikişte boşalttı. Kafasının içindeki sis dağıldı, olaylar ve insanlar –ilk ve ikinci hapisliği, Arlova, Bogrov, Ivanov– zaman ve uzam içinde bir sıraya girdi.

"Sancın var mı?" diye sordu Ivanov.

Rubashov, "Hayır," dedi. Hâlâ anlayamadığı tek şey, Ivanov'un bu hücrede ne aradığıydı.

"Yanağın çok kötü şişmiş. Herhalde ateşin de var."

Rubashov ayağa kalktı, gözetleme deliğinden koridora baktı, boş olduğunu gördü, kafasını iyice toparlayıncaya dek hücrenin içinde aşağı yukarı birkaç kez yürüdü. Sonra, yatağın ayak ucunda oturmuş sigarasının dumanını halka halka üfleyen Ivanov'un önünde durdu.

"Burada ne arıyorsun?" diye sordu.

"Seninle konuşmak istiyorum. Hadi tekrar uzan, biraz daha kanyak iç."

Rubashov gözlüğünün ardından ironik bir bakış fırlattı ona. "Şu ana kadar senin iyi niyetli davrandığına inanmaya çalışıyordum," dedi. "Ama artık hayvanın biri olduğunu anladım. Defol git buradan."

Ivanov kımıldamadı bile. "Bu iddianın nedenlerini açıklamak lütfunda bulunur musun?" dedi.

Rubashov hücresini 406 Numara'dan ayıran duvara yaslandı, sakin sakin sigarasını içen Ivanov'a tepeden baktı.

"Madde bir: Bogrov ile olan dostluğumu biliyordun. Dolayısıyla Bogrov'un –ya da ondan geri kalan şeyin– son yolculuğunda benim hücremin önünden geçirilmesini sağlıyordun, hatırlatma kabilinden. Bu sahneyi kaçırmamam için tüm önlemleri alıyorsun: Onun idam edileceği önceden, çaktırılmadan sızdırılıyor, duvar iletişimiyle haberin bana ulaşacağı öngörülüyor, ki nitekim öyle oluyor. Gösteriyi düzenleyenin ikinci bir inceliği ise benim burada olduğumu Bogrov'a, son anda, tam köşeyi dönmeden bildirmek... Bu bilginin onda son bir şok ve sesli bir tepki yaratacağı da öngörülmüş, ki bu da aynen gerçekleşiyor. Bunların hepsi beni depresyona sürüklesin diye hesaplanmış. Ve en karanlık anımda, yoldaş Ivanov, kolunun altında bir şişe kanyak ile, bir kurtarıcı gibi yetişiyor. Bunu dokunaklı bir barışma sahnesi izliyor, birbirimize sarılıyoruz, gözlerimiz dolarak savaş anılarını tazeliyoruz, bu arada, çarçabuk, ben itirafnamemi imzalıyorum. Derken yorgun mahkûm derin bir uykuya dalıyor, yoldaş Ivanov, cebinde imzalı ifade metniyle ayaklarının ucuna basarak olay mahallini terk ediyor ve birkaç gün geçmeden terfi ediyor... Şimdi lütfen çık git artık."

Ivanov gene kımıldamadı. Havaya duman üfledi, gülümsedi, altın dişleri göründü. "Gerçekten bu kadar ilkel bir kafam olduğunu mu düşünüyordun?" diye sordu. "Ya da, daha doğrusu, bu kadar kötü bir ruhbilimci olduğuma inanabilir misin?"

Rubashov omzunu silkti. "Bu numaralarınız midemi bulandırıyor," dedi. "Seni buradan dışarı atamam. Eğer içinde şu kadarcık bir insanlık kaldıysa, beni bundan böyle rahat bırakırsın. Hepinizden ne kadar tiksindiğimi hayal bile edemezsin."

Ivanov bardağı yerden aldı, doldurdu ve içti. "Şöyle bir anlaşma öneriyorum," dedi. "Sözümü kesmeden beş dakika

konuşmama izin ver ve dediklerimi can kulağıyla dinle. Ondan sonra hâlâ gitmemi istiyorsan, kalkar giderim."

"Dinliyorum." Ivanov'un karşısındaki duvara yaslanmış duran Rubashov saatine bir göz attı.

"Bir kere, içinde herhangi bir şüphe ya da umut kaldıysa eğer, Bogrov'un vurularak idam edildiğini doğruluyorum. İkincisi: Birkaç aydır hapiste bulunuyordu ve son birkaç gün işkenceye tâbi tutuldu. Bunu açık duruşma sırasında söylersen ve hattâ komşularına tıklarsan bile, benim işim bitmiş olur, bilesin. Bogrov'a neden işkence yapıldığının sebeplerini sonra konuşuruz. Üçüncüsü: Senin hücrenin önünden geçirilmesi ve burada olduğunun ona söylenmesi, evet, kasten yapılmış bir şey. Dördüncüsü: Senin deyişince bu iğrenç numara benim tarafımdan değil, verdiğim talimata özellikle karşı çıkan meslektaşım Gletkin tarafından düzenlendi."

Sustu. Duvara yaslanmış duran Rubashov hiçbir şey demedi.

Ivanov devam etti: "Ben hiçbir zaman böyle bir hata yapmazdım. Senin duygularını sakındığımdan değil, kişisel taktiklerime aykırı olduğu için ve senin ruhsal yapını iyi bildiğimden. Son zamanlarda birtakım insancıl değerlere ve benzer duygusallıklara fazlaca eğilimin olduğunun farkındayım. Ayrıca Arlova hikâyesini hâlâ hazmedebilmiş değilsin. Bogrov ile ilgili sahne ancak senin depresyonunu ve ahlâkî eğilimlerini yoğunlaştıracaktı, besbelliydi bu; ancak Gletkin gibi ruh hallerinden hiç anlamayan bir salak yapabilirdi böyle bir hatayı. Bu Gletkin son on gündür başımın etini yiyor, sana "sert" uygulamalar yapılması konusunda. Çünkü, bir kere senden hiç hoşlanmıyor – çoraplarındaki delikleri burnuna soktuğun için; ayrıca, köylüleri yola getirmekten başka bir şey bilmez... Bogrov olayının açıklığa kavuştuğunu umarım. Kanyağı getirtmeme gelince... Buraya girdiğimde aklın tam olarak başında olmadığı içindi. Seni sarhoş

etmek benim işime gelmez. Seni birtakım ruhsal şoklara sürüklemek de işime gelmez. Bütün bunlar senin ahlâksal heyecanını artırmaktan başka bir işe yaramaz. Oysa bana gereken senin ayık, uyanık ve mantıklı olman. Ancak durumunu sakin sakin düşünüp sonuca varman benim çıkarlarıma uygun olabilir. Çünkü her şeyi nihai sonuçlarına dek düşünüp irdelediğinde, işte o zaman ve yalnızca o zaman boyun eğeceksin..."

Rubashov omuzlarını silkti, ama daha ağzını açamadan Ivanov sözlerini sürdürdü:

"Biliyorum, şu anda boyun eğmeyeceğinden eminsin. Bir tek soruma cevap ver: *Eğer* boyun eğmenin mantıksal gerekliliğine ve nesnel doğruluğuna inanacak olursan, o zaman bunu yapar mısın?"

Rubashov hemen karşılık vermedi. Konuşmanın kendisine hiç de yararlı olmayacak bir yönde ilerlediğini belli belirsiz anlıyordu. Aradan beş dakika geçmişti ve o Ivanov'u dışarı atmamıştı. Başlı başına bu bile Bogrov'a yapılmış bir ihanet gibi geliyordu ona ve Arlova'ya ve de Richard ile Küçük Loewy'e.

"Git artık," dedi Ivanov'a. "Boşuna uğraşıyorsun." Bir süredir Ivanov'un önünde, hücre boyunca gidip gelmekte olduğunu ancak o an fark etti.

Ivanov yerinden kalkmadı. "Sesinin tonundan anlıyorum ki," dedi, "Bogrov olayında benim oynadığım rol hakkında yanıldığının artık farkındasın. O zaman neden gitmemi istiyorsun? Neden soruma yanıt vermiyorsun?.." Öne doğru hafifçe eğildi, alaycı gözlerle Rubashov'un yüzüne baktı, sonra ağır ağır, her sözcüğün üstüne basarak şöyle dedi: "*Çünkü benden korkuyorsun.* Çünkü benim düşünce ve tartışma tarzım seninkinin aynısı, kendi kafanın içindeki yankıdan korkuyorsun. Birazdan 'Yıkıl karşımdan, şeytan...' diye bağıracaksın..."

Rubashov sesini çıkarmadı. Ivanov'un önünde bir aşağı bir yukarı yürümeyi sürdürüyordu. Kendini çaresiz hissediyor, etkili bir tartışmaya giremeyeceğine inanıyordu. Bilinçli olarak yaşadığı suçluluk duygusu –ki Ivanov buna ahlâkî heyecan diyordu– mantıksal formüllerle ifade edilemezdi, 'dilbilgisel kurmaca'nın alanına giriyordu çünkü. Aynı zamanda, Ivanov'un ağzından çıkan her cümle gerçekten de kendi kafasında bir yankı uyandırıyordu. Bu tartışmanın gelişmesine izin vermekle hata ettiğini düşündü. Sanki eğik ve dümdüz bir platformun üstünde duruyor, elinde olmadan aşağı doğru kayıyordu.

*"Apage Satanas!"** diye yineledi Ivanov ve kendisine bir bardak kanyak daha doldurdu. "Bir vakitler günahın çağrısı şehvet alanındaydı, şimdiyse saf akıl olarak çıkıyor karşısına. Değerler değişiyor elbet. Dinsel bir sahne oyunu yazmak isterdim, Tanrı ile şeytanın aziz Rubashov'un ruhunu ele geçirmek için çarpışmalarını anlatan... Günah dolu bir yaşamdan sonra yüzünü Tanrı'ya dönüyor; o Tanrı'nın da endüstriyel liberalizm ve Ruhun Kurtuluş Ordusu tarafından dağıtılan çorbadan oluşan çifte gıdası var. Öte yandan, şeytan, tam tersine, ince uzun, yüzeysel zevklerden arınmış, fanatik bir mantık düşkünü. Makyavelli okuyor, Ignatious Loyola, Marx ve Hegel okuyor; soğuk ve insanlara karşı acımasız ama bunun nedeni matematiksel bir insaf aslında. Ebedi bir lanet var üstünde, en iğrendiği şeyi sürekli yapmak gibi: Yani, tüm katliamları yok etmek için katil olmak, kuzular bir daha hiç boğazlanmasın diye kuzular kurban etmek, insanlar kendilerini kırbaçlatmamayı öğrensinler diye onları Rus kamçıları ile kırbaçlamak, üst düzey ilkeler uğruna her türlü günlük ahlâksal ilkelerden arınmak, insanoğlunun nefretini göze almak, ona duyduğu sevgi yüzünden, soyut ve geometrik bir sevgi, evet. *Apage Satanas!* Oysa yoldaş Rubas-

(*) (Lat.) Yıkıl karşımdan şeytan!

hov aziz bir kurban olmayı yeğliyor. Yaşamı boyunca kendisinden nefret etmiş olan liberal basının köşe yazarları, ölümünden sonra onu göklere çıkaracaklar. Birden vicdan diye bir şey keşfetmiş; oysa vicdanlı olmak denilen şey bir devrimci için dünyanın en uygunsuz özelliği. Vicdan denilen şey insanın beynini kanser gibi kemirir, sonunda gri hücreler bütünüyle yenilip yutulur. Şeytan yenilmiştir, geri plana çekilir, ama sanma ki öfke içinde dişlerini gıcırdatıp alev tükürür. Omuzlarını silker yalnızca, dünyanın değerlerinden çoktan arınmıştır o, zaaflarına kapılıp onu terk eden, terk ederken cafcaflı sebepler uyduran nicelerini görmüştür..."

Ivanov, kendine bir bardak kanyak daha doldurmak için sustu. Hücre içi yürüyüşünü hiç kesmemiş olan Rubashov bir süre sonra sordu:

"Bogrov'u neden idam ettiniz?"

"Neden mi? Denizaltı meselesinden," dedi Ivanov. "Tonaj ile ilgili bir problem vardı, eski bir anlaşmazlık, hatırlamıyor musun? İlk ortaya çıktığında senin de haberin vardı. Yok muydu?

"Bogrov, uzun menzilli, yüksek tonajlı denizaltıların yapımından yanaydı. Parti ise kısa menzilli, küçük denizaltılar öngörüyordu. Aynı parayla bir büyük denizaltı yerine üç tane yapılabilir. Her iki tarafın da teknik açıdan geçerli iddiaları vardı. Uzmanlar bir sürü teknik eskizler, cebir formülleri falan ileri sürdüler; ama asıl sorun başkaydı. Büyük denizaltı demek, dünya devrimini gerçekleştirmek amacıyla saldırgan bir politika izlemek demek. Küçük denizaltılar ise kıyı savunması anlamına geliyor, yani, öz savunma ve dünya devriminin ertelenmesi. 1 Numara da, Parti de ikinci şıktan yanaydılar.

"Deniz kuvvetlerinde ve eski tüfek subaylar arasında Bogrov'un pek çok yandaşı var. Onu bertaraf etmek yeterli olmayacaktı, bir anda her türlü etkisini yok etmek gerekiyor-

du. Yüksek tonajlı denizaltı yapımında ısrar edenlerin aslında sabotör ve vatan haini olduklarını açıklayarak maskelerini düşürmek üzere bir duruşma yapılması kararlaştırıldı. Alt kademelerdeki birtakım mühendisleri ayarlamıştık zaten, istediğimiz her şeyi halk önünde itiraf edecek kıvama getirmiştim. Ama Bogrov oyuna katılmayı reddetti. Son ana dek inat etti. İlle de dünya devrimi ve de yüksek tonaj diye tutturdu. Çağın yirmi yıl gerisindeydi. Şu anki durumun bize karşı olduğunu anlamıyordu bir türlü. Avrupa bir gericilik dönemi geçiriyor, bizler dalganın göbeğinde konumlanmışız, bir sonraki dalganın bizi yükselteceği ana dek beklemek zorundayız. Halka açık bir duruşma yapacak olsak, bu milletin kafasını karıştıracaktı ancak. İdari bir formülle onu yok etmekten başka yol yoktu. Bizim yerimizde olsan sen de aynı şeyi yapmaz mıydın?"

Rubashov cevap vermedi. Yürümeyi kesti, 406 Numara'nın duvarına yaslanarak kovanın yanında durdu. Kovadan mide bulandırıcı bir koku yükseliyordu. Gözlüğünü çıkardı, kızarmış, kanlanmış gözlerini avcısına bakarcasına Ivanov'a çevirdi.

"Onun nasıl inlediğini işitmedin sen," dedi.

Ivanov, sigarasının izmaritiyle yeni bir sigara yaktı; kovadan gelen pis koku onu da fenâ halde rahatsız ediyordu.

"Hayır, işitmedim," dedi. "Ama benzer şeyler işittim de, gördüm de. Ne olmuş?"

Rubashov sesini çıkarmadı. Ona anlatmaya çalışmak boşunaydı. İnleyip sızlanmalar, trampet sesini taklit eden vuruşlar bir kez daha yankılandı kulaklarında. Bunu nasıl ifade edebilirdi insan? Ya, Arlova'nın göğüslerinin kıvrımını, ılık, dik uçlarını? Hiçbir şey ifade edilemezdi. "Sessizce öl," yazıyordu berberin verdiği kâğıtta.

"N'olmuş yani?" diye yineledi Ivanov. Sakat bacağını uzatarak yanıt bekledi. Yanıt gelmeyince konuşmayı sürdürdü:

"Sana şu kadarcık acısaydım, şimdi kalkar, seni rahat bırakırdım," dedi. "Ama şu kadarcık bile acımıyorum. İçki içiyorum; sen de biliyorsun ki, bir süre uyuşturucu da kullandım; ama şu ana dek acımak denilen o kötü huya kendimi kaptırmamayı başardım. En ufak bir dozu bile insanı mahvetmeye yeter. İnsanoğlunun kaderine ağlamak, kendin için ağıtlar yakmak, ırkımızın buna hastalıklı bir yatkınlığı vardır, bilirsin. En büyük şairlerimiz bu zehirle yok ettiler kendi kendilerini. Kırk elli yaşlarına dek devrimciydiler, derken acıma duygusuna gömüldüler ve dış dünya onları kutsallık mertebesine yükseltti. Sende de aynı hırsı görüyorum. Üstelik bunun yalnızca sana özgü, bireysel bir süreç olduğunu sanıyorsun, daha önce kimsenin başına gelmemiş bir şeymiş gibi..." Sesi yükseldi, sigarasının dumanını bir bulut gibi üfledi. "Kendini bu gibi aşırılıklara kaptırmaktan kaçınmalısın," dedi. "Her alkol şişesinin içinde ölçülebilir miktarda duygusal taşkınlık bulunur. Ne yazık ki pek az kişi, özellikle vatandaşlarımız arasında pek az kişi, acı çekmenin ve bunun kardeşi olan kendini küçümseme duygusunun yarattığı sarhoşluğun şişeden çıkan kadar ucuz olduğunu anlayabiliyor. Ağrı kesicinin etkisinden sıyrılıp da gözlerimi açtığım ilk anda, gövdemin sol dizimde sona erdiğini hissettiğimde ben de mutsuzluğun eşsiz heyecanına kapılmıştım. O sıralar bana çektiğin konferansları hatırlıyor musun?" Bardağına bir içki daha doldurdu ve anında boşalttı.

"Demek istediğim şu: İnsan dünyayı duygularının keyfini sonuna dek çıkaracağı metafizik bir genelev gibi görmemeli. Gözü kapalı uygulayacağımız ilk emir bu. Duygusallık paylaşımı, vicdan, tiksinme, umutsuzluk, pişmanlık ve bedele katlanma gibi şeyler bizim için serkeşlik kadar iticidir. Oturup kendi göbek deliğini seyrederek kendinden geçmek, gözlerini alçakgönüllülükle devirerek enseni Gletkin'in tabancasına uzatmak... Kolay çözümler bunlar. Bizim gibiler

için en kolay kaçış yolu nedir? Şiddete karşı çıkmak, vazgeçmek, pişman olmak, kendi içinde huzuru aramak. Bu kaçış yoluna sapan pek çok devrimci vardır, Spartaküs'ten Denton'a, Dostoyevski'ye kadar; davaya ihanet etmenin en klasik biçimidir bu. Tanrı'nın çekiciliği şeytanınkine her zaman ağır basmıştır insanoğlu için, çok daha tehlikelidir. Kaos dünyaya egemen olduğu sürece Tanrı tarihsel bir yanlıştır ve insanın kendi vicdanıyla uzlaşmalarının hepsi yalandır. İçinden gelen o lanet olası ses her ne zaman yükselirse, kulaklarını tıka..."

El yordamıyla şişeye uzandı, bir bardak kanyak daha doldurdu. Rubashov şişenin yarıya indiğini fark etti. Senin de teselliye gereksinmen var, diye düşündü.

Ivanov devam etti: "Tarihin en korkunç canileri Neron ya da Fouché tipinde kişiler değil, Gandhi ve Tolstoy tipindekilerdir. Gandhi'nin içinden gelen ses, İngiliz top ve tüfeklerinden daha etkili olmuştur Hintlilerin kurtuluşunu engellemek açısından. Kendini otuz altına satan bir adam, dürüst bir alışveriş yapmıştır; ama kendini kendi vicdanına satmak tüm insanlığa ihanet demektir. Tarih, *a priori* ahlâk dışıdır; vicdanı micdanı yoktur. Tarihi, kilise okullarının ahlâkî ilkelerine göre sürdürmeye kalkmak demek, her şeyi olduğu gibi bırakmak demektir. Bunu sen de benim kadar biliyorsun. Bu oyunda nelerin ortaya konduğunu pekâlâ biliyorsun, gene de orada durmuş bana Bogrov'un inlemelerinden söz ediyorsun..."

Bardağını başına diktikten sonra ekledi:

"Ve de şişko Arlova'nın vicdanına batırdığı iğnelerden."

Ivanov'un alkolü iyi kaldırdığını öteden beri biliyordu Rubashov; davranışlarında gözle görülür bir değişiklik olmamıştı, her zamankinden daha vurgulu konuşmasının dışında. Gerçekten teselliye ihtiyacı var, diye düşündü Rubashov bir kez daha, belki benden de çok. Ivanov'un karşısı-

na, dar tabureye oturup dinledi. Bütün bunlar onun için yeni şeyler değildi; yıllar yılı aynı bakış açısını aynı ya da benzer sözcüklerle savunmuştu kendisi de. Aradaki fark şuydu ki, Ivanov'un küçümseyerek sözünü ettiği bütün o içsel süreçler kendisi için birer soyutlamaydı o sıralar; oysa aradan geçen zaman içinde, 'dilbilgisel kurmaca'yı kendi gövdesinde fiziksel bir gerçeklik olarak yaşamıştı. Ama, sırf kendisi artık bu akıl dışı süreçleri yakından tanıdı diye onları geçerli kılabilir miydi? "Mistik zehirname" ile savaşmaktan vaz mı geçmeliydi insan kendisi de o zehiri tattı diye? Bir yıl önce Arlova'yı ölümüne gönderirken, idam olayının ayrıntılarını gözlerinde canlandıracak kadar hayal gücüne sahip değildi de, şimdi olayın bazı yanlarını öğrendi diye başka türlü davranması doğru muydu? Richard'ı, Arlova'yı, Küçük Loewy'i harcamakta haklıydılar ya da değildiler. Ama Richard'ın kekemeliği, Arlova'nın göğüslerinin biçimi ya da Bogrov'un inlemeleri yapılan işin nesnel haklılığını ya da haksızlığını etkileyemezdi ki...

Rubashov hücrenin içinde dolaşmaya koyuldu yeniden. Hapse atıldığından beri yaşadığı her şeyin yalnızca bir prelüd olduğunu hissediyordu; onca düşünüp taşınmış, kafa yormuş ama kendini bir çıkmazda –Ivanov'un sözünü ettiği "metafizik genelev"in eşiğinde– bulmuştu, yeni baştan düşünmeye başlaması gerekiyordu. Ama ne kadar vakti kalmıştı? Durdu, Ivanov'un elindeki bardağı alıp başına dikti. Ivanov gözlerini ondan ayırmadı.

"Şimdi oldu işte," dedi hafif bir gülümsemeyle. Diyalog şeklindeki monologların yararları inkâr edilemez. Kaçış çağrısını etkili bir biçimde dile getirdim umarım. Ne yazık ki karşı tarafın temsilcisi aramızda değil. Ama onun numaralarından biridir bu; hiçbir zaman akılcı bir tartışmaya yanaşmaz. İnsanı hep en savunmasız anlarında, yapayalnızken ya da kuvvetli bir *mizansen* eşliğinde yakalar: Alev alev ya-

nan dikenli çalıların arasında ya da bulutlu dağ tepelerinde uyuyan kurbanları ise özellikle tercih eder. Müthiş ahlâkçının yöntemleri hem hakka hukuka aykırı hem de epeyce teatraldir..."

Rubashov artık dinlemiyordu onu. Hücre içi voltasını sürdürürken, acaba bugün, Arlova hâlâ hayatta olsaydı onu bir kez daha feda eder miydi, onu düşünüyordu. Bu problem kafasını kurcalayan en önemli şeydi, sanki tüm öteki soruların yanıtını içermekteydi... Ivanov'un önünde durdu ve sordu:

"Raskolnikov'u hatırlıyor musun?"

Ivanov'un yüzünde ironik bir gülümseme belirdi. "Eninde sonunda bu noktaya gelmeni bekliyordum. *Suç ve Ceza.* İyice çocuklaşıyorsun, ya da bunaklık mı?.."

"Bir dakika, bir dakika," dedi Rubashov yeniden hızlı hızlı yürümeye koyularak. "Bütün bunlar boş laf, gene de asıl konuya yaklaşıyoruz. Hatırladığım kadarıyla problem şuydu: Öğrenci Raskolnikov'un kocakarıyı öldürmeye hakkı var mı yok mu? O genç ve yetenekli biri; dolu dolu yaşanacak bir hayatın biletini cebinde taşıyor denilebilir; kadın ise yaşlı ve dünyaya en ufak bir yararı yok. Ama denklem ayakta durmuyor. Bir kere, koşullar onu ikinci bir kişiyi öldürmeye zorluyor; basit ve mantıklı bir edimin önceden görülmeyen mantıksız bir sonucu bu. İkincisi, koşullar ne olursa olsun, denklem gene de yanlış, çünkü matematiksel birimlerin yerini insanlar aldığında iki kere ikinin dört etmediğini anlıyor Raskolnikov..."

"Bana fikrimi soracak olursan, aslında o kitabın her nüshasının yakılarak imha edilmesi gerekir," dedi Ivanov. "Bu gibi insancıl bir sis felsefesini olduğu gibi ciddiye alsak sonu nereye varır, bir düşün: Yani, bireylerin kutsallığı ilkesinden ayrılmasak, insan hayatını aritmetik kurallarının dışında tutsak. Ne olur o zaman? Ordu kumandanı, koca bir ala-

yı kurtarmak için öncü timini gözden çıkaramaz. Bizler Bogrov gibi bir salağı feda edemediğimiz için kıyı kentlerimizin birkaç yıl içinde yerle bir edilmesini göze almak durumunda kalırız..."

Rubashov başını iki yana salladı:

"Tüm örneklerini savaştan veriyorsun, yani, anormal koşullardan."

"Buhar makinası icat edileli beri, dünya sürekli anormal koşullar içinde bulunuyor," diye karşılık verdi Ivanov. "Savaşlar ve devrimler bu durumun gözle görülür ifadeleri yalnızca. Öte yandan, senin Raskolnikov, serseri bir caniden başka bir şey değil: Kocakarıyı öldürmekle mantıklı davranıyor, tamam da, bunu kendi kişisel çıkarları için yapması yanlış. Doğru sonuca varmak için her yolun geçerli olduğu ilkesi politik ahlâkın tek kuralı olmuştur her zaman ve hep olacaktır; başka her şey boş laftır, dokunduğun anda elinden kaçacak saçmalıklardır... Raskolnikov kocakarıyı Parti'nin emriyle gebertseydi – diyelim grevdeki işçilere parasal kaynak sağlamak ya da yasadışı basına para aktarmak için– denklem dimdik ayakta kalırdı, problemi tamamen yanlış açıdan ele alan bu roman da hiç yazılmazdı. Çok da isabet olurdu ayrıca."

Rubashov karşılık vermedi. Hâlâ aynı problem kurcalıyordu kafasını: Son olup bitenlerden ve birkaç gündür başından geçenlerden sonra, bugün aynı durumda olsa Arlova'yı gene de ölüme gönderir miydi? Bilemiyordu. Ivanov'un tüm söyledikleri mantık açısından doğruydu. Gizli düşman sesini kesmişti, varlığını yalnızca yarattığı tedirginlikle hissettiriyordu. Üstelik Ivanov bu konuda da haklıydı; yani, söz konusu 'gizli düşman'ın hiçbir zaman tartışmaya açık olmaması, insana en savunmasız ve korunmasız anlarında saldırması onun hiç de iyi niyetli olmadığını gösteriyordu.

"İdeolojileri birbirine karıştırmak hiç onaylamadığım bir şey," diye devam etti Ivanov. "Yalnızca iki ahlâk anlayışı var

insanoğlunun elinde ve bunlar karşıt kutuplarda bulunuyor. Biri Hıristiyan ve insancıl; bireyin kutsallığını kabul ediyor ve aritmetik kurallarının insanlara uygulanamayacağını savunuyor. Öteki ise temel ilke olarak toplumsal amacın her yolu haklı kıldığı gerçeğinden hareket ederek, bireyin her açıdan topluma tâbi olmasını, hattâ uğruna feda edilmesini öngörüyor; buna izin vermekle kalmıyor yalnızca, kesinlikle gerektiğini açıklıyor. Yani, toplum bireyi bir deneyde kullanılan tavşandan ya da kurban edilecek bir kuzudan farklı almıyor ele. Birinci anlayışa 'canlı kesim' karşıtı ahlâk diyebiliriz, ikincisine ise 'canlı kesim' ahlâkı. Daldan dala konan hevesliler ve de ahmaklar öteden beri bu iki anlayışı uzlaştırmaya çalışmışlardır; oysa pratikte imkânsızdır bu. İktidar ve sorumluluk yüklerini sırtında taşıyan herkes, bir seçim yapma durumuna geldiği ilk anda öğrenir bu gerçeği ve kaçınılmaz olarak ikinci seçeneğe yönelir. Hıristiyanlığın devlet dini olarak kurulmasından bu yana, Hıristiyanlık ilkelerini olduğu gibi uygulamış bir tek devlet gösterebilir misin bana? Elbette hayır. Gerektiği anda –ki politikada her an bir şey gerekir– hükümdarlar, olağanüstü tedbirlere başvurabilecekleri "olağanüstü durumlar" yaratmayı bilmişlerdir her zaman. Uluslar ve sınıflar var oldukça her an karşılıklı öz savunma durumunda bulunacaklar ve insancıl davranışları başka bir tarihe ertelemek zorunda kalacaklardır..."

Rubashov pencereden baktı. Eriyen kar yeniden buz tutmuş, parlamaya başlamıştı, yüzey beyaz-sarı, eğri büğrü kristal parçacıklarından oluşmuş gibiydi. Duvarın üstündeki nöbetçi, sırtladığı tüfeğiyle bir aşağı bir yukarı yürümeyi sürdürüyordu. Gökyüzü açıktı ama ay ışığı yoktu. Makinalı tüfek kulesinin arkasında samanyolu görünüyordu.

Rubashov omuzlarını silkti. "Politikayla insancıllığın, bireye saygı ile toplumsal gelişmenin uyuşmadığını kabul edelim," dedi. "Gandhi'nin Hindistan'ı felâkete sürüklediği-

ni, temiz ve insancıl yolları yeğlemenin politik iktidarsızlığa sebep olduğunu kabul edelim. Olumsuzluklar konusunda aynı fikirdeyiz. Ama baksana öteki seçenek bizi nerelere getirdi..."

"Neeee, nerelere getirmiş?" diye sordu Ivanov.

Rubashov gözlüğünü koluna sürttü, miyop gözleriyle ona baktı. "Ne mezbelelik," dedi, "altınçağımızı ne biçim bir mezbeleliğe dönüştürdük."

Ivanov gülümsedi. "Belki," dedi mutlu bir edayla. "Sen de Gracchi'ye, Saint-Just'a, Paris Komünü'ne bak. Şimdiye dek tüm devrimler ahlâkçı hevesliler tarafından yürütülmüş. Hepsinin niyeti çok iyiymiş ama bu tür heveskârlıklar yüzünden yıkılıp gitmişler. "İlk kez *biz* başarılı olduk, dediğimizi yaptık..."

"Öyle," dedi Rubashov. "Her dediğimizi o kadar iyi yaptık ki, adil bir toprak paylaşımı yapacağız diye bir yıl içinde beş milyon çiftçi ailesinin açlıktan ölmesine bile bile razı olduk. Her dediğimizi o kadar iyi yaptık ki, insanları endüstriyel sömürünün kelepçelerinden kurtarmak adına on milyon kişiyi kutup bölgelerine ve doğudaki vahşi ormanlara zorunlu işçi olarak, eski zamanların forsa mahkûmlarından farksız koşullar altında çalışmaya gönderdik. Dediklerimizle yaptıklarımız birbirine o kadar uyuyor ki, en ufak bir fikir çatışmasını çözümlemenin tek yolunu biliyoruz: İster denizaltılar söz konusu olsun, ister gübre, ister izlenecek Parti politikası olsun, ister Hindi-Çin politikası, tek çözüm öldürmek. Mühendislerimiz yapacakları en ufak bir hesap yanlışlığı sonucunda ya hapsi ya da darağacını boylayacakları bilinciyle çalışıyorlar gece gündüz. Yönetimin üst düzey kadroları kendilerini perişan ya da düpedüz yok ediyorlar, çünkü en ufak bir hatadan sorumlu tutuldukları anda kendi kellelerinin gideceğini biliyorlar. Şairlerimiz üslup sorunlarıyla ilgili tartışmaları gizli polise ihbarlar yaparak sonuç-

landırmayı yeğliyorlar, çünkü dışavurumculara göre doğalcılar karşı devrimci oluyor ve tabiî tersi de geçerli. Gelecek kuşakların çıkarlarını koruyabilmek için, şimdikileri öylesine yoksulluğa zorunlu kıldık ki ortalama ömür uzunluğu şimdiden dörtte bir kısaldı. Ülkemizin egemenliğini savunmak uğruna öylesine olağanüstü tedbirler aldık, o kadar çok geçiş dönemi yasaları çıkardık ki, hepsi, her bakımdan devrim amaçlarının tam karşıtı. İnsanların yaşam standardı devrim öncesinden daha düşük; çalışma koşulları eskisinden beter, disiplin daha insanlık dışı; parçabaşı çalışma eziyeti kolonyal ülkelerin yerli işçilerine uyguladığından bin beter; idam cezası yaşını on ikiye indirdik; cinsellikle ilgili yasalarımız İngiltere'dekilerden daha dar görüşlü; lidere tapınma açısından en gerici diktatörlüklerden daha Bizanslvarîyiz. Basınımız ve eğitim sistemimiz, şovenizm, militarizm, dogmatizm, konformizm ve cehalet üstüne kurulu. Hükümetin keyfî yönetimi sınır tanımıyor, tarihte eşi benzeri görülmemiş ölçüde sınırsız; basın özgürlüğü, düşünce, ifade, seyahat özgürlüğü, sanki İnsan Hakları Beyannamesi hiç yokmuşçasına kısıtlı. Devâsâ bir polis örgütü kurduk, ihbarcılığı ulusal bir kurum haline getirdik, fiziksel ve ruhsal işkenceyi ince, rafine bir bilim haline getirdik. Ülkenin inim inim inleyen yığınlarını önümüze katmış, kırbaç darbeleriyle sürüyoruz yalnızca bizim görebildiğimiz gelecekteki marazi mutluluğa doğru. Çünkü şimdiki kuşağın enerjisi tükenmiş durumda; devrimi yaparken tükendi; çünkü bu kuşağın kanı iliği kurumuş durumda, geriye kala kala, inleyen, duyguları körelmiş, beklentileri tükenmiş bir yığın kurban artığı kalmış... Bizim dediğini yapma, sonuca varma çabalarımızın sonuçları bunlar işte. Canlı kesim ahlâkı demiştin, değil mi? Bana sorarsan, araştırmacılar kurbanın derisini yüzmüş de dokuları, kasları, sinirleri açıkta bırakıp gitmiş gibi geliyor kimi kez..."

"Eeee, ne olmuş? Fenâ mı olmuş?" dedi Ivanov mutlulukla. "Bence harika. Tarihte daha harika bir şey olmuş mudur? İnsanoğlunun derisini yüzüp ona yepyeni bir ten veriyoruz. Sinirleri zayıf insanların kaldırabilecekleri bir şey değil elbette. Bütün bunlar bir vakitler seni de coşkulandırırdı. Ne oldu, nasıl oldu da kız kuruları kadar hassas kesildin?"

Rubashov, "Bogrov'un adını haykırdığını duydum," diyecekti, ama bu yanıtın anlamsız olduğunu biliyordu. Şöyle dedi:

"Aynı metaforu sürdürecek olursak: Bizim kuşağın derisi yüzülmüş cesedini görüyorum da, yerini yeni bir tenin aldığını göremiyorum. Bizler, hepimiz, tarihe karşı fizik deneyi yapar gibi davrandık. Aradaki önemli fark şu ki, fizikte deneyi binlerce kez yineleyebilirsin, ama tarihte yalnızca bir kez yapabilirsin bunu. Danton ve Saint-Just darağacına bir tek kez gönderilebilir ve gün gelir de büyük denizaltıların aslında daha iyi oldukları ortaya çıksa bile, artık yoldaş Bogrov'un hayata dönmesi mümkün olmayacaktır."

"Buradan nereye varacaksın, peki?" diye sordu Ivanov. "Bir edimin sonuçlarını önceden tam olarak görmek hiçbir zaman mümkün olmadığına göre, her edimin sonucu kötüdür gerekçesiyle elimiz kolumuz bağlı oturacak mıyız? Her yaptığımız iş için kellemizi ortaya koyuyoruz, daha ne yapalım? Karşı kamptakilerde böyle bir namus yok. Herhangi bir bunak general binlerce yaşayan insanla deney yapmakta sakınca görmez, hata yaparsa eğer en çok emekliye ayırırlar, o kadar. Gericilerin, karşı devrimcilerin incelikleri, ahlâk kaygıları yok. Bir Sulla'nın, bir Gallifet ya da Koltachak'ın senin Raskolnikov'u okuduklarını düşünebiliyor musun? Senin gibi garip kuşlar yalnızca devrimin ağaçlarında barınır. Ötekilerin işi çok daha kolay..."

Saatine baktı. Hücrenin penceresi pis bir griye dönüşmüştü; camın kırık bölümünün üstüne yapıştırılmış olan gaze-

te kâğıdı sabah rüzgârının etkisiyle kabarıp hışırdamaktaydı. Karşı duvardaki nöbetçi ileri geri yüz adım atmayı sürdürüyordu.

"Hele geçmişine baktığımızda," diye sürdürdü Ivanov, "deneylere karşı duyduğun bu ani tiksinti biraz saf kaçıyor. Her yıl milyonlarca insan salgın hastalık ya da başka doğal afetler neticesinde anlamsızca ölmüyor mu? Tarihin gördüğü en önemli, en umut verici deney uğruna birkaç yüzbin canı feda etmekten kaçınmamız mı gerek? Kömür ya da cıva ocaklarında, pirinç tarlalarında, pamuk çiftliklerinde açlıktan ya da veremden ölen yığınlardan hiç söz bile etmiyorum. Kim aldırıyor onlara? Kim soruyor nedenini nasılını? Ama biz burada nesnel gözle zararlı gördüğümüz birkaç yüzbin kişiyi kurşuna dizdik mi bütün dünyanın yufka yüreklileri ayağa kalkıyor. Evet, doğrudur, köylü nüfusumuzun asalak bölümünü yok ettik, açlıktan ölmelerine izin verdik. Bu kesinlikle bir kerede yapılması gereken bir ameliyattı; ama devrimden önceki cennet döneminde: Kurak geçen herhangi bir yıl içinde de o kadar insan ölüyordu hem de anlamsız ve yararsızca. Sarı Irmak taşıp Çin'i seller götürdüğünde kurbanların sayısı yüzbinleri bulmuyor mu? Doğanın insanoğlu üstünde yaptığı anlamsız deneylerin haddi hesabı yok. İnsanoğlu kendi kendine deney yapmak hakkına neden sahip olmasın?"

Durakladı. Rubashov sesini çıkarmadı. Ivanov devam etti:

"Canlı kesim karşıtı derneklerin broşürlerinden herhangi birini okudun mu hiç? Son derece sarsıcı, yürek parçalayıcı şeyler. Zavallı bir itin karaciğeri kesilip çıkartıldıktan sonra ona bu eziyeti çektirenin elini yaladığını okuyunca insanın midesi kalkıyor, aynı senin bu gece olduğu gibi. Gene de, eğer bu adamların dediklerine uyulacak olsa, koleraya, tifoya, difteriye karşı serum üretmek imkânsız olacak..."

Şişenin geri kalanını da başına dikti, esnedi, gerindi, ayağa kalktı. Topallayarak pencereye, Rubashov'un yanına yürüdü, dışarı baktı.

"Gün ağarıyor," dedi. "Aptallık etme Rubashov. Bu gece söylediğim her şey herkesin, pek tabiî senin de çok iyi bildiğin şeyler. Bir süre ruhsal depresyon geçirdin, ama artık bitti." Bir kolunu Rubashov'un omzuna doladı, neredeyse şefkatli bir sesle konuştu: "Hadi şimdi güzel bir uyku çek, eski tüfek seni; yarın vaktin doluyor, ifadeni doğru dürüst kaleme almak için ikimizin de sağlam kafaya ihtiyacı var. Silkme omzunu öyle, sen kendin de yarı yarıya ikna olmuş durumdasın imzayı basacağına. İnkâr etmek ahlâkî korkaklık olur. Ahlâkî korkaklık çok adamı ipe götürmüştür."

Rubashov kurşuni sabah ışığına bakıyordu. Nöbetçi tam o sırada dönüş yaptı. Makinalı tüfek kulesinin ardında içinde kızıllık saklayan açık gri bir gökyüzü vardı. Bir süre sonra, "Tekrar düşüneceğim," dedi.

Ziyaretçisi çıkıp kapıyı arkasından çektiğinde, daha şimdiden yarı yarıya teslim olduğunun farkındaydı Rubashov. Kendini yatağa attı, bitkindi ama garip bir şekilde rahatlamıştı. İçinin boşaldığını, emilip kuruduğunu hissediyordu, ama aynı zamanda omuzlarından bir yük kalkmış gibiydi. Bogrov'un zavallı haykırışı belleğinde akustik keskinliğini kaybetmişe benziyordu. Bir kişi inancını ölülere değil de yaşayanlara bağlarsa, buna kim ihanet diyebilirdi?

Rubashov rüyasız ve derin bir uykuya daladursun –diş ağrısı da azalmıştı– Ivanov kendi odasına giderken Gletkin'in ofisine uğradı. Gletkin sırtında kusursuz üniformasıyla masasında oturmuş birtakım dosyaları incelemekteydi. Haftanın üç dört gecesi hiç ara vermeden sabaha dek çalışma alışkanlığından yıllardır vazgeçmemişti. Ivanov odaya girdiğinde ayağa fırlayıp esas vaziyeti aldı.

"İş tamamdır," dedi Ivanov. "Yarın imzalayacak. Ama senin salaklığını tamir etmek için az ter dökmedim."

Gletkin karşılık vermedi. Masasının önünde dimdik duruyordu. Rubashov'un hücresine gitmeden önce onunla sert bir tartışma yaptığını hatırlayan ve Gletkin'in kendisine karşı yapılan herhangi bir hareketi kolay kolay unutmadığını bilen Ivanov, omuzlarını silkti, sigarasının dumanını onun yüzüne üfledi. "Aptallık etme," dedi. "Hepiniz, hâlâ kişisel duygusallıklar içindesiniz. Onun yerinde sen olsan, daha bile inatçı davranırdın."

"Benim demirden bir irademvar, onun yok," dedi Gletkin.

"Sen üstelik salaksın da," dedi Ivanov. "Şu verdiğin cevap yüzünden ondan önce kurşuna dizilmeyi hak ettin."

Kapıya doğru topalladı, çıkarken kapıyı güm diye çarptı.

Gletkin yeniden yerine oturdu. Ivanov'un başarılı olacağına inanmıyor, bir yandan da olmasından korkuyordu. Ivanov'un son cümlesi bir tehdide benziyordu, bu adamın ne zaman ciddi olduğunu, ne zaman dalga geçtiğini anlamak mümkün değildi. Belki kendisi bile bilmiyordu, bütün entelektüeller gibi...

Gletkin omuzlarını silkti, kollarını, yakasını ve kol manşetlerini düzeltti, önündeki kâğıt yığını üstünde çalışmaya koyuldu.

Üçüncü Sorgulama

"Kimi kez sözcükler gerçekleri gizlemek amacıyla kullanılmalıdır. Ancak bunu öyle bir biçimde yapmalı ki, ya kimse farkına varmasın; ya da, mutlaka birinin dikkatini çekecek olsun."

MACHIAVELLI
Raffaello Girolami'ye Talimatlar

"Konuşmalarınız evet, evet; hayır, hayır ile sınırlı olmalı; çünkü daha fazlası kötülükten gelir."

İncil

1

N. L. Rubashov'un günlüğünden bölümler. Hapisteki yirminci gün.

"... VLADIMIR BOGROV salıncaktan düştü. Yüzelli yıl önce Bastille Hapishanesi'nin halk tarafından ele geçirildiği gün uzun süredir hareketsiz duran Avrupa salıncağı yeniden sallanmaya başladı. Zorbalıktan fırlayıp zevkle, görünüşte önü-

ne geçilmez bir güçten aldığı hızla özgürlüğün mavi semalarına uçtu. Yüzyıl boyunca hiç durmadan yükselerek liberalizm ve demokrasi alanlarını aştı. Ama ne yazık ki zamanla hızı azaldı, salıncak çizgisinin doruğuna ve dönüm noktasına yaklaştı; derken bir an hareketsiz kaldıktan sonra geri dönüş yolculuğu başladı, hem de her an artan bir hızla. Yükselirken ardından aldığı aynı güçle, üstündekileri özgürlükten zorbalığa doğru geri taşıdı. İpe sıkı sıkı sarılacağına gözlerini yukarıdan ayıramayanlar başları dönerek düştüler.

Başının dönmesini istemeyenler salıncağın hareket çizgisinin yasalarını öğrenmek zorundalar. Tarihte bir sarkaç hareketiyle karşı karşıya olduğumuz anlaşılıyor: Mutlakiyetten demokrasiye, demokrasiden bir kez daha mutlak diktatörlüğe doğru sallanıp duruyoruz.

İnsanların elde edip elde tutmayı başarabilecekleri bireysel özgürlüğün miktarı onların politik olgunluğuna bağlıdır. Yukarıda sözü edilen sarkaç hareketine baktığımızda, yığınların politik olgunlaşmasının sürekli yükselen bir eğri çizmediğini görüyoruz; bireylerin gelişmesinden farklı olarak, daha karmaşık yasalarla yönetiliyor gibi.

Yığınların olgunlaşması kendi çıkarlarını fark etme yetileriyle orantılı. Bu ise değerlerin üretim ve dağılım süresinin az çok anlaşılmasını öngörüyor. Bir halkın kendi kendini demokrasi ile yönetebilme yetisi böylece tüm sosyal mekanizmanın yapısı ve işleyişi üstündeki anlayışı ile doğru orantılı oluyor.

Öte yandan, her teknolojik gelişme ekonomik mekanizmaya yeni bir karmaşıklık eklemekte, yeni etkenlerin ve bileşkelerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve yığınlar bir süre bunları algılayamamaktadır. Teknolojik gelişmedeki her sıçrama, yığınların entelektüel gelişmesinin bir adım geride kalmasına yol açmakta ve politik olgunlaşma termometresinde bir düşüş meydana getirmektedir. Yığınların dünyanın değişen durumuna ayak uydurabilecek anlayış düzeyine yavaş yavaş gelmeleri, uygar-

lığın daha alt bir aşamasında sahip oldukları öz yönetim yetisine ulaşabilmeleri kimi kez onlarca yıl, kimi kez birkaç kuşak zaman alabilir. Dolayısıyla, yığınların politik olgunluğu mutlak ve kesin bir rakamla ölçülemez, göreceli, yani, o sıradaki uygarlık aşamasıyla orantılıdır.

Yığınların bilinci dünyanın nesnel koşullarına yetiştiğinde kaçınılmaz olarak demokrasi gelecektir, ister barışçı yolla ister zorla. Ta ki teknolojik ilerlemede bir sıçrama daha –örneğin mekanik dokuma tezgâhının icadı– yığınları göreceli olarak geriletene ve mutlak önderliğin şu ya da bu biçiminin kurulmasına imkân verene, hattâ bunu zorunlu kılana dek.

Bu süreç, birkaç bölmesi olan bir doktan bir geminin geçirilmesi ile kıyaslanabilir. Dokun ilk bölmesine girdiğinde gemi, bölmenin kapasitesine oranla düşük bir düzeydedir; su düzeyi en yüksek noktasına varıncaya dek yavaş yavaş yükseltilir. Ama bu yükselme aldatıcıdır, çünkü bir sonraki bölme daha da yüksektir, eşit düzeye varma süreci yeniden başlar. Dok bölmesinin duvarları, doğal güçlerin denetiminde ulaşılmış olan nesnel aşamayı, teknolojik uygarlığın düzeyini temsil etmektedir; dok bölmesindeki su düzeyi ise yığınların politik olgunluğunu. Bu ikincisinin denizden yüksekliğini mutlak bir rakam olarak belirlemek amlamsız olur; önemli olan bölmenin içindeki düzeyin görece yüksekliğidir.

Buhar makinasının icadı ile hızlı bir nesnel ilerleme dönemi başladı, bunun sonucu olarak da öznel politik gerileme aynı hızla oluştu. Endüstri çağı, tarihte henüz genç sayılır; sanayinin son derece karmaşık yapısı ile yığınların bunu kavrayışı arasındaki uçurum hâlâ çok derin. Bu nedenle, yığınların yirminci yüzyılın ilk yarısında vardıkları politik olgunluğun, M. Ö. 200 yılındakinden, yani, feodal çağın sonunda olduğundan daha az olması anlaşılabilir bir durum.

Sosyalist teorinin hatası, yığınların bilinçlenme düzeyinin hiç duraksamadan ve hep aynı hızla yükseldiği inancıdır. Bu

yüzden sarkacın en son dönüşü, halkların kendi kendilerini yaralama eğilimi karşısında çaresiz kalmıştır. Yığınların dünya görüşünün değişen koşullara uyum sağlama sürecini yıllarla ölçülebilecek basit bir dönüşüm olarak gördük; oysa, tarihsel tecrübelere bakarak bunun yüzyıllarla ölçülmesinin daha uygun olduğunu görüyoruz. Avrupa halkları buhar makinasının sonuçlarını hâlâ özümsemiş değiller. Kapitalist sistem, yığınlar henüz onu doğru dürüst anlamadan çöküp gidecek.

Devrimin anavatanına gelince: Buradaki yığınlar da her yerdeki düşünce yasaları ile yönetiliyor. Bir üst düzeydeki dok bölmesine ulaşmışlar ama o yeni havuzun en alt düzeyindeler. Eskisinin yerini alan yeni ekonomik sistem onlar için daha büyük bir bilmece. Zor ve acılı yükselme sürecine yeniden başlama durumundalar. Halk kendi yaptığı devrim ile kendi yarattığı yeni durumu anlamayı başarıncaya dek, birkaç kuşak ölüp gidecek.

Ancak, o zamana dek demokratik bir yönetim biçimi imkânsız olacak, dolayısıyla kişilere tanınan bireysel özgürlükler başka ülkelerdekinden daha bile az olabilecek. O zamana dek önderlerimiz bizleri sanki uzaydaymışız gibi yönetmek zorundalar. Klasik liberal standartlarla ölçüldüğünde hiç de hoş bir görünüm değil bu. Ancak, ilk bakışta göze çarpan tüm dehşet, ikiyüzlülük ve aşağılanma yukarıda tanımlanan yasanın yalnızca kaçınılmaz ve gözle görülür ifadesinden başka bir şey değil. Yalnızca 'nasıl' diye sorup nedenleri araştırmayan estetik meraklısı şaşkınlara çok yazık. Ama, yığınların tam olarak olgunlaşmamış olduğu şimdiki gibi dönemlerde muhalefet yapanlara da yazık.

Olgunluk dönemlerinde muhalefetin görevi ve işlevi yığınlara çağrıda bulunmaktır. Olgunlaşmanın henüz gerçekleşmediği dönemlerde ise yalnızca demagoglar 'halkın üstün yargısı'ndan söz açarlar. Bu gibi durumlarda muhalefetin iki seçeneği vardır: Ya halkın desteğinden emin olmadan bir darbe ile iktidarı

ele geçirmek; ya da, umutsuzluklarını dile getirmeksizin salıncaktan atlamak, 'sessizce ölüme gitmek'.

Bu ikisi kadar tutarlı olan üçüncü bir yol daha var ki, ülkemizde bir sisteme dönüşmüş durumda: İnançlarını hiçbir şekilde gerçekleştirme imkânı bulamayan kişinin bunları içine atıp alenen inkâr etmesi. Kabul ettiğimiz tek ölçüt toplumsal yarar olduğuna göre, kişinin Parti'de kalmak uğruna tüm inandıklarını halk önünde inkâr etmesi, umutsuz bir savaşımı sürdürme Don-Kişotluğu'ndan daha onurlu bir şey besbelli.

"Kişisel gurur gibi, onurunu kendi ayaklarının altında çiğnememe gibi başka yerlerde geçerli bazı önyargılar; bıkkınlık, tiksinti, utanç gibi kişisel duygular... dal budak salmadan kökünden kesilip atılmalı bunlar..."

2

Rubashov 'salıncak' konusundaki düşüncelerini Bogrov'un idamıyla Ivanov'un ziyaretinin hemen ertesinde, sabah kalk borusu çalar çalmaz yazmaya başlamıştı. Kahvaltısını getirdiklerinde bir yudum kahve içti, o kadar, gerisi soğudu. Son birkaç gündür biraz biçimsizleşmiş, titrekleşmiş olan el yazısı yeniden düzelmiş, disipline girmişti; harfler küçülmüş, eğri büğrü yuvarlaklar keskin açılara dönüşmüştü. Yazdıklarını gözden geçirirken bu değişikliği fark etti.

Saat on birde her zamanki gibi havalandırmaya çıkarmak üzere onu almaya geldiler, yazıya ara verdi. Avluya indiler, yürüyüş sırasında eş olarak yanına Rip Van Winkle yerine hasır ayakkabılı sıska bir köylü koydular. Rip Van Winkle avluda değildi, Rubashov ancak o zaman kahvaltı sırasındaki alışıldık "Kakın, yeryüzünün zavallıları"nın eksikliğini fark etti. Anlaşılan yaşlı adamı götürmüşlerdi, kim bilir nereye; zavallı, perişan, geçen yıldan kalma bir pervane, nasıl

olmuşsa mucizevi ve anlamsız bir biçimde belirli yaşam süresini aşmış, yanlış bir mevsimde ortaya çıkarak ışığı çevresinde birkaç kör uçuş yaptıktan sonra toz olup bir köşeye yığılmış.

Köylü bir süre hiç sesini çıkarmadan, yan gözle Rubashov'a bakarak yanında yürüdü. İlk turdan sonra birkaç kez boğazını temizledi, bir tur sonra da konuştu.

"Ben D. eyaletinden geliyorum. Hiç orada bulundunuz mu sayın efendi?"

Rubashov olumsuz yanıt verdi. D. doğuda, iyice gözden ırak bir yerdeydi, nasıl bir yer olduğu hakkında bile fazla bilgisi yoktu.

"Çok uzaktadır tabiî," dedi köylü, "deve sırtında gitmek gerekir. Siz kendiniz siyasî misiniz sayın efendi?"

Rubashov öyle olduğunu söyledi. Köylünün hasır ayakkabılarının tabanları yarı yarıya yırtılmıştı, karın üstünde çıplak ayakla yürüyordu. Boynu incecikti, konuşurken hiç durmadan kafasını sallıyordu bir duanın sözlerini tekrarlarcasına.

"Ben kendim de siyasîyim," dedi "yani, anlayacağınız gericiyim. Gericilere on yıl hapis mecburiymiş, öyle diyorlar. Sizce beni on yıla mahkûm ederler mi, sayın efendi?"

Kafasını sallayarak avlunun ortasında grup halinde durmuş ayaklarını yere vurarak ısınmaya çalışan nöbetçilere endişeyle baktı; öteki mahkûmlarla hiç ilgilenmiyordu.

"Ne yaptın ki?" diye sordu Rubashov.

"Çocuklara iğne batırılması sırasında gerici olduğum ortaya çıktı, maskem düştü," dedi köylü. "Her yıl hükümet bizim oraya bir komite gönderiyor. İki yıl önce okuyalım diye bir sürü kâğıt ve kendi suretlerini gönderdiler. Geçen sene harman dövme makinalarıyla dişler için fırçalar geldi. Bu yıl ucunda iğneler bulunan minik cam tüpler gönderdiler, bunları bütün çocuklara batıracaklarmış. Erkek pantolonu giymiş bir kadın vardı, ne kadar çocuk varsa hepsine sırayla iğ-

ne batırıyordu. Bizim eve geldiğinde karımla ben kapıyı sürgüledik ve böylece maskelerimizi düşürüp gerici olduğumuzu belli etmiş olduk. Sonra hep birlikte kâğıtları da, suretleri de yaktık, harman dövme makinasını da parçaladık. Bir ay sonra gelip bizi aldılar."

Rubashov bir şeyler mırıldandı, halkın kaderini kendi eline alması konusunda yazmakta olduğu denemeyi düşündü. Bir yerlerde Yeni Gine yerlileri hakkında okuduğu yazıyı hatırladı: Söz konusu yerlilerin entelektüel düzeyi bu köylününkiyle aynıydı, gene de tam bir toplumsal uyum içinde yaşıyorlardı ve şaşılacak ölçüde gelişmiş demokratik kurumları vardı. Alt aşamadaki dok bölmesinin en yüksek düzeyine erişmişlerdi...

Köylü yanında yürüyen Rubashov'un sessizliğini bir tür kınama olarak algıladığından olacak, kendi içine doğru daha bir büzüldü. Ayak parmakları soğuktan mosmor olmuştu, arada bir içini çekerek, kaderine razı olmuş bir havada Rubashov'la uygun adım yürümeyi sürdürdü.

Rubashov hücresine döner dönmez yeniden yazmaya koyuldu. 'Görece Olgunluk Yasası'nda yeni bir keşif yaptığına inanıyordu ve büyük bir gerilim içinde yazıyordu. Öğle yemeğini getirdiklerinde yazısını bitirmişti. Yemeğin hepsini yedi, halinden hoşnut bir halde yatağa uzandı.

Bir saat kadar sakin ve rüyasız bir uyku çekti, uyandığında iyice dinlenmiş olduğunu fark etti. 402 Numara bir süredir duvarı tıklatmaktaydı, besbelli ihmal edildiğini hissetmekteydi. Rubashov'un avludaki yeni eşini sordu, onları pencereden görmüştü; ama Rubashov onun sözünü kesti, kendi kendine gülümseyerek gözlüğü ile tıklattı:

KABUL EDECEĞİM.

Bu sözlerin etkisini merakla bekledi.

Uzun süre karşı taraftan ses çıkmadı; 402 Numara suskundu. Cevabı tam bir dakika sonra geldi:

ASILMAYI YEĞLERİM...

Rubashov gülümsedi. Duvarı tıklattı:

İNSANLAR ÇEŞİT ÇEŞİTTİR.

402 Numara'nın öfkeyle karşılık vermesini bekliyordu. Oysa duvardan gelen tıklama sakin, sanki tevekkül ifade eden bir ağırlıktaydı:

SENİN BİR İSTİSNA OLDUĞUNA İNANASIM GELMİŞTİ. EN UFAK BİR ONUR KIVILCIMI KALMADI MI İÇİNDE?

Rubashov, elinde gözlüğü sırtüstü yatıyordu. Kendini rahat ve huzurlu hissediyordu.

İKİMİZİN ONUR ANLAYIŞI FARKLI.

402 Numara'nın tıklamaları hızlı ve kesindi.

ONUR, İNANÇLARIN UĞRUNA YAŞAMAK VE ÖLMEKTİR.

Rubashov aynı hızla yanıtladı:

ONUR, KENDİNE DEĞER VERMEDEN YARARLI OLMAKTIR.

402 Numara'nın yanıtı bu kez daha yüksek sesle, daha keskin geldi:

ONUR NAMUSTUR, YARARLILIK DEĞİL.

NAMUS NEDİR? diye sordu Rubashov, harfler arasında uzun boşluklar bırakarak. O sakin sakin tıklattıkça karşı tarafın öfkesi delice artar gibiydi.

SENİN GİBİLERİN HİÇBİR ZAMAN ANLAYAMAYACAĞI BİR ŞEY diye cevap verdi 402 bu soruya.

Rubashov omuzlarını silkti:

NAMUSUN YERİNE AKLI KOYDUK BİZ, diye tıklattı.

402 Numara bir daha yanıt vermedi.

Akşam yemeğinden önce Rubashov yazdıklarını bir kez daha gözden geçirdi. Bir iki düzeltme yaptı, sonra bütün metni Cumhuriyet Başsavcısı'na hitaben bir mektup şeklin-

de temize çekti. Muhalefetin önündeki seçenekleri sıralayan son paragrafların altını çizdi ve belgeyi şu sözlerle bitirdi:

"Ben, aşağıda imzası bulunan Parti Merkez Komitesi eski üyesi, eski Halk Komiseri, Devrim Ordusunun İkinci Bölüğü'nün eski komutanı, halkın düşmanları karşısında Kahramanlık Devrim Nişanı sahibi N. S. Rubashov, yukarıda belirtilen sebepler ışığında muhalif tavrımdan tamamıyla vazgeçmeye ve hatalarımı halk önünde kabul etmeye karar vermiş bulunuyorum."

3

Rubashov iki gündür Ivanov'un karşısına çıkarılmayı bekliyordu. Ivanov'un vermiş olduğu mühletin sona erdiği günün sabahında yazdığı belgeyi yaşlı gardiyana teslim ettiğinde hemen çağrılacağını sanmıştı. Ama anlaşılan kendisi konusunda fazla bir acele içinde değillerdi artık. Herhalde Ivanov 'Görece Olgunluk Teorisi'ni incelemekteydi hâlâ; ama daha büyük bir olasılık söz konusu belgenin daha üst yetkililere ulaştırılmış olduğuydu.

Yazdıklarının Merkez Komitesi'nin 'kuramcıları' arasında ne türlü etkileri olacağını düşündükçe gülümsüyordu Rubashov. Devrimden önce ve de eski önder yaşadığı sürece, sonra da bir dönem 'kuramcı'larla, 'politikacı'lar arasında herhangi bir ayrım olmamıştı. Herhangi bir anda izlenecek taktikler doğrudan doğruya bir ayrın olmamıştı. Herhangi bir anda izlenecek taktikler doğrudan doğruya devrimci doktrinden hareket edilerek ve açık tartışma sonucu kararlaştırılırdı; iç savaş sırasındaki stratejik hareketler, tarın ürünlerinin toplanması, toprakların bölüştürülüp dağıtılması, yeni para biriminin tedavüle sokulması, fabrikaların yeniden örgütlenmesi –kısaca tüm idari uygulamalar–

malûm felsefenin gündeliğe uyarlanmasından başka bir şey değildi. Bir vakitler Ivanov'un duvarını süsleyen fotoğraftaki numaralı kafaların her biri, hukuk felsefesi, ekonomi politik, devletçilik gibi konularda herhangi bir Avrupa üniversitesinin kürsü başkanından daha çok bilgiye sahip kişilere aittiler. İç savaş sırasında toplanan kongrelerdeki tartışmaların düzeyi, tarihte hiçbir siyasî topluluğun ulaşmış olmadığı ölçüde yüksekti; bilimsel dergilerdeki raporlara benziyorlardı daha çok; aradaki tek fark, milyonlarca insanın hayat ve refahının ve de devrimin geleceğinin bu tartışmaların sonuçlarına bağlı olmasıydı.

Şimdiyse eski tüfeklerin miadı dolmuştu, tarihin mantığı şunu gösteriyordu: Bir rejim sağlamlaştıkça sertleşmek zorundaydı, çünkü devrimin salıverdiği müthiş dinamik güçlerin içe dönerek devrimin kendisini bin parçaya bölmesini engellemek gerekiyordu. Felsefenin tartışıldığı kongreler dönemi geçmişti; eski portrelerin yerinde açık renkli bir leke aydınlatıyordu Ivanov'un duvar kâğıdını; felsefi ateşlerin, kışkırtmaların yerini sağlıklı bir kısırlık dönemi almıştı. Devrimci teori, dogmatik bir kült olarak kemikleşmiş, basit, kolay kavranabilir bir akait krizine dönüşmüştü ve bu kilisenin ayinlerini yöneten başpapaz da 1 Numara idi. Onun konuşmaları, yazıları, kullandığı üslup bile şaşmaz bir akaitler kitabının özelliklerini taşıyordu, hep soru-cevap tekniği kullanıyor, gerçek sorun ve olguları en kaba biçimde basitleştirmekte inanılmaz bir tutarlılık sergiliyordu. 'Yığınların Görece Olgunluğu Yasası'nı içgüdüsel olarak çok iyi biliyordu 1 Numara. Zorbalık heveslileri halklarını emirle hareket etmeye zorlamışlardı; 1 Numara ise onlara emirle düşünmeyi öğretmişti.

Şimdiki Parti 'kuramcı'larının mektubu karşısında neler diyeceklerini düşündükçe keyifleniyordu Rubashov. Varolan koşullar altında, en çılgın bir sapkınlık örneğiydi; dok-

trinin babaları –ki ağızlarından çıkan tabuydu– açıkça eleştiriliyordu; her şeyin adı açıkça konulmuştu, hattâ 1 Numara'nın kutsal kişiliği bile tarihsel bağlamı içinde nesnel biçimde değerlendiriliyordu. Bugünün talihsiz kuramcıları acılar içinde kıvranıyor olmalıydılar, çünkü asıl görevleri 1 Numara'nın ani yöntem değişikliklerini, beklenmedik sıçramalarını felsefenin en son açıklamaları kılığına sokmaktan başka bir şey değildi.

1 Numara kimi kez kendi teorileri üstünde bile garip oyunlar oynardı. Bir keresinde, Parti'nin ekonomik dergisini hazırlayan komiteden, Amerika'daki endüstri krizinin bir irdelemesini yapmalarını istemişti. Bunun tamamlanması birkaç ay sürmüştü ve sonunda derginin özel sayısı yayımlanmıştı. Bu nüshada –1 Numara'nın en son kongre konuşmasında ileri sürdüğü tezden yola çıkılarak– yapılan yaklaşık üç yüz sayfalık bir araştırma sonucunda Amerika'da patlayan refahın sahte bir refah olduğu, aslında Amerika'nın derin bir depresyon içinde bulunduğu, bunun da ancak başarılı bir devrim sonucu yenilebileceği ispat ediliyordu. Özel sayının piyasaya çıktığı gün, 1 Numara Amerikalı bir gazeteciyle görüşmeyi kabul etmiş ve iki pipo çekişi arasında onu da, dünyayı da sarsan şu veciz cümleyi sarf etmişti:

"Amerika krizi atlatmıştır. Her şey normale dönmüştür."

Araştırmayı hazırlayan Uzmanlar Komitesi'nin üyeleri, işten atılacaklarını belki tutuklanacaklarını hesap ederek o gece acele birer mektup hazırlayarak, "karşı-devrimci teoriler ileri sürerek, yanlış yönlendirici analizler yaparak kabahat işlediklerini" itiraf etmişler, pişmanlıklarını özellikle vurgulayarak, ileride asla böyle şeyler yapmayacaklarını, halk önünde söz verdiklerini, cezalarını çekmeye hazır olduklarını belirtmişlerdi. Bir tek kişi, Rubashov'un akranı ve komitenin tek eski tüfek üyesi Isakovitch, kendini vurmayı tercih etmişti. Daha sonra, işin aslını bilenler, 1 Numara'nın bü-

tün olayı tek bir amaçla tezgâhladığını, bu amacın da muhalif eğilimlerini sezdiği Isakovitch'i yok etmek olduğunu alçak sesle iddia etmişlerdi.

Rubashov bu olayı bütünüyle grotesk bir komedi olarak görüyordu; 'devrimci felsefe' ile oynanan bütün bu alicengiz oyunlarının altında diktatörlüğü temellendirme çabaları yatıyordu; bu ise, iç bunaltıcı bir fenomen olmasına karşın, tarihsel bir gereklilikmiş gibi görünmekteydi. Bu komediyi ciddiye alanlar, yalnızca sahne üstünde olanları görüp gerideki mekanizmayı fark etmeyenler dertlerine yansınlar. Eskiden devrim politikası açık kongrelerde belirlenirdi, şimdiyse kapalı kapılar ardında belirleniyordu, ama bu da yığınların görece olgunluğu yasasının mantıklı bir sonucuydu...

Rubashov, yeniden yeşil lambalı sessiz bir kütüphanede oturmak, kuramını tarihsel temeller üzerinde pekiştirmek için can atıyordu. Devrimci felsefenin en üretken olduğu yıllar, sürgünde geçen, siyasî etkinliklerden zorunlu olarak ayrı kaldığı dinlenme dönemleriydi hep. Hücresinde bir aşağı bir yukarı dolaşırken, hayalinde bir çeşit içsel sürgünde geçireceği iki yılı canlandırıyordu. Önündeki iki yıl boyunca siyasetten afaroz edileceğini biliyor, kendi kendisini suçlayan ifadenin ona bir süre rahat soluk aldıracağını düşünüyordu. Teslim olma biçiminin dışarıdan görünüşü hiç önemli değildi. Kâğıda istedikleri kadar *mea* culpu, istedikleri kadar 1 Numara'nın şaşmazlığına duydukları inancı belirten cümle sığdırabilirlerdi. Bu yalnızca bir siyasî adabı muaşeret meselesiydi; her cümleyi yığınlara ezberletebilmek için vulgarize etmek ve durmadan tekrarlamak gereğinin geliştirdiği bir Bizans töreni yani; iyi ve doğru olarak gösterilen altın gibi parlamalı, kötü ve yanlış olan ise kapkara olmalıydı; politik beyanatlar, fuarlardaki palyaçolar gibi kesin renkli olmalıydılar.

402 Numara bu gibi konuları elbette anlayamaz, diye dü-

şündü Rubashov. Onun dar onur anlayışı başka bir döneme aitti. Namus neydi ki? Şövalyelerin at üstünde itiştikleri çağlardan kalma geleneklerle sınırlı bir törensel form. Yeni onur kavramı başka türlü biçimlenmeliydi: Kendi değerine önem vermeden nihai sonuca dek hizmet etmek...

"Onurunu ayaklar altına almaktansa ölmek yeğdir," buyurmuştu 402 Numara ve herhalde aynı anda bıyıklarını burmuştu. İşte kendine aşırı değer biçmenin klasik bir ifadesiydi bu. 402 mesajlarını monoklüyle tıklatıyordu, Rubashov ise çift camlı gözlüğüyle, bütün fark da buradaydı zaten. Şu anda Rubashov'un istediği tek şey sakin bir kütüphanede çalışmak, yeni fikirlerini geliştirmekti. Çalışması yıllar sürecek, ortaya çok kalın bir kitap çıkacaktı; ama demokratik kurumların tarihine ilk yararlı ipuçlarını verecek ve yığın psikolojisinin sarkaçvari hareketlerine ışık tutacak bir yapıt olacaktı. Şimdilerde çok iyi fark edilmekte olan bu sarkaç hareketini klasik sınıflar çatışması teorisi doğru dürüst açıklayamıyordu.

Rubashov kendi kendine gülümseyerek hücresinin içinde hızlı hızlı yürümekteydi. Yeni teorisini geliştirecek zamanı ele geçirebilmek dışında her şey önemsizdi. Diş ağrısı uçup gitmişti, cin gibi uyanık, girişken hissediyordu kendini, sinirli bir sabırsızlıkla doluydu. Ivanov ile gece hesaplaşmasının ve ifadesini göndermesinin üstünden iki gün geçmiş ama hiçbir ses çıkmamıştı. Tutukluluğunun ilk iki haftasında hızla uçup giden zaman, şimdi sürünerek ilerliyordu. Saatler dakikalara hattâ saniyelere indirgeniyordu. Hevesle, tutkuyla çalışmaya başlıyor ama her seferinde tarihsel belgelerin eksikliğini hissederek durmak zorunda kalıyordu. Gözetleme deliğinin önünde kimi kez on beş dakika süreyle koridoru gözlüyor, kendisini Ivanov'a götüreceğini umduğu gardiyanı bekliyordu. Oysa koridor her zamanki gibi boş, elektrik ışığı her zamanki gibi yanıktı.

Bazen de Ivanov'un şahsen çıkıp geleceğini, ifadesinin resmen kendi hücresinde kesinleşip resmîleşeceğini umuyordu; böylesi çok daha hoş olacaktı. Bu kez kanyağa da itiraz etmeyecekti. Yapacakları konuşmayı ayrıntılı olarak hayal ediyordu: Birlikte 'itiraf'ın ağdalı dilini, ukâlâ cümlelerini oluşturacaklar, bu arada Ivanov kronik espriler yapacaktı. Rubashov bir aşağı bir yukarı yürürken, on dakikada bir saatine bakıyor, hep gülümsüyordu. Ivanov o gece, hemen ertesi gün çağrılacağını söylememiş miydi?

Rubashov'un sabırsızlığı her an artmaktaydı. Ivanov ile konuşmasını izleyen üçüncü gece bir türlü uyuyamadı. Karanlıkta yatağına uzanmış yatıyor, binanın içinden gelen en ufak seslere bile kulak kabartıyor, bir o yana bir bu yana dönüp duruyordu. Tutuklandığından beri ilk kez olarak yanında sıcak bir kadın gövdesi isteği duydu. Uykuya dalabilmek için derin derin soluklar almayı denedi, ama sinirleri daha da gerginleşti. "Namus nedir" sorusundan beri sesi soluğu çıkmamış olan 402 Numara'yla bir konuşma başlatmak isteğiyle uzun süre savaştı.

Gece saat on iki sıralarında, üç saat boyunca pencerenin kırık camına yapıştırılmış gazete kâğıdına bakmaktan iyice bunaldığında daha fazla dayanamadı, duvarı parmaklarıyla tıklattı. Hevesle bekledi ama duvar sessiz kaldı. Bir kez daha tıklattı, içinde aşağılanmışlık duygusu yükselerek bir süre daha bekledi. 402 Numara cevap vermedi. Oysa, duvarın öte yanında kesinlikle uyanıktı ve eski serüvenlerinin anısıyla bıyıklarını çiğnemekteydi; sabahın birinden ikisinden önce hiç uyuyamadığını, çocukluğundan kalma alışkanlıklarına yeniden tutulduğunu Rubashov'a ta ne zaman itiraf etmişti.

Sırtüstü uzanmış, karanlığa bakıyordu Rubashov. Altındaki döşek dümdüz olmuştu, üstündeki battaniye ağır geliyor, gövdesinde rahatsız edici bir nemlilik yaratıyordu. Gene de battaniyeyi attığında üşüdü. Birbiri ardından yaktı-

ğı yedinci ya da sekizinci sigarayı içmekteydi; izmaritler yatağın içinde ve taş zeminde dağılmışlardı. Artık çevrede en ufak bir ses kalmamıştı; zaman durmuştu; zaman biçimi olmayan bir karanlığa dönüşmüştü. Rubashov gözlerini kapattı, Arlova'nın yanında yattığını, memelerinin bildik yuvarlaklığının karanlığın içinde yükseldiğini hayal etti. Onun aynı Bogrov gibi koridorda sürüklenerek götürüldüğünü unutmuştu. Sessizlik öylesine yoğunlaşmıştı ki, sanki uğulduyor, sallanıyordu. Bu arı kovanının içindeki hücrelere kapatılmış iki bin insan ne yapmaktaydı? Onların işitilemeyen solukları, görülemeyen düşleri, korkularının, isteklerinin bastırılmış inlemeleriyle dopdolu bir şişkinlik içindeydi sessizlik. Eğer tarih bir hesap işiyse, iki bin karadüşün toplam ağırlığı ne kadardı? Çaresiz özlemler iki bine katlandığında ortaya çıkan basıncın derecesi neydi? Arlova'nın kız kardeşimsi kokusunu gerçekten duydu bu kez; yün battaniyenin altında kan ter içinde kalmıştı... Hücresinin kapısı cırlayan bir gürültüyle açıldı, koridorun ışığı hançer gibi saplandı gözlerine.

O ana dek tanımadığı, belleri tabancalı iki üniformalı görevli gördü. Adamlardan biri yatağa yaklaştı; uzun boylu, hayvani suratlı, boyu Rubashov'a çok yüksek gelen, boğuk sesli bir adamdı. Nereye gideceklerini açıklamaksızın Rubashov'a kendisini izlemesini emretti.

Rubashov, battaniyenin altında gözlüğünü arandı, bulup taktı ve yataktan kalktı. Kendisinden en az bir baş uzun olan üniformalı devin yanı sıra, koridorda yürürken ölesiye yorgun hissediyordu kendini. Öteki adam arkalarından izliyordu.

Rubashov saatine baktı; sabahın ikisi olmuştu, demek bir ara dalıp uyumuştu. Berber dükkânının olduğu yöne doğru yürüyorlardı, Bogrov'u da aynı yoldan götürmüşlerdi. İkinci görevli Rubashov'un üç adım gerisinden geliyordu. Rubas-

hov sanki ensesi kaşınıyormuşçasına arkasına bakmak istiyordu ama kendini kontrol etti. Ne de olsa işin içine hiçbir tören katmadan temizleyemezler beni, diye düşündü ama buna kesinkes inandıramadı kendini. O anda çok da önemli değildi bu; tek istediği işin bir an önce tamamlanmasıydı. Korkup korkmadığını anlamaya çalıştı, ama arkasındaki adama dönüp bakma isteğini yenmek için harcadığı çabanın yarattığı fiziksel sıkıntıdan başka bir şey hissetmediğini fark etti.

Berber dükkânını geçip de köşeyi döndüklerinde yer altına inen dar merdivenler göründü. Rubashov yanıbaşında yürüyen deve yan gözle bakarak adımlarının yavaşlayıp yavaşlamadığını anlamaya çalıştı. Hâlâ herhangi bir korku duymuyordu, yalnızca tedirgin bir merak içindeydi; ama merdivenlerin yanından geçip yollarına devam ettiklerinde, bacaklarının titrediğini şaşkınlıkla ayrımsadı, hemen kendini toparlamak gereğini duydu. Aynı anda, gözlüğünü mekanik bir hareketle koluna sürtmekte olduğunu fark etti; besbelli daha berber dükkânına yaklaşırlarken, farkında olmadan çıkarmıştı gözlüğünü. Her şey bir dalavere, diye düşündü. Üst tarafta insan kendi kendini aldatabiliyor, ama aşağılarda, midenin altında kalan bölümlerde biliyorsun neyin ne olduğunu. Şimdi bana sıkı bir sopa çekerlerse, istedikleri her şeyi imzalarım ama yarın her şeyi geri alırım...

Birkaç adım daha yürüdükten sonra 'Görece Olgunluk Teorisi' aklına geldi birden ve de teslim olmaya, istenen belgeyi imzalamaya zaten karar vermiş olduğunu hatırladı. İçi hemen rahatladı; ama aynı zamanda, nasıl olup da son birkaç gündür sürdürdüğü kararlılığını unuttuğu sorusuyla karşı karşıya kaldı. Yanıbaşındaki dev durdu, bir kapı açtı ve kenara çekildi. Rubashov'un önünde Ivanov'unkine benzeyen, ama gözlerini acıtacak kadar parlak ışıkla aydınlatılmış bir oda vardı. Kapının tam karşısındaki masada Gletkin oturuyordu.

Kapı Rubashov'un arkasından kapandı, Gletkin önündeki kâğıtlardan başını kaldırdı. "Lütfen oturun," dedi, Rubashov'un hücresindeki ilk karşılaşmadan hatırladığı kuru, renksiz sesiyle. Gletkin'in çıplak kafasındaki kocaman yara izini de görür görmez tanıdı; adamın yüzü gölgedeydi, çünkü odadaki tek ışık Gletkin'in koltuğunun arkasında duran ayaklı metal lambadan geliyordu. Çok güçlü bir ampulün yaydığı beyaz ışık Rubashov'un gözlerini öylesine kamaştırdı ki odadaki üçüncü kişiyi –bir paravanın ardında, sırtı odaya dönük olarak oturmuş bir katip– ancak birkaç saniye sonra fark edebildi.

Rubashov masanın önündeki kolluksuz ve rahatsız (ve odadaki tek) sandalyeye, Gletkin'in tam karşısına oturdu.

"Komiser Ivanov'un yokluğunda sizi sorgulamakla görevlendirildim," dedi Gletkin. Lambanın ışığı Rubashov'un gözlerini yakıyordu, ama başını çevirip Gletkin'e profilini döndürdüğünde gözünün kıyısına vuran ışık da aynı ölçüde rahatsız ediciydi. Ayrıca, başı dönük konuşmak saçma ve utanç verici geliyordu.

"Ivanov tarafından sorgulanmayı tercih ediyorum," dedi.

"Sorgu yargıcını yöneticiler belirler," dedi Gletkin. "İfade vermek ya da susmak hakkınız var. Sizin durumunuzda, konuşmayı reddederseniz, iki gün önce yazılı olarak belirttiğiniz itiraf rızasını inkâr ettiğiniz anlamı oluşur, bu da sorgulamayı otomatik olarak sona erdirir. Böyle bir durumda dosyanızı yetkili üst makamlara göndermekle yükümlüyüm, onlar idari bir kararla cezanızı sonuca bağlayacaklardır."

Rubashov kafasında durumu çabucak değerlendirdi. Anlaşılan Ivanov'un konumunda ani bir değişiklik olmuştu. Birden izne gönderilmiş, ya da görevden alınmış, belki de tutuklanmıştı. Belki Rubashov'la olan eski dostluğu hatırlanmıştı; belki fazla nüktedan ya da kafaca üstün olduğu için ve de 1 Numara'ya olan bağlılığı kör inanca değil de, man-

tıklı nedenlere dayandığından. Aslında fazla akıllıydı o; artı eski tüfeklerdendi: Yeni ekol Gletkin'di ve onların yöntemleri uygulanıyordu... Yolun açık olsun, Ivanov. Rubashov'un kimseye acıyacak vakti yoktu; hızlı düşünmesi gerekiyordu ama, ışık onu engelliyordu. Gözlüğünü çıkardı, gözlerini kırpıştırdı. Gözlüksüz çıplak ve çaresiz göründüğünü ve yüzündeki her çizginin Gletkin'in anlamsız bakışlarınca okunduğunu biliyordu. Şimdi konuşmazsa her şeyi kaybedecekti, artık geri dönüş yoktu. Gletkin iğrenç bir yaratıktı, ama yeni kuşağın temsilcisiydi; eskiler yenilerle uzlaşmadıkça ezilip gideceklerdi; başka seçenek yoktu. Rubashov birden kendini yaşlı hissetti, ömründe ilk kez oluyordu bu. Yaşının elliyi aştığını hiç göz önünde tutmamıştı. Gözlüğünü yeniden taktı, gözlerini Gletkin'e dikmeye çalıştı, ama keskin ışık gözlerini yaşlandırdı, gözlüğünü bir kez daha çıkardı.

"İfade vermeye hazırım," dedi sesindeki öfkeyi denetlemeye çalışarak. "Ama bana bu numaraları yapmamanız şartıyla. Şu parlak ışığı söndürün bir kere. Bu tür yöntemleri düzenbazlarla karşı-devrimcilere saklayın."

"Koşul ileri sürecek konumda değilsiniz," dedi Gletkin o sakin sesiyle. "Odanın ışık tertibatını sizin talimatınıza göre değiştirecek değilim. İçinde bulunduğunuz konumun tam farkında olmadığınız anlaşılıyor; karşı-devrimci eylemlerle suçlanan kendinizsiniz, son yıllarda bunu halk önünde iki kez açıklayan da sizsiniz. Bu kez eskisi kadar kolay kurtulacağınızı sanıyorsanız, yanılıyorsunuz."

Seni hayvan, diye içinden söylendi Rubashov. Seni üniformalı pis hayvan. Kıpkırmızı kesildi. Kıpkırmızı kesildiğini kendisi de hissetti ve Gletkin'in bunu fark ettiğini anladı. Kaç yaşında olabilirdi peki bu Gletkin? Otuz altı ya da bilemedin otuz yedi; iç savaşa katıldıysa gençliğinde katılmış, devrimin başlangıcını bir çocuk olarak yaşamış olmalıydı. Düşünmeye tufandan sonra başlayanlar bu kuşaktandı

işte. Onları yok olan eski dünyaya bağlayacak ne gelenekleri ne de anıları vardı... Oysa doğru yolda olanlar onlar değil miydi? Göbek bağını koparacaksın, eski dünyanın onur ve ikiyüzlü namus kavramlarını söküp atacaksın. Onur, kendine değer vermeden, kendini kollamadan, nihai sonuca dek hizmet etmektir.

Rubashov'un sinirleri yavaş yavaş yatıştı. Gözlüğünü elinde tutarak yüzünü Gletkin'e döndürdü. Gözlerini kapalı tutması gerektiğinden, kendini daha da çıplak hissetti, ama bu onu artık rahatsız etmiyordu. Kapalı gözkapaklarının ötesinde kırmızımsı bir ışık titreşiyordu. Ömründe kendini hiç bu kadar yapayalnız hissetmemişti.

"Parti'ye yararlı olabilecek her şeyi yaparım," dedi. Sesinin boğukluğu geçmişti. Suçlamayı ayrıntılı olarak belirtmenizi rica ediyorum. Şu ana dek bu yapılmadı."

Gletkin'in durgun gövdesinde kısa bir kıpırdanma oluştuğunu kırpışan gözleriyle görmedi de işitti sanki. Koltuğunun kulakları üstünde kol manşetleri hışırdadı. Gletkin'in yaşamındaki en büyük zafere ulaştığını tahmin ediyordu Rubashov. Öyle ya, Rubashov gibi birini alt etmek, müthiş bir kariyerin başlangıcı anlamına geliyordu ve bir dakika öncesine dek Gletkin bu başarıya erişip erişemeyeceğini bilmemekteydi, üstelik Ivanov'un başına gelenler gözlerinin önünde pek taze bir örnekti.

Rubashov birden anlayıverdi: Gletkin'in karşısında en az onun kadar güçlüydü. Seni gırtlağından yakalamış durumdayım, oğlum, diye düşündü ironik bir yüz buruşturmasıyla; ikimiz de birbirimizin ümüğüne basmışız, kendimi salıncaktan atacak olursam, seni de birlikte sürüklerim. Bir an, Gletkin önündeki belgeleri karıştıradursun, bu fikri uygulamayı da düşündü; ama vazgeçti ve acıyan gözlerini yavaş yavaş kapattı. Kendine değer verme güdüsünün tüm kalıntılarını yok etmek gerekti, intihar ise bir tür tersine dönmüş

özdeğerlendirme değil miydi? Anlaşılan bu Gletkin, Rubashov'un boyun eğmesine kendi aptal oyunlarının sebep olduğunu sanıyor, onu asıl ikna edenin Ivanov'un ileri sürdüğü savlar olduğunu bilmiyordu. Besbelli daha yüksek yetkilileri de buna inandırmış, böylece Ivanov'un düşüşünü sağlamıştı. Hayvan, diye düşündü Rubashov ama bu kez öfkesizdi. Bizim yarattığımız üniformayı giyen barbar, şimdilerde başlayan yeni çağın barbarı. Sen konuyu anlamaktan çok uzaksın; ama, eğer anlayacak olsaydın bizim için yararlı olmazdın... Lambadan yayılan ışığın daha da cırtlaklaştığını fark etti; sorgulama sırasında bu reflektörlerin gücünü yükseltme ya da düşürme mekanizmalarının kullanıldığını biliyordu Rubashov. Başını tamamen öte yana çevirmek, sulanan gözlerini silmek zorunda kaldı. Seni hayvan, diye düşündü bir kez daha. Ne ki, şu sıralar tam da senin gibi bir hayvanlar kuşağına gereksinmemiz var...

Gletkin suçlama belgesini okumaya başlamıştı. Sesinin monotonluğu her zamankinden daha çok sinir bozucuydu; Rubashov başını öte yana çevirmiş, gözlerini kapamış olarak dinliyordu. Yapacağı 'itirafı bir formalite, saçma ama gerekli bir komedi, gerçek anlamının ancak işin içinde olanlar tarafından anlaşılacağı bir metin olarak ciddiye almamaya karar vermişti. Ancak, Gletkin'in okumakta olduğu metin, beklediği en kötü saçmalıkları bile kat kat aşıyordu. Rubashov'un böylesi çocuksu entrikalar planlayabileceğine gerçekten inanıyor muydu Gletkin? Tüm öteki eski tüfeklerle birlikte temelini atmış olduğu yapıyı yıkmak için yıllardır uğraşıyordu, öyle mi? Ya bütün ötekiler, Gletkin'in çocukluğunda kahraman gözüyle baktığı kafaları numaralılar? Onların hep birlikte bir salgın hastalığa tutulup yozlaştıklarına, iğrenç mikroplar yüzünden devrimi bozmaktan başka bir şey düşünmez hale geldiklerine de inanıyor muydu Gletkin? Hele hele, bu gibi üst düzey siyasî taktik uzmanlarının

en kötü polisiye romanlarından çalmışa benzedikleri yöntemlere ne demeli?

Gletkin monoton, ifadesiz, alfabeyi büyüdükten sonra öğrenmiş insanların renksiz ve kuru sesiyle okumayı sürdürüyordu. Sıra, Rubashov'un B.'de görevliyken yabancı bir ülkenin temsilcisiyle Çarlık rejimini zorla geri getirmek amacıyla yaptığı görüşmelere gelmişti. Yabancı bir diplomatın adı ile sözde pazarlığın tarihi ve yeri belirtiliyordu. Rubashov artık daha dikkatle dinlemeye koyulmuştu; belleğinde bir ışık yanıp söndü, çok eski, önemsiz bir sahne geldi gözlerinin önüne, vaktiyle anında unuttuğu bir olay. Yaklaşık tarihi hesap etmeye çalıştı; uyuyordu galiba. Demek onu asacak olan ip buydu. Rubashov gülümsedi, yaşlı gözlerini mendiliyle sildi...

Gletkin'in ölümcül monotonluktaki sesi hiç kesilmemişti. Okuduklarına gerçekten inanıyor muydu? Metnin grotesk saçmalığının farkında değil miydi? Şimdi de Rubashov'un alüminyum tröstünün başında bulunduğu döneme gelmişti. Endüstrinin hızla geliştirilmiş olan bu dalındaki korkunç örgütleme bozukluklarını sergileyen istatistikler sıralıyordu: İş kazalarına kurban giden işçilerin sayısı, bozuk malzeme kullanımından dolayı düşen uçakların sayısı. Bütün bunlara sebep olan ise Rubashov'un şeytanî sabotajlarıydı. Metinde 'şeytanî' sözcüğü birkaç kez kullanılmıştı, teknik terimlerle sütunlar tutan rakamlar arasında. Gletkin'in sahiden de aklını kaçırmış olabileceği düşüncesini birkaç saniye kafasından atamadı Rubashov; mantıkla saçmalığın karışımı şizofreninin metodik deliliğini akla getiriyordu. Oysa, suçlamaları kaleme alan Gletkin değildi ki, o yalnızca önüne konulmuş olan yazıyı okuyordu; belki bunlara gerçekten inanıyor, en azından okuduklarını inanılır buluyordu...

Rubashov loş bir köşede oturan stenocu kıza baktı. Ufak tefek, zayıf, gözlüklü bir şeydi. Sakin sakin kurşun kalemi-

nin ucunu inceltiyordu, başını bir kez olsun ondan yana çevirmemişti. Anlaşılan Gletkin'in okuduğu akıl almaz şeyleri o da inanılır buluyordu. Gençti, yirmi beş yirmi altı yaşlarında falan; o da tufandan sonra yetişenlerdendi. Bu modern Neandertal kuşağı için Rubashov adının ne anlamı olabilirdi ki? Kör edici reflektör ışığının karşısında oturan, yaşlanıp duran gözlerini açık tutamayan bir adam... Onlarsa, renksiz sesleri ile ona bir şeyler okuyan, anlamsız gözleriyle ona hiç ilgilenmeden bakan, otopsi masasına yatırılmış bir cesetle arasında fark gözetmeyen genç kişiler.

Gletkin suçlama belgesinin son paragrafına gelmişti. En kral suçlama buradaydı: 1 Numara'ya suikast girişimi. Ivanov'un daha ilk görüşmelerinde sözünü ettiği esrarengiz X yeniden karşımıza çıkmaktaydı. Meğer 1 Numara'nın çok meşgul olduğu günlerde odasına getirttiği soğuk öğlen yemeğini hazırlayan lokantanın yönetici yardımcısıymış bu X. Öğlenleri sık sık soğuk yemek yemesi 1 Numara'nın nasıl da basit bir yaşam sürdürdüğünün bir göstergesi olup önemli bir propaganda malzemesiydi ve efsaneleşmiş olan bu soğuk yemek sayesinde ve elbette Rubashov'un kışkırtmasıyla, X erken bir ölüm hazırlayacaktı 1 Numara'ya. Rubashov kendi kendine gülümsedi. Kapalı gözlerini açtığında Gletkin'in okumaya son verip, kendisine dik dik baktığını gördü. Birkaç saniyelik bir sessizlikten sonra, Gletkin her zamanki ses tonuyla, soru sorar gibi değil de, beyanat verir gibi, dedi ki:

"Suçlamayı duydunuz, suçunuzu kabul ediyor musunuz?"

Rubashov onun yüzüne bakmaya çalıştı, ama başaramadı ve yeniden gözlerini kapatmak zorunda kaldı. Dilinin ucunda çok acı bir cevap vardı ama, onun yerine çok alçak sesle –o kadar ki, sıska sekreter onu işitebilmek için kafasını öne doğru uzatmak zorunda kaldı– şöyle dedi:

"Hükümetin güttüğü politikanın gerisindeki ölümcül itkiyi anlayamamak, dolayısıyla muhalif görüşler taşımak su-

çunu kabul ediyorum. Duygusal içgüdülerime uymak ve böylece tarihsel gereksinmelere ters düşen davranışlarda bulunmak suçunu kabul ediyorum. Kurban edilenlerin yakınmalarına kulak vererek, onların kurban edilmeleri gereğini kanıtlayan gerekçelere kulak tıkadığımı itiraf ediyorum. Suç ve masumiyet kavramlarını, yararlılık ve zararlılık kavramlarının daha üstün tutma suçunu kabul ediyorum. Son olarak, insanı insanlıktan daha üstün tutma suçunu kabul ediyorum..."

Rubashov bir an sustu, bir kez daha gözlerini açmaya çalıştı. Başını ışığın geldiği yandan çevirerek sekreterin oturduğu köşeye doğru gözlerini kırpıştırdı. Kız onun dediklerini yazmayı henüz bitirmişti; sivri profilde kronik bir gülümseme görür gibi oldu Rubashov.

"Biliyorum ki," diye konuşmayı sürdürdü, "bendeki bu sapma, uygulama alanına geçtiği takdirde, devrim için ölümcül bir tehlike oluşturabilirdi. Tarihin kritik dönüm noktalarında yapılan herhangi bir muhalefet Parti'yi bölme mikroplarını, dolayısıyla iç savaş mikroplarını içinde taşır. Yığınlar yeterince olgun olmadıklarında insancıl zaaflar ve liberal demokrasi devrim için intihar demektir. Oysa benim muhalif tavrım özellikle bunların özlemi üstüne kurulmuştu; görünüşte pek istenilir olan bu yöntemler aslında ölümcüldür. Diktatörlüğün liberal bir reform geçirmesi talebi, daha geniş bir demokrasi, terörün yok edilmesi, Parti'nin katı örgütlenmesinin yumuşatılması gibi taleplerin içinde bulunduğumuz koşullar altında nesnel olarak zararlı, dolayısıyla karşı-devrimci nitelikte olduklarını kabul ediyorum..."

Bir kez daha durakladı, boğazı kurumuş olduğundan sesi kalınlaşmıştı. Sekreterin kaleminin cızırdayan sesini işitti sessizlikte; başını biraz kaldırdı, gözlerini açmadan devam etti:

"Bu anlamda ve yalnızca bu anlamda, bana karşı-devrimci diyebilirsiniz. Elinizdeki kâğıtta yazılı saçma sapan canilikler içeren suçlamalarla hiçbir ilgim yoktur."

"Bitirdiniz mi?" diye sordu Gletkin.

Sesi öylesine hayvani çıkmıştı ki, Rubashov şaşkınlıkla gözlerini açıp ona baktı. Adamın her zamanki dimdik esas oturuşu parlak ışıkta bir siluete dönüşmüştü. Rubashov nicedir Gletkin'i kısaca tanımlayacak bir benzetme bulmaya çalışmaktaydı: "Dimdik, dosdoğru bir hayvan", evet, bu tıpatıp uyuyordu.

"Bu ifadeniz yeni değil," diye devam etti Gletkin kupkuru sesiyle. "Bundan önceki her iki itirafınızda, ilki iki yıl önce, ikincisi ise on iki ay önce oluyor, zaten açıkça itiraf ettiniz ki tavrınız 'nesnel olarak karşı devrimci ve halkın çıkarlarına aykırı'dır. Her iki seferde de boynu bükük bir şekilde Parti'den af talep ettiniz, bir daha aynı hataya düşmeyeceğiniz, önderin politikasını izleyeceğiniz konusunda kesin söz verdiniz. Şimdi aynı oyunu üçüncü kez oynamaya kalkıyorsunuz. Biraz önce verdiğiniz ifade bir göz boyamadan başka bir şey değil. 'Muhalif tavrınızı' itiraf ediyor ama bunun mantıki sonucu olan eylemleri inkâr ediyorsunuz. Bu kez paçayı kolay kurtaramayacağınızı size daha önce de belirtmiştim."

Gletkin aniden susuverdi. Birden oluşan sessizlikte, arkasındaki lambada hafif bir vızıltı duydu Rubashov. Aynı anda ışık bir aşama daha güçlendi.

Rubashov alçak sesle, "O yaptığım açıklamalar taktik amaçlıydı," dedi. "Siz de mutlaka biliyorsunuz ki, bir sürü muhalif üye Parti'de kalabilmenin bedeli olarak bu gibi özeleştirel demeçler vermek zorundaydı. Bu son verdiğim ifadenin anlamı farklı..."

"Yani, başka bir deyişle, bu kez samimisiniz, öyle mi?" diye sordu Gletkin. Soruyu çabucak sormuştu ve sesinde herhangi bir ironi yoktu.

"Evet," dedi Rubashov alçak sesle.

"Demek daha önce yalan söylemiştiniz?"

"Öyle de diyebilirsiniz."

"Kellenizi kurtarmak için?"

"Çalışmalarımı sürdürebilmek için."

"Kellesi olmayan çalışamaz. Dolayısıyla kelleyi kurtarmak için."

"Öyle de diyebilirsiniz."

Gletkin'in üst üste yapıştırdığı sorular ve kendi cevapları arasındaki kısacık sessizliklerde sekreterin kaleminin cızırtıları ile lambanın vızıltısından başka hiçbir şey duyulmuyordu. Lambanın koskocaman dalgalar halinde saçtığı beyaz ışık ve sürekli yaydığı sıcaklık yüzünden Rubashov alnında biriken terleri ikide bir silmek zorunda kalıyordu. Yanan gözlerini açık tutmaya da zorluyordu kendini ama, kapalı tuttuğu süreler gittikçe uzuyordu; fenâ halde uyku bastırmıştı ve Gletkin makineli tüfekvari sorularına kısa bir süre ara verdiğinde çenesinin göğsüne doğru düştüğünü uzaktan hafif bir ilgiyle izlercesine fark etti. Gletkin'in bir sonraki sorusu onu az çok sıçratarak kendine getirdiğinde belirsiz bir süre uyumuşmuş gibi bir izlenim vardı içinde.

"Tekrar ediyorum," dedi Gletkin'in sesi. "Daha önce verdiğiniz pişmanlık demeçleri gerçek görüşleriniz konusunda Parti'yi yanıltmak ve kendi kellenizi kurtarmak amacını taşıyordu."

"Bunu zaten kabul etmiş bulunuyorum," dedi Rubashov.

"Ya sekreteriniz Arlova'yı resmen tekzibiniz, aynı amacı mı taşıyordu?"

Rubashov ses çıkarmadan başını salladı. Gözyuvarlarındaki basınç yüzünün sağ yanındaki tüm sinirlere yayılmıştı. Dişinin de yeniden zonklamaya başladığını fark etti.

"Vatandaş Arlova'nın savunma tanığı olarak, sürekli olarak sizin adınızı verdiğini de biliyorsunuz."

"Bu bana bildirilmişti," dedi Rubashov. Dişinin zonklaması arttı.

"O sırada verdiğiniz ifadenin, ki şimdi yalan olduğunu söylüyorsunuz, Arlova'nın idam cezasına çarptırılmasında en etkili rolü oynadığını da biliyorsunuz kuşkusuz."

"Bana bildirilmişti."

Rubashov yüzünün sağ yanına kramp gibi bir inme indiğini hissediyordu. Kafası hem durgunlaşmış hem de daha ağırlaşmıştı; başını dik tutmakta büyük zorluk çekiyordu. Gletkin'in sesi kulaklarını tırmalıyordu:

"Yani, vatandaş Arlova'nın masum olması mümkün müydü?"

"Mümkündü," dedi Rubashov; sesindeki ironinin son kırıntısı dilinin ucunda kan tadı bırakarak.

"... ve sizin kendi kellenizi kurtarmak için verdiğiniz ifade sonucunda idam edildi."

"Öyle sayılabilir," dedi Rubashov ve gevşek, yararsız bir öfkeyle içinden devam etti: "Seni namussuz herif, söylediğin her şey gerçeğin ta kendisi elbette. İkimizden hangisinin daha beter bir namussuz olduğunu kim bilir? Ama beni gırtlağımdan yakalamış durumda ve kendimi savunamıyorum, çünkü salıncaktan atlamak yasak. Ne olur uyumama izin verse. Bu işkenceye daha uzun süre devam ederse, bütün dediklerimi geri alıp konuşmayı reddedeceğim; o zaman işim biter işte, onunki de."

"... Ve bütün bunlardan sonra, size anlayışlı davranılmasını istiyorsunuz, öyle mi?" diye devam etti Gletkin her zamanki dimdik doğru tavrıyla. "Canice suçlarınızı inkâr etmeyi göze alıyorsunuz hâlâ. Bütün bunlardan sonra size inanmamızı mı istiyorsunuz?"

Rubashov başını dik tutma çabasından vazgeçti. Gletkin ona inanmamakta elbette haklıydı, kendisi bile hesaplı yalanların, diyalektik aldatmacaların labirentinde, gerçekle ya-

nılsamanın birleştiği alacakaranlıkta kaybolmaya başlamıştı. Mutlak gerçek bir adım geride kalıyor, gözle görülen ise o gerçeğe hizmet amacıyla söylenen mutlak-altı yalan oluyordu. Ve bu da insanı yapay biçimlere girmeye, hoplayıp zıplamaya, sıçrayıp sarsılmaya zorluyordu! Bu kez gerçekten samimi olduğuna, son istasyona vardığına nasıl inandıracaktı Gletkin'i? Her an birilerini inandırmak, birileriyle konuşmak, tartışmak zorunda bırakılıyordu insan, tek istediği uyumak, silinip gitmek olduğu zaman bile...

"Hiçbir şey istemiyorum," dedi Rubashov ve duyduğu acıya karşın başını Gletkin'in sesinin geldiği yöne çevirdi, "Parti'ye olan bağlılığımı bir kez daha kanıtlamaktan başka."

"Bunu yalnızca bir tek yolla kanıtlayabilirsiniz," dedi Gletkin'in sesi, "tam kapsamlı bir itirafname. Ulu amaçlarınız ve 'muhalif tavrınız' konusunda gereğinden fazla laf duyduk ağzınızdan. Bize gereken ise söz konusu tavrınızın doğal sonucu olan ve suç oluşturan eylemlerinizi halk önünde resmen ve tamamen itiraf etmeniz. Parti'ye hâlâ yararlı olabilmenizin tek yolu var, bu da uyarıcı bir örnek olmak: Parti politikasına karşı gelmenin kaçınılmaz sonuçlarını kendi kimliğinizde yığınlara sunmak."

1 Numara'nın soğuk öğle yemeğini düşündü Rubashov. Yüzündeki sinirlerin zonklaması tüm hızıyla sürüyordu ama artık duyduğu acı keskin ve yakıcı değil, küt ve uyuşturucu darbeler halindeydi. 1 Numara'nın soğuk öğle yemeğini düşündü ve yüz kasları gerilerek yüzünde biçimsiz bir buruşmaya yol açtı.

"İşlemediğim suçları itiraf edemem," dedi.

"Yo, hayır, bunu kesinlikle yapamazsınız," dedi Gletkin'in sesi ve bu seste ilk kez olarak alaya benzer bir tını duydu Rubashov.

Ondan sonra, sorgulamanın gidişatı hakkında Rubashov'un hatırladıkları çok belli belirsizdi. "Bunu kesinlikle

yapamazsınız" cümlesinden sonra (ki özel farklı tınısı dolayısıyla aklında kalmıştı bu da) uzunluğu belirsiz bir süre kopukluk oldu belleğinde. Daha sonra düşündüğünde sanki uykuya daldığını sandı, hattâ garip boşlukta bir düş bile hatırlıyordu. Aslında olsa olsa birkaç saniye sürmüştü herhalde; uçucu, zaman dışı, parıltılı bir manzaralar dizisi, babasının malikanesine giden yolun iki yanına sıralanmış kavak ağaçları ve çocukken bir keresinde ağaçların ötesinde gördüğü beyaz bir bulut.

Bundan sonra hatırladığı ilk şey odada üçüncü bir kişinin varlığı ve Gletkin'in bağıran sesiydi; Gletkin ayağa kalkmış, masanın öte yanından kendisine doğru eğilmiş olmalıydı:

"Rica ederim! Dikkatinizi toplayın!.. Bu adamı tanıyor musunuz?"

Rubashov olumlu anlamda başını salladı. Adam avluda yürürken soğuktan büzüşmüş omuzlarına sardığı muşambayı giymemişti ama Tavşandudak'ı hemen tanımıştı Rubashov. Kafasında bir dizi tıklama belirdi: 2-3; 1-1; 4-3; 1-5; 3-2; 2-4... "Tavşandudak sana selâm gönderdi." Ona bu mesajı ne zaman vermişti 402 Numara?

"Nerede ve ne zaman tanıştınız?"

Rubashov'un ağzının içi kupkuru ve acıydı, konuşmak için çaba göstermesi gerekti.

"Onu pek çok kereler penceremden gördüm, avluda yürürken."

"Daha önceden tanımıyor muydunuz?"

Tavşandudak kapının eşiğinde, Rubashov'un sandalyesinin birkaç adım gerisinde duruyordu; reflektörün ışığı tam da üstüne düşmüştü. Genellikle sarı olan yüzü tebeşir beyazlığındaydı, burnu sivriydi, yarık üst dudağını örten kabarık et parçası dişsiz ağzının üstünde titremekteydi. Kollarını iki yanına koyvermişti, elleri dizlerine dek uzanıyordu. Sırtını ışığa dönmüş olan Rubashov, onu sahnede ramp ışık-

larıyla aydınlatılmış bir hayalet gibi görüyordu. Belleğinden yeni bir tıklamalar dizisi geçti: 4-6; 3-5; 4-3... "Dün işkenceden geçti". Hemen hemen aynı anda doğru dürüst yakalayamadığı bir anı gölgesi oluşup kayboldu kafasında; bir vakitler, 404 numaralı hücreye atılmadan çok önce bu yaşayan ölüyü canlı bir insan olarak görmüştü sanki.

Gletkin'in sorusunu duraksayarak, "Tam olarak bilemeyeceğim," diye yanıtladı. "Şimdi yakından bakınca, onu sanki daha önce de görmüşüm gibi geliyor."

Daha cümlesini bitirmeden bu sözleri söylemekle hiç de iyi etmediğini kavradı Rubashov. Kafasını toparlayabilmek için Gletkin'in birkaç dakika susmasını diledi. Soruları hızlı hızlı, neredeyse nefes almadan sıralaması kurbanını hiç durmadan gagalayan vahşi bir kuşu andırıyordu.

"En son nerede karşılaştınız onunla? Hadi, belleğinizin şaşmazlığı bir vakitler Parti'de efsaneleşmişti."

Rubashov sesini çıkarmadı. Belleğini zorluyor, ama parlak ışık altında dudakları titreyerek dikilip duran hayaleti nerede gördüğünü bir türlü çıkaramıyordu. Tavşandudak kıpırtısızdı, yalnızca üst dudağını korkunçlaştıran kırmızı et kabarcığının üstünde dilini gezdirdi. Bakışları Rubashov'dan Gletkin'e, sonra geriye döndü.

Sekreter yazmayı bırakmıştı; yalnızca lambanın vızıldaması ve de Gletkin'in kol manşetlerinin hışırtısı duyuluyordu. Son sorusunu sormak için dirseklerini koltuğunun kolluklarına dayayarak hafifçe öne doğru eğilmişti.

"Cevap vermeyi red mi ediyorsunuz?"

"Hatırlamıyorum," dedi Rubashov.

"Pekâlâ," dedi Gletkin. Biraz daha öne doğru eğilerek, gövdesini bütün ağırlığıyla Tavşandudak'a çevirdi:

"Vatandaş Rubashov'a biraz yardım et bakalım. Onunla en son ne zaman görüştün?"

Tavşandudak'ın suratı, daha da beyazlaştı. Gözleri birkaç

saniye varlığını anlaşılan yeni fark ettiği sekreter kızın üstünde durdu, sonra bakışlarını kaçırırcasına, sığınacak bir yer ararcasına başka yöne döndürdü. Dilini dudakları üstünde bir kez daha gezdirdikten sonra, hızlı hızlı, bir solukta şöyle dedi:

"Parti önderini zehirleyerek öldürmem için vatandaş Rubashov tarafından kışkırtıldım."

İlk anda Rubashov bu yaşayan ölüden gelen beklenmedik, derin ve melodik ses karşısında şaşkınlığa uğradı. Onda bütünlüğünü koruyan tek şey sesiydi anlaşılan; görünüşüyle irkiltici bir karşıtlık oluşturuyordu. Onun ağzından çıkan sözcüklerin anlamını ancak birkaç saniye sonra kavrayabildi. Tavşandudak içeri alındığından beri 1 Numara bekliyordu, tehlikeyi sezmişti ama o anda yalnızca suçlamanın groteskliğinin bilincindeydi. Bir saniye geçmeden Gletkin'in sesi yeniden duyuldu; Rubashov'un yüzü Tavşandudak'a dönük olduğundan ses arkasından geliyordu ve sinirliydi:

"Sana onu sormadım henüz. Vatandaş Rubashov ile en son ne zaman karşılaştığını sordum."

Büyük hata, diye düşündü Rubashov. Cevabın yanlışlığı üstünde durmamalıydı. Farkına varmazdım ben. Kafasını iyice toparladığını hattâ ateşli bir uyanıklık içinde olduğunu hissetti. Kafasında bir kıyaslama bulmaya çalıştı. Bu tanık otomatik bir laterna ve biraz önce yanlış parçayı çaldı, diye düşündü. Tavşandudak'ın bir sonraki yanıtı daha da melodikti:

"B.'deki Ticaret Delegasyonu'nun bir resepsiyonundan hemen sonra karşılaştım vatandaş Rubashov ile. Parti önderini suikast ile öldürmeye kışkırttı beni."

Konuşurken hayaletimsi bakışlarını Rubashov'a dikmişti. Rubashov gözlüğünü takarak onun bakışlarına keskin bir merakla karşılık verdi. Ancak, genç adamın gözlerinde af dileyen bir yakarış değil, kardeşçe bir güven ve dayanılmaz öl-

çüde eziyet çekmişlerin sessiz sitemini gördü. Bakışlarını ilk kaçıran Rubashov oldu.

Arkasından Gletkin'in bir kez daha güven kazanmış hayvansı sesi geldi:

"Görüşme tarihini hatırlıyor musun?"

"Çok kesin hatırlıyorum," dedi Tavşandudak hiç de doğal olmayan tatlı sesiyle. "Devrimin yirminci yılını kutlamak için verilen resepsiyondan hemen sonraydı."

Bakışlarını Rubashov'un gözlerinden ayırmamıştı hâlâ, sanki orada umutsuz da olsa son bir kurtuluş olasılığı görmekteydi. Rubashov'un belleğinde önce puslu sonra daha açık seçik bir anı belirdi. Tamam, sonunda Tavşandudak'ın kim olduğunu anlamıştı. Ama bu keşif, içinde sızılı bir hayretten başka hiçbir duygu uyandırmadı neredeyse. Başını Gletkin'e çevirdi ve ışığın etkisiyle gözlerini kırpıştırarak alçak sesle konuştu:

"Tarih doğrudur. Profesör Kieffer'in oğlunu hemen tanıyamadım, çünkü sizin elinizden geçmeden önce yalnızca bir tek kez görmüştüm kendisini. Uğraşlarınızın sonucu kutlanmaya değer."

"Demek onu tanıdığınızı ve söz konusu tarihte ve zikredilen yerde onunla görüştüğünüzü kabul ediyorsunuz."

"Bunu demin söyledim ya," dedi Rubashov bıkkınlıkla. Ateşli uyanıklığı geçmiş, kafasındaki küt zonklama yeniden başlamıştı. "Bahtsız dostum Kieffer'in oğluyla karşı karşıya olduğumu baştan söyleseydiniz, onu daha önce tanırdım."

"Tanığın adı suçlamada zikredilmiştir," dedi Gletkin.

"Profesör Kieffer'i herkes gibi ben de yalnızca *nom de plume* ile tanıyordum."

"Bu önemsiz bir ayrıntı," dedi Gletkin. Bir kez daha tüm gövdesini Tavşandudak'a çevirdi, sanki aralarındaki uzaklığa karşın onu kendi ağırlığıyla ezmek istiyordu. "Devam et. Bu buluşma nasıl gerçekleşti?"

Bir hata daha, diye düşündü Rubashov bastıran uykuya karşın. Kesinlikle önemsiz bir ayrıntı değil. Bu adama gerçekten öyle saçma bir plan önermiş olsaydım, daha sözü ilk geçtiğinde, adı verilse de verilmese de onu hatırlardım. Ama böyle uzun bir açıklamaya girişemeyecek kadar yorgundu; ayrıca konuşmak için başını yeniden lambaya dönmek zorunda kalacaktı. Oysa şimdilik hiç değilse Gletkin'e sırtı dönük oturabiliyordu.

İkisi Tavşandudak'ın kimliğini tartışadursun, o başını öne eğmiş, korkunç beyaz ışığın altında dudakları titreyerek öylece durmaktaydı. Rubashov eski dostu, yoldaşı, devrimin en büyük tarihçisi Kieffer'i düşündü. Kongre masasının çevresinde çekilmiş, herkesin sakallı olduğu ve başlarının üstünde numaralı küçük yuvarlaklar bulunduğu ünlü fotoğrafta, eski önderin tam solunda oturuyordu Kieffer. Onun tarih konularında danışmanı, aynı zamanda satranç partneri ve belki de tek dostuydu. 'Yaşlı adam' ölünce, onu herkesten daha yakından tanıyan Kieffer'e biyografisini yazma görevi verilmişti. On yıl süren çalışma sonucu ortaya çıkan eserin basımı hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Aradan geçen on yıl içinde devrim sırasında olayların resmî anlatımında pek garip değişiklikler olmuştu, önde gelen aktörlerin oynadıkları rollerin yeni baştan yazılması, değerler skalasında farklı yansımaların belirtilmesi gerekiyordu, ama yaşlı Kieffer inat etmişti, 1 Numara'nın yönetimindeki yeni dönemdeki iç diyalektikleri hiç mi hiç anlamamıştı...

Tavşandudak'ın doğallıktan uzak müzikal sesi anlatıyordu:

"Babamla ikimiz, beni de yanında götürdüğü Uluslararası Etnografya Kongresi'nden dönerken, yolumuzu uzatarak B.'ye uğradık, çünkü babam eski dostu vatandaş Rubashov'u görmek istiyordu..."

Merakla melankolinin garip bir karışım yarattığı duygular

içinde dinliyordu Rubashov. O ana dek hikâye doğruydu; Kieffer onu görmeye gelmişti, herhalde içini dökmek belki de onun tavsiyelerini almak ihtiyacındaydı. Birlikte geçirdikleri akşam herhalde yaşlı Kieffer'in yaşamındaki son keyifli anlardı.

"Yalnızca bir tek gün kalabilirdik," diye devam etti Tavşandudak, Rubashov'un yüzünden ayrılmayan gözleri sanki ondan güç ve cesaret dileniyordu. "Ve tam devrimin kutlamalarına denk gelmiştik; tarihi bu yüzden çok kesin hatırlıyorum. Gün boyunca vatandaş Rubashov kutlama törenleriyle meşgul olduğundan babamla yalnızca birkaç dakika görüşebildi. Ama akşamleyin, elçilikteki resepsiyon sona erince babamı kendi dairesine davet etti, babam da benim kendisiyle gitmeme izin verdi. Vatandaş Rubashov yorgundu, üstünde bir robdöşambr vardı, ama bizi çok sıcak karşıladı. Masanın üstüne şarap, kanyak ve pastalar hazırlamıştı; babama sarıldıktan sonra onu şu sözlerle karşıladı: 'Mohikanların sonuncusunun veda partisi'..."

Rubashov'un arkasından Gletkin'in sesi yükseldi:

"Rubashov'un sizleri alkolle sarhoş etmek, böylece planlarına alet olmanızı kolaylaştırmak niyetinde olduğunu hemen anladınız mı?"

Bir an Tavşandudak'ın perişan yüzünde gülümsemeye benzer bir şeyin dolaştığını sandı Rubashov; o akşam gördüğü genç adama hafifçe benzediğini ilk kez fark etti. Ama yüzdeki ifade anında kayboldu; Tavşandudak gözlerini kırpıştırdı, bir kez daha yarık dudağını yaladı.

"Davranışları biraz şüpheli geldi ama, gerçek amacını hemen anlamadım."

Zavallı domuz, seni ne hale getirmişler, diye düşündü Rubashov.

"Devam et," diye gürledi Gletkin.

Lafının kesilmesinden sonra Tavşandudak'ın kendini ye-

niden toparlaması birkaç saniye sürdü. Bu arada sıska sekreterin kaleminin ucunu açtığını işittiler.

Rubashov ile babam uzun süre eski günlerden konuştular. Birbirlerini yıllardır görmemişlerdi. Devrimden önceki zamanlardan, yalnızca ismen tanıdığım eski kuşaktan kişilerden, iç savaştan konuştular. Sık sık anlayamadığım konulara atıflar yaptılar. Birtakım anılara güldüler ama ben bunların anlamını çözemedim."

"Çok içki içildi mi?" diye sordu Gletkin.

Tavşandudak ışığa doğru çaresizce gözlerini kırpıştırdı. Konuşurken hafif hafif sallandığını, sanki ayakta durmakta zorluk çektiğini fark etti Rubashov.

"Galiba epeyce çok," diye devam etti Tavşandudak. "Son yıllarda babamı hiç bu kadar keyifli görmemiştim."

Gletkin'in sesi bir kez daha araya girdi:

"Olay, babanın karşı-devrimci eylemlerinin ortaya çıkmasından üç ay sonra oluyor, değil mi? Bir üç ay sonra da bu yüzden idam edildi."

Tavşandudak dudaklarını yaladı, ışığa doğru aptal aptal bakarak sustu. Rubashov ani bir itkiyle Gletkin'e döndü ama ışık gözlerine dolunca gözlerini kapatıp yavaş yavaş yeniden arkasını döndü, gözlüğünü koluna sürtmeye koyuldu. Sekreterin kalemi kâğıt üzerinde cızırdıyordu. Derken Gletkin'in sesi yine duyuldu:

"O sırada babanın karşı-devrimci eylemlerinden haberin var mıydı?"

Tavşandudak dudaklarını yaladı.

"Evet," dedi.

"Rubashov'un da babanın görüşlerini paylaştığını biliyor muydun?"

"Evet."

"Konuşmada geçen önemli cümleleri tekrarla. Gerekli olmayan ayrıntıları atla."

Bu kez Tavşandudak ellerini arkasında kavuşturarak omuzlarını duvara yasladı.

"Bir süre sonra, babamla Rubashov günümüz olaylarından konuşmaya başladılar. Parti içindeki son gelişmelerden ve önderin yöntemlerinden söz ederken küçümseyici ve aşağılayıcı cümleler kullandılar. Babam da, Rubashov da öndere yalnızca '1 Numara' olarak atıf yapıyorlardı. Rubashov dedi ki, 1 Numara koca kıçıyla Parti'nin üstüne oturduğundan beri, onun altında kalan hava solunamaz hale geldi, dedi. Yurtdışında görev almayı bu yüzden tercih ediyormuş."

Gletkin, Rubashov'a döndü:

"Parti önderine bağlılığınızı ilk açıkladığınızdan kısa bir süre önce oluyor bu, değil mi?"

Rubashov ışığa doğru yarı yarıya döndü. "Dediğiniz doğru olmalı," dedi.

"Rubashov'un söz konusu açıklamayı yapma niyeti o gece konuşuldu mu?" diye sordu Gletkin, Tavşandudak'a.

"Evet. Babam bu yüzden Rubashov'u kınadı, düş kırıklığına uğradığını söyledi. Rubashov ise güldü, babama 'yaşlı sersem' ve 'Don Kişot' dedi. Önemli olan en uzun süre dayanabilmek ve de saatin çalmasını beklemektir, dedi."

"Saatin çalmasını beklemek deyişiyle ne kastediyordu?"

Genç adamın bakışları bir kez daha umutsuz, neredeyse sevecen bir ifadeyle Rubashov'un yüzünde dolaştı. Duvardan kopup kendisine doğru gelerek alnından öpecekmiş gibi saçma bir duyguya kapıldı Rubashov. Bu düşünce onu gülümsetti.

"Parti önderinin görevden alınacağı zamandan söz ediyordu."

Rubashov'un gülümsemesini fark etmiş olan Gletkin, kuru bir sesle, "Bu anılar hoşunuza gitmişe benziyor," dedi.

"Belki," diyerek yeniden gözlerini kapadı Rubashov.

Gletkin manşetlerinden birini düzelttikten sonra Tavşandudak'ın sorgulanması devam etti:

"Demek Parti önderinin görevden alınacağı zamandan söz ediyordu Rubashov? Peki, bu nasıl gerçekleştirilecekti?"

"Babam bir gün son bir damlanın bardağı taşıracağını, böylece Parti'nin onu görevden alacağını ya da istifaya zorlayacağını düşünüyor, muhaliflerin bu fikir üstünde durmaları gerektiğini söylüyordu."

"Ya Rubashov?"

"Rubashov babama güldü ve onun sersem bir Don Kişot olduğunu yineledi. Derken, 1 Numara'nın rastlantısal bir fenomen olmadığını, belli bir insan özelliğinin vücut bulmuş hali olduğunu; yani, kişinin kendi yanılmazlığına olan mutlak inancının bir örneği olduğunu ve her şeyi göze alabilecek gücü de bundan aldığını söyledi. Ona göre bu kişi hiçbir zaman kendi rızasıyla iktidarı bırakmazdı ve ancak zorla yerinden alınabilirdi. Parti'den bir şey ummak da beyhudeydi, çünkü 1 Numara bütün ipleri elinde tutuyordu. Parti bürokrasisini kendine suç ortağı yaptığından, hepsi onunla birlikte kalır ya da onunla birlikte düşlerdi, bunu kendisi de çok iyi biliyordu."

Uyuklamamaya çalışan Rubashov, genç adamın kendi sözlerini bu kadar iyi hatırlamasına şaştı. Kendisi bile konuşmayı ayrıntılı olarak hatırlamıyordu ama, Tavşandudak'ın anlattıklarının doğruluğundan emindi. Gözlüğünü takarak genç Kieffer'i yeni bir ilgiyle süzdü.

Gletkin'in sesi bir kez daha gürledi:

"Demek oluyor ki Rubashov 1 Numara'ya; yani, Parti önderine karşı şiddet uygulanması gerektiğini vurguladı?"

Tavşandudak kafasını salladı.

"Ve sen de, aşırı miktarda alkol almışlığın yardımıyla, onun ileri sürdüğü savlardan fazlaca etkilendin, öyle mi?"

Genç Kieffer hemen karşılık vermedi. Derken daha önce-

kinden daha alçak bir sesle dedi ki:

"Hemen hemen hiç içmemiştim, ama söylediği her şey beni çok derinden etkiledi."

Rubashov başını öne eğdi. Bir kurt düşmüştü içine, ona başka her şeyi unutturan, fiziksel bir sancı gibi saplanan bir şüphe. Bu genç adam, onun düşüncelerinden kendine göre birtakım sonuçlar çıkarmış olabilir miydi gerçekten? Şu anda karşısında, korkunç beyaz ışığın altında duruyor olması kendi mantığının bir sonucu muydu?

Gletkin bu düşünceyi sonuna dek yürütmesine izin vermedi, sesini yükseltti:

"... Ve hazırlık niteliğindeki bu teorik konuşmanın ardından, eyleme geçmen için doğrudan doğruya kışkırtma geldi, öyle mi?"

Tavşandudak sesini çıkarmadı, gözlerini kırpıştırdı.

Gletkin birkaç saniye cevap bekledi. Rubashov da farkında olmadan başını kaldırmıştı. Birkaç saniye daha geçti, yalnızca lambanın vızıltısı duyuluyordu. Derken Gletkin'in her zamankinden de renksiz, anlamsız sesi:

"Belleğinin tazelenmesini ister misin?"

Havadan sudan söz edercesine konuşmuştu Gletkin, ama Tavşandudak kırbaç darbesi yemişçesine titredi. Dudaklarını yaladı, gözlerinde çıplak, hayvansal bir korku ışıldadı. Derken, hoş tınılı sesi duyuldu:

"Kışkırtmayı o akşam yapmadı, ertesi sabah vatandaş Rubashov ile başbaşa görüştüğümüzde söyledi."

Rubashov gülümsedi. Hayalî görüşmenin ertesi güne ertelenmesi Gletkin'in hazırladığı mizansenin bir inceliğiydi besbelli; oğlu zehirleme yoluyla birini öldürmeye kışkırtılırken yaşlı Kieffer'in oturduğu yerde durumu keyifle izlemesi, Neandertal adam psikolojisinde bile biraz akla uzak kalıyordu anlaşılan... Rubashov demin yaşadığı şoku unuttu; Gletkin'e dönerek, gözlerini kırpıştırarak sordu:

"Yüzleşme sırasında sanığın soru sormaya hakkı var, sanıyorum."

"Bu hakkınız var," dedi Gletkin.

Rubashov genç adama döndü: "Hatırladığım kadarıyla," dedi gözlüğünün ardından onu süzerek, "babanız beni görmeye geldiğinde üniversiteyi daha yeni bitirmiştiniz."

Ona ilk defa doğrudan hitap etmesi üzerine, Tavşandudak'ın gözlerindeki umut dilenen ilk bakışlar yeniden belirdi. Başını olumlu anlamda salladı.

"Demek doğru," dedi Rubashov. "Gene yanlış hatırlamıyorsam, o zamanki niyetiniz, Tarihsel Araştırma Enstitüsü'nde babanızın yanında çalışmaya başlamaktı. Öyle mi yaptınız?"

"Evet," dedi Tavşandudak ve kısa bir duraklamadan sonra ekledi: "Babam tutuklanıncaya dek orada çalıştım."

"Anlıyorum," dedi Rubashov. "Tabiî o olaydan sonra enstitüde kalamazdınız, hayatınızı kazanmak için başka bir iş bulmak zorundaydınız..." Kısaca sustu, sonra Gletkin'e dönerek devam etti:

"... Bu da kanıtlıyor ki, bu genç adamla karşılaştığım tarihte, ne ben, ne de kendisi ileride nasıl bir işe gireceğini bilmiyorduk, bilemezdik; böylece zehirleme yoluyla cinayete kışkırtmak mantık açısından mümkün olamaz."

Sekreterin kalemi birden durdu. Rubashov ona bakmadan da biliyordu ki, kız yazmayı kesmiş, sivri, faremsi suratını Gletkin'e çevirmişti. Tavşandudak da bir yandan dudaklarını yalarken gözünü Gletkin'e dikmişti; gözlerinde rahatlama değil, şaşkınlık ve korku vardı. Rubashov'un içindeki zafer duygusu anında yok oldu; düzgün ilerleyen önemli ve ciddi bir töreni bozmuşmuş gibi garip bir hisse kapıldı. Gletkin'in sesi her zamankinden soğuk ve resmîydi gerçekten de:

"Başka sorunuz var mı?"

"Şimdilik yok," dedi Rubashov.

"Cinayeti işleyecek kişiye yalnızca zehir kullanma talimatını verdiğinizi kimse iddia etmiyor," dedi Gletkin alçak sesle. "Siz suikast emrini vermekle yetindiniz, silah seçimini caniye bıraktınız." Tavşandudak'a döndü. "Öyle değil mi?"

"Evet," dedi Tavşandudak; sesinde bir rahatlama vardı.

Suçlama metninde geçen "zehirleme yoluyla cinayete kışkırtmak" sözcüklerini gayet iyi hatırlıyordu Rubashov, ama bunun üstünde durmak birden gereksiz geldi ona. Genç Michael gerçekten delice bir suikast girişiminde bulunmuş muydu, ya da yalnızca benzer bir şey planlamış mıydı, ya da itirafnameyi bütünüyle, ya da kısmen ona işkenceyle ezberletmişler miydi? Bütün bunlar yalnızca hukuki sorulardı Rubashov'a göre şimdi, kendi suçluluğunu değiştirmiyordu hiçbiri. Asıl üstünde durulması gereken nokta, karşısındaki zavallı insan artığının, kendi mantığının etten kemikten bir sonucu olmasıydı. Roller değişmişti; şimdi Gletkin değil, Rubashov'un kendisi kılı kırk yararak apaçık bir olayı bulandırmaya çalışıyordu. O ana dek kendisine fenâ halde saçma gelen bu suçlama aslında tamamıyla mantıksal bir zincirin eksik halkalarını –beceriksiz ve kabaca da olsa– tamamlıyordu.

Ama gene de, bir noktada, kendisine haksızlık yapıldığına inanıyordu Rubashov. Ama bunu dile getirmeye üşendi.

"Başka sorunuz var mı?" diye sordu Gletkin.

Rubashov olumsuz anlamda başını salladı.

Gletkin, "Gidebilirsin," dedi Tavşandudak'a, bir düğmeye basarak. Üniformalı bir gardiyan içeri girerek genç Kieffer'in bileklerine kelepçe geçirdi. Tam dışarı çıkacakken, kapıda durup bir kez daha Rubashov'a baktı, avludaki yürüyüşü bittiğinde kafasını kaldırıp penceresine baktığı gibi. Rubashov'un omuzlarına yüklenen bir ağırlık gibiydi bu bakış; gözlüğünü çıkardı, koluna sürtmeye koyuldu, gözlerini kaçırdı.

Tavşandudak gittikten sonra ona neredeyse gıpta ettiğini anladı. Gletkin'in sesi kulağını tırmalıyordu, düzgün, yeni tazelenmiş bir tını:

"Kieffer'in itiraflarının esas noktalarda gerçeklerle çakıştığını kabul ediyor musunuz şimdi?"

Rubashov bir kez daha lambadan yana dönmek zorunda kaldı. Kulakları uğulduyor, lambanın ışığı gözkapaklarını yakarak, kızıl kızıl deliyordu. Gene de 'esas noktalarda' kelimelerinin önemini fark edebildi. Bu sözlerle Gletkin suçlamadaki yırtığı yamayabilir, 'zehirleme yoluyla cinayete kışkırtma' lafının yerine, 'cinayete kışkırtmayı' koyabilirdi.

"Esas noktalarda, evet," dedi Rubashov.

Gletkin'in manşetleri hışırdadı, sıska sekreter bile sandalyesinde kıpırdandı. Rubashov birden kavradı ki suçlamaları kabulünü kesinleştirecek cümleyi söylemişti. Bu Neandertal soyu nereden bilecekti kendisinin neyi suç saydığını, kendisinin, kendi standartlarına göre neyi gerçek saydığını?

"Işık sizi rahatsız ediyor mu?" diye sordu Gletkin birden.

Rubashov gülümsedi. Gletkin bedeli nakit ödeyenlerdendi. Neandertal kafalar böyle çalışırdı işte. Gene de lambanın körleştirici ışığı bir nebze azaldığında Rubashov bir rahatlama, hattâ şükrana benzer bir şeyler hissetti.

Gözlerini hâlâ kırpıştırıyor da olsa, artık Gletkin'e bakabiliyordu. Adamın dazlak kafasındaki geniş, kırmızı yara izini gördü yine.

"... Bir nokta haricinde, ben bunu elzem görüyorum," dedi Rubashov.

Gletkin bir kez daha gerilip dikleşti, "Neymiş?" diye sordu.

Şimdi, oğlanla hiçbir zaman gerçekleşmemiş olan başbaşa görüşmeye itiraz edeceğimi sanıyor, diye geçirdi içinden Rubashov. Onun için önemli olan bu... noktaları yerli yerine yerleştirmek; aslında noktalar daha çok lekeye benzese de. Gene de, kendi açısından haklı olabilir...

"Benim için elzem olan nokta," dedi yüksek sesle, "şu ki: O zamanki görüşlerime uygun olarak, şiddet eylemlerinin gerekliliğini belirttiğim doğrudur. Ama bunu söylerken politik eylemlerden söz ediyordum, bireysel terörizmden değil."

"Yani, iç savaşı mı yeğliyordunuz?"

"Hayır. Yığınların harekete geçmesini," dedi Rubashov.

"Bu da, sizin de çok iyi bildiğiniz gibi, kaçınılmaz olarak iç savaşa yol açar. Çok elzem gördüğünüz ayrıntı bu mu?"

Rubashov sesini çıkarmadı. Biraz önce kendisine çok önemli gelen bu noktaydı gerçekten ama birden kafasında önemini kaybetmişti. Aslına bakılırsa, muhalefet Parti bürokrasisine karşı ancak bir içsavaş sonucunda zafere ulaşacaksa; bu seçenek neden 1 Numara'nın soğuk yemeğine zehir karıştırmaktan daha iyi olsundu ki? Önderin yok olması, rejimin daha hızlı, daha kansız bir yolla çöküşünü getirmez miydi? Siyasî bir suikast neden siyasî sebeplerle yığınların ölüme sürüklenmesinden daha az şerefli olsundu? O zavallı delikanlı besbelli Rubashov'un sözlerini yanlış anlamıştı ama, çocuğun yaptığı yanlışlık, son yıllarda kendi sergilediği davranışlardan daha tutarlı değil miydi üstelik?

Diktatörlüğe karşı çıkan biri, iç savaşı çözüm olarak kabul etmeli; iç savaşı göze alamayan biri ise karşı çıkmayı bırakıp diktatörlüğe boyun eğmeli.

Neredeyse bir ömür boyu, önce 'ılımlı' kesime karşı bir polemik çerçevesinde yazılmış olan bu basit cümleler, şimdi kendi kendisini suçlu bulmasına yeterdi. Gletkin'le tartışmayı sürdürecek gücü bulamadı kendinde. Tam ve keskin bir yenilgiye uğradığının bilinci bir bakıma rahatlattı onu; mücadeleyi sürdürme zorunluluğu, sorumluluğun yükü üstünden kalkmıştı; biraz önceki uyuşukluğu yeniden belirdi. Kafasında güm güm vuran çekiç uzak bir yankıya dönüştü, bir ara, birkaç saniye boyunca, masada oturan adamın Glet-

kin değil de 1 Numara olduğuna inanası geldi: Son vedalaşmalarında tokalaştıkları zaman onun gözlerinde gördüğü garip biçimde anlayışlı, ironik bakıştı sanki. Errancis'teki mezarlıkta, Saint-Just, Robespierre ve giyotinle başı uçurulmuş on altı yoldaşın hepsinin yanyana yattığı mezarlıkta tam kapının üstünde yazılı ibare geldi gözünün önüne. Bir tek kelimeden oluşuyordu:

Dormir, uyumak.

O andan sonra Rubashov'un belleği gene buğulandı. Herhalde ikinci kez uyuya kalmıştı, birkaç dakika ya da saniyeliğine, ama bu kez rüya görüp görmediğini hatırlamıyordu. Gletkin, ifadesini imzalaması için uyandırmıştı onu herhalde. Gletkin ona kendi dolmakalemini uzattı, Rubashov hafif bir tiksintiyle kalemin hâlâ adamın cebinin sıcaklığını taşıdığını hissetti. Sıska sekreter artık bir şey yazmıyordu, odaya tam bir sessizlik hakimdi. Lambanın vızıldaması da durmuştu, şimdi normal, hattâ solgun bir ışık yayıyordu, çünkü pencerede şafak söküyordu.

Rubashov imzayı bastı.

İçindeki rahatlama ve sorumsuzluk duygusu sürüyordu ama o bunların nedenini unutmuştu; derken, uyku sersemi halde imzaladığı belgeyi okudu, genç Kieffer'i Parti'nin önderini öldürmeye azmettirdiği yazıyordu. Şaşkınlığı birkaç saniye sürdü, ortada akıl dışı bir yanlış anlama olduğunu düşündü, imzasını karalayıp belgeyi yırtıp atmalıydı. Sonra olup biten her şeyi hatırladı, gözlüğünü koluna sürttü ve belgeyi masanın üstünden Gletkin'e uzattı.

Bundan sonra hatırladığı ilk şey, yeniden koridorda yürümekte olduğuydu, yanında onu ne zaman olduğunu bilemeyeceği bir süre önce Gletkin'in odasına götüren dev üniformalı vardı gene. Yarı uykuda yarı uyanık bir halde yeniden berber dükkânının, bodrum merdivenlerinin önünden geçerken, ilk gidişinde ne korkular geçirdiğini hatırladı; ken-

di kendine belirli belirsiz şaşarak hafiften gülümsedi. Derken hücre kapısının arkasından gümlediğini işitti ve kendini derin bir fiziksel mutlulukla yatağa attı; pencerenin camlarından gri seher ışığı giriyordu içeri, çerçeveye yapıştırılmış gazete kâğıdı da yerli yerinde duruyordu. Anında uykuya daldı.

Hücre kapısı bir kez daha açıldığında, şafak tam anlamıyla sökmemişti daha; olsa olsa bir saat uyumuş olabilirdi. Önce kahvaltıyı getirdiklerini sandı; oysa kapının önünde yaşlı gardiyan değil, üniformalı dev duruyordu gene. Rubashov bir kez daha Gletkin'in yanına dönmesi gerektiğini, sorgulamanın devam edeceğini anladı.

Musluğun başına geçip yüzüne, alnına, ensesine soğuk su çarptı, gözlüğünü taktı, koridor boyu yürüyüşe bir kez daha adım attı, berber dükkânını, mahzenlere inen merdivenleri bir kez daha geçti, farkında değildi ama adımları sarsaklaşmıştı.

4

Bundan böyle Rubashov'un belleğinin üstündeki bulutlar gittikçe kalınlaşacaktı. ileride, Gletkin ile birkaç gün ve gece konuşmalarını yalnızca kırık dökük parçalar halinde hatırlayacaktı. Arada bir iki saatlik kısa aralar veriliyordu galiba, ama kaç gün ve gece sürdüğünü tam olarak hiç bilemedi; bir haftadan az olmasa gerekti. Sanığı fiziksel olarak tamamen ezmek amacını taşıyan bu gibi sorgulamaların yapıldığını işitmişti Rubashov; genelde iki ya da üç sorgu yargıcı sırayla nöbeti birbirlerinden alırlardı. Gletkin'in yönteminin farkı, kendisine de hiç izin vermemesi, yani Rubashov kadar kendisinin de yorgunluğu göze almasıydı. Böylece Rubashov'u son bir psikolojik sığınaktan da –kötü muamele gör-

menin zavallılığından, kurbanın ahlâksal üstünlüğünden– mahrum kılıyordu.

Kırk sekiz saatten sonra Rubashov geceyle gündüzü ayırdedemez duruma gelmişti. Bir saatlik bir uykunun ardından üniformalı dev onu sarsarak uyandırdığında penceredeki gri ışıktan sabah mı, akşam mı olduğunu kestiremiyordu. Berber dükkânını, mahzene inen merdivenleri, parmaklıklı kapıyı barındıran koridorda hep aynı bayat elektrik ışığı yanıyordu. Eğer sorgulama sırasında pencereler yavaş yavaş aydınlanır da Gletkin nihayet lambayı söndürürse, demek ki sabah olmuştu. Pencere camları kararmaya başlar da lamba tekrar yanarsa, demek ki akşamdı.

Sorgulama sırasında Rubashov'un karnı acıkırsa, Gletkin çay ve sandviç getirtiyordu. Ama iştahlı olduğu nadirdi; yani, arada bir karnı müthiş acıkıyordu ama, ekmeği önüne koyduklarında midesi bulanıyordu. Gletkin hiçbir zaman onun önünde yemek yemiyordu ve Rubashov, nedense, kendi kendine açıklayamadığı bir sebepten ötürü, yemek istemekten utanıyordu. Fiziksel işlevlerle ilgili her şey, Gletkin'in karşısında utanç verici geliyordu Rubashov'a. Çünkü Gletkin hiç yorulma emareleri göstermiyor, hiç esnemiyor, hiç sigara içmiyor ve galiba yemek içmek ihtiyacı da duymuyordu; hep masasının gerisinde aynı dimdik duruşla, aynı pırıl pırıl üniforma içinde, manşetleri hep temiz ve hışırtılı olarak oturuyordu. Rubashov için en aşağılayıcı sorun ise tuvalete gitme zorunluluğunu dile getirmekti. O sırada nöbette olan görevli –genellikle dev adam– ile birlikte helaya gitmesine izin veriyordu Gletkin. Ve nöbetçi kapının önünde durup işini bitirmesini bekliyordu. Bir keresinde Rubashov kapalı kapının ardında uyuyakaldı. Ondan sonra kapının aralık kalması kararlaştırıldı.

Sorgulama sırasında Rubashov'un durumu apati ile anormal ve camımsı bir uyanıklık arasında gidip geliyordu. Yal-

nızca bir kere bilincini tamamıyla kaybetti; çoğu kez tam bilincini kaybetme aşamasındayken gururu kendini toparlamasına yardım ediyordu son anda. Bir sigara yakıyor, gözlerini kırpıştırıyor; sorgulama devam ediyordu.

Kimi kez kendi dayanıklılığına kendi de şaşıyordu. Ancak, bu konuda bilgisi olanların insanoğlunun fiziksel direncini çok dar sınırlar içinde gördüğünü, inanılmaz esnekliği hakkında hiçbir bilgileri olmadığını biliyordu. On beş yirmi gün uykusuz bırakılan ama dayanmayı sürdüren mahkûmlar olduğunu duymuştu.

Gletkin'in yürüttüğü ilk sorgulamada imzayı basmış, her şeyin sona erdiğini sanmıştı. İkinci sorgulamada işin yalnızca başlangıcında olduğunu kavradı. İddianamede yedi ayrı suçlama vardı, oysa kendisi yalnızca birini kabullenmişti. Aşağılanma kadehini son damlasına kadar içtiğini sanıyordu. Oysa zamanla anlayacaktı ki güçsüzlüğün aşamaları en az güçlülüğün aşamaları kadar çoktu; yenilginin yarattığı baş dönmesi, zaferinki kadar sersemletici, derinliği ise sonsuzdu. Ve Gletkin, onu bu merdivenden adım adım indirmeye kararlıydı.

Kendi hayatını kolaylaştırmak kendi elindeydi elbette. Her önüne konulanı tartışmasız, pazarlıksız imzalayabilir, ya da her şeyi toptan inkâr edebilirdi ve huzura kavuşurdu böylece. Bu kolaylığa başvurmasını engelleyen garip ve karmaşık bir görev duygusuydu. Rubashov'un tüm yaşamı tek bir mutlak idea ile öylesine dolu dolu geçmişti ki 'çekiciliğin çağrısı'nı yalnızca teorik bir fenomen olarak tanımıştı. Oysa şimdi bu çağrı her an yanıbaşındaydı, birbirinden ayırdedemediği günler ve geceler boyunca, koridorda sarsak sarsak yürürken, Gletkin'in ardındaki beyaz ışıklı lambanın ışığında: Hep aynı çağrı, yenilenlerin mezarlığının kapısında yazılı tek bir sözcük olarak: Uyku.

Karşı koymak çok zordu, çünkü sessiz sakin, huzur do-

lu bir çağrıydı; çığırtkan değildi, oyalı boyalı değildi, şehvetli değildi. Dilsizdi hattâ, öne sürdüğü herhangi bir tez yoktu. Bütün tezler Gletkin'den yanaydı; çağrı yalnızca berberin ilettiği mesajı yineliyordu: "Sessizce ölüme git."

Arada bir, saydam uykusuzluğun yerini alan tümüyle duygusuz anlarda, Rubashov'un dudakları kımıldanıyordu ama Gletkin sözcükleri işitemiyordu. O zaman Gletkin boğazını temizliyor, kol manşetlerini düzeltiyor, Rubashov ise gözlüğünü koluna sürterek şaşkın ve uykulu, başını sallıyordu; çünkü çağrının kökeninde, çoktan unuttuğunu sandığı ve de bu odada hiçbir işi olmaması gereken eski sessiz ortağını gördüğüne inanıyordu: Dilbilgisel kurmaca...

"Muhalif kanadın sözcüsü olarak yabancı bir güçle pazarlığa oturduğunu, şimdiki rejimi devirmek için onlardan yardım istediğini inkâr ediyorsun, öyle mi? Planlarınızı doğrudan ya da dolaylı olarak destekledikleri takdirde bunun bedelini toprakla –yani ülkemizin kimi bölgelerinden vazgeçerek– ödemeye hazır olduğun suçlamasına da itiraz mı ediyorsun?"

Evet, Rubashov buna itiraz etmişti ve Gletkin sözkonusu yabancı diplomatla yaptığı görüşmenin yerini ve tarihini hatırlatmıştı ona ve Rubashov, Gletkin iddianameyi okurken gözünün önünde canlanan o kısa, önemsiz sahneyi bir kez daha hatırlar gibi oldu. Uykulu, şaşkın gözlerle Gletkin'e bakarken bu sahneyi ona izah etmeye çalışmanın boşunalığını kavradı. Olay B.'deki elçilikte verilen resmî bir öğle yemeğinden sonra gerçekleşmişti. Yemekte Rubashov'un yanında oturan iri yarı Herr von Z. daha birkaç ay önce dişlerini söken devletin elçiliğinde ikinci danışman olarak görev yapmaktaydı ama aralarında epeyce eğlenceli bir konuşma geçmişti, çünkü nadir görülen bir cins deney domuzu hem Herr von Z.'nin hem de Rubashov'un babasının çiftliğinde üretilmişti. Büyük bir olasılıkla vaktiyle Herr von Z.'nin babasıy-

la Rubashov'un ki birbirleriyle domuz değiş tokuşu yapmışlardı.

"Babanızın deney domuzları ne oldu?" diye sormuştu Herr von Z.

"Devrim sırasında kesilip besin niyetine kullanıldılar," demişti Rubashov.

"Bizimkileri de yapay yağ niyetine kullandılar." Herr von Z.'nin sesi melankolikti. Kendi ülkesindeki yeni rejimden nefret ettiğini saklamak çabasında değildi hiç; şimdiye kadar görevinden atılmamış olması bir rastlantıydı herhalde.

"Aslında sizinle benim durumumuz birbirine benziyor," diye çekinmeden devam etmişti kadehindeki likörün son damlasını başına diktikten sonra. "İkimiz de çağımıza ayak uyduramıyoruz. Deney domuzu yetiştirme vakti çoktan geçti, artık avam tabakasının dönemindeyiz."

Rubashov gülümseyerek, "Unutmayın ki, ben avam tabakasından yanayım," demişti.

"Onu demek istemedim. Ona bakarsanız, ben de şahsen bizim kara bıyıklı kuklanın programını destekliyorum; ama keşke o kadar ciyak ciyak bağırmasa. Ne de olsa, insan yalnızca kendi inançları yüzünden çarmıha gerilebilir." Kahvelerini yudumlayarak bir süre daha birlikte oturmuşlardı, ikinci fincandan sonra Herr von Z. şöyle demişti: "Eğer ülkenizde ikinci bir devrim yapacak olursanız, Bay Rubashov ve 1 Numara'nızı bertaraf edebilirseniz, deney domuzlarına daha iyi davranın."

Rubashov, "Bu dediğinizin gerçekleşmesi imkânsız görünüyor," demiş, kısa bir duraksamadan sonra eklemişti: "... gerçi dostlarınız arasında böyle bir olasılığı bekleyenler var gibi."

"Kesinlikle," demişti Herr von Z. rahat tonlamasıyla. "Son zamanlarda kurulan mahkemelerinizden anlayabildiğimiz kadarıyla, ülkenizde garip işler dönüyor galiba."

"O zaman, bu imkânsız görünen olayın gerçekleşmesi halinde, tarafınızdan atılacak adımlar hakkında da düşünceler oluşmuştur dostlarınız arasında."

Bu sözlere Herr von Z.'nin verdiği cevap o kadar kesindi ki, sanki böylesi bir soruyu önceden bekliyordu: "Şimdilik beklenecek. Ama bir bedeli var tabiî."

Ayağa kalkmış, ellerinde kahve fincanları, masanın kıyısında konuşmayı sürdürüyorlardı. "Bedelin ne olacağı da şimdiden belirlendi mi?" diye sorarken, sesindeki şaka tonunun biraz yapay kaçtığını hissetmişti Rubashov.

"Elbette," diye karşılık vermişti Herr von Z. ve ulusal bir azınlığın yaşadığı, buğday üreticisi bir eyaletin adını anmıştı. Sonra vedalaşmışlardı...

Yıllar var ki bu konuşmayı düşünmemiş, en azından bilinçli olarak hatırlamamıştı Rubashov. Konyak ve koyu kahve eşliğinde boş gevezelik... Bunun tümüyle anlamsız bir yarenlik olduğunu Gletkin'e nasıl anlatabilirdi? Her zamanki taştan oyulmuş anlamsız suratıyla karşısında dimdik oturan adama uykulu gözlerle baktı. Hayır, onunla deney domuzlarından falan konuşmaya çalışmak boşunaydı. Gletkin denilen bu adam ne anlardı öyle şeylerden? Ömründe Herr von Z. gibileriyle kahve içmişliği mi vardı? İddianameyi okurken ne kadar zorlandığını, diksiyonunun, tonlamasının ne kadar bozuk olduğunu hatırladı Rubashov. Bu adam işçi sınıfı kökenliydi, okumayı besbelli büyüdükten sonra öğrenmişti. Deney domuzlarıyla ilgili konuşmaların nerede başlayıp nerede biteceğini kimsenin bilemeyeceğini hiçbir zaman anlayamazdı.

"Yani, bu konuşmanın gerçekleştiğini kabul ediyorsun?"

"Tamamıyla zararsız bir konuşmaydı," dedi Rubashov, Gletkin'in onu merdivenden bir basamak daha aşağı ittiğinin bilinciyle.

"Liderin şiddet yoluyla ortadan kaldırılması gerektiği ko-

nusunda genç Kieffer'e çektiğin tamamıyla teorik nutuk kadar zararsız mıydı?" diye sordu Gletkin.

Rubashov gözlüğünü koluna sürttü. Söz konusu konuşma gerçekten de kendi kendisini inandırmak istediği kadar zararsız mıydı? Elbette herhangi bir pazarlık yapmamış, hiçbir anlaşmaya varmamıştı; zaten rahat Herr von Z.'nin bu türlü bir yetkisi de yoktu. Bu olay, en kötümser bakışla, diplomatik çevrelerde 'sondaj yapmak' olarak adlandırılabilirdi ancak. Ve bu tür bir sondaj, kendi o zamanki düşüncelerinin mantıksal zincirinde bir halkaydı; ayrıca, birtakım Parti geleneklerine de uyuyordu. Devrimden kısa bir süre önce eski önder tam da o ülkenin genelkurmayıyla anlaşarak sürgünden dönmüş ve devrimi zafere ulaştırmamış mıydı? Aynı şekilde, ilk barış anlaşmasını yaparken, rahat bırakılmak uğruna bazı topraklardan vazgeçmemiş miydi? Hattâ Rubashov'un nüktedan bir dostu, "Bizim ihtiyar, zaman kazanmak için mekândan fedakârlık ediyor," dememiş miydi? Unuttuğu bu 'zararsız' konuşma zincirin halkalarına o kadar iyi uyuyordu ki, o anda Rubashov olayı Gletkin'in gözlerinden başka gözlerle görmekte zorlanıyordu. İşte bu Gletkin, elindeki metni ağır aksak okuyan, beyni de aynı ağır aksaklıkla çalışan ve basit, kolay sonuçlara varan bu Gletkin, belki de deney domuzlarına hiç aklı ermediği için böyleydi... Ayrıca, onun bu konuşmadan nasıl haberi olmuştu? Ya biri konuşmaya kulak misafiri olmuştu ki, bu epeyce uzak bir olasılıktı; ya da rahat Herr von Z. *ajan provakatörlüğe* soyunmuştu – kimbilir hangi karmaşık nedenlerden dolayı. Bu tür şeyler sık sık yapılıyordu. Rubashov'a bir tuzak kurulmuştu –Gletkin'in ve 1 Numara'nın ilkel kafalarınca planlanmış bir tuzak– ve kendisi, Rubashov, pat diye içine düşmüştü...

"Herr von Z. ile yaptığım konuşmayı bu kadar iyi izlemişsiniz madem, herhangi bir sonun veya devamın olmadığını bilmeniz gerekir."

"Elbette," dedi Gletkin. "Çünkü sizi vaktinde tutukladık ve muhalefeti ülke çapında yerle bir ettik. Yoksa, hızlı davranmasaydık, ihanet girişiminizin sonuçları da ortaya çıkacaktı."

Buna ne cevap verilebilirdi? Ne olursa olsun hiçbir ciddi sonuca yol açmayacağı; en azından kendisinin Parti geleneklerinin gerektirdiği ve yerinde olsa Gletkin'in yapacağı biçimde sonuca yönelik davranamayacak kadar yaşlı ve bıkkın olduğu mu? Sözde muhalefetin eylemlerinin gevezelikten ileri gitmediği, çünkü 'eski tüfek'ler denilen kuşağın en az kendisi kadar yorgun olduğu mu? Yıllar süren yasadışı mücadeleden yorgun, gençliklerinin yarısını geçirdikleri hapishanelerin duvarlarından sızan rutubetten erimiş; fiziksel *korkuyu* yenme çabasının –ki hiç kimse bundan açıkça söz etmezdi, her biri tek başına üstesinden gelmek zorundaydı– yarattığı sürekli sinir gerilimi yüzünden ruhları kurumuş, yıllarca, on yıllarca çile çekmişlerdi. Yıllar yılı süren sürgünlerden, Parti içindeki fraksiyonların asidimsi keskinliğinden, kalleşliğin her türünden bitkin düşmüş; sonu gelmeyen yenilgilerden ve nihayet varılan zaferin çarpıtılmasından yıpranmışlardı. 1 Numara'nın diktatörlüğüne karşı örgütlü aktif bir muhalefetin hiçbir zaman gerçekten var olmadığını söyleyebilir miydi? Her şeyin laftan ibaret kaldığını, beceriksizce ateşle oynadıklarını, çünkü eski tüfek kuşağının verebileceği her şeyi vermiş olduğunu, son damlasına kadar, en son tinsel kalorisine kadar limon gibi sıkılmış olduklarını ve tıpkı Errancis mezarlığında yatan ölüler gibi yalnızca bir tek umutları kaldığını anlatabilir miydi? Tek umut: Uyumak ve gelecek kuşaklar onlara haklarını verene dek beklemek...

Bu taş kafalı, taş yürekli Neandertal adama ne cevap verebilirdi? Her dediğinin doğru olduğunu ama bir tek temel hata yaptığını mı? O, karşısında oturan adamın eski Rubashov olduğunu sanıyordu, oysa yalnızca gölgesini görmekteydi.

Eninde sonunda gerçek şuydu ki kendisini işlediği suçlar yüzünden değil, işlemeyi savsakladığı suçlar yüzünden cezalandıracaklardı. "İnsan yalnızca kendi inançları yüzünden çarmıha gerilir," demişti rahat Herr von Z.

İfadesini imzaladıktan sonra hücresine götürülecek ve işkence yeniden başlayıncaya dek kendinden geçmiş bir şekilde yatacaktı. Bu kez imzayı basmadan önce Gletkin'e bir soru sordu. Görüştükleri konularla ilgisi yoktu sorunun, ama Rubashov biliyordu ki, her yeni ifadeyi imzalama sırası geldiğinde Gletkin birazcık yumuşuyordu; bedelleri nakit ödemeye alışkındı Gletkin. Rubashov'un sorusu Ivanov'un akıbetiyle ilgiliydi.

"Vatandaş Ivanov tutuklanmış bulunuyor," dedi Gletkin.

"Sebebini öğrenebilir miyim?" diye sordu Rubashov.

"Sizin davanın soruşturmasında ihmali görüldüğü için ve de özel bir konuşmasında iddianamenin gerekçeleri konusunda sinik şüpheler dile getirdiği için."

"Ya gerçekten inanamadıysa?" diye sordu Rubashov. "Belki de beni olduğumdan daha değerli buluyordu."

"O zaman soruşturmayı kesmesi ve masumiyetinize olan inancını yetkili makamlara resmen bildirmesi gerekiyordu."

Gletkin onunla alay mı ediyordu? İfadesi her zamanki gibi düzgün ve anlamsızdı.

Bir dahaki sefer, o gün alınan ifadesini imzalamak üzere elinde Gletkin'in sıcak kalemiyle kâğıtların üstüne bir kez daha eğildiğinde, sekreter kız odadan çıkmıştı. Rubashov, "Bir soru daha sorabilir miyim?" dedi.

Konuşurken Gletkin'in kafatasındaki geniş yara izine bakıyordu.

"Birtakım aşırı yöntemlerin kullanılmasından yana olduğunuz söylenmişti bana. Hani, 'sert sorgulama' dedikleri. Bana neden hiç direkt fiziksel baskı yapmadınız?"

"Yani, fiziksel işkence mi?" dedi Gletkin günlük gerçeklerden söz edercesine. "Biliyorsunuz ki, ceza kanununda bu yasaklanmıştır."

Bir an sustu. Rubashov belgeyi imzalamıştı.

"Ayrıca," diye sürdürdü Gletkin, "bazı tip sanıklar baskı altında itiraf ederler, sonra da mahkemede sözlerini geri alırlar. Siz o inatçı tiplerdensiniz. Ancak mahkemeye çıktığınızda itirafnamenin politik açıdan yararlı olabilmesi için gönül rızasıyla imzalanmışlığı önemlidir."

'Açık mahkeme' sözünü ilk kez ağzına almıştı Gletkin. Oysa, koridorda, üniformalı devin peşinden kısa ve yorgun adımlarla hücresine doğru yürürken Rubashov bu açıklamanın üstünde durmuyordu, "siz o inatçı tiplerdensiniz" cümlesini düşünüyordu. İstemese de içinde bir hoşnutluk uyandırmıştı bu cümle.

Bunamaya mı başladım, ikinci çocukluğumu yaşar gibiyim, dedi kendi kendine yatağına uzanırken. Gene de uykuya dalıncaya dek hoşnutluk duygusu devam etti.

Her seferinde aynı şey oluyordu. İnatçı tartışmalardan sonra yeni bir itirafname imzalayıp, yorgun ama garip bir biçimde içinde memnuniyet duyarak yatağına uzandığında, bir, bilemedin iki saat sonra uyandırılacağını biliyor, her seferinde bir tek dileği oluyordu: Bir kerecik olsun Gletkin onu uyandırmasın, uykusunu sonuna dek uyuyup aklını başına toplasın. Aralarındaki çatışma sona ermeden, tüm meseleler çözülmeden, bütün İ'lerin noktaları konmadan bu dileğinin gerçekleşmeyeceğini de biliyordu. Her yeni düellonun kendi yenilgisiyle sonuçlanacağını, nihai sonuç konusunda en ufak bir şüphe olmadığını da biliyordu. Öyleyse neden kendi kendisine eziyet etmekten, kendisine eziyet edilmesine boyun eğmekten vazgeçmiyor, zaten baştan kaybedilmiş bu savaşta teslim olup uyandırılmayacağı bir uykuya dalmıyordu? Ölüm düşüncesi her türlü metafizik özelli-

ğini çoktan kaybetmiş, sıcak, çekici, gövdesel bir anlam kazanmıştı: uyumak. Ama işte, garip, çarpık bir görev anlayışı onu uyanık kalmaya, kaybedilmiş savaşı sonuna dek sürdürmeye zorluyordu; varsın bu savaşı yeldeğirmenleriyle yapıyor olsun. Gletkin onu merdivenin son basamağından da indirinceye dek ve kırpışan gözlerindeki en son beceriksiz kuşku izi mantıksal bir açıklığa kavuşana dek devam edecekti. Yolun sonuna dek gitmek zorundaydı. Ancak o zaman, karanlığın içine gözleri açık daldığı anda uykuya dalmak ve bir daha uyanmamak hakkını kazanacaktı.

Gecelerle gündüzlerin ayrımsız şekilde art arda dizildiği bu sorgulama döneminde Gletkin'de de belli bir değişiklik olmuştu. Hiç de büyük bir değişiklik değildi ama Rubashov'un hummalı gözlerinden kaçmamıştı. Gletkin en son ana dek masasının ardında, lambanın gölgesinde dimdik oturmuş, yüzü anlamsızlığını korumuş, kol manşetleri ikide bir hışırdamıştı; ama yavaş yavaş, azar azar, tıpkı lambanın cırtlak ışığının azar azar yumuşaması gibi, sesinin hayvansılığı da silinmiş, neredeyse normale dönmüştü. Hiçbir zaman gülümsememişti, Neandertallerin gülümseme yetisi olup olmadığını bilmiyordu zaten Rubashov; sesi de herhangi bir duygu yansıtabilecek kadar esnek değildi besbelli. Ama bir kez, birkaç saat süren bir seans sırasında Rubashov'un sigaraları tükenmişti ve kendisi sigara kullanmayan Gletkin, cebinden bir paket çıkararak masanın üstünden Rubashov'a doğru kaydırmıştı.

Bir noktada Rubashov zafere bile ulaşmıştı; iddianamenin alüminyum tröstündeki sabotaj olayıyla ilgili maddesiydi söz konusu olan. Rubashov'un o ana dek itiraf ettiği pek çok suçun yanında fazla ağırlığı olmayan bir suçlamaydı bu, gene de Rubashov daha önemli maddelerde gösterdiği aynı inatla karşı koydu. Neredeyse bütün bir gece karşılıklı otur-

dular. Suç delili olarak ileri sürülen her şeyi, tüm tek yanlı istatistikleri bir bir çürüttü Rubashov; uyuşmuş kafasında mucizevi bir zamanlamayla beliriveren rakam ve tarihleri sıraladı yorgunluktan boğuklaşmış sesiyle; Gletkin ise mantık zincirini çözmeye koyulacağı başlangıç halkasını bir türlü bulamamıştı. Oysa, daha ikinci ya da üçüncü görüşmelerinde aralarında dile getirilmemiş bir anlaşma oluşmuştu sanki: Eğer Gletkin suçlamanın kökeninin doğru olduğunu kanıtlarsa –isterse bu köken mantıksal ya da soyut olsun– aradaki eksik halkaları istediği gibi yerleştirmekte özgür oluyordu. Rubashov buna İ'lerin noktalarını koymak diyordu. Oynadıkları oyunun bu kuralına farkında olmadan alışmışlardı ikisi de. Rubashov'un gerçekte yapmış olduğu şeylerle, fikirlerinin sonucu olarak yapmış olması gereken şeyler arasında fark gözetmiyorlardı artık; zamanla görüntü ile gerçek, mantıksal kurgu ile olgu birbirinden ayırt edilmez olmuştu. Arada bir, kafasının aydınlandığı nadir anlarda bunun bilincine varıyor, garip bir sarhoşluk durumundan ayrılırmış gibi bir duyguya kapılıyordu. Öte yandan Gletkin durumu hiçbir zaman fark etmemiş gibiydi.

Sabaha doğru, Rubashov alüminyum tröstündeki sabotaj konusunda hâlâ teslim olmayınca, Gletkin'in sesinin gerilerinde bir yerde sinirlenme belirtileri sezildi, tıpkı daha ilk görüşmelerinde Tavşandudak yanlış cevabı verdiği andaki gibi. Uzun zamandır lambayla oynamamış olmasına karşın birden ışığı keskinleştirdi, ama Rubashov'un yüzünde beliren ironik gülümsemeyi görünce yeniden alçalttı. Fazla bir etkisi olmayan birkaç soru daha sorduktan sonra, konuyu bağlarcasına sordu:

"Demek oluyor ki, tarafınıza emanet edilmiş olan endüstri kolunda herhangi bir tahribat, yolsuzluk, sabotaj yapmadığınız, bu tür girişimler planlamadığınız konusunda ısrarlısınız?"

Şimdi ne olacağını hafiften merak ederek uykulu uykulu başını salladı Rubashov. Gletkin sekretere döndü:

"Yazınız: Sorgu yargıcı, delil yetersizliği dolayısıyla bu suçlamanın iddianameden çıkarılmasını önerir."

Rubashov birden kapıldığı çocuksu zafer duygusunu belli etmemek için çabucak bir sigara yaktı. Gletkin'e karşı ilk kez bir başarı kazanmıştı. Kaybedilmiş bir savaşta kazanılan zavallı, küçük, yerel bir başarıydı bu elbette, ama olsun, gene de hoştu. Böyle bir duyguya kapılmayalı aylar, hattâ yıllar olmuştu... Gletkin günün kayıtlarını sekreterden alarak kızı gönderdi. Bu da son zamanlarda ikisi arasında oluşmuş kurallardan biriydi.

Yalnız kaldıklarında Rubashov protokolü imzalamak için ayağa kalktı. Gletkin ona kalemi uzatırken şöyle dedi:

"Şimdiye kadarki deneyimlerimizden biliyoruz ki, endüstriyel sabotaj, hükümeti zor duruma sokmanın, işçiler arasında hoşnutsuzluk yaratmanın en etkili yoludur muhalefet için. Bu yöntemi kullanmadığınız, kullanmayı bile düşünmediğiniz konusunda neden bu kadar ısrarlısınız?"

"Çünkü teknik açıdan tam bir saçmalıktır," dedi Rubashov. "Ve *sabotör* sözcüğünün hiç durmadan umacı gibi kullanılması öylesine kapsamlı jurnalcilik salgınlarına yol açıyor ki, insan iğreniyor."

Uzun zamandır özlediği zafer duygusu Rubashov'un kendisini daha iyi hissetmesine, her zamankinden yüksek sesle konuşmasına yaramıştı.

"Madem sabotajın uydurma bir olay olduğunu iddia ediyorsunuz, sizce endüstrimizin içinde bulunduğu kötü durumun asıl nedenleri neler?"

"Parça başı tarifelerin çok düşük olması, işçilerin köle gibi çalıştırılması ve insanlık dışı disiplin uygulamaları," diye sıraladı Rubashov. "Kendi vakfımda birkaç kez şahit oldum, aşırı yorgunluğun yol açtığı birtakım ufak tefek ihmaller yü-

zünden *sabotör* suçlamasıyla kurşuna dizilen işçiler vardı. Vardiyasına iki dakika geç gelen işten kovuluyor, kimliğine de bir pul yapıştırılıyor ki, bir daha başka hiçbir yerde işe alınamıyor."

Gletkin her zamanki anlamsız gözleriyle baktı Rubashov'a ve her zamanki anlamsız sesiyle sordu:

"Çocukken size saat aldılar mı?"

Rubashov şaşkınlıktan ne diyeceğini bilemedi. Neandertal adamların en belirgin özelliği mizah duygusundan yoksun olmaları, daha doğrusu her türlü hafiflikten ari olmalarıydı.

"Soruma cevap vermek istemiyor musunuz?"

"Ne demek?" dedi Rubashov şaşkınlığı daha da artarak.

"Size saat aldıklarında kaç yaşındaydınız?"

"Bilmem ki... Sekiz ya da dokuz herhalde."

"Ben," dedi Gletkin her zamanki düzgün sesiyle, "saatin dakikalara bölündüğünü öğrendiğimde on altı yaşındaydım. Benim köyümde, kente inmek zorunda olan köylüler sabahın köründe tren istasyonuna gider, tren gelinceye kadar bekleme salonunda yatar uyurlardı. Genellikle öğlende gelirdi tren, kimi kez akşam ya da ertesi gün geldiği olurdu. Şimdi fabrikalarımızda çalışanlar işte bu köylüler. Örnekse, şu anda dünyanın en büyük demir-çelik fabrikası benim köyümde. İlk yıllarda, maden eritme ocağının iki boşaltılması arasındaki sürede ustabaşı yatar uyurdu, kurşuna dizmeye başladığımızda uyumamayı öğrendiler. Öteki ülkelerde köylülerin makina kullanmayı öğrenmeleri, endüstriyel dikkati geliştirmeleri yüz ya da iki yüz yıl sürmüş. Bizimkiler daha on yıldır alışmaya çalışıyorlar. Eğer en ufak bir yanlışlık yaptıklarında işten atmasak, kurşuna dizmesek, memlekette her şey bir anda durur, köylüler ise fabrika bacalarından otlar yükselmeye başlayıncaya dek yatıp uyurlar, her şey eskiden olduğu hale döner. Geçen yıl, İngiltere'nin Manchester kentinden bir kadın delegasyonu geldi. Onlara her yeri

gezdirdik, geri döndüklerinde hakkımızda kötü kötü makaleler yazdılar; Manchester'deki tekstil işçileri böyle muameleye katiyyen razı olmazlarmış. Manchester'deki pamuk ipliği endüstrisinin iki yüz yıllık olduğunu okudum bir yerde. Ve iki yüz yıl önce fabrikalar ilk açıldığında oradaki işçilerin nasıl muamele gördüklerini de okudum. Siz, yoldaş Rubashov, Manchester'den gelen kadınların ileri sürdüğü tezlerin aynısını kullanıyorsunuz. Oysa durumu o kadınlardan çok daha iyi bildiğinize göre aynı tezleri ileri sürmenizin nedenini anlamak zor. Ama tabiî, onlarla ortak bir yanınız var: Çocukken size saat almışlar..."

Rubashov bir şey demedi, yalnız Gletkin'e yeni bir ilgiyle baktı. Ne oluyordu? Yoksa Neandertal adam kabuğunu kırıyor muydu? Yoo, Gletkin hâlâ koltuğunda dimdik oturuyordu, yüzü her zamanki gibi anlamsızdı.

"Bazı bakımlardan haklısınız," dedi Rubashov sonunda. "Ama bu konuda fikrimi soran sizsiniz. Zorlukların doğal nedenlerini çok inandırıcı biçimde kendiniz açıkladınız. Bunlara günah keçileri yaratmanın ne yararı var?"

"Deneyimlerden öğrendiğimiz şeyler var," dedi Gletkin. "Her türlü zor ve karmaşık süreç için yığınların kolayca kavrayabileceği basit açıklamalar vermek zorundayız. Tarihten okuduklarımdan anladığım kadarıyla, insanoğlu hiçbir zaman günah keçisiz yapamamış. Her zaman için vazgeçilmez bir kurum olmuş. Dostunuz Ivanov, kökeninin dine dayandığını söylemişti. Yanlış hatırlamıyorsam, deyimin aslı İbraniceymiş; bu kavim her yıl tanrılarına bir keçi kurban edermiş, tüm günahlarını o keçiye yüklermiş güya." Gletkin durakladı, kol manşetlerini düzeltti. "Ayrıca, tarihte gönüllü günah keçilerinden de örnekler var. Ailenizin size saat hediye ettiği yaşta, köyümüzün papazı bana İsa Peygamber'in kendisini bir kuzuya benzettiğini ve tüm günahları üstüne aldığını öğretmişti. Bir insan işlenmiş tüm günahları üstüne al-

dığını ilan ederek insanoğluna ne gibi bir yardımda bulunabilir, hiçbir zaman anlayabilmiş değilim. Ama görünüşe göre iki bin yıl boyunca insanlar bunu gayet doğal karşılamışlar."

Rubashov dikkatle baktı Gletkin'e. Nereye gelmek istiyordu? Bu konuşmanın amacı neydi? Neandertal adam hangi labirentlere dalıyordu?

"Her neyse," dedi, "bizim ideallerimiz doğrultusunda halka doğruyu söylemek, herhalde dünyayı şeytanlar ve *sabotörlerle* doldurmaktan daha iyidir."

"Benim köyümün insanına devrime rağmen ve de ayağına kadar gelen fabrikaya rağmen salak ve geri olduğunu söylerseniz, bunun en ufak bir etkisi olmaz. Oysa, emeğin kahramanları olduklarını, Amerika'dan daha üstün olduğumuzu, kötülüğün yalnızca şeytanların ve sabotörlerin işi olduğunu söylerseniz, hiç değilse *belli* bir etki uyandırırsınız. İnsanlığa yararlı olan her şey doğru, zararlı olansa yalandır. Parti tarafından yetişkinler için akşam kurslarında okutulmak üzere yayınlanan tarih broşüründe, Hıristiyan dininin ortaya çıkışını izleyen ilk birkaç yüzyılda, insanlığın önemli ilerlemeler kaydettiği belirtiliyor. İsa, Tanrı'nın bir bakireden doğmuş oğlu olduğunu söylediğinde doğru mu konuşuyordu, yalan mı, aklı başında bir insanı hiç ilgilendirmez. Kimileri bunun sembolik bir anlatım olduğunu düşünüyorlar, ama köylüler buna harfi harfine inanıyorlar. Bizim de köylülerin harfi harfine inanacakları yararlı semboller uydurmaya hakkımız var."

"Düşünce tarzınız kimi kez dostum Ivanov'unkini hatırlatıyor bana."

"Vatandaş Ivanov, sizin gibi eski entelijensiyaya mensuptu," dedi Gletkin, "yetersiz eğitim sonucu öğrenemediği kimi tarihsel bilgileri onunla konuşarak edinebilirdi insan. Aradaki fark şu ki, ben o bilgileri Partimizin hizmetinde kullanıyorum. Oysa vatandaş Ivanov bir sinikti."

"İdi... mi...?" diye sordu Rubashov gözlüğünü çıkararak.

Gletkin anlamsız bakışlarını Rubashov'dan ayırmadan, "Vatandaş Ivanov dün gece kurşuna dizildi," dedi. "İdari bir kararın infazı."

Bu konuşmadan sonra, Rubashov'un tam iki saat uyumasına izin verdi Gletkin. Rubashov hücresine götürülürken Ivanov'un ölüm haberinin neden onu daha derinden etkilemediğini merak etti. Haber, yalnızca küçük zaferinden kaynaklanan keyfi yok etmiş, kendini yeniden yorgun ve uykulu hissetmesine yol açmıştı. Besbelli daha derin duyguların yer alamayacağı bir ruhsal konuma düşmüştü. Gletkin'in kişiliği üstünde öylesine bir güç oluşturmuştu ki, başarıları bile yenilgiye dönüşüyordu. Kocaman gövdesi ve anlamsız bakışlarıyla oturduğu yerde oturuyor, varlığını Rubashov'lara, Ivanov'lara borçlu olan bir devletin insanlıktan uzak cismini örnekliyordu. Onların kanıyla canıyla beslenerek büyümüş, ama bağımsızlaşmış, duygusuzlaşmış bir hücre kitlesiydi. Ivanov'un ve eski entelijensiyanın tinsel mirasçısı olduğunu kendisi söylememiş miydi? Gletkin ve onun gibi Neandertal takımın, eski kuşağın başlattığı işleri tamamına erdirmekte olduklarını belki yüzüncü kez kendi kendine tekrarladı Rubashov. Aynı doktrinin onların ağzında bu denli insanlık dışı bir söyleme dönüşmesinin dönemsel olarak kritik nedenleri vardı. Ivanov aynı tezleri ileri sürdüğünde, sesinin gerisinde geçmişten kalmış bir tını, yok olmuş bir dünyanın anıları vardı. İnsan çocukluğunu inkâr edebilir ama silip atamaz. Ivanov geçmişini peşinden sürüklemişti son nefesine dek, ağzından çıkan her lafta bu yüzden hoş ve boş bir melankoli vardı; Gletkin'in ona sinik demesi de bu yüzdendi. Gletkin gibilerinin silip atacakları bir şey yoktu; geçmişlerini inkâr etme durumunda değildiler, çünkü geçmişleri yoktu. Göbekbağsız doğmuşlardı, boşluktan, melankoliden anlamazlardı.

5

N. S. Rubashov'un günlüğünden bir bölüm:

"... *Sahneden çekilmek üzere olan bizler hangi hakla Gletkin gibilere böylesine yukarıdan bakabiliyoruz. Neandertal adam dünyada ilk kez göründüğünde maymunlar gülmeyi biliyorlardı mutlaka. Üst düzeyde uygarlaşmış maymunlar daldan dala zarafetle atlarlarken Neandertal adam beceriksizce yerlerde sürünüyordu. Doygun ve barışçıl maymunlar birtakım hoş oyunlarla vakit geçirir ya da felsefi bir dalgınlıkla sinek avlamakla oyalanırlarken, asık suratlı Neandertal adam elinde sopa oraya buraya vurarak dünyada kendine yol çizmeye çalışıyordu. Maymunlar dalgalarını geçerek ağaç tepelerinden onu seyrediyor, arada kafasına ceviz falan atıyorlardı. Bazen de dehşete düştükleri oluyordu: Kendileri ağaçlardan topladıkları meyveleri, buldukları tatlı taze bitkileri büyük bir zarafetle yerken, Neandertal'in çiğ etleri dişlediğini, başka hayvanları, hattâ kendi cinsini boğazladığını görüyorlardı. Üstelik yıllar yılı aynı yerde durmuş ağaçları kesiyor, zamanın kutsallaştırdığı kayaları yerinden oynatıyor, ormanın her türlü yasa ve geleneğini fütursuzca çiğniyordu. Kaba sabaydı, zalimdi, her türlü hayvansal vakardan yoksundu; üst düzeyde gelişmiş olan maymunların gözünde tarihin barbarlık dönemine dönüşünün simgesiydi. Şempanze türünün dünyada kalmış son örnekleri, bir insanoğlu gördüler mi hâlâ tiksintiyle başlarını çevirirler...*"

6

Beş altı gün sonra bir olay meydana geldi: Rubashov sorgulama sırasında bayıldı. İddianamenin sonuç maddesine gelmişlerdi: Rubashov'un karşı-devrimci eylemlerinin gerisin-

deki motivasyon. İddianamede kısaca 'karşı-devrimci zihniyet' olarak tanımlanıyordu motivasyon ve sanki bunun doğal devamıymış gibi düşman bir yabancı ülkenin hizmetinde çalıştığı ekleniyordu. Buna karşı son savaşını verdi Rubashov. Tartışma şafaktan öğlene dek sürdü ve birden, hiç de dramatik olmayan bir anda Rubashov sandalyesinde yana kaykılarak düştü ve yerde boylu boyunca uzanıp kaldı.

Birkaç dakika sonra kendine geldiğinde doktorun beyaz tüylü kafasının üstüne eğilmiş olduğunu gördü; yüzüne bir şişeden su döküyor, şakaklarını ovuyordu. Doktorun nane, ekmek ve yağ kokan soluğu Rubashov'un midesini kaldırdı ve kusmasına sebep oldu. Doktor tiz sesiyle onu azarladıktan sonra, birkaç dakikalığına açık havaya çıkarılması gerektiğini bildirdi. Gletkin sahneyi anlamsız gözlerle izlemişti. Zile basıp halının temizlenmesini emretti; sonra da Rubashov'un hücresine götürülmesine izin verdi. Birkaç dakika sonra da yaşlı gardiyan gelip onu avluya çıkardı.

İlk birkaç dakika soğuk, temiz hava sanki sarhoş etti Rubashov'u. Ciğerleri oksijeni tatlı, serin bir içki gibi içiyordu adeta. Bulutsuz gökyüzünde güneş solgun solgun parıldıyordu. Saat sabahın on biriydi, eskiden de günlük havalandırmaya hep bu saatte çıkarırlardı, ölçülemeyecek kadar eski bir tarihte, o uzun ve bulanık günler-geceler dizisi başlamadan önce. Havanın nasıl bir nimet olduğunu anlamıştı o sıralar, ne aptallık! Neden yalnızca yaşayamıyordu insan – derin soluklar almak, karda yürümek, güneşin solgun ısısını yüzünde hissetmek... Gletkin'in odasının kâbusunu silkip atmak, lambanın cırtlak ışığını, bütün o hayaletimsi mizanseni geride bırakmak, başka insanlar gibi yaşamak...

Eskiden olduğu gibi yürüyüş sırasında gene o sıska, hasır ayakkabılı köylü düşmüştü yanına. Adam, Rubashov'un hafif sarsak yürüyüşüne yan gözle bakıyordu; birkaç kez boğazını temizledi, gardiyana da bir göz attıktan sonra konuştu:

"Sizi görmeyeli epey oldu, sayın efendi. Hasta gibisiniz, sanki pek fazla dayanacak haliniz kalmamış. Savaş çıkacak diyorlar."

Rubashov sesini çıkarmadı. Yerden bir avuç kar alıp elinde sıkı bir top yapmak isteğini dizginledi. Mahkûmların oluşturduğu halka, avlunun çevresinde ağır ağır dönüyordu. Yirmi adım kadar önlerinde bir çift daha vardı; aşağı yukarı aynı boyda olan iki adam sırtlarında gri kaputlar, iki yandaki kar kümelerinin arasında ayaklarını küt küt basarak yürümekteydiler, ikisinin de ağzından minik buhar bulutları uçuşuyordu.

"Yakında ekim zamanı," dedi köylü. "Kar eriyince koyunları tepelere salarız. Yukarıya vurmaları üç gün sürer. Eskiden bölgedeki bütün köyler koyunlarını aynı gün salardı. Şafakta başlardık, her yan koyun dolardı, bütün patikalar, tarlalar, her yer, ilk gün sürülerin yanında bütün köylü giderdi. Belki de ömrünüzde o kadar çok koyunu bir arada görmemişsinizdir, sayın efendim ve bir o kadar da köpek. Öyle bir toz kalkar ki... havlamalar, melemeler... Hey Tanrım'ın anası, ne eğlenceliydi..."

Rubashov yüzünü güneşe döndürmüştü; güneş hâlâ solgundu ama gene de havaya ılık bir yumuşaklık salıyordu. Makinalı tüfek kulesinin çok yukarılarında kuşların kayarak, dalıp yükselerek uçuşlarını seyretti.

Köylünün mırmır sesi devam ediyordu:

"Böyle bir gün, karın yavaş yavaş eridiğini havada kokladığınız bir gün, içimi bir hoş eder benim. Artık ikimizin de pek fazla vakti kalmadı, sayın efendim. Gerici olduğumuz için ezip geçtiler, mutlu olduğumuz o eski günler geri gelmesin diye..."

"O günlerde gerçekten pek mutlu muydun?" diye sordu Rubashov, ama köylü ağzının içinde anlaşılmaz bir şeyler mırıldanmakla yetindi. Bir yandan da âdemelması bir aşağı

bir yukarı oynuyordu. Rubashov yan gözle onu seyretti bir süre, sonra şöyle dedi:

"İncil'de bir bölüm vardır, hatırlar mısın? Hani, çöldeki kabileler haykırmaya başlar: Aramızdan bir önder seçelim, Mısır iline dönelim, diye."

Köylü hevesle ama pek bir şey anlamadığını belli ederek kafasını salladı... Derken içeri sokmaya başladılar.

Temiz havanın etkisi yok oldu, yerini bir kez daha kurşun gibi bastıran uyuşukluk, baş dönmesi ve mide bulantısı aldı. Rubashov tam içeri girecekken eğildi, yerden bir avuç kar alarak alnına, yanan gözlerine sürdü.

Umduğu gibi hücresine değil, doğruca Gletkin'in odasına götürdüler onu. Gletkin masasının başında, Rubashov'un bıraktığı gibi, aynı konumda oturuyordu – ne zamandan beri? Sanki Rubashov'un yokluğunda hiç yerinden kımıldamamıştı. Perdeler kapalıydı, lamba yanıyordu; bu odada zaman olduğu yerde duruyordu, akışı olmayan suların pis kokan bir havuzda durduğu gibi. Rubashov onun karşısındaki yerini alırken gözü yerdeki ıslak lekeye takıldı. Kustuğunu hatırladı. Besbelli odadan ayrılalı daha bir saat kadar olmuştu.

"İyileştiğinizi tahmin ediyorum," dedi Gletkin. "Son maddede kalmıştık, karşı-devrimci eylemlerinizin motivasyonu meselesi."

Rubashov'un koltuğun kolluğunda duran sağ eline şaşkınlıkla baktı; hâlâ küçük bir parça kar vardı avucunda. Onun bakışlarını izleyen Rubashov, gülümseyerek elini lambaya doğru tuttu. Ampulün sıcaklığında yavaş yavaş eriyen kar parçasını izlediler ikisi de.

"Motivasyon meselesi sonuncu madde, dediğim gibi. Bunu da imzaladıktan sonra birbirimizle işimiz bitecek," dedi Gletkin.

Lambanın ışığı uzun zamandır olmadığınca keskindi. Rubashov gözlerini kırpıştırmak zorunda kaldı.

"... O zaman dinlenebileceksiniz," diye ekledi Gletkin.

Rubashov elini şakaklarında gezdirdi, ama karın serinliği yok olmuştu. Gletkin'in cümlesinin son sözcüğü "dinlenebileceksiniz" boşlukta asılı kaldı. Dinlenmek ve uyumak. Aramızdan bir önder seçelim, Mısır iline dönelim.

... Gözlüğünün gerisindeki gözlerini sertçe kırpıştırdı.

"Motivasyonumun ne olduğunu siz de benim kadar biliyorsunuz," dedi. "Pekâlâ biliyorsunuz ki ne 'karşı-devrim zihniyetinden' dolayı hareket ettim, ne de yabancı bir ülkenin hizmetindeydim. Düşündüklerim ve yaptıklarım kendi inançlarımın ve vicdanımın eseridir."

Gletkin çekmecesinden bir dosya çıkardı, bir süre karıştırdıktan sonra bir kâğıdı ayırdı ve monoton sesiyle okudu:

"... 'Öznel iyi niyet sorunu bizim için hiçbir önem taşımaz. Yanılgı içinde olan bunun bedelini ödemelidir; doğru ve haklı olan aklanmalıdır. Bizim yasamız buydu...' Tutuklandıktan kısa bir süre sonra yazmışsınız bunları güncenize."

Gözkapaklarının ardından ışığın bildik titreşimini hissetti Rubashov. Kendi düşünüp yazdığı cümle Gletkin'in ağzından çıktığında garip bir çıplaklıkla tınıyordu; sanki günah çıkartma sırasında yüzü görünmeyen bir papaza yapılmış bir itiraf plağa kaydedilmiş, şimdi de çatlak bir sesle tekrarlanıyordu.

Gletkin dosyadan başka bir sayfa çıkarmıştı, anlamsız bakışlarını Rubashov'dan ayırmadan oradan tek bir cümle okudu:

"... Şeref, kendi değerini düşünmeden nihai sonuca dek hizmet etmektir."

Rubashov bakışlarını kaçırmamak için çaba gösterdi.

"Üyelerinin bütün dünyanın gözleri önünde çamurlarda sürüklenmesi Parti'ye ne gibi bir yarar sağlar, anlayamıyo-

rum," dedi. "Önüme koyduğunuz her şeyi imzaladım. Yanlış ve nesnel açıdan zararlı bir politika izlediğimi itiraf ettim. Bu sizin için yeterli değil mi?"

Gözlüğünü taktı, lambanın ötesine doğru çaresizce gözlerini kırpıştırdı, yorgun, boğuk bir sesle sözlerini tamamladı:

"Ne de olsa N. S. Rubashov adı, Parti tarihinin başlı başına bir parçasıdır. Bu adı çamurda sürüklemekle devrim tarihini de lekelemiş olacaksınız."

Gletkin dosyada bir şeyler arandı.

"Buna da kendi yazılarınızdan bir alıntıyla cevap verebilirim. Şöyle yazmışsınız: 'Her cümleyi tekrarlayarak ve basitleştirerek yığınların kafasına tokmak tokmak sokmak gerek. Doğru olarak gösterilen şey altın gibi parlamalı; yanlış olarak gösterilen ise zifiri kara olmalı. Yığınların politik süreçleri anlayabilmeleri için, panayırlardaki palyaçolar gibi renklendirilmeleri gerekir.'"

Rubashov bir süre sustuktan sonra dedi ki:

"Demek nihai amacınız bu. Panayır gösterinizde şeytan rolünü oynayacağım, öyle mi? Uluyacağım, dişlerimi gıcırdatacağım, dilimi çıkaracağım, hem de gönül rızasıyla. Danton ile arkadaşları bunu yapmak zorunda kalmamışlardı hiç değilse."

Gletkin dosyayı kapattı. Hafifçe öne doğru eğilerek kol manşetlerini düzeltti.

"Açık duruşmada vereceğiniz ifade Parti'ye yaptığınız son hizmet olacaktır."

Rubashov karşılık vermedi. Gözlerini kapadı, lambanın ışığında gevşedi, güneş altında uyuyan yorgun biri gibi. Ama Gletkin'in sesinden kaçmak olası değildi.

"Sizin o Danton ve Konvansiyon hikâyesi, burada söz konusu olan değerler yanında bir şövalye oyunu gibi kalıyor," dedi bu ses. "Fransız Devrimi konusunda kitaplar okudum: Oradaki insanlar pudralı peruklar takmış, kendi kişisel şe-

refleri hakkında nutuklar çekmişler. Onlar için önemli olan tek şey asil bir biçimde ölmekti, bunun yararlı mı, zararlı mı olduğuna hiç aldırmıyorlardı."

Rubashov sesini çıkarmadı. Kulaklarında bir vızıltı, bir uğultu vardı; Gletkin'in sesi onun üstündeydi, ona her yönden saldırıyordu; ağrıyan başını insafsızca çekiçliyordu.

"Burada söz konusu olan değerin ne olduğunu biliyorsunuz," diye sürdürdü Gletkin. "Tarihte ilk kez olarak bir devrim yalnızca iktidarı ele geçirmekle kalmadı, iktidarını sürdürdü. Ülkemizi yeni çağın kalesi haline getirdik. Dünya yüzünün altıda birini kaplıyor, dünya nüfusunun onda birini oluşturuyoruz."

Gletkin'in sesi şimdi de Rubashov'un arkasından geliyordu. Adam ayağa kalkmış, odanın içinde dolaşıyordu. İlk kez yapıyordu bunu. Her adımda çizmeleri çatırdıyor, kolalı üniforması hışırdıyor, ortalığa ter ve meşin karışımı ekşimsi bir koku yayılıyordu.

"Bizim devrimimiz ülkemizde başarılı olduğunda sandık ki dünyanın öteki ülkeleri de izimizden yürüyecekler. Oysa tam tersi tepkiler, dalgalar halinde yükselerek bizleri boğmaya çalıştı. Parti'deyse iki akım vardı. Maceraperestlerden oluşan bir grup, elimizde olanı tehlikeye atarak devrimi yurtdışına yaymak istiyordu. Siz o gruba dahildiniz. Bu akımın tehlikeli olduğunu kavrayarak, yok ettik."

Rubashov başını kaldırmak, bir şey söylemek istedi. Gletkin'in adımları beyninde zonkluyordu. Çok bitkindi. Arkasına yaslandı, gözlerini açmadı.

"Partimizin önderi daha geniş bir perspektife, daha kalıcı yöntemlere sahipti," diye devam etti Gletkin'in sesi. "Her şeyin dünya tepkisi sürdüğü sürece dayanmak ve kaleyi elden kaçırmamakla hallolacağını kavramıştı. Dünya yeni bir devrim dalgasına hazır olana dek aradan on yıl, belki yirmi, belki elli yıl geçeceğini de biliyordu. O zamana dek tek başımı-

zayız. O zamana dek yalnızca bir tek görevimiz var: Ayakta kalmak, yok olmamak."

Rubashov'un belleğinde bir cümle dalgalandı belli belirsiz: "Bir devrimcinin görevi kendi hayatını korumaktır." Kim demişti bunu? Kendisi mi? Ivanov mu? Arlova'yı bu ilkeye sığınarak feda etmişti. Sonunda nereye varmıştı peki?

"... yok olmamak," diye gürledi Gletkin'in sesi. "Siperden geri çekilinmeyecek, ne olursa olsun, kim olursa olsun. Partimizin önderi bu ilkeyi eşi görülmemiş bir uzak görüşlülükle kavramış ve kesin bir tutarlılıkla uygulamıştır. Kendi ulusal programımızın yanında enternasyonal program geriye itilmiş, ikincil kalmıştır. Bu gereksinmeyi anlamayan her kim olursa olsun yok edilmelidir. Avrupa'daki en iyi diplomatlarımızı bölük bölük idam etmek zorunda kaldık. Hattâ yurtdışındaki kendi örgütlerimizi bile darmadağın etmekten çekinmedik esas kalenin ayakta kalması uğruna. Gerici ülkelerin polis teşkilâtlarıyla işbirliği yapmaktan da çekinmedik, birtakım zamansız devrimci hareketler ortaya çıktığında. Dostlarımıza ihanet etmekten, düşmanlarımızla uzlaşmaya varmaktan çekinmedik kaleyi korumak için. Tarihin bizlere, yani başarılı ilk devrimin temsilcilerine verdiği görev buydu. Uzağı göremeyenler, estetler, ahlâkçılar bizi anlamadılar. Ama devrimin önderi her şeyin bir tek şeye bağlı olduğunu anlamıştı: En uzun dayanan kazanır."

Gletkin odanın içinde dolaşmaktan vazgeçti. Rubashov'un koltuğunun arkasında durdu. Kazınmış kafasındaki yara izi terden parlıyordu. Soluk soluğaydı. Kafasını mendiliyle sildi, her zamanki sükûnetini kaybettiği için utanmış gibiydi. Yeniden masasına oturdu, kol manşetlerini düzeltti. Lambanın ışığını biraz azalttı ve her zamanki anlamsız sesiyle sürdürdü konuşmasını:

"Parti'nin çizgisi açık ve kesindir. Varılacak sonucun kullanılan yöntemleri –tüm yöntemleri, istisnasız– haklı kıldı-

ğı ilkesinden hareketle belirler taktiklerini. Bu ilkenin ışığında halkın savcısı ölüm cezası isteyecektir, vatandaş Rubashov.

"Sizin fraksiyonunuz yenilmiş ve ortadan kaldırılmıştır. Siz Parti'yi bölmek istediniz, hem de böyle bir bölünmenin içsavaşa yol açacağını bile bile. Köylüler, zorunlu tutuldukları fedakârlığın anlamını kavramayı hâlâ beceremediklerinden hoşnutsuzluk içindeler, siz de bunu biliyorsunuz. Bir savaş sırasında –ki belki de birkaç ay içinde çıkacak– bu tür akımlar felâkete sebep olabilir. Dolayısıyla Parti'nin bölünmez bir bütünlük içinde olması elzemdir. Kör bir disiplin ve sarsılmaz güvenle dolu tek bir kalıptan çıkması gerekir. Siz ve dostlarınız, vatandaş Rubashov, Parti'de bir gedik açtınız. Eğer nedametiniz gerçekse, bu gediğin kapatılmasında bize yardımcı olmanız gerekir. Daha önce de söyledim, bu Parti'nin sizden isteyeceği son hizmettir.

"Göreviniz basit. Zaten kendiniz dile getirmişsiniz: Doğru olanı yaldızlamak. Yanlış olanı karalamak. Muhalefetin politikası yanlıştır. Dolayısıyla sizin göreviniz muhalefeti karalamak, iğrenç göstermektir; muhalefetin bir cürüm, muhalefet liderlerinin birer cani olduğunu yığınların anlamasını sağlayacaksınız. Kendi karmaşık motivasyonlarınızdan söz etmeye kalkarsanız, onların kafalarında kargaşa yaratırsınız ancak. Sizin göreviniz, vatandaş Rubashov, sempati ve acıma duyguları uyandırmaktan kaçınmaktır. Muhalefete karşı duyulabilecek herhangi bir sempati ya da acıma ülkemiz için bir tehlikedir.

"Yoldaş Rubashov, umarım Parti'nin size yüklediği görevi anlamışsınızdır."

Karşılaştıklarından bu yana, Gletkin ilk kez olarak 'Yoldaş' olarak hitap etmişti Rubashov'a. Rubashov başını kaldırdı. İçinde birden yükselen sıcak dalgaya karşı koyması imkânsızdı. Gözlüğünü takarken çenesi hafiften titredi.

"Anlıyorum."

"Dikkatinizi çekerim," diye sürdürdü Gletkin. "Parti'nin size herhangi bir ödül vaat ettiği yok. Sanıkların bazıları fiziksel baskı sonucu yola geldiler. Kimileriyse kendi kellelerini –ya da elimizde rehin tutulan yakınlarının kellelerini kurtarma vaadini kopardılar. Ama size, yoldaş Rubashov, hiçbir pazarlık önermiyoruz, hiçbir vaatte bulunmuyoruz."

"Anlıyorum," diye yineledi Rubashov.

Gletkin önündeki dosyaya bir göz attı.

"Günlüğünüzde beni etkileyen bir bölüm var," diye devam etti. "Şöyle yazmışsınız: 'Bence gerekli olan biçimde düşündüm ve davrandım. Haklıysam, pişman olacağım bir şey yok; haksızsam bedelini ödeyeceğim'."

Başını dosyadan kaldırıp gözlerini Rubashov'un yüzüne dikti:

"Haksızdınız ve bedelini ödeyeceksiniz, yoldaş Rubashov. Parti yalnızca bir tek şey vaat ediyor: Zafer tamamıyla kazanıldıktan sonra, günün birinde, artık herhangi bir zarara yol açmayacak duruma geldiklerinde Parti'nin gizli arşivleri yayımlanacak. O zaman dünya, tarih kitaplarında yer alan bu olayların –sizin deyiminizle, panayır gösterisinin– gerisinde yer alan her şeyi ve bunları neden yapmak zorunda kaldığımızı öğrenecek..."

Birkaç saniye durakladı, kol manşetlerini düzeltti, biraz beceriksizce, kafasındaki yara izi kızararak tamamladı sözlerini:

"O zaman siz ve de sizin gibi yaşlı kuşaktan olan bazı dostlarınız bugün sizden esirgenen sempati ve acıma duygularına mazhar olacaksınız."

Bu sözleri söylerken, önceden hazırlanmış olan metni Rubashov'un önüne doğru sürmüş, dolmakalemini kâğıdın yanına bırakmıştı. Rubashov ayağa kalktı, gergin bir gülümsemeyle şöyle dedi:

"Neandertal adam duygusallaştığında neye benzer diye hep merak etmişimdir. Şimdi öğrendim."

Kendisi de ayağa kalkmış olan Gletkin, "Anlamadım," dedi.

Tüm suçlarını karşı-devrimci nedenlerle ve yabancı bir ülkenin hizmetinde işlediğini açıklayan ifadenin altına imzayı bastı Rubashov. Başını kaldırdığında 1 Numara'nın duvarda asılı duran portresine takıldı gözü ve yıllar önce 1 Numara ile vedalaşırken onun yüzünde gezinen bilgiç ironiyi bir kez daha gördü; her yerde asılı olan portredeki adam dünyaya melankolik bir sinizmle bakıyordu.

"Anlamamanız önemli değil," dedi Rubashov. "Bazı şeyler var ki yalnızca eski kuşaktan olanlar, Ivanov'lar, Rubashov'lar, Kieffer'ler anlamıştır. O günler artık geçti."

"Duruşmaya kadar size dokunmamalarını emredeceğim," dedi Gletkin kısa bir sessizlikten sonra, yeniden dimdik ve düzgün durarak. Rubashov'un gülümsemesi onu sinirlendirmişti sanki. "Başka özel bir isteğiniz var mı?"

"Uyumak," dedi Rubashov. Açık kapının önünde, devâsâ gövdeli gardiyanın yanında duran ufak tefek, yaşlıca, önemsiz, gözlüklü ve sakallı bir adamcağızdı.

"Uykunuzda rahatsız edilmemenizi emredeceğim," dedi Gletkin.

Kapı Rubashov'un arkasından kapandığında, masasının başına döndü. Birkaç saniye hiç kımıldamadan oturdu. Sonra sekreterin ziline bastı.

Kız geldi, her zamanki köşesine oturdu. "Başarınızı kutlarım, yoldaş Gletkin," dedi.

Gletkin lambanın ışığını normale indirdi.

"Bu," dedi başıyla lambayı işaret ederek, "artı uykusuzluk ve bedensel bitkinlik. Eninde sonunda bir bünye meselesi."

Dilbilgisel Kurmaca

Yolu göstermeden amacı göstermeyin bize
Dünyada sonlar ve yollar öyle karışmış ki birbirine
Birini değiştirdiniz mi öteki de değişiyor
Her farklı yol başka bir son getiriyor

FERDINAND LASSALLE
Franz von Sickingen

1

"Suçunu kabul edip etmediği sorulduğunda sanık Rubashov, net bir sesle 'Evet' diye karşılık verdi. Halkın savcısının bunun üzerine sorduğu, karşı-devrimci ajan olarak çalışıp çalışmadığı sorusuna da gene 'Evet' dedi ama daha alçak sesle..."

Kapıcı Wassilij'in kızı ağır ağır heceleri birbirinden ayırarak okuyordu. Gazeteyi masanın üstüne yaymış, satırları işaret parmağı ile izliyordu. Arada bir başındaki çiçekli örtüyü düzeltiyordu.

"... Savunmasını üstlenecek bir avukat isteyip istemediği

sorulduğunda, sanık bu hakkından feragat ettiğini açıkladı. Bunun üzerine iddianamenin okunmasına başlandı..."

Kapıcı Wassilij yatağına uzanmış, yüzü duvara dönük olarak yatıyordu. Yaşlı adam okuduklarını dinliyor mu, yoksa uyuyor mu Vera Wassilij hiçbir zaman tam olarak bilemezdi. Adam bazen kendi kendine mırıldanırdı ama, kız buna aldırmamayı öğrenmiş, her akşam gazeteyi yüksek sesle okumayı âdet edinmişti. 'Eğitimsel nedenlerle' yapıyordu bunu; fabrikadaki işinden çıkıp hücresinin toplantısına gitmek zorunda olduğu, dolayısıyla eve geç geldiği akşamlarda bile ihmal etmiyordu.

"... Rubashov'un iddianamede yer alan bütün maddelerden suçlu olduğu gerek kendi itirafı, gerekse çeşitli belgelerle ispat edilmiş bulunmaktadır. Mahkeme başkanı, ön sorgulamaların gidişatı hakkında herhangi bir şikâyeti olup olmadığını sorduğunda, sanık olumsuz cevap vermiş ve itirafnameyi kendi serbest iradesiyle, karşı-devrimci suçlarından samimiyetle nedamet getirdiği için imzaladığını ekledi..."

Kapıcı Wassilij hiç kıpırdamadan yatıyordu. Karyolanın yanındaki duvarda 1 Numara'nın portresi asılıydı. Onun hemen yanında duvara çakılmış paslı bir çivi vardı; yakın zamana kadar Rubashov'un partizan kumandanıyken çekilmiş bir fotoğrafı duruyordu orada. Wassilij, otomatik bir hareketle döşeğindeki yırtık deliği elledi. İncil'ini kızından orada saklardı eskiden; ama Rubashov'un tutuklanmasından kısa bir süre sonra kız kitabı bulmuş ve 'eğitimsel nedenlerle' çöpe atmıştı.

"... Savcının isteği üzerine, sanık Rubashov, Parti çizgisine muhalefet ile başlayan değişimin nasıl karşı-devrimciliğe ve vatana ihanete dek ilerlediğini anlattı. Dinleyicilerin son derece gergin olduğu duruşma salonunda sanık sözlerine şöyle başladı: 'Yargıç vatandaşlar, sorgu yargıcının sorgulaması sırasında yaptığım gibi, şimdi sizin, memleketimin adale-

tini temsil eden yurttaşlarımın karşısında neden boyun eğdiğimi açıklayacağım. Benim başımdan geçenler, Parti çizgisinden en ufak bir sapmanın bile nasıl kaçınılmaz olarak karşı-devrimci haydutluğa dönüşeceğini hepinizin gözleri önüne serecektir. Muhalefet mücadelemizin doğal sonucu olarak her geçen gün bataklığa biraz daha gömüldük. Size düşüşümü ayrıntılı anlatacağım ki, kararlılığın çok hayati olduğu bu dönemde hâlâ kararsız kalmış olanlar varsa, Parti'nin önderi ya da Parti çizgisinin doğruluğu konusunda gizli kuşkular besleyenler varsa, bu onlara bir uyarı olsun. Utanç içindeyim, çamurda sürüklendim, ölmek üzereyim, bu durumdayken size bir hainin gelişimini anlatacağım ki, milyonlarca vatandaşımıza bir ders, korkunç bir örnek olsun yaşadıklarım..."

Kapıcı Wassilij yatakta döndü, yüzünü döşeğe gömdü. Partizan birliğinin sakallı kumandanı Rubashov canlandı gözünün önünde, en kötü kargaşada bile duruma öylesine hakim olurdu ki, bastığı küfürler insana da, Tanrı'ya da keyif verirdi. "Çamurda sürüklendim, ölmek üzereyim..." Wassilij inledi. İncil'i elden gitmişti ama, birçok bölümü ezbere biliyordu.

"... Bu sırada halkın savcısı sanığın sözlerini keserek, Rubashov'un eski sekreteri, ihanet suçundan idam edilmiş olan vatandaş Arlova hakkında birkaç soru sordu. Sanık Rubashov'un bu sorulara verdiği yanıtlardan anlaşıldığı üzere, o dönemde Parti tarafından sıkıca izlendiği için köşeye sıkışan sanık, kellesini kurtarmak ve utanç verici eylemlerini sürdürebilmek amacıyla, kendi işlediği suçların sorumluluğunu Arlova'ya yüklemiş. N. S. Rubashov bu canavarca suçu utanmaz bir sinizmle açıkça itiraf etti. Savcı vatandaşın, 'En ufak bir ahlâkî duygunuz yok anlaşılan,' şeklindeki yorumuna, sanık alaycı bir gülümsemeyle, 'Anlaşılan öyle,' diye cevap verdi. Duruşma sırasındaki davranışları, dinleyiciler arasında protesto ve nefret gösterilerine yol açtı, ancak

mahkeme başkanı vatandaş bunların uzamasına izin vermedi. Devrim adaleti kavramının bir ifadesi olan bu protestolar bir ara yerini kahkahalara bıraktı, bunun sebebi ise sanığın işlediği suçları anlatırken birden duraklayarak 'dayanılmaz diş ağrısı' yüzünden duruşmaya birkaç dakika ara verilmesini talep etmesiydi. Devrim adaletinin düzgün işleyişinin tipik bir örneğini sergileyen mahkeme başkanı, bu talebi hemen kabul ederek ve omuzlarını tiksintiyle silkerek, duruşmaya beş dakika ara verilmesini emretti."

Kapıcı Wassilij, bir kez daha dönmüş, sırtüstü yatıyordu. Yabancı ülkedeki hapisten kurtarılıp memlekete dönen Rubashov'un nasıl her toplantıda kahraman olarak alkışlandığını hatırlıyordu. Platformun üstünde, kızıl bayrakların ve süslemelerin altında, koltuk değneklerine dayanarak duruşunu, gözlüğünü koluna sürtüşünü, hiç dinmeyen alkış ve 'yaşa, varol' seslerini hatırlıyordu.

"Ve askerler onu götürdüler, Prastorium adı verilen salona soktular, bütün bölüğü topladılar. Üstüne mor giysiler giydirip, kafasına kamışlarla vurdular, yüzüne tükürdüler ve önünde diz çökerek ona tapındılar."

"Ne söyleniyorsun kendi kendine?" diye sordu kızı.

"Yok bir şey," diyerek yeniden duvara döndü Wassilij. Eliyle döşekteki yırtığı yokladı bir kez daha, ama boştu. Başucundaki duvara çakılı çivi de boştu. Kızı Rubashov'un resmini duvardan indirip çöpe attığında sesini çıkarmamıştı; hapishane utancına dayanamayacak kadar yaşlıydı artık.

Kızı gazete okumayı bırakmış, Primus gaz ocağını masanın üstüne koymuş, çay yapmaya girişmişti. Keskin bir gaz kokusu kapladı kapıcı odasını. "Okuduğumu dinledin mi?" diye sordu kız.

Wassilij, itaatkâr bir havayla başını ondan yana çevirdi. "Hepsini işittim," dedi.

"Artık anladın ya," dedi Vera Wassijovna, alete gaz pom-

palamayı sürdürerek. "Vatan haini olduğunu kendi ağzıyla söylüyor. Gerçek olmasaydı kendi ağzıyla söyler miydi? Bizim fabrikadaki toplantıda bir metin hazırladık bile, herkesin imzalaması mecburi."

"Sizler çok anlarsınız ya bu işlerden," diye içini çekti Wassilij.

Vera Wassilijovna'nın babasına kısaca fırlattığı bakış, adamcağızın yeniden duvara dönmesine sebep oldu. Kızı kendisine ne zaman o biçimde baksa, kapıcı odasında tek başına yaşamak isteyen Vera'ya yük olduğunu bir kez daha hissediyordu Wassilij. Kız, kendisiyle aynı fabrikada çalışan genç bir tamirciyle evlenmek üzere müracaatta bulunmuştu üç hafta önce, ancak çiftin oturacak evi yoktu. Çocuk iki arkadaşıyla aynı evi paylaşıyordu, konut komisyonu tarafından tahsis edilecek bir yer bekleseler, kimbilir kaç yıl beklemek zorunda kalacaklardı.

Primus sonunda yandı. Vera Wassilijovna çaydanlığı ocağın üstüne oturttu.

"Hazırlanan metni sekreter herkese okudu. Vatan hainlerinin acımasızca infaz edilmelerini istediğimizi yazıyor. O gibilere acıyan herkes de vatan haini olup hemen afişe edilmelidir diyor," diye açıkladı, ağzından çıkanların en gündelik gerçeği yansıttığına inanan bir sesle. "İşçilerin her an tetikte olmaları gerek. Metnin birer kopyasını verdiler herkese, imza toplayalım diye."

Elini bluzunun yakasından sokup biraz buruşmuş bir kâğıt çıkardı; masanın üstüne koyup buruşuklukları düzeltti. Wassilij gene sırtüstü dönmüştü. Başucundaki duvarda çakılı duran paslı çivi her zamankinden daha belirgindi. Primus ocağının yanında duran kâğıda baktı gözlerini kısarak ve hemen başını öte yana döndürdü.

"Ve o dedi ki: Sana söylüyorum, Peter, bu seher horoz ötmeden önce beni tanıdığını üç kez inkâr edeceksin..."

Çaydanlığın içindeki su homurdanmaya başladı. Yaşlı Wassilij'in yüzünde kurnaz bir ifade belirdi:

"İç savaşta görev yapmış olanlar da mı imzalamak zorunda?"

Başında çiçekli örtü, gaz ocağına doğru eğilmişti kız, "Kimse zorunlu değil," dedi babasına biraz önceki bakışın aynısını fırlatarak. "Fabrikadaki herkes onun bu evde oturduğunu biliyor, tabiî. Hücre sekreteri toplantıdan sonra beni bir kenara çekip, senin son zamanlara kadar onunla ahbaplık edip etmediğini, başbaşa çok konuşup konuşmadığınızı sordu."

Yaşlı Wassilij yattığı yerden fırlayarak yatağın üstünde hop oturdu. Bu çaba bir öksürük nöbetine yol açtı, sıska, sıracalı boynunda damarlar şişti.

Kız masaya iki bardak koymuştu, küçük bir kesekâğıdından çay tozu döktü ikisinin de içine. "Daha ne söyleniyorsun?" diye sordu.

"Şu belâ kâğıdı ver bana," dedi yaşlı Wassilij.

Kız kâğıdı uzattı. "Okuyayım istersen, ne imzaladığını bilesin diye."

"İstemez," dedi yaşlı adam. "Ne yazdığını bilmek istemiyorum."

Adını yazdı. "Şimdi çayımı ver."

Kız bardağı ona uzattı. Wassilij'in dudakları kımıldıyordu. Açık sarı sıvıyı azar azar yudumlarken kendi kendine homurdanıyordu.

Çaylarını bitirdikten sonra kızı gazeteyi okumayı sürdürdü. Sanık Rubashov ile Kieffer'in duruşması sonuna yaklaşmıştı. Parti'nin önderine karşı suikast girişiminin tartışılması sırasında öfke fırtınaları esmiş, 'Kuduz köpekleri vurun!' naraları sık sık yükselmişti. Savcı son soru olarak suçlarının motivasyonunu sorduğunda sanık Rubashov tüm gücünü kaybetmiş görünüyordu, bitkin, uyuşuk bir sesle cevap verdi:

"Söyleyebileceğim tek şey, muhalefette olan bizler, bir kez devrimin vatanının hükümetini devirmek gibi canice bir amaca yöneldikten sonra, tıpkı amacımız gibi alçak ve pespaye yöntemlere başvurmaktan çekinmedik."

Vera Wassilijovna iskemlesini geri itti. "İğrenç bu herif," dedi. "Böyle yerlerde sürünmesi insanın midesini bulandırıyor."

Primusu gazeteyi bir kenara itip bardakları toparlamaya koyuldu. Wassilij onu seyrediyordu. Sıcak çay onu yüreklendirmişti. Yatağın üstünde oturdu.

"Sen ne biliyorsun ki ne anlayacaksın," dedi. "O sözleri söylediğinde kimbilir aklından neler geçiyordu, kim bilebilir? Parti size pek kurnaz olmayı öğretmiş. Ama fazla kurnaz olanın ahlâk anlayışı da kalmaz. Omzunu silkme öyle," diye devam etti öfkeyle. "Dünya öyle bir hale geldi ki, zekâ ile ahlâk birbirine ters düşer oldu; hangi taraftaysan ötekinden vazgeçmek zorunda kalıyorsun. İnsanın kafasını fazla çalıştırması iyi değildir. Ne yazıyor kitapta: 'Konuşmalarınızı evet, evet, hayır, hayır ile sınırlayın; bundan fazlası kötülükten gelir.' Ya işte böyle."

Yeniden sırtüstü yatağa bıraktı kendini, kızının suratının ne biçim aldığını görmemek için başını çevirdi. Uzun zamandır ona bu kadar cesurca karşı gelmemişti. Kızın buna karşılık ne yapacağı bilinmezdi; odaya kocasıyla kendisi için el koymaya iyice niyetlendiyse eğer... Bu hayatta kurnaz olmak zorundaydı insan, yoksa ahir ömründe hapislere düşer ya da soğukta köprü altlarında yatmak zorunda kalırdı. İşin kısası buydu: Ya akıllı olacaksın, ya namuslu davranacaksın, ikisi birarada olmuyordu.

"Şimdi sonunu okuyacağım sana," dedi kız.

Halkın savcısı Rubashov'un sorgulamasını bitirdikten sonra, sıra sanık Kieffer'in bir kez daha sorgulanmasına gelmişti. Suikast girişimiyle ilgili verdiği ifadeyi aynen tekrar

etti. "... Mahkeme başkanı, Kieffer'e herhangi bir soru sormak isterse bu hakkını kullanabileceğini söylediğinde, sanık Rubashov bu hakkından feragat ettiğini bildirdi. Böylece delillerin açıklanması sona erdiğinden duruşmaya ara verildi. Mahkeme heyeti yeniden toplandığında halkın savcısı kapanış konuşmasına başladı..."

Wassilij savcının konuşmasını dinlemiyordu. Duvara dönmüş, uykuya dalmıştı. Daha sonra, ne kadar süreyle uyumuş olduğunu hatırlayamadı. Bu arada kızı lambaya kaç kez gazyağı koymuştu, kaç kez parmağı sayfanın en altına ulaşmış, tekrar yukarı çıkarak yeni bir sütuna başlamıştı, hiç bilmiyordu. Uyandığında savcı konuşmasının sonuna gelmiş, ölüm cezasını talep ediyordu. Belki kız sona yaklaştığında sesinin tonunu değiştirmiş, belki de bir ara susmuştu; her neyse, halk savcısının son cümlesine geldiğinde Wassilij uyanmıştı.

"Bütün bu kuduz köpeklerin kurşuna dizilmelerini talep ediyorum."

Derken sanıklara son sözleri sorulmuştu:

"... Sanık Kieffer, yargıçlara dönerek, gençliğinin dikkate alınmasını, hayatının bağışlanmasını rica etti. Aşağılık bir suç işlediğini bir kez daha kabul ederken, bütün sorumluluğu onu kışkırtmış olan Rubashov'a yüklemeye çalıştı. Konuşurken çok fazla kekelediği için duruşma salonunda gülüşmeler oldu, ancak mahkeme başkanı dinleyicileri hemen susturdu. Bunun üzerine Rubashov'un konuşmasına izin verildi..."

Gazetenin muhabiri burada çok çarpıcı bir dille sanık Rubashov'un sözlerine başlamadan önceki durumunu anlatıyordu: "... Gözlerini umutla dinleyiciler üstünde dolaştırdı, ancak kendisine sempatiyle bakan bir tek yüz göremedi ve başını çaresizce önüne eğdi."

Rubashov'un son konuşması kısaydı. Duruşma sırasında-

ki davranışlarıyla uyandırdığı kötü izlenimi daha da yoğunlaştırdı sözleri.

"Başkan vatandaş, şu anda hayatımda son kez olarak konuşuyorum. Muhalefet yenilmiş, tümüyle ezilmiştir. Bugün kendime, 'neyin uğruna ölüyorum?' diye soracak olsam, karşımda sonsuz bir hiçlik görüyorum. İnsan pişmanlık duymadan ve Parti ile, hareket ile barışmadan ölürse, bir hiç uğruna ölüyor demektir. Bu yüzden, ölümün eşiğinde bulunduğum şu saatte, ülkemin, yığınların, bütün halkın önünde diz çöküyorum. Siyasî maskaralıklar, gizli tartışmalar, suç çeteleri gibi oyunlar sona ermiştir. Vatandaş savcı kellelerimizi istemeden çok daha önce politik olarak ölmüştük biz. Yenilenlerin vay haline, çünkü tarih onları toz topraktan ayırt etmez. Bir tek konuda kendimi savunma hakkını buluyorum, yargıç vatandaşlar: Kolay kurtulma yolunu seçmedim. Öz değer duygularına, inançlık gururunun son kırıntılarının fısıltılarına kulak asmadım: Sessizce öl, dediler bana, hiçbir şey söyleme; ya da onurunu kurtaracak bir jest yap, ölüme giderken dudaklarından dokunaklı sözler dökülsün, kalbini aç seni suçlayanlara meydan oku. Eski bir asiye bu yakışırdı, kolayı buydu; ama bu çağrılara boyun eğmedim. Böylece görevim sona erdi. Bedelimi ödedim, tarihle olan hesabımı kapattım. Sizden insaf beklemem gülünç olur. Söyleyecek başka sözüm yok."

"... Kısa bir görüşmeden sonra mahkeme başkanı kararı okudu: Devrim Adalet Mahkemesi'nin Üst Yargıçlar Kurulu, sanıkları her suçtan en yüksek cezaya çarptırmış, kurşuna dizilerek idamlarına ve her türlü özel mallarına el konulmasına karar vermiştir."

Yaşlı Wassilij başucundaki duvarda çakılı duran paslı çiviye baktı.

"Allah'ın dediği olur," diye mırıldanarak duvara döndü.

2

İşte her şey bitmişti artık. Rubashov biliyordu ki, saat geceyarısını vurmadan varlığı sona erecekti.

Duruşmanın patırtılı sonucundan sonra hücresine dönmüş, yürüyüşe koyulmuştu: Pencereye dek altı buçuk adım, oradan kapıya altı buçuk adım. Pencereden sayıldığında üçüncü siyah karonun üstünde durup kulak kabarttığında, kireç badanalı dört duvarın arasındaki sessizlik, bir kuyunun derinliklerinden fırlarcasına çarptı yüzüne. İçeride de, dışarıda da her şeyin neden böylesine derin bir sessizliğe büründüğünü hâlâ anlamış değildi ama, bundan böyle artık hiçbir şeyin onun huzurunu bozamayacağını biliyordu.

Geriye baktığında, bu sükûtun Tanrı'nın bir lütfu gibi üstüne çöktüğü anı bile hatırlıyordu. Duruşmada, son konuşmasına başlamadan hemen önce olmuştu. Benmerkezciliğin, özdeğerin son izlerini bilincinden silip attığını sanmıştı, ama o anda, gözleri dinleyiciler arasında son kez aranırken, aldırmazlık ve küçümsemeden başka bir şey bulamadığında, bir gıdım merhamete duyduğu açlık son kez kemirmişti içini; soğuktan donmak üzereydi sanki ve kendi sözcükleriyle ısınmak istemişti. Geçmişinden söz etmek, bir kez olsun kükreyip Ivanov ve Gletkin'in çevresinde ördükleri ağı yırtıp atmak, haykırmak istemişti kendisini suçlayanlara, aynen Danton gibi: "Bütün hayatıma el koydunuz. Gene de bu hayat şahlanıp sizlere meydan okuyacaktır..." Ah, Danton'un Devrim Mahkemesi önünde yaptığı konuşmayı o kadar iyi biliyordu ki. Kelimesi kelimesine tekrar edebilirdi. Çocukken baştan sona ezberlemişti: "Cumhuriyeti kana boğmak istiyorsunuz. Özgürlüğe götüren adımlar daha kaç yıl mezar taşlarından oluşacak? Zorbalık kol geziyor; maskesini çıkarıp atmış, başı dik geziyor; cesetlerimizin üstünde geziyor."

Dilinin ucunda alev alev yanmıştı sözcükler. Ama yangın kısa sürmüştü, bir anda sönmüştü hattâ. Son konuşmasına başladığı anda sükûnetin çanı üstüne kapanmıştı. Artık çok geç olduğunu anlamıştı.

Aynı yoldan bir kez daha geri dönmek için, kendi ayak izlerinin mezarlarına bir kez daha basmak için çok geçti. Bitmişi başlangıca geri götüremezdi sözcükler.

Hepsi için çok geçti. Dünyanın karşısına son kez çıkma saati geldiğinde, hiçbiri sanık sandalyesini kürsüye çeviremeyecek, hiçbiri gerçeğin peçesini kaldırıp dünyaya gösteremeyecek, suçlamaları yargıçların suratına fırlatamayacaktı, Danton'un yaptığı gibi.

Kimileri bedensel acı korkusundan, Tavşandudak gibi, kimileri kellelerini kurtarmak için; başkaları hiç değilse eşlerini ya da oğullarını Gletkin gibilerin pençesinden kurtarmak amacıyla susuyorlardı. En iyileri ise Parti'ye son hizmetlerini yapmak, günah keçisi olmayı kabullenmek rızasıyla seslerini çıkarmıyorlardı; ayrıca en iyilerin bile, her birinin vicdanını tırmalayan bir Arlova vardı. Kendi geçmişleri bağlamıştı ellerini kollarını, kendi çarpık mantıklarıyla, kendi çarpık ahlâk yasalarına kendi ördükleri ağın içinde kalakalmışlardı; kendi kendilerine vehmettikleri suçları işlememiş olsalar bile hiçbiri suçsuz değildi. Geri dönüş yoktu onlar için. Sahneden çıkışları, kendi garip oyunlarının kurallarına harfiyen uygundu. Halk onlardan ağlamaklı son şarkılar beklemiyordu. Kitaba göre davranmak zorundaydılar, onlara düşen rol, geceleri uluyan kurt rolüydü...

İşte her şey bitmişti artık. Olayla herhangi bir ilgisi kalmamıştı. Kurtlarla birlikte ulumak zorunda değildi artık. Bedeli ödemiş, hesabını kapatmıştı. Gölgesini yitirmiş, her türlü bağdan kurtulmuş bir adamdı. Her düşüncesini nihai sonucuna dek izlemiş, son ana dek düşüncelerine uygun davranmıştı. Bundan sonraki saatler sessiz ortağına, egemenlik ala-

nı tam da mantıksal düşüncenin sona erdiği noktada başlayana aitti. Ona 'dilbilgisel kurmaca' adını takmıştı ya, Parti'nin üyelerinin iliğine işlediği birinci tekil şahıstan utanma duygusuyla.

Rubashov onu 406 Numara'dan ayıran duvarın kıyısında durdu. Rip Van Winkle'i götürdüklerinden beri boştu o hücre. Gözlüğünü çıkardı, çevresini kuşku dolu bakışlarla gözden geçirdikten sonra duvarı tıklattı:

2-4...

Çocuksu bir utançla kulak kabartıp bekledi, sonra yeniden tıklattı:

2-4...

Gene durup dinledi, gene aynı işaretler dizisini tekrarladı. Duvar dile gelmedi. Hiçbir zaman bilinçli olarak 'ben' sözcüğünü tıklatmamıştı. Belki de hiçbir zaman. Dinledi. Tıklatmalarına yanıt gelmedi.

Hücrenin içinde bir aşağı, bir yukarı yürümeyi sürdürdü. Sessizlik çanı üstüne kapandığından beri, çok geç olmadan cevabını bulmak istediği belirli birkaç soru sürekli kafasını işgal etmekteydi. Oldukça naif sorulardı bunlar; acı çekmenin anlamıyla, daha doğrusu, anlamla, acıyla, anlamsız acı arasındaki farklarla ilgiliydiler. Çekilen acı, kaçınılmazlığıyla orantılı ölçüde anlamlıydı besbelli, çünkü biyolojik alınyazısının bir sonucuydu. Öte yandan, kökeni toplumsal olan her türlü acı rastlantısal, dolayısıyla amaçsız ve anlamsızdı. Devrimin tek amacı ise anlamsız acılara bir son vermekti. Ancak, pratikte ortaya çıkan şuydu: İkinci bir acının ortadan kalkması ancak birinci tür acının geçici olarak da olsa müthiş bir artış göstermesiyle mümkün olabiliyordu. O zaman yeni bir soru çıkıyordu ortaya. Böyle bir operasyona girişmenin geçerliliği var mıydı? Soyut bir kavram olarak 'insanoğlu'ndan söz edildiğinde elbette vardı; oysa tekil şahıs olarak 'insan'a, 2-4 şifresine, etten kemikten, kandan can-

dan oluşan gerçek insana uygulandığında, bu ilke saçma bir sonuca götürüyordu. Delikanlılığında inanmıştı ki, Parti'de çalışırsa bu tür soruların cevabını bulacaktı. Çalışması kırk yıl sürmüştü, oysa daha başlangıçta unutmuştu bu çalışmaya atılmasının gerisinde yatan soruyu. Şimdi, kırk yıl sonra, delikanlılığında kafasını kurcalayan soruya geri dönmüştü. Parti, verebileceği her şeyi almış, ama sorunun cevabını vermemişti. Tılsımlı adını boş hücrenin duvarına tıklattığı sessiz ortak da cevabı vermekten âcizdi. Doğrudan sorulan sorular ne denli acil ve umarsız olursa olsun, onun kulağına gitmiyordu.

Tabiî ona yaklaşmanın çeşitli yolları vardı. Kimi kez en beklenmedik anda bir melodiye, hattâ bir melodinin anısına, ya da *Piéta*'nın ellerine, ya da çocukluğundan kalma bazı sahnelere cevap veriyordu. Sanki bir diyapazona vurulmuş gibi, titreşimler karşılık vermeye başlıyordu ve bu sürdüğü sürece, mistiklerin 'ekstaz', azizlerin 'derin düşünce' dedikleri durum meydana geliyordu; en önemli, en aklı başında modern psikologlar bu durumun gerçek bir olgu olduğunu kabul etmişler, adını da 'okyanus duygusu' koymuşlardı. Gerçekten de, insanın kişiliği denizde bir tuz tanesi gibi eriyor, ama aynı zamanda sonsuz deniz bir tuz tanesine sığabiliyordu. Bu taneciğin zaman ve uzam içinde yerini belirlemek imkânsızlaşıyordu. Öyle bir durumdu ki bu, düşünce yönünü kaybediyor, mıknatısın kutbuna girmiş bir pusula gibi kendi çevresinde dönüp duruyordu ve sonunda ekseninden kurtulduğu gibi serbestçe uzaya fırlıyor, gecenin karanlığında bir demet ışık gibi uçuyor, uçuyordu ve sanki tüm düşünceler, tüm duygular, en derin acı, en büyük sevinç bile o ışının yaydığı spektrum çizgilerine dönüşüyor, bilincin prizmasında eriyip gidiyordu.

Rubashov hücresinin içinde dolaşıyordu. Eski günler olsa, bu tür çocukça dalıp gidişleri utanarak bilincinden kovalardı.

Ama şimdi utanmıyordu. Ölüm, metafiziği gerçeğe dönüştürüyordu. Pencerenin önünde durup alnını cama dayadı. Makinalı tüfek kulesinin yukarısında bir yama gibi mavi gökyüzü parçası vardı. Soluk bir maviydi, çocukken babasının malikânesinin parkında, çimenlerin üstünde yatarken, kavak ağaçlarının dallarının gökyüzünde oynaşmalarını seyrederken gördüğü aynı maviydi galiba. Besbelli mavi gökyüzünün ufak bir parçası bile insanı 'okyanus durumuna' sokmak için yeterliydi. Astrofizik alanında yapılan son keşiflere göre yeryüzünün hacminin bitimli olduğunu okumuştu; uzayın sınırı yoktu ama kendi içinde bir bütündü, bir kürenin yüzeyi gibi. Bunu anlamayı hiçbir zaman başaramamıştı, ama o anda çok acil bir anlama isteği duydu. Bu konudaki yazıyı nerede okuduğunu da hatırladı şimdi: Almanya'da tutuklu olduğu sırada yoldaşları Parti'nin gizli bir yayınını içeri kaçak olarak sokmayı başarmışlardı. Sayfanın üst bölümünde, üç sütuna yayılmış olarak dokuma fabrikasındaki grev haberi yer almıştı. Sütunların birinin en altında, yer doldurmak için olacak, çok küçük hurufatla kainatın bitimli olduğunun keşfi yer almıştı. Haberin yarısında sayfa yırtılmıştı zaten. Yırtılmış olan bölümde neler yazdığını hiçbir zaman öğrenememişti.

Rubashov pencerenin yanında durmuş, boş duvarı gözlüğüyle tıklatıyordu. Gençken astronomi okumayı istemişti aslında, ama kırk yıldır başka şeyler yapıyordu. Halkın savcısı neden sormamıştı ona, "Sanık Rubashov, sonsuzluktan ne haber?" diye? Bu soruya cevap vermeyi beceremeyecekti ve suçunun gerçek kaynağı da buydu işte... Daha kötüsü olabilir miydi?

O gazete haberini okuduğunda gene hücresinde yalnızdı, son işkence seansının vücudunda bıraktığı acılar henüz dinmemişti, gene de garip bir coşku durumu kaplamıştı her yanını; 'okyanus duygusu' alıp götürmüştü onu. Daha sonra da kendi kendinden utanmıştı. Parti bu gibi durumları onayla-

mazdı. Küçük burjuva mistisizmi, fildişi kuleye sığınma olarak görürdü bu gibi şeyleri. 'Görevden kaçmak', 'sınıf mücadelesini terk etmek' olarak adlandırırdı. 'Okyanus duygusu' karşı-devrimciydi.

Çünkü mücadeleye atılan insanın iki ayağı sıkı sıkı yere basmalıydı. Bunun nasıl yapılacağını ise Parti öğretirdi. Sonsuzluk politik açıdan kuşku uyandırıcı bir nicelik, 'ben' ise kuşku uyandıran bir nitelikti. Parti bunların varlığını kabul etmiyordu. Birey 'bir milyon kişinin bir milyona bölünmüşü' olarak tanımlanıyordu.

Parti, bireyin özgür iradesini reddediyor, ama aynı zamanda ondan sınırsız bir özveri talep ediyordu. Bireyin iki seçenekten birini tercih yetisini inkâr ediyor, ama aynı zamanda onun her seferinde doğru seçim yapmasını bekliyordu. Bireyin iyi ile kötüyü ayırt etme gücünü inkâr ediyor ama aynı zamanda suçtan, ihanetten söz ediyordu. Birey, ekonomik fatalitenin ayrılmaz bir parçası, sonsuza dek işlemek üzere kurulmuş, hiç durmayacak, hiç etkilenmeyecek bir saatin dişlisi olarak tanımlanıyor ama Parti dişlinin saate başkaldırmasını, yönünü değiştirmesini istiyordu. Bu hesabın bir yerinde bir yanlışlık vardı; denklemin çözümü yoktu.

Kırk yıl boyunca ekonomik fataliteye karşı savaşmıştı. İnsanoğlunun temel hastalığı, içini kemirip duran kanser buydu. Ameliyatın yapılması gereken yer burasıydı, her türlü iyileşme süreci daha sonra gelecekti. Başka her şey geçici heveskârlık, romantizm, şarlatanlıktı. Ölümcül hastalığı olan bilinci, sofuca öğütlerle iyileştiremezdiniz. Tek çözüm cerrahın neşteri ve soğukkanlı hesaplarıydı. Oysa, neşterin vurulduğu her yerde eski hastalığın yerini yeni bir yara almıştı. Denklem burada da çözülmüyordu.

Kırk yıl boyunca, tarikatın (Parti'nin) yeminine harfiyen bağlı kalarak sürdürmüştü yaşamını. Mantıksal hesap kurallarına sıkı sıkı uymuştu. Eski, mantıkdışı ahlâkın kalıntı-

larını aklın asidiyle yakarak söküp atmıştı bilincinden. Sessiz ortağın çağrılarına kulaklarını tıkamış, 'okyanus duygusu'na karşı tüm gücüyle savaşmıştı. Bütün bunların sonucu olarak nereye varmıştı peki? Karşı gelinemez doğrular ilkesi tamamen saçma bir sonuca götürmüştü; Ivanov'un ve Gletkin'in tersi ispat edilemeyen çıkarımları onu doğruca karanlık ve ürkünç bir oyuna, açık mahkemeye sürüklemişti. Her düşüncenin mantıksal sonucuna dek izlenmesi insana uygun bir şey değildi belki de.

Pencerenin parmaklıkları arasından küçük gökyüzü parçasına bakıyordu Rubashov. Geri dönüp geçmişine baktığında ise, kırk yıldır deliler gibi oradan oraya koşmuşmuş gibi geliyordu ona – has aklın deliliğiyle. Belki insanın her türlü eski bağdan kopması, 'Yapmayacaksın' ve 'Yapmamalısın' türünden düzenleyici frenlerden kurtulması da belli bir hedefe doğru hiç kontrolsüz dolu dizgin koşabilmesi de doğasına uygun değildi.

Mavi, pembeye dönüşmeye başlamıştı, akşam oluyordu. Kulenin çevresinde bir kuş sürüsü, koyu renkli kanatlarını ağır ağır, belirgin hareketlerle çırparak daireler çiziyordu. Hayır, denklemin çözümü yoktu. İnsanı belli bir amaca yöneltip eline bir bıçak vermekle olmuyordu besbelli; bıçakla oynamak ona uygun değildi. Belki daha sonra, günün birinde. Şimdilik hâlâ çok genç, çok beceriksizdi. Devrimin Anavatanı, Özgürlüğün Kalesi olarak adlandırılan o kocaman alanda nasıl da dellenmişti! Gletkin olan biten her şeyi kalenin korunması gereği ilkesine dayanarak haklı kılıyordu. Ama ya içeriden neye benziyordu bu kale? Hayır, cennet betonarmeden inşa edilemiyordu. Kale korunacaktı ama artık dünyaya iletecek bir mesajı, verecek bir örneği yoktu. 1 Numara'nın diktası sosyal devlet idealini lekelemişti, tıpkı kimi ortaçağ papalarının Hıristiyan İmparatorluğu idealini lekeledikleri gibi. Devrimin bayrağı yarıya çekilmişti.

Rubashov hücresinin içinde dolaşıyordu. Her yan sessizdi, karanlık neredeyse çökecekti. Onu almaya gelmeleri fazla sürmezdi artık. Denklemin bir yerinde bir hata vardı; yoo, matematiksel düşünme sisteminin bütünündeydi hata. Epeyce uzun bir zamandır, Richard ile *Pièta* öyküsünden bu yana sezinliyordu bunu ama, kendisine açık açık itiraf etmekten çekinmişti. Belki de devrim vaktinden önce gerçekleşmişti, kolu bacağı gelişmeden ana rahminden alınan canavar bir bebekti belki. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü de daha M.Ö. birinci yüzyılda an meselesi gibi görünmüyor muydu; tıpkı bizimki gibi iliklerine dek çürümüş gibi görünmüyor muydu? Üstün insanlar, ta o zamandan büyük bir değişimin zamanı geldiğini düşünmemişler miydi? Oysa o eski, yıpranmış dünya daha beş yüz yıl direnmişti. Tarihin nabzı öteden beri yavaş atardı. İnsanlar yılları sayarken tarih kuşakları sayıyordu. Belki de yaradılışın daha ikinci günündeydiler hâlâ. Ah, ne olurdu ömrü vefa etseydi de, yığınların göreceli olgunluğu teorisini geliştirecek vakti olsaydı!..

Hücrede çıt çıkmıyordu. Rubashov yalnızca kendi ayak seslerini duyuyordu. Altı buçuk adım, onu götürmeye gelecekleri kapıya doğru, altı buçuk adım, gerisinde gecenin koyulaşadurduğu pencereye kadar. Yakında bitecekti her şey. Oysa "Esas olarak ne uğruna ölüyorsun?" diye sorduğunda da kendine, cevap bulamıyordu.

Sistemde bir hata vardı; belki de şimdiye dek karşı çıkılmaz gördüğü, uğruna birçok kişiyi feda ettiği, şimdi de kendisinin feda edildiği ana kuraldaydı yanlışlık: Yani, varılacak sonuç kullanılan yolları haklı kılar kuralında. Devrimin yarattığı sadık kardeşliği yok eden, hepsinin deliler gibi dağılmasına yol açan bu cümleydi işte. Günlüğüne ne yazmıştı bir ara? "Tüm görenekleri silip attık, bize rehber olan tek ilke mantıksal sonuca bağlanan çizgi; ahlâkî saframız olmaksızın yol alıyoruz denizde."

Belki de tüm kötülüğün kaynağı buydu. Belki de denizlerde safrasız yol almaya kalkmak insana uygun değildi. Ve belki de saf akıl yanıltıcı bir pusulaydı, öylesine dolambaçlı, karmaşık rotalara sürüklüyordu ki sonunda hedef sisler arasında kayboluyordu.

Belki şimdi derin karanlık dönemi başlayacaktı.

Belki sonra, çok çok sonra, yeni bir hareketle ayaklanacaktı dünya, yeni bayraklar taşıyarak, hem ekonomik fataliteyi *hem* de 'okyanus durumunu' dikkate alan yepyeni bir ruhla. Belki de yeni Parti'nin üyeleri rahipler gibi kukuleta giyecek ve yalnızca kullanılan yöntemlerin saf olması halinde varılacak sonuçların haklı olduğunu savunacaklardı. Belki de insanın bir milyonun bir milyona bölünmüşü olduğu doktrininin yanlış olduğunu öğretecekler, bölmeye değil çarpmaya dayanan yeni bir aritmetik sunacaklardı; bir milyon insanın bir araya gelerek yeni bir varlık oluşturacağı, bu varlığın biçimi olmayan bir yığın olmaktan çıkıp kendi bilincini ve bireyselliğini geliştireceği, 'okyanus duygusu'nun bir milyon kez çoğalacağı, sınırsız ama kendi içinde bütünlüğü olan bir uzamda yer alacağı...

Rubashov yürümeyi kesip kulak kabarttı. Koridorun ucundan bir yerden boğuk tamtamlar geliyordu.

3

Tamtamlar sanki rüzgârın uzaklardan getirdiği bir ses gibiydi; şimdilik uzaktı ama yaklaşıyordu. Rubashov kıpırdamadı; bacakları kendi iradesine tâbi değildiler; yerçekimi gibi bir gücün bacaklarına tırmandığını hissediyordu. Gözlerini gözetleme deliğinden ayırmadan, geri geri üç adım atarak pencereye ulaştı. Derin bir soluk aldıktan sonra bir sigara yaktı. Yatağının yanındaki duvardan tıklamalar geldi:

TAVŞANDUDAK'I GETİRİYORLAR. SANA SELÂM GÖNDERDİ.

Bacaklarındaki ağırlık birden yok oldu. Kapıya gidip her iki elinin avuç içleriyle hızlı hızlı, ritmik bir şekilde vurmaya başladı metale. Haberi 406 Numara'ya aktarmanın anlamı yoktu. O hücre boşalmıştı, zincir kendisinde kopuyordu. Vurmayı sürdürürken gözünü deliğe dayadı.

Koridorda her zamanki loş ışık vardı. 401'den 407'ye kadar olan demir kapıları görebiliyordu, her zamanki gibi. Tamtam sesleri yükseldi. Ayak sesleri yaklaştı, taşların üstünde ağır aksak sürüyen adımların sesi çok belirgindi. Birden Tavşandudak gözetleme deliğinin görüş alanı içine giriverdi. Oracıkta durakladı, Gletkin'in odasındaki reflektörün ışığında olduğu gibi titriyordu dudakları; arkadan kelepçelenmiş elleri, garip bir çarpıklık içinde sarkıyordu gerisinde. Deliğin öte yanındaki Rubashov'un gözünü göremiyordu, kapıya kör, aranan gözbebekleriyle bakıyordu, sanki son kurtuluş umudu o kapının ardındaymış gibi. Derken bir emir verildi ve Tavşandudak itaatkâr bir biçimde dönüp yoluna devam etti. Hemen arkasından beli tabancalı dev gardiyan yürüyordu. Önce biri, sonra öteki çıktı Rubashov'un görüş alanından.

Tamtamlar kesildi; sessizlik yeniden egemen oldu. Derken duvardan tıklamalar duyuldu:

AFERİN ÇOCUĞA MERTÇE GİTTİ...

Rubashov boyun eğdiğini 402 Numara'ya söylediğinden beri hiç konuşmamışlardı. 402 Numara devam etti:

DAHA ON DAKİKA KADAR VAKTİN VAR. NASILSIN?

Bekleyeceği sürenin daha kolay geçmesini sağlamak üzere konuşmaya başladığını anlamıştı Rubashov. Ona karşı şükran hissetti ve duvarı tıklattı:

BİRAN ÖNCE BİTSİN İSTİYORUM...

SEN KORKAKLIK YAPMAZSIN, diye tıkladı 402. NE ŞEYTAN BİR ADAM OLDUĞUNU BİLİYORUZ... Durakla-

dı, sonra yineledi: ŞEYTANIN TEKİSİN SEN... Konuşmanın kesilmesini engellemeye uğraşıyordu besbelli. HÂLÂ HATIRINDA MI: ŞAMPANYA KADEHİ GİBİ MEMELER? HA-HA! SENİ ŞEYTAN...

Rubashov koridordan ses geliyor mu diye bir an kulak kabarttı. Hiçbir şey duyulmuyordu. 402 düşüncelerini okumuşcasına tıklattı:

DIŞARIYI DİNLEME. BU YANA DOĞRU GELDİKLERİNDE SANA HABER VERİRİM... AFFA UĞRAYACAK OLSAN NE YAPARDIN?

Rubashov biraz düşündükten sonra duvarı tıklattı.

ASTRONOMİ OKURDUM.

HA-HA! BELKİ BEN DE. ÖTEKİ YILDIZLARDA DA HAYAT OLDUĞUNU İDDİA EDENLER VAR. SANA BİR ÖĞÜT VERMEME İZİN VAR MI?

ELBETTE, dedi Rubashov şaşkınlıkla.

ALINMA AMA. TEKNİK BİR ÖNERİ. ESKİ BİR ASKERDEN. İDRARINI BOŞALT. BÖYLE DURUMLARDA EN İYİSİ BUDUR. RUHEN CESUR OLSAK BİLE GÖVDE ZAYIF. HA-HA!

Rubashov gülümsedi, doğruca kovanın başına gitti. İşini bitirdikten sonra yeniden yatağın üstüne oturup duvarı tıklattı:

TEŞEKKÜRLER. ÇOK İYİ FİKİR. SENİN DURUMUNDAN NE HABER?

402 Numara birkaç saniye ses vermedi. Derken daha ağır ağır tıklattı duvarı:

ON SEKİZ YILIM KALDI. TAM DEĞİL, YALNIZCA 6530 GÜN DAHA... Durakladı ve ekledi: SANA GIPTA EDİYORUM ASLINDA... Ve yeni bir duraklamadan sonra, DÜŞÜNSENE, KADINSIZ GEÇECEK 6530 GECE DAHA...

Rubashov önce bir şey demedi. Sonra tıklattı:

KİTAP OKUYABİLİRSİN, İNCELEME YAPARSIN...

ÖYLE ŞEYLERE AKLIM ERMEZ BENİM. Derken birden aceleyle, daha yüksek sesle tıklattı: GELİYORLAR...

Bir iki saniye sonra ekledi:

YAZIK. NE GÜZEL GEVEZELİK EDİYORDUK.

Rubashov ayağa kalktı. Bir an düşündükten sonra duvarı tıklattı:

BANA ÇOK YARDIMCI OLDUN. TEŞEKKÜRLER.

Anahtar kilitte döndü. Kapı ardına kadar açıldı. Üniformalı dev ile sivil giyimli biri duruyordu karşısında. Sivil olan Rubashov'a adıyla hitap ettikten sonra elindeki belgeyi çabuk çabuk okudu. Ellerini arkasından dolandırarak kelepçeyi takarlarken 402 hâlâ duvarı tıklatıyordu aceleyle.

SANA GIPTA EDİYORUM. GIPTA EDİYORUM. ELVEDA.

Koridorda tamtam sesleri yeniden başlamıştı. Berber odasını geçinceye dek onlarla birlikte ilerledi sesler. Her demir kapının ardında, gözetleme deliğinden kendisini izleyen bir göz olduğunu biliyordu Rubashov, ama başını ne sağa ne de sola çevirdi. Kelepçe bileklerini kesiyordu, dev gardiyan aşırı sıkıştırmıştı burguyu, kollarını arkasından dolarken de çok germişti. Canı acıyordu.

Bodruma inen merdiven gözüktü. Rubashov adımlarını yavaşlattı. Sivil giyimli adam merdivenin en üst basamağında durdu. Ufak tefek biriydi, gözleri hafifçe patlaktı.

"Herhangi bir dileğiniz var mı?" diye sordu.

"Yok," dedi Rubashov ve bodrum merdivenlerinden inmeye koyuldu. Sivil görevli durduğu yerde kalmış, patlak gözleriyle aşağı, ona bakıyordu.

Merdivenler dardı, kötü aydınlatılmıştı: Trabzana tutunacak durumda olmayan Rubashov tökezlememek için dikkatli davranmak zorundaydı. Tamtam sesleri kesilmişti. Üniformalı görevlinin üç basamak geriden kendisini izlediğini işitti.

Merdivenlerde helezoni kıvrımlar vardı. Daha iyi görebilmek için öne doğru eğilmişti Rubashov. Kulpsuz gözlüğü burnundan kurtularak iki basamak önüne düştü; parçalandı ve toplaya toplaya daha alt basamaklara indi, son basamakta durdu. Rubashov bir an durakladı, sonra ayak yordamıyla inmeyi sürdürdü. Arkasındaki adamın eğilip kırık gözlüğü yerden aldığını, cebine koyduğunu işitti, ama başını çevirip bakmadı.

O anda neredeyse kör durumdaydı ama ayaklarının altında sağlam zemin vardı artık. Uzun bir koridorda yürüyordu, duvarları fluydu, sonunu ise göremiyordu. Üniformalı adam hep üç adım gerisindeydi. Onun bakışını ensesinde hissediyordu Rubashov ama dönüp bakmıyordu. Ayaklarını temkinli adımlarla birbirinin önüne koyuyordu.

Birkaç dakikadır bu koridorda ilerliyorlarmış gibi geldi ona. Hâlâ hiçbir şey olmamıştı. Üniformalı kişi tabancasını belindeki kayıştan çıkardığında bunun sesini duyacaktı herhalde. Demek daha vakti vardı, hâlâ güvendeydi. Yoksa, arkasındaki adam bazı dişçiler gibi mi davranacaktı, hastanın üstüne doğru eğilirken aletlerini kolunda saklayarak? Rubashov başka şeyler düşünmeye çalıştı ama, tüm dikkatini başını arkaya çevirmemek üstüne yoğunlaştırmıştı.

Ne garip, duruşma sırasında Tanrı'nın lütfu olan o sessizlik üstüne kapandığından bu yana dişinin ağrısı kesilmişti. Belki tam da o dakikada apse patlamıştı. Ne diyordu o sırada? "Ülkemin önünde, yığınların, bütün halkın önünde diz çöküyorum..." İyi de, sonrası ne olacaktı? Bu yığınlara, bu halka daha ne olacaktı? Çölde ilerleyen bir kervana koşulmuşlardı kırk yıldır, tehditler, vaatlerle itilip kakılarak, hayalî korkular, hayalî ödüllerle kandırılarak. Ama vaat edilen ülke neredeydi?

Öyle bir yol tutturmuş giden bu insanoğlu için gerçekten de ulaşılacak bir hedef var mıydı? Bu sorunun cevabını öğrenmek isterdi işte, ölmeden önce. Musa'nın da vaat edilmiş top-

raklara girmesine izin verilmemişti. Ama dağın tepesinde durup ayaklarının altında serilmiş olan o toprakları görmesine izin verilmişti hiç değilse. Öyle bir durumda ölmek kolaydı, hedefin çok yakında olduğunu kendi gözlerinizle görebilirseniz eğer. Oysa onu, Nicholas Salmanovitch Rubashov'u kimse dağın tepesine çıkartmamıştı; nereye baksa uzayıp giden çölden ve gecenin karanlığından başka bir şey göremiyordu.

Başının arkasına küt bir darbe indi. Ne zamandır bekliyordu bunu, ama gene de hazırlıksız yakalanmıştı. Dizlerinin çözüldüğünü, gövdesinin yarım daire çizdiğini hissetti şaşkınlıkla. Ne kadar teatral, diye düşündü düşerken, oysa hiçbir şey hissetmiyorum. Büzülmüş yatıyordu yerde, yanağı serin taşların üstünde. Her şey iyice karardı, bir denizin dalgaları karanlık yüzeyde sürüklediler onu. İçinden anılar geçip gitti, suyun üstünde kayan sisten lekeler gibi.

Dışarıda, biri kapıyı yumrukluyordu, onu tutuklamaya geldiklerini düşlüyordu, ama o anda hangi ülkeydi?

Kolunu sabahlığına sokmak için çabaladı. Peki, başucundaki duvarda asılı olan gözünü dikmiş kendisine bakan renkli portre kiminkiydi?

1 Numara'nınki miydi, yoksa ötekininki mi; ironik gülüşü olan mı, yoksa camgöz gibi bakan mı?

Biçimi belirsiz biri üstüne eğildi, tabanca kayışının taze meşin kokusunu aldı; ama adamın üniformasının kollarında, apoletlerinde hangi ordunun simgesi vardı? Elindeki kara tabancayı kimin adına doğrultmuştu?

İkinci, korkunç bir darbe indi kulağının üstüne. Ve her şey sessizliğe kavuştu. Deniz göründü yeniden, şıpırtısıyla; bir dalga kapıp önüne kattı onu. Uzaklardan gelen, yoluna duraksamadan devam eden bir dalga... Sonsuzluk omuz silkmişti.

***Gün Ortasında Karanlık*, hapishane edebiyatının dünya çapındaki en başarılı örneklerinden biri ve Arthur Koestler'in en çok okunan eseridir.**

Macar asıllı İngiliz romancı Arthur Koestler *Gün Ortasında Karanlık*'ta Stalin diktası altındaki 1930'lar Sovyetleri'ni anlatıyor. Ülke ve kişi adı vermeden, belirli bir dönem anmadan, burada yaşanan siyasi çalkantıyı ele alıyor. Koestler, kahramanı Rubashov aracılığıyla iktidar-yetki ilişkisini sorgularken, "öznel iyi" aynı zamanda "nesnel iyi" de olabilir mi ve kişi, insanlık adına başkalarına kendi doğrularını dayatabilir mi gibi sorulara cevap arıyor. İspanya İç Savaşı sırasındaki mahkûmiyetinden ve hapishane anılarından yola çıkarak yazdığı bu romanda, yazar hapishane koğuşlarını, tecrit hücrelerini, sorgu odalarını canlı bir anlatımla aktarıyor.

"*Gün Ortasında Karanlık*, benzeri olmayan bir romandır, çünkü neredeyse hiçbir İngiliz yazar totalitarizmi içeriden görememiştir."

George Orwell

iletişim